

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

**УЧАСНИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ:
ІНСТИТУЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ
АНАЛІЗ В ПРАВІ**

Монографія

За редакцією С. В. Глібка, Ю. В. Георгієвського

Харків
«Право»
2018

УДК 346.5: 330. 341.1(477): 005.525

У 90

*Рекомендовано до друку вченою радою
Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України
(протокол № 8 від 31 жовтня 2018 р.)*

Рецензенти:

В. В. Надьон, доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного права № 2 Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого;

С. М. Бервено, доктор юридичних наук, професор кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, член президії Харківської обласної ради, академік Академії технологічних наук.

Колектив авторів:

С. В. Глібка – вступ, підрозд. 1.1 розд. 1, підрозд. 2.5 розд. 2, підрозд. 2.6. розд. 2 (співавт. *А. М. Любич*); *Ю. В. Георгієвський* – підрозд. 1.2 розд. 1; *К. А. Карбовська* – підрозд. 2.1 розд. 2; *Г. П. Клімова* – підрозд. 2.2 розд. 2; *В. П. Кохан* – підрозд. 2.3 розд. 2; *А. В. Стріжкова* – підрозд. 2.4 розд. 2; *А. М. Любич* – підрозд. 2.6 розд. 2 (співавт. *С. В. Глібка*), *Є. А. Новіков* – підрозд. 3.1 розд. 3, підрозд. 3.3. розд. 3 (співавт. *Д. С. Бойчук*), *Ю. М. Жорнокуй* – підрозд. 3.2 розд. 3; *Д. С. Бойчук* – підрозд. 3.3 розд. 3 (співавт. *Є. А. Новіков*); *І. В. Подрез-Ряполова* – підрозд. 3.4 розд. 3; *Н. Є. Яркіна* – підрозд. 3.5 розд. 3, *А. М. Юшко* – підрозд. 3.6 розд. 3; *Ю. В. Пасмор* – підрозд. 3.7 розд. 3.

Учасники національної інноваційної системи: інституційно-функціональний аналіз в праві: монографія / за заг. ред. С. В. Глібка, Ю. В. Георгієвського. Харків: Право, 2018. 270 с.

ISBN 978-966-937-559-9

Монографію присвячено дослідженню питань правового забезпечення формування національної інноваційної системи, у тому числі, розгляду актуальних проблем щодо здійснення діяльності певними суб'єктами національної інноваційної системи та розвитку інноваційної інфраструктури в Україні.

Монографія розрахована на фахівців та наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, а також, усіх тих, хто цікавиться проблемами господарсько-правового забезпечення функціонування національної інноваційної системи.

УДК 346.5: 330. 341.1(477): 005.525

ISBN 978-966-937-559-9

© С. В. Глібка, Ю. В. Георгієвський, 2018
© Видавництво «Право», 2018

ЗМІСТ

Вступ.....	4
------------	---

I. Проблеми формування Національної інноваційної системи України

1.1 Господарсько-правове забезпечення формування національної інноваційної системи	5
1.2 Органи управління як учасники Національної інноваційної системи ..	42

II. Суб'єкти Національної інноваційної системи

2.1 Правове регулювання стартапів як елементів національної інноваційної системи	66
2.2 Університет як креативний суб'єкт національної інноваційної системи.....	74
2.3 Наукові установи як суб'єкти національної інноваційної системи.....	86
2.4 Господарсько-правове забезпечення стимулювання розвитку бізнес-інкубаторів	102
2.5 Наукові парки як суб'єкти національної інноваційної системи	113
2.6 Технопарки як суб'єкти національної інноваційної системи	135

III. Інфраструктура національної інноваційної системи

3.1 Діяльність сучасних мереж трансферу технологій в національній інноваційній системі	158
3.2 Венчурні фонди як суб'єкти інвестиційного забезпечення інноваційного процесу.....	175
3.3 Особливості правового статусу бізнес-акселератора, як нового учасника інноваційних процесів	191
3.4 Правові проблеми розвитку інноваційної інфраструктури на регіональному рівні	198
3.5 Суб'єкти, які виконують представницькі функції у сфері охорони прав інтелектуальної власності	210
3.6 Форми і механізм реалізації права працівників в управлінні закладами вищої освіти.....	229
3.7 Сучасні інформаційно-комунікаційні технології free science – нова парадигма відкритих інновацій.....	242

Вступ

В умовах глобалізації інноваційної складової економічного розвитку країни, проблема господарсько-правового забезпечення функціонування національної інноваційної системи є однією із найактуальніших нині. Особливої актуальності ця проблема набуває у зв'язку із недостатнім правовим регулюванням ключових аспектів щодо діяльності учасників (суб'єктів) національної інноваційної інфраструктури. З метою активізації інноваційних процесів та підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки ці питання потребують першочергового вирішення.

У монографії на підставі інституційно-функціонального правового аналізу авторським колективом представлено нове розв'язання наукового завдання щодо визначення змісту, правового статусу, особливостей діяльності учасників національної інноваційної системи. Монографічне дослідження присвячене розгляду актуальних проблем господарсько-правового забезпечення формування вказаної системи. Розкрито сутність діяльності органів управління, як учасників національної інноваційної системи, обґрунтовано перспективи її розвитку. Здійснено моніторинг стану й тенденцій розвитку інноваційної інфраструктури. Особливу увагу приділено дослідженню правового статусу та взаємодії окремих суб'єктів національної інноваційної системи. Основною рисою проведеного дослідження є постійна систематизація результатів, а також їх інтерпретація відповідно до реальної ситуації в економіці України.

Колективна монографія, перш за все, призначена для фахівців та наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, представників бізнесу та влади а також для тих, хто цікавиться науковими та практичними проблемами формування та розвитку національної інноваційної системи.

I. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

1.1 Господарсько-правове забезпечення формування національної інноваційної системи

Побудова інноваційної системи є ключовим завданням і стратегічним державним пріоритетом для України сьогодні. Саме перехід до інноваційного розвитку на базі інноваційної платформи економіки дозволить Україні перейти від економіки споживання до економіки розвитку. На шляху вирішення цієї складної проблеми нашої державі потрібно буде вирішити низку завдань, які й зумовлять створення необхідних передумов для побудови економіки інноваційного типу. Такими завданнями є:

- а) забезпечення сталого економічного зростання;
- б) затвердження інноваційної моделі розвитку держави;
- в) соціальна переорієнтація економічної політики.

Підхід до формування національної інноваційної системи видається таким, що заслуговує на увагу не лише економістів, а й представників юридичної науки, законодавчої та виконавчої гілок влади для вибирання його за орієнтир при розробленні правового механізму функціонування інноваційної моделі економіки, при формуванні інноваційної політики держави¹.

Завданнями нижчого рівня необхідно вважати реалізацію таких заходів, які відмічаються науковцями: створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності; визначення і підтримка пріоритетних напрямів інноваційної діяльності;

¹ Правове регулювання інноваційних відносин : монографія. кол. Авторів С. М. Прилипка, А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова та ін. X. : Юрайт, 2013. 688 с.

формування і реалізація державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм; захист прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності; фінансова підтримка виконання інноваційних проектів; стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів; встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності; підтримка функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури¹.

Вирішення цих завдань невід'ємно ґрунтується на розумінні концепції національних інноваційних систем (далі – НІС). При цьому визначення «національна» тлумачиться як «державна» інноваційна система, а в деяких джерелах НІС протиставляється глобалізованій інноваційній системі, хоча визнається як необхідне явище для розвитку економіки в кожній державі.

Крім того доцільним є провести аналіз співвідношення між змістом таких елементів НІС та правових термінів як «національна інноваційна система», «інноваційний процес» та «пріоритетні напрями інноваційної діяльності» як в наукових джерелах, так і в нормативних актах.

Національна інноваційна система та її сутність.

Г. П. Клімова в огляді розуміння національних інноваційних систем відмічає, що інноваційні системи різноманітні, та, узагальнюючи існуючі у науковій літературі точки зору, слід виділити інноваційні системи, які існують на макро-, мезо-, мікро- й локальному рівнях. На макрорівні це світова інноваційна система, міжнародні та транснаціональні системи, які є її компонентами, а також НІС. На мезорівні виділяють регіональні інноваційні системи, на мікрорівні – галузеві (кластерні) інноваційні системи, а на локальному рівні – інноваційну систему конкретного підприємства².

Національні інноваційні системи окремих країн істотно відрізняються одна від одної, що проявляється у виборі пріоритетів і завданнях інноваційного розвитку, механізмах взаємодії приватного і державного сектора, значення великого і малого бізнесу, співвідношення фундаментальних і прикладних досліджень і розробок, динаміки розвитку і галузевій структурі інноваційної діяльності. Відповідно до цього у світовій практиці виділяється

¹ Борисов І. В. Компетенція органів державної влади щодо регулювання діяльності інноваційних структур. *Міжнародна науково-практична конференція викладачів, співробітників ЗВО і наукових організацій, магістрантів, аспірантів, докторантів, представників громадських організацій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств та інших установ* (25-26 жовтня 2018 року). Северодонецьк, 2018. С. 224.

² Клімова Г. П. Особливості моделей національних інноваційних систем. *Інноваційна система та інформаційні технології в сучасній науці: матеріали всеукраїнської наук-практ. конференції*. Харків, 2017. С.71

ся декілька основних моделей національних інноваційних систем: європейсько-американська, японська, південно-східноазіатська та альтернативна інноваційна система¹.

Серед науковців також були зроблені різні спроби проілюструвати елементи та зв'язки, які створюють систему інновацій, а також потоки інформації та ресурсів всередині самої системи та між системою та її оточенням. Так, було проведено аналітичне розмежування між «вузькою» концепцією НІС, яка включає установи та політику, безпосередньо залучені до наукових та технологічних інновацій, та широким розумінням НІС, яке враховує соціальне, культурне та політичне середовище країни, яку досліджують. Вузька версія - це «інтегрована система економічних та інституційних агентів, що безпосередньо сприяють породженню та використанню інновацій у національній економіці», спираючись на одну або кілька стратегій, обговорених вище². Незважаючи на те, що між національними економіками і величезною складністю всередині системи існує велика різниця, можна визначити характеристики ключових суб'єктів інновацій.

На думку А. А. Каял НІС складається з сукупності взаємопов'язаних елементів компонентів, зв'язків та атрибутів. Компоненти, в розумінні науковця, є операційними частинами системи й існують в формах як окремих осіб або організації, такі як бізнес-фірм, банків, університетів, науково-дослідних інститут та органів державної влади. Крім того А. А. Каял до компонентів структури НІС відносить вищі навчальні заклади, технопарки та технополіси та центри трансферу технологій³.

Аналізуючи структурні елементи великої (в широкому розумінні) НІС, що визначена В. Ф. Малоні, можливо зробити висновок, що науковець відносить до елементів НІС університети, аналітичні центри, центри поширення технологій, а також уряд та ринок.⁴

С. Фейнсон зазначає, що придбання та реалізація технологічних можливостей передбачає великі інвестиції у технологічну та соціальну інфраструк-

¹ Клімова Г.П. Особливості моделей національних інноваційних систем. *Інноваційна система та інформаційні технології в сучасній науці*: матеріали всеукраїнської наук-практ. конференції. Харків, 2017. С. 71.

² John Olatunji Adeoti, *Building technological capability in the less developed countries: The role of a national system of innovation*. Science and Public Policy, Oxford University Press, vol. 29(2) 2002, pages 95-104.

³ Aymen A. Kayal. National innovation systems a proposed framework for developing countries. *Int. J. Entrepreneurship and Innovation Management*, Vol. 8, No. 1, 2008. P. 75,81

⁴ Maloney W. F. Revisiting the National Innovation System in Developing Countries. 2017. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/28554/WPS8219.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

туру. Для країн, які обмежені в ресурсах, що можуть бути спрямовані на розвиток та функціонування НІС, Ч. Едквіст представив концепцію під назвою Системи інновацій для розвитку (SID). SID підкреслює деякі ключові відмінності від підходу NIS у розвинених економіках. Він стверджує, що існують чотири основні сфери, в яких SID відрізняється від НІС:

- продукт інновацій важливіші, ніж інноваційні процеси через вплив на структуру продукту;
- поступові інновації є важливіші та досяжніші, ніж радикальні;
- поглиблення інновацій важливіше, ніж розвиток нових інновацій у світі;
- інновації у секторах низьких та середніх технологій є більш досяжними, ніж у високотехнологічних системах¹.

Хоча країни, що розвиваються, можуть або придбати допомогу в навчанні, або за домовленостями, щоб не одержувати вимоги від закордонних фірм, сприяти національному потенціалу через різні компоненти НІС необхідні для довгострокового промислового та економічного розвитку².

С. Фейнсон, систематизуючи документи ОЕСР, поділяв установи НІС на п'ять основних категорій: – уряди (місцеві, регіональні, національні та міжнародні, з різною вагою в різних країнах), які відіграють ключову роль у визначенні широких напрямків політики; – посередницькі установи, такі як наукові ради та дослідницькі асоціації, які виступають посередниками між урядами та виконавцями досліджень; – приватні підприємства та науково-дослідні інститути, які вони фінансують. Потоки знань, інновації та навчання в країнах, що розвиваються; – університети та суміжні установи, які надають ключові знання та навички; – інші державні та приватні організації, які відіграють певну роль у національній інноваційній системі (державні лабораторії, організації трансферу технологій, спільні науково-дослідні інститути, патентні відомства, навчальні організації тощо)³.

На загальноєвропейському рівні одним з найбільш поширених визначень цієї правовій категорії є, надане Бенгт-Оке Ландваллем, який розуміє її як

¹ Edquist, C. Systems of innovation for development. Background paper for Chapter 1: "Competitiveness, Innovation and Learning: Analytical Framework" for the UNIDO World Industrial Development Report (WIDR), 2001

² Feinson S. National Innovation Systems Overview and Country Cases. Vol. 1, Sec. 1, Knowledge Flows and Knowledge Collectives: Understanding the Role of Science and Technology Policies in Development. 2003. Center for Science, Policy and Outcomes, Columbia University. P. 21-22.

³ Feinson S. National Innovation Systems Overview and Country Cases. Vol. 1, Sec. 1, Knowledge Flows and Knowledge Collectives: Understanding the Role of Science and Technology Policies in Development. 2003. Center for Science, Policy and Outcomes, Columbia University. P. 25–27.

систему організацій та установ, що беруть участь у дослідженні – такі як, відділи досліджень і розробок, технологічні інститути та університети¹.

Привертає увагу специфічний підхід до вирішення даного теоретичного питання ОЕСР, яка у свої документах та посібниках використовує доктринальні тлумачення авторитетних вчених, не надаючи перевагу жодному з них. Зокрема, як описано в її документі, Фрімен розуміє під НІС мережу інституцій у державному та приватному секторах, які під час діяльності та взаємодії ініціюють, імпортують, модифікують та розповсюджують нові технології. Ландвалл – елементи та відносини, які взаємодіють у виробництві, розповсюдженні та використанні нових, економічно корисних знань і розташовані або перебувають у кордонах національної держави. Нельсон – набір інституцій, взаємодія яких визначає інноваційну діяльність ... національних фірм». Патель і Павіт – технологічне навчання (або обсяг і склад діяльності, що генерує зміни) в країні. Меткалф – набір різних інституцій, які спільно та індивідуально сприяють розвитку та поширенню нових технологій, і який забезпечує рамки, в яких уряди формують та впроваджують політику для впливу на інноваційний процес. Таким чином, це система взаємопов'язаних інституцій для створення, зберігання та передачі знань, навичок та артефактів, які визначають нові технології².

В Україні відсутня законодавчо закріплена структура НІС, що призводить і до проблеми визначення самого поняття НІС, тож на сьогоднішній день єдиного визначення терміну НІС як у національному, так і міжнародному законодавстві не закріплено.

В програмних документах України міститься розгалужена структура НІС. Так, відповідно до «Концепції розвитку національної інноваційної системи» НІС є сукупністю законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), які задіяні у процесі створення та застосування наукових знань та технологій і визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови для забезпечення інноваційного процесу. Згідно цього нормативно-правового акту НІС складається з розгалуженої мережі підсистем, таких як підсистема державного регулювання, освіти, генерації знань, інноваційної інфраструктури та виробництва³.

¹ Lundvall B.-A. National Innovation Systems: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. B.-A. Lundvall. London, Printer, 1992. С.13. URL: https://books.google.com.ua/books?id=iDXGwacw\4oC&pg=PA43&hl=uk&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q=Organizations%20&f=false.

² Organization for economic co-operation and development. National innovation systems. URL: <http://www.oecd.org/science/inno/2101733.pdf>.

³ Концепція розвитку національної інноваційної системи: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. N 680-р. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80>.

Можна стверджувати, що на відміну від національного нормативного підходу європейська теоретична база виходить з двох основних розумінь НІС:

1) як системи інституцій, що створюють, реалізують, використовують інновації або сприяють такій діяльності; 2) як системи відносин, в процесі реалізації яких відбувається створення, реалізація, використання інновацій.

Натомість, національна правова система, не дивлячись на використання термінології діяльності, трактує НІС як розгалужену мережу державних та недержавних інституцій, що здійснюють специфічні функції зі сприяння розвитку інновацій через систему всебічних правових, матеріально-економічних, освітніх, виробничих та інших відносин між собою.

Виходячи з вищевикладеного можна зробити висновок, що національний підхід до розуміння сутності та змісту НІС здебільшого відповідає міжнародному. Перевагою нормативного закріплення у законодавстві України є структурований перелік складових НІС за функціональною ознакою. Серед основних функцій таких складників можливим є виділити нормативну та контрольну функції, функцію підвищення кваліфікації, інформаційно-комунікативну, матеріально-технічну та виробничу тощо. Таким чином, кожен з елементів НІС є задіяним на конкретній стадії інноваційного процесу від етапу виникнення ідеї до виробництва та реалізації інноваційної продукції, створюючи необхідні умови для інноваційного розвитку в Україні.

Підсистеми НІС

Побудову правового механізму регулювання державою НІС потребує виокремлення її підсистем. А. А. Каял до підсистем НІС відносить такі основні підсистеми:

- науково-технічну політику
- інноваційну стратегію
- технічну службу людської підтримки
- служби технічної підтримки
- мобілізацію фінансових ресурсів
- міжнародне співробітництво¹.

На підставі вищепроаналізованих наукових джерел та на підставі нормативно-правових актів України ми виділимо наступні підсистеми НІС, які розглянемо в наступному переліку.

1. Підсистема генерації знань та освіти

Підсистема генерації знань розуміється як сукупність організацій, що виконують фундаментальні дослідження й розробки, а також прикладні дослідження.

¹ Aymen A. Kayal. National innovation systems a proposed framework for developing countries. *Int. J. Entrepreneurship and Innovation Management*, Vol. 8, No. 1, 2008. P. 76.

В аспекті цього, Л. І. Федулова зазначає, що освіта як одна з ключових підсистем НІС стає ядром території інноваційного розвитку. Серед іншого це пов'язано зі створенням на базі ЗВО низки інноваційних структур. Тобто розширеним стає розуміння ролі вищої освіти в інноваційному процесі: на його базі не тільки створюються НДДКР, але й формуються цілісні структури, які дозволяють здійснювати ефективний інноваційний процес.¹

Е. Віотті, стверджує, що у разі розвитку економіки, навчання можна визначити як процес технічних змін, досягнутих шляхом дифузії (з точки зору поглинання технологій) та поступових інновацій. Іншими словами, навчання - це поглинання вже існуючих методик, тобто поглинання нововведень, вироблених в іншому місці, і генерування вдосконалень придбаних методик². Для країн, що розвиваються, як пояснює С. Фейнсон, необхідно враховувати, що навчання відбувається на трьох аналітичних рівнях: 1) основні функції системи; 2) широкі стратегії, які можна використовувати для ефективного створення та управління цими функціями; 3) суб'єкти, установи та зв'язки в системі, які спільно реалізують цю стратегію³. Як також пояснює С. Фейнсон у країнах зі слабкими системами вищої освіти не вистачає якісного людського капіталу, для підготовки якого необхідна сильна освіта на початковому та середньому рівнях⁴.

Правильно відмічається, що у національних інноваційних системах усіх країн генерація інновацій здійснюється галузевою наукою, державними науковими установами, а також дослідницькими університетами. Як специфічна форма організації наукової та освітньої діяльності, дослідницький університет покликаний істотно активізувати інноваційну діяльність вищої школи. Відмінні ознаки такого університету - це здатність генерації нового наукового знання на основі широкого спектру фундаментальних і прикладних досліджень, можливість трансферу технологій в реальний сектор економіки, наявність ефективної системи підготовки кадрів вищої кваліфікації. Також необхідно погодитися, що обов'язковим атрибутом інноваційного

¹ Федулова Л. І. Тенденції розвитку національних інноваційних систем: уроки для України. Світове господарство та міжнародні економічні відносини. 2015. С. 94-104. С. 97.

² Viotti, E. (2001). National learning systems: A new approach on technical change in late industrializing economies and evidences from the cases of Brazil and South Korea. Science, Technology and Innovation Discussion Paper. No. 12, Center for International Development, Harvard University.

³ Feinson S. National Innovation Systems Overview and Country Cases. Vol. 1, Sec. 1, Knowledge Flows and Knowledge Collectives: Understanding the Role of Science and Technology Policies in Development. 2003. Center for Science, Policy and Outcomes, Columbia University. P. 21.

⁴ Feinson S. National Innovation Systems Overview and Country Cases. Vol. 1, Sec. 1, Knowledge Flows and Knowledge Collectives: Understanding the Role of Science and Technology Policies in Development. 2003. Center for Science, Policy and Outcomes, Columbia University. P. 24.

процесу в університетах повинен бути інноваційний клімат, а умовою його формування є виражена наявність у діяльності університету трьох складових: «освіта», «наука» і «продукування новацій»¹.

2. Підсистема виробництва продукції та послуг

Підсистема виробництва продукції та послуг охоплює насамперед виробництво наукомісткої продукції, що здійснюється як великими корпораціями, так і малими та середніми підприємствами, що працюють у сфері наукомісткого бізнесу. В попередніх дослідженнях правильно відмічено, що особливістю законодавства України є опосередковане регулювання підтримки експорту високотехнологічної продукції. Складовими розвитку високотехнологічної галузі визначено наявність господарського режиму, розвитку освіти, розвитку інновацій та ІКТ інфраструктури², тобто галузевий аспект починається розвитком окремих підсистем НІС.

Видається, що при удосконаленні правового регулювання інноваційної діяльності в Україні має бути врахований досвід промислово розвинутих країн, а саме практика застосування підтримки інноваційної діяльності, наприклад, податкові пільги для підприємств, які розробляють інноваційні продукти; надання без відсоткових кредитів, компенсацій, дотацій тощо; часткове чи повне фінансування випуску інноваційної продукції. Всі перелічені заходи підтримки вказують на те, що правове регулювання інноваційної діяльності та розвиток інноваційних правовідносин мають будуватися на основі принципу створення і забезпечення сприятливих умов для інноваційного підприємництва³.

3. Підсистема інноваційної інфраструктури

Відповідно до Закону «Про інноваційну діяльність»⁴ чітко не визначається перелік учасників інноваційної інфраструктури, а тільки надається перелік їх функцій. Напроти, у не спеціальному по відношенню до регулювання інноваційної діяльності Законі України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» до об'єктів (доцільніше застосовувати «суб'єкт») інфраструктури підтримки МСП належать

¹ Клімова Г.П. Формування інноваційного клімату у ВНЗ. *Право та інновації* №4. Харків. 2013. С. 54-64

² Матюшенко І.Ю., Глібо С.В., Пасмор М.С. Практичні аспекти визначення високотехнологічних галузей і продукції в Україні. *Соціальна економіка*. Випуск 55. 2018. С. 37-49.

³ Черкасов О.В. Особливості правового регулювання національної інноваційної системи в Україні: проблеми та перспективи. *Інноваційна система та інформаційні технології в сучасній науці: матеріали всеукраїнської наук-практ. конференції*. Харків, 2017. С. 107-108.

⁴ Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, центри трансферу технологій, фонди підтримки малого підприємництва, лізингові компанії, консультативні центри, інші підприємства, установи та організації¹.

На підставі функціонального призначення інноваційна інфраструктура містить такі елементи: бізнес-інноваційні, телекомунікаційні й торгові мережі, технопарки, бізнес-інкубатори, інноваційно-технологічні центри, консалтингові фірми, фінансові структури тощо. Можна погодитися з тим, що головне призначення інноваційної інфраструктури полягає в підтримці, сприянні, а також ресурсному та організаційному забезпеченні інноваційного процесу (фінансово-кредитному, матеріально-технічному, інформаційному, кадровому)².

Підсумовуючи, можливо відмітити, що формування інституцій інноваційної інфраструктури відбувається під впливом трьох груп чинників: законодавчих; організаційно-управлінських; економічних. Такі чинники повинні враховувати також існування складової підсистеми «інформаційна інфраструктура: технології, продукція та послуги».

4. Підсистема «Національна мережа трансферу технологій»

Міжрегіональна мережа трансферу технологій була створена Міністерством освіти та науки України на базі УкрІНТЕІ в процесі реалізації проекту «Розвиток міжрегіональної мережі трансферу технологій».

В. Гурова виокремлює основні детермінанти НІС, які, на нашу думку, можливо віднести до функцій підсистеми освіти та трансферу технологій. Окремі з них прямо відповідають призначенню мережі трансферу технологій:

- створення дослідницьких центрів у провідних університетах;
- розвиток відносин між вищими навчальними закладами та відповідною галуззю;
- побудова на основі мережевої системи співпраці між елементами національної інноваційної системи на взаємовигідних, узгоджених та паритетних умовах разом з розробкою спільної стратегії розвитку³.

5. Територіальні (регіональні) підсистеми

Доступ до інноваційних структур та участь у національній інноваційній системі можливий при належному забезпеченні діяльності регіональних

¹ Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

² Правове регулювання інноваційних відносин: монографія/ кол. Авторів С. М. Прилипка, А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова та ін. Харків: Юрайт, 2013 С. 131.

³ Gurova V. Methodology and key determinants of building an efficient national innovation system of a country. *International economic policy*. 2015. No 2 (23). P. 138-156. P.156.

структур та правового регулювання компетенції суб'єктів НІС на регіональному рівні.

Підвищена увага до питань інноваційного розвитку регіонів підтверджує важливість певних регіональних ресурсів щодо стимулювання інноваційних можливостей і конкурентоспроможності відповідних суб'єктів господарювання. У зв'язку з чим важливо підкреслити, що ключовою метою формування регіональної інноваційної системи є сприяння активізації регіональної інноваційної діяльності та підвищення рівня конкурентоспроможності регіону. У сучасних умовах інтенсифікації інноваційних процесів, підвищення уваги до інноваційного розвитку регіонів України стає все більш актуальним питанням та потребує постійного моніторингу.

В цьому напрямі необхідно здійснити розширення меж фінансової спроможності територіальних громад на принципах прозорості, доступності, достатності.

В межах реформи місцевого самоврядування необхідно розширити перелік послуг, забезпечення яких може бути передано безпосередньо органам місцевого самоврядування, розробити низку програм інноваційного розвитку регіонів, що мають передбачати вигідні умови для інвестування у вказаний сектор, та запобігти втраті вже існуючих активів. Подібні програми повинні закріплюватися на загальнодержавному рівні, отримувати максимально високий пріоритет розвитку, фактично ставати курсом держави на окремий період часу, оскільки їх впровадження є ресурсоємним та потребує їх контрольованого використання.

Необхідним є запровадження в рамках місцевих бюджетів спеціальних фондів, які будуть призначені винятково для акумулювання коштів, що в подальшому використовуватимуться для фінансування стратегічних інновацій в рамках діяльності комунальних підприємств та приватних підприємницьких структур через механізми регіональних та місцевих програм інноваційного розвитку. Такі фонди можуть додатково розподілятися за галузевим принципом і забезпечувати фінансування інноваційних проектів в різних галузях економіки.

Для забезпечення ефективного формування та наповнення таких фондів органи місцевого самоврядування можуть залучати інвесторів в рамках публічно-приватного партнерства. Не лише місцева влада заінтересована в реалізації інновацій на відповідній території, а й великий бізнес, для якого місцевий інноваційний потенціал є одним з ключових факторів подальшого стратегічного розвитку та збереження ринкових позицій та джерелом якісного людського капіталу.

Базовим нормативним актом з цього питання є Закон України «Про державно-приватне партнерство». Відповідно до ч.1 ст.1 якого державно-приватне партнерство (ДПП) – співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами – підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами. Метою такого партнерства є підвищення техніко-економічних показників використання майна публічного партнера (держави, АРК та/або територіальних громад) на основі його передачі приватному партнерові на тривалий строк та з покладенням на приватного партнера фінансово-інвестиційних та соціальних зобов'язань. Як відмічає О.М. Вінник, для ефективного використання ресурсів приватного бізнесу необхідно сприяти йому в реалізації інвестиційно-інноваційних проєктів¹.

Проте Закон України «Про державно-приватне партнерство» не здатен вирішити проблемні питання публічно-приватного партнерства на рівні територіальних громад, зокрема через: а) відсутність єдиних методологічних підходів до врегулювання особливостей здійснення публічно-приватного партнерства (методології та методики проведення аналізу ефективності такого партнерства, проведення конкурсу з відбору приватного партнера тощо); б) неврегульованість порядку реалізації багатосторонніх проєктів публічно-приватного партнерства, коли учасником, окрім приватного партнера та територіальної громади, виступає також держава або АРК, або інші територіальні громади та ін. На жаль, на даний час в Україні жодного проєкту ДПП у розумінні цього Закону не було реалізовано.

Підсистема інформаційно-комунікативних технологій. Складовою цієї підсистеми необхідно також вважати сукупність елементів інформаційної інфраструктури, яка відноситься і до підсистеми «інноваційна інфраструктура».

Один із ключових напрямів функціонування такої підсистеми є Цифровий порядок денний ЄС (Digital Agenda for Europe) який був прийнятий у 2010 році і розрахований до 2020 року. Більшість країни ЄС розглядали його як рамковий та приймали відповідні Національні програми розвитку Цифрового суспільства на 1-3 роки, де закладали пріоритетні середньострокові

¹ Вінник О.М. Інституційна форма державно-приватного партнерства: проблеми правового регулювання. *Актуальні питання інноваційного розвитку*. Харків. 2011. С. 6-19.

та короткострокові цілі та індикатори досягнення таких цілей. В Україні у 2017 було розроблено законопроект «Про цифровий порядок денний України», однак він так і не був ухвалений в якості Закону. На сьогоднішній час діє Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки, яка затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р.

Одним із елементів підсистеми інформаційно-комунікативних технологій є Grid-технології. Останнім часом лише починає зростати популярність Grid-технологій, запровадження яких в Україні почалося ще у середині 2000-х років із розпорядження Президії НАН України від 25.04.2006 року № 249 «Про затвердження концепції програми впровадження Grid-технологій та створення кластерів». Вони були розповсюджені завдяки реалізації Державної цільової науково-технічної програми впровадження і застосування грід-технологій на 2009 – 2013 роки та Цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Грід-інфраструктура і грід-технології для наукових і науково-прикладних застосувань», затвердженої Постановою Президії НАН України від 11 грудня 2013 року № 164-а, що розрахована на 2014 – 2018 роки.

Однак, визнання дієвості та зручності застосування Grid-технологій відбувається не системно, епізодично. Останнім часом поняття «грід-технологій» все частіше зустрічається у національному законодавстві. Так, у новому Законі України «Про наукову та науково-технічну діяльність» «грід» визначається як частина дослідницької інфраструктури. У Постанові Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави» визнано функціональну перевагу використання Grid-технологій. Зокрема, зауважується, що «у середині 2012 року Україна ввійшла до першої десятки країн Європи за кількістю інтернет-користувачів, доступ до всевітньої павутини мають близько 15 мільйонів українців. Створено національну GRID-інфраструктуру, яка інтегрована з європейською і активно працює над вирішенням надскладних задач сучасної фізики, хімії та біології».¹

З використанням нормативістського (формально-юридичного) методу проведено окремо аналіз НІС, її структури та елементів з двох питань, в яких нормативно-правових актах визначається сутність як суб'єкта права, її ор-

¹ Постанова Верховної Ради «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави» від 11.02.2015 № 182-VIII. *Відомості Верховної Ради України* офіційне видання від 17.04.2015 — 2015 р., № 16, стор. 942, стаття 117.

ганізаційно-правова форма та питання присутності господарської компетенції учасників НІС. В результаті одержано наступні висновки.

1. Поняття та структура НІС не містяться в законах, тільки в підзаконних нормативно-правових актах: Концепції розвитку національної інноваційної системи та Положенням про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів¹. Підсистема НІС – система трансферу технологій взагалі не регламентується нормативно-правовими актами.

2. Як учасники НІС, серед приватних юридичних осіб, закріплено в законах поняття та статус наукового², технологічного³ та індустріального парків⁴, а також інноваційного підприємства⁵.

3. Інші інноваційні структури (бізнес-центри, бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, центри трансферу технологій, фонди підтримки малого підприємництва, лізингові компанії, інноваційні та консультативні центри, технополіси, інноваційні кластери, венчурні фонди) тільки загадуються в законах^{6 7 8}, без закріплення їх статусу як суб'єкта права або іншої структури.

4. Серед органів управління та державних установ відносно ясно закріплено статус учасників НІС за Національною радою України з питань розвитку науки і технологій та закладами вищої освіти. В той же час, компетенція спеціальних органів, в яких є повноваження у сфері НІС закріплена тільки в їх положеннях (Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Міністерство освіти і науки України).

Правове забезпечення інноваційного процесу.

В сучасних умовах пошуку ефективної моделі національної інноваційної системи суттєвим питанням є визначення зв'язків та їх відображення в праві при побудові *з послідовних етапів інноваційного процесу*.

¹ Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів: Постанова КМУ від 22 травня 1996 р. № 549. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-96-%D0%BF>.

² Про наукові парки: Закон України від 25 червня 2009 р. № 1563-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1563-17>.

³ Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16.07.1999 року №991-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 40. ст. 363.

⁴ Про індустріальні парки: Закон України від 21.06. 2012 року № 5018-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>.

⁵ Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. №40-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 36. ст. 266.

⁶ Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

⁷ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 37-38, ст. 200.

⁸ Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 08.09.2011р. № 3715-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19-20. ст. 166.

У наукових джерелах висвітлено декілька підходів до розуміння терміну «інноваційний процес», в залежності від підходів до структури цього явища.

Першим підходом є так звана «лінійна модель інноваційного процесу», що дозволяє надати наступне визначення, інноваційний процес – це послідовний процес створення ідеї, тестування, виготовлення та реалізації продукції.

Ринкова модель інноваційного процесу – це послідовний процес торгівлі, дослідження та наукових відкриттів, проектування та тестування, виробництва та реалізації продукції.

Ціннісна ланцюгова модель Клейн Розенберга передбачає 5 кроків (складників) інноваційної моделі:

1. Визначення потенційних потреб ринку.
2. Дослідження або створення нового плану аналізу для виробництва нових продуктів.
3. Детальне проектування, випробування та створення змінених проектів.
4. Виробництво.
5. Розповсюдження та маркетинг¹.

Аліреза Хорак'ян спирається на визначення інноваційного процесу як такого, через який проходить особа від досягнення первинних знань про інновації, формування ставлення до інновацій, прийняття рішення/відмови нього, до реалізації нової ідеї та, нарешті, затвердження цього рішення².

Бану Геаніна Сільвіана стверджує, що інноваційний процес спрямований на підтримку та просування нової ідеї протягом всього її життєвого циклу³.

Інноваційний процес може відбуватися не тільки в основному бізнесі, але й в допоміжній діяльності, включно з організацією відділів закупівель, бухгалтерський облік, розрахунок та ремонт і відділ технічного обслуговування (допоміжна діяльність, як закупівлі, бухгалтерський облік, обчислювальна техніка та технічне обслуговування). Впровадження нових або значно вдосконалених методів, обладнання та програмного забезпечення в допоміжній діяльності (нові або покращені вдосконалення, обладнання та програмне забезпечення допоміжна підтримка) є інноваційним процесом. Про-

¹ Hamid Tohidi, Mohammad Mehdi Jabbari. Different Stages of Innovation Process. *Procedia Technology* 1 (2012). С.574 – 578.

² Khorakian Alireza. Developing a conceptual framework for integrating risk management in the innovation project. 499 с. С. 38. URL: <https://dspace.stir.ac.uk/bitstream/1893/3036/1/Final%20Thesis-%20A.%20Kh.pdf>.

³ Banu Geanina Silvana. Open innovation model: enabling the market uptake of innovation. *Procedia Manufacturing* Volume 22, 2018. С. 893-899. С. 893.

дуктові інновації у сфері послуг може включати в себе значне поліпшення методів надання послуг, додаючи нові функції існуючих послуг і впровадження цілком нових послуг, які раніше не існували. Прикладом може слугувати поліпшення банківських послуг через Інтернет (Інтернет-банківські послуги), що складаються з значного збільшення швидкості і простоти використання цих послуг («значна поліпшена швидкість і простота використання»)¹.

Більшість досліджень спочатку були орієнтовані на інновації, пов'язані з продуктами та технологіями, а інновації бізнес-моделей для сталого розвитку були досить новою сферою інтересів. Але стійкість організації часто вимагати не лише розробки нових продуктів та технологій або поступові вдосконалення в роботі компаній, але й удосконалення цілісної системи вартості, яка змінюється через інновації бізнес-моделей, в результаті стабільних бізнес-моделей (SBM)².

SBM – це бізнес-модель, яка включає в себе активне управління кількома посередниками, створення грошової та немонетарної вартості для широкого кола посередників та довгострокову перспективу.

Інноваційний процес бізнес-моделі Кембріджу складається з восьми послідовних, але повторюваних фаз або кроків:

1. формування мети;
2. концептуальне проектування;
3. віртуальні прототипи;
4. експеримент;
5. детальне проектування;
6. пілотування;
7. запуск;
8. коригування та диверсифікація³.

Частково розглянута бізнес-модель відображається в Oslo Manual 2005⁴. Відповідно до Manual 2005 основною метою інновацій є впровадження нових або значно вдосконалених методів виробництва або логістики. Це

¹ Niedbalska Gr. Innowacja Procesowa [Process Innovation]. Innowacje i transfer technologii. *Słownik pojec.* 2011. С. 109-111.

² Hamid Tohidi, Mohammad Mehdi Jabbari. Different Stages of Innovation Process. *Procedia Technology* 1 (2012). С. 574 – 578.

³ Hamid Tohidi, Mohammad Mehdi Jabbari. Different Stages of Innovation Process. *Procedia Technology* 1 (2012). С. 574 – 578.

⁴ Oslo Manual 2005: The measurement of scientific and technological activities. Proposed guidelines for collecting and interpreting technological innovation data. URL: <http://www.oecd.org/science/inno/2367580.pdf>.

зокрема включає суттєві зміни у застосованій техніці, обладнанні та програмному забезпеченні. Виходячи з цього, підприємства впроваджують технологічні інновації для скорочення собівартості одиниці продукції, підвищення якості та впровадження нових або значно поліпшеного виробництва продукти. Методи виробництва включають в себе методи (технології, процедури), обладнання (пристрої) та програмне забезпечення (методи, обладнання та/або програмне забезпечення). Прикладом нового методу виробництва може бути введення нових заходів по автоматизації і впровадження автоматизованого проектування для розробки нових продуктів (CAO – комп'ютерного проектування для розробки продукту) виробничої лінії.

Методи логістики (методи доставки) включають обладнання, програмне забезпечення та методи/технології, що стосуються поставки, необхідні для виробництва «вкладу», що виділяють матеріали/продукти всередині компанії та постачання кінцевої продукції. Прикладом нового методу логістичної системи є впровадження «відстеження» продукції/товарів (система товарів відстеження) з використанням штрих-кодів або за допомогою ідентифікації радіочастоти називаються RFID – радіочастотна ідентифікація (активна система RFID goodstracking).

Що стосується відображення відмічених економічних процесів, маркетингу та просування інноваційних продуктів, процесів в праві, то виникає значна кількість проблем в побудові правового механізму забезпечення інноваційного процесу, як функціонального, так й інституційного. Визначення терміну «інноваційний процес» у законодавстві України відсутнє. У правовій та економічній теорії надано наступні визначення цьому явищу. П. Н. Завлін розуміє інноваційний процес як процес перетворення наукового знання в інновацію, який можна представити як послідовний ланцюг подій, в ході яких інновація визріває від ідеї до конкретного продукту, технології або послуги і поширюється при практичному використанні. Цей процес не уривається і після впровадження новини у виробництво, бо у міру поширення воно удосконалюється, робиться ефективнішим, набуває раніше невідомих споживчих властивостей¹.

Л. А. Евсеєва надає визначення інноваційному процесу як діяльності зі створення, реалізації й поширенню інновацій в суспільному виробництві а саме: створення готової до вживання розробки, що пройшла всі стадії перевірки на виробництві й у споживача².

¹ Завлін, П. Н. Инновационная деятельность в современных условиях. *Инновации*. 2001. № 8. С.45;

² Евсеєва Л.А. Стратегия инновационной деятельности за рубежом. *Инновации*. 2002. № 4. С. 59

Також науковцями пропонується за певних обставин ототожнення термінів «інноваційний процес» та «інноваційний цикл» як періоду створення, поширення та використання нововведень¹.

При визначенні інституційного складу інноваційного процесу необхідно чітко окреслити та узгодити господарську компетенцію кожного учасника та суб'єкта інноваційного процесу. Такими є учасники, передбачені в ст. 1, ст. 5, ст. 7-10 Закону України «Про інноваційну діяльність»².

Суб'єктами, які забезпечують інноваційний процес, необхідно вважати й інші інноваційні структури (в розумінні Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 1996 р. № 549³), в тому числі суб'єкти, які відносяться до інноваційної інфраструктури, відповідно ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність»⁴.

Саме окреслені компетенції кожного учасника інноваційного процесу на нормативному рівні дозволить врегулювати проблемні зв'язки в інноваційному процесі.

На думку А. А. Каяла метою діяльності елементів НІС є забезпечення структури, в рамках якої уряди формують і здійснюють політику впливу на інноваційний процес⁵.

Необхідно погодитися з точкою зору, висловленою В. Гуровою, що концепція, яка лежить в основі теорії національних інноваційних систем, базується на необхідній умові - розуміння зв'язків та відносин між учасниками інноваційного процесу є запорукою розвитку «інноваційного виробництва».

Як вказує Л. І. Федулова, наслідком активного інноваційного розвитку та комунікації між суб'єктами у ключових галузях економіки є кардинальні зміни у глобальній інноваційній системі, зокрема, зростає інтенсивність інноваційних процесів. Звідси науковець робить висновок, що наукове дослідження й теоретико-методичне опрацювання тенденцій розвитку інноваційних процесів в умовах сучасної глобальної економіки, вивчення закор-

¹ Правове регулювання інноваційних відносин/ монографія/ кол. авторів С. М. Прилипка, А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова та ін. Харків: Юрайт, 2013. С. 152 – 153.

² Про інноваційну діяльність: Закону України від 05.12.2012 р. № 5460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 36. Ст.266.

³ Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 травня 1996 р. № 549. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-96-p>.

⁴ Про інноваційну діяльність: Закону України від 05.12.2012 р. № 5460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 36. Ст.266.

⁵ Aymen A. Kayal. National innovation systems a proposed framework for developing countries. *Int. J. Entrepreneurship and Innovation Management*, Vol. 8, No. 1, 2008. P. 76

донного досвіду формування НІС, дослідження суб'єктів її інституціонального середовища та їхнього впливу на результативність господарюючих систем дозволять розробити інституціональні механізми ефективної реалізації інновацій і підвищити адаптивність та результативність НІС України.

Як вказує А. Воткинс, посилаючись на думку С. Меткальфа, у більшості облікових записів концепція NIS описується як набір національних інститутів, які сприяють породженню та розповсюдженню нових технологій та забезпечують основу, в рамках якої уряд та фірми ведуть переговори щодо політики щодо впливу на інноваційний процес.

Інституціональні перетворення мають бути спрямовані передусім на розвиток високотехнологічних виробництв у галузях промисловості за рахунок:

- об'єднання вузькоспеціалізованих наукових і проектних організацій, що здійснюють наукові дослідження та розробки в інтересах переважно одного замовника, в єдину науково-промислову структуру;

- утворення центрів науки і високих технологій на основі великих наукових установ — лідерів у відповідних сферах науки й техніки;

- реструктуризації частини галузевих науково-дослідних та проектних інститутів в інжинірингові фірми з розвинутою фінансово-економічною, маркетинговою та комерційною інфраструктурою;

- формування спільно з вищими навчальними закладами інноваційно-технологічних центрів, інноваційно-промислових комплексів, технологічних і наукових парків, зорієнтованих на виробництво й реалізацію наукомісткої продукції із залученням національних та іноземних інвестицій і використанням національної й зарубіжної торгової мережі;

- створення інфраструктури малого бізнесу для обслуговування програм з реалізації високих технологій, а також створення базових регіональних і міжрегіональних інноваційно-технологічних центрів передавання технологій для забезпечення зв'язку малих підприємств із великим виробництвом;

- розвиток інформаційної мережі для інноваційної та інвестиційної діяльності, на ґрунті якої потрібно створити систему експертизи технологій і «ноу-хау» стосовно патентної чистоти й конкурентоспроможності;

- зовнішньоекономічної підтримки, що передбачає створення умов для формування спільних з іноземними партнерами підприємств із випуску вітчизняної наукомісткої продукції та її реалізації на внутрішньому й зовнішньому ринках, забезпечення реклами за кордоном, удосконалення виставково-ярмаркової діяльності, входження в міжнародні інформаційні системи для обміну інформацією стосовно високих технологій;

– створення регіональних венчурних інноваційних фондів; розвиток інформаційної інфраструктури, підтримка мережі науково-технічних бібліотек, сприяння інноваційним організаціям у доступі до інформаційних мереж та баз даних.

Брак послідовності у процесі інституціональних реформ в Україні призвів до певної втрати керованості соціально-економічними процесами під час переходу до ринкової економіки. Потрібні системні інституціональні зміни в науково-технологічній галузі, що має стати підвалиною прискореного інноваційного розвитку економіки в середньостроковій перспективі, складність якої зумовлена обмеженням ресурсів для посилення інноваційного потенціалу, модернізації науково-технологічної та виробничої бази її структурної перебудови економіки.

Останнім часом набуло актуальності питання ефективного стимулювання розвитку національної наукової, технічної інноваційної діяльності.

У Глобальному індексі інновацій (Global Innovation Index) станом на 2017 рік Україна займає 50 місце за рівнем інноваційності¹, що є найвищим показником за останні 7 років. Однак, згідно даних дослідження агентства Bloomberg (Bloomberg Innovation Index) наша держава займає 46 місце з 50 всіх досліджених країн. Привертає увагу методологія дослідження рівня інноваційності держави, що відображається згодом у Bloomberg Innovation Index. Так, аналіз даних здійснюється щодо таких галузей як витрати на R&D у співвідношенні до ВВП; технологічні можливості; продуктивність праці; кількість високотехнологічних підприємств; ефективність вищої освіти та відсоток дипломованих спеціалістів; концентрація дослідників; патентна активність².

За даними Інноваційного індексу Європейського інноваційного табло (Innovation Union Scoreboard), який досліджує стан національної інноваційної системи Україна знаходиться у групі «повільні інноватори»³.

Аналіз змісту вище перелічених індексів дає змогу стверджувати, що найсильнішими сторонами нашої держави є вища освіта (в т. ч. відсоток населення з вищою освітою), інвестиційні компанії, показники ємності ринку, а також людський капітал.

Законодавством України передбачено перелік пріоритетних напрямів розвитку науки та техніки, а також інноваційної діяльності, що підлягають державній підтримці.

¹ The Global Innovation Index 2017. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2017-report>.

² Аналітична довідка. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2017 році. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/monitoring-prioritet/stan-id-2017-f.pdf/>. С. 7–10.

³ Там само.

Так, у ст. 3 Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» закріплено, що пріоритетними напрямами розвитку науки і техніки на період до 2020 року:

1) фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави;

2) інформаційні та комунікаційні технології;

3) енергетика та енергоефективність;

4) раціональне природокористування;

5) науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань;

6) нові речовини і матеріали.

Обсяг фінансування ДіР за рахунок коштів загального фонду державного бюджету у 2017 р. становив 4159,63 млн грн, з них ДіР за пріоритетними напрямами розвитку науки і техніки (далі – пріоритетні напрями) – 3831,89 млн грн або 92,1 %¹.

Як приклад функціонування інновацій в науці та техніці можливо навести результати науково-технічного супроводження атомної енергетики як ключової для економіки України галузі, а саме: для підвищення безпеки експлуатації діючих атомних електростанцій; для подовження ресурсу експлуатації корпусів та основного обладнання реакторів. Але деякі складові отриманого інноваційного потенціалу цих програм поки що не були використані в повному обсязі в Україні, серед яких слід відзначити такі: для створення елементів ядерного паливного циклу; для розробки нових конструкційних, функціональних матеріалів для ядерних установок; для створення нового екологічно безпечного ядерно-фізичного устаткування та нових джерел енергії².

Основними видами прогресивних технологій, що впроваджуються у вітчизняному сільгоспвиробництві, зокрема, є: ґрунтозахисні системи обробітку, насіннєвий матеріал (нові сорти, гібриди тощо), органічне землеробство, технології землеробства No-till (система «прямої сівби»), використання біопестицидів, біодобрив, нові породи тварин, прогресивні системи

¹ Аналітична довідка. Реалізація пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та отримані результати у 2017 р. URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/dovidka-realizatsiya-prioritetnikh-napryamiv-rozvitku-nauki-i-tehniki-ta-otrimani-rezultati-u-2017-r.pdf>. С. 5.

² Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь за заг. ред. В. М. Гейця та ін. НАН України. К. 2015. 336 с. : табл. рис. С. 88–89.

відгодівлі, новітні машини та обладнання, котли на альтернативному паливі, біогазові установки, маркетингові технології (зокрема, організація власних точок збуту виробленої продукції, участь у ярмаркових та виставкових заходах тощо) та ін.¹

Основними характеристиками інноваційного процесу сільгосп підприємств є такі: порівняно високий рівень інноваційної активності, взаємообумовленість ступеня інноваційної активності підприємства та його прибутковості, диверсифікація напрямів інноваційної діяльності ефективних підприємств, превалювання імпортних зразків у структурі новітньої спецтехніки, абсолютне переважання власних коштів підприємств серед джерел фінансування інновацій, низький рівень використання підприємствами інституційних джерел інформації щодо інноваційних розробок, недостатня наявність позитивних ефектів для довкілля від впровадження агроінновацій².

Указом Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12.01.2015 р. закріплено перелік програм рамках чотирьох векторів розвитку держави (вектори розвитку, безпеки, відповідальності та гордості). В цьому переліку задеклароване формування Програми розвитку інновацій. У той же час станом на 1 жовтня 2018 року єдиною чинною програмою цього спрямування є Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні, затверджена Постановою КМ України від 2 лютого 2011 р. № 389.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (далі – Закон «Про пріоритетні напрями») такими напрямками визнаються науково і економічно обґрунтовані та визначені відповідно до цього Закону напрями провадження інноваційної діяльності, що спрямовані на забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг та збільшення експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних та світових науково-технічних досягнень.

Цим Законом виокремлено наступні види таких напрямів: 1) стратегічні пріоритетні напрями затверджуються Верховною Радою України на період до 10 років; 2) середньострокові пріоритетні напрями, що визначаються на період до 5 років і спрямовані на виконання стратегічних пріоритетних на-

¹ Інноваційна Україна 2020: національна доповідь. за заг. ред. В.М. Гейця та ін. ; НАН України. К. 2015. 336 с. : табл. рис. С. 92.

² Там само.

прямів.¹ Ці напрями здебільшого кореспондуються з переліком Програм у вище наведеному Указі Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020».

Стратегічні пріоритетні напрями формуються й розглядаються Міністерством освіти та науки України, розглядаються КМ України та затверджуються Верховною Радою України на період до 10 років. Підготовка пропозицій щодо пріоритетних напрямів інноваційної діяльності здійснюється із залученням Національної академії наук України, національних галузевих академій наук України, вищих навчальних закладів і науково-дослідних інститутів.

Стратегічними пріоритетними напрямами інноваційної діяльності на 2011–2021 роки, згідно ст. 4 Закону «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 08.09.2011 № 3715-VI² є:

1) освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії;

2) освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки;

3) освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій;

4) технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу;

5) впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики;

6) широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища;

7) розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки.

Середньострокові пріоритетні напрями можуть бути загальнодержавного, галузевого та регіонального рівнів.

Середньострокові пріоритетні напрями регіонального рівня затверджуються Верховною Радою Автономної Республіки Крим, місцевими радами за поданням Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих держав-

¹ Глібо С. В. Правове регулювання випуску та реалізації високотехнологічної продукції в Україні. *Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах* : збірник матеріалів круглого столу (м. Харків, 25 травня 2018 р.) : редкол. : М. П. Кучерявенко, О. О. Дмитрик, С. В. Глібо. Харків : Право, 2018. С. 58-59.

² Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI. *Офіційний вісник України* від 14.10.2011 2011 р., № 77, стор. 14.

них адміністрацій на основі стратегічних пріоритетних напрямів, середньострокових пріоритетних напрямів загальнодержавного рівня з урахуванням прогнозу економічного і соціального розвитку відповідного регіону.

Середньострокові пріоритетні напрями регіонального рівня реалізуються шляхом формування та виконання регіональних, місцевих інноваційних програм та окремих інноваційних проектів (ч. 2. ст. 6 Закону).

Для реалізації середньострокових пріоритетних напрямів державою запроваджуються заходи щодо:

1) розвитку інноваційної інфраструктури (інноваційних центрів, технологічних парків, наукових парків, технополісів, інноваційних бізнес-інкубаторів, центрів трансферу технологій, інноваційних кластерів, венчурних фондів тощо);

2) першочергового розгляду заявок на винаходи, що відповідають середньостроковим пріоритетним напрямам загальнодержавного рівня;

3) прямого бюджетного фінансування та співфінансування;

4) відшкодування відсоткових ставок за кредитами, отриманими суб'єктами господарювання у банках;

5) часткової компенсації вартості виробництва продукції;

6) кредитів за рахунок коштів державного бюджету, кредитів (позик) і грантів міжнародних фінансових організацій, залучених державою або під державні гарантії;

7) субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам;

8) податкових, митних та валютних преференцій (ч. 3. ст. 6 Закону).

Варто зазначити, що переліку заходів з реалізації стратегічних пріоритетних напрямів у законодавстві не закріплено.

Доцільним є здійснити порівняння переліків заходів з реалізації середньострокових пріоритетних напрямів, окреслених вище, та заходів, закріплених у Проекті Розпорядження КМ України «Про схвалення Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року»¹ (далі – Стратегія 2030) та Законі «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні». Так, тотожними або схожими є такі заходи, закріплені Стратегії 2030 з:

1) збільшення фінансування досліджень на конкурсній основі з акцентуванням уваги на переході результатів, отриманих у рамках 10 фундаментальних досліджень, у тематики прикладних досліджень і науковотехнічних розробок, до фінансування яких залучається бізнес;

¹ Проект Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2018/10/22/innovatsiyogo-rozvitku-ukraini.pdf>.

2) створення територій із високою концентрацією креативних фахівців шляхом виділення у межах населених пунктів зон, призначених передусім для розгортання творчих видів діяльності, створення там відповідної інфраструктури, надання інформаційно-аналітичного та методичного забезпечення розвитку інноваційної культури;

3) створення із залученням світових експертів і менторів шкіл обміну досвідом та національних ресурсів з навчання підприємництву та інноваціям, зокрема мережі підвищення кваліфікації як для викладачів, так і для керівників закладів вищої освіти та наукових установ;

4) забезпечити державну підтримку створення та ефективного функціонування елементів інноваційної інфраструктури у закладах вищої освіти (далі – ЗВО), наукових установах та інших суб'єктах інноваційної діяльності;

5) збільшити кількість інформаційних заходів та їх аудиторію для поширення позитивного досвіду успішних стартапів, інноваційних проектів, запровадити регулярні всеукраїнські та міжнародні заходи за участі представників науки, освіти та бізнесу для налагодження взаємозв'язку між ними;

6) збереження спрощеної системи оподаткування та звітності для малого бізнесу, яка в цьому випадку виконує роль інструменту державної політики конкурентоздатності, забезпечення зниження податкового навантаження на оплату праці та доходи фізичних осіб з частковим перенесенням податкового тягаря на ресурси і землю/нерухомість тощо;

7) сприяння створенню елементів інноваційної інфраструктури, які надаватимуть фінансову допомогу винахідникам та стартапам;

8) забезпечення державної підтримки створення та ефективного функціонування на базі ЗВО та наукових установ безперервного ланцюга: стартап-школа, акселератор, бізнес-інкубатор.

У той же час абсолютно новими заходами, передбаченими у Стратегії 2030 є стимулювання інноваційної діяльності в Україні є, зокрема, такі:

1) унормування прогалін, які існують у чинному законодавчому полі щодо створення та функціонування елементів інноваційної інфраструктури, та розробити методичні документи зі створення та функціонування такої інфраструктури;

2) запровадження відрахування при трансфері за кордон технологій, розроблених за кошти державного бюджету, певного відсотка до спеціального фонду, наприклад, Національного фонду досліджень, для подальшого спрямування на підтримку інновацій;

3) формування у суб'єктів інноваційної діяльності розуміння пріоритетів, налаштування суспільної думки на те, що наукові дослідження, розробка та

впровадження ідей потребують фінансової підтримки, а молоді стартапи – відповідної експертизи та інвестицій;

4) запровадження спрощеної процедури отримання посвідки на тимчасове проживання іноземцями та особами без громадянства, які прибули в Україну для участі в реалізації інноваційних проектів тощо;

5) створення умов для спрощення входу до венчурного фонду інвестора фізичної особи шляхом зменшення номінальної вартості цінних паперів фонду, які повинна придбати фізична особа для участі у венчурному фонді;

6) запровадження репутаційних рейтингів або інших інструментів оцінки надійності партнерів;

7) розв'язання правових проблем, пов'язаних із захистом та використанням об'єктів інтелектуальної власності.

В цьому аспекті варто проаналізувати положення європейської Зеленої Книги про інновації. Вони виділяє «13 шляхів дій» щодо розвитку інноваційності у ЄС:

1. Розробити технологію моніторингу та прогнозування.
2. Кращі прямі наукові зусилля щодо інновацій (розуміється, що дискусії мають зосереджуватися на заходах, що проводяться на національному рівні).
3. Розробити початкове та подальше навчання (як на національному так і на рівні ЄС).
4. Подальша мобільність студентів та дослідників.
5. Сприяти визнанню переваг інновацій.
6. Покращити фінансування інновацій.
7. Налаштування податкового режиму, вигідного для інновацій.
8. Сприяти інтелектуальній та промисловій власності.
9. Спростити адміністративні процедури.
10. Сприятлива нормативно-правова база.
11. Розвинути «економічний інтелект» дії.
12. Заохочувати інновації на підприємствах, особливо МСП та зміцнювати регіонального виміру інновацій.
13. Оновлення громадських дій для інновацій¹.

У Постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017–2021 роки» від 28 грудня 2016 р. № 1056² серед-

¹ Green Paper on innovation. URL: http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com95_688_en.pdf.

² Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017–2021 роки. затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 28 груд. 2016 р. № 1056. *Офіційний вісник України* від 27.01.2017 р. № 8. стор. 63.

ньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності поділяються на наступні групи: 1. Освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії. 2. Освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки. 3. Освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій. 4. Технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу. 5. Впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики; 6. Широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища. 7. Розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки.

Крім того, привертають увагу Методичні примірні рекомендації щодо підготовки регіональних інноваційних програм, затверджені Наказом Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України від 05.02.2014 № 22. Відповідно до цих Рекомендацій основними завданнями регіональної інноваційної програми є забезпечення ефективного управління інноваційними процесами; виробництво вітчизняної високотехнологічної, конкурентоспроможної на вітчизняних та світових ринках продукції; ефективне використання природно-ресурсного потенціалу; стимулювання інноваційної активності підприємств за рахунок власних фінансових, майнових, трудових, інтелектуальних ресурсів; забезпечення продуктивної зайнятості населення шляхом створення нових робочих місць; наповнення державного і місцевих бюджетів; насичення ринку споживчих товарів та послуг вітчизняного виробництва; підготовка кадрів для інноваційної діяльності. Розроблення Програми здійснюється у рамках стратегії інноваційного розвитку регіону, яка має містити пріоритетні напрями, аналіз і прогноз інноваційного розвитку даного регіону, з урахуванням його ресурсно-технологічних і соціально-економічних можливостей.

Як приклад можна розглянути середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності декількох регіонів України.

Так, згідно Програми розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності Івано-Франківської області до 2020 року¹, пріоритетними напрямами є

¹ Про програму розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності області до 2020 року URL: <http://www.if.gov.ua/files/uploads/%D0%B2%D1%81%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D1%82%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0>

освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії, розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки, освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій, технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу, широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього середовища, а також провадження нових технологій та обладнання для високо – якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики.

Комплексною програмою «Інновації в пріоритетних напрямках розвитку галузі охорони здоров'я м. Харкова на 2011–2015 роки»¹ було передбачено впровадження інноваційних процесів в умовах існуючої правової системи, обмежених фінансових, матеріальних та трудових ресурсів, а саме: укріплення матеріально-технічного стану комунальних лікувально-профілактичних закладів з урахуванням альтернативних джерел фінансування, введення новітніх діагностичних та лікувальних технологій на рівні європейських стандартів. Згідно з цією Програмою, інновація – це фактор цілеспрямованих результативних дій або процесів; пріоритетність в інвестиційній та фінансово-кредитній політиці; сукупність організаційно-технічних заходів щодо розробки, впровадження та реалізації нового або вдосконаленого продукту діяльності, який використовується на практиці.

Разом з тим, останнім часом Харківська область визначається як «smart-region», для якого властиво:

- розширення виробництва та експорту високотехнологічної продукції з високою доданою вартістю;
- технології економного використання всіх видів ресурсів, прийняття екологічно грамотних управлінських рішень для збереження навколишнього середовища;
- збереження та поліпшення здоров'я населення на основі інновацій в охороні здоров'я, розвитку фізичної культури і спорту;
- новий рівень комфорту та безпеки у виробничій сфері, на транспорті, в місцях проживання та проведення дозвілля;
- створення за допомогою систем дистанційного навчання та інших новацій рівних для всіх можливостей в отриманні освіти та вдосконаленні знань протягом усього життя;

%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_(1).pdf.

¹ Комплексна програма «Інновації в пріоритетних напрямках розвитку галузі охорони здоров'я м. Харкова на 2011-2015 роки. URL: <http://kharkiv.rocks/reestr/643850>.

- створення робочих місць для високопродуктивної інтелектуальної діяльності, що приносить максимальну вигоду в епоху економіки знань;
- створення інтегрованих систем автоматизованого управління та інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень, розвиток «електронного уряду»;
- безперервне впровадження інновацій в усі сфери життя та створення кожному громадянину можливості повністю розкрити свій потенціал.¹

Згідно з висновками «Ukraine a smart specialization approach» інноваційний потенціал Харківщини пов'язаний з такими галузями як спорядження та електроприлади, харчова, текстильна та легка промисловість, хімічний та пластикові сектори, суднобудівництво, переробка відходів та інше².

Статистичні дані свідчать, що із загальної кількості інноваційно активних підприємств здійснювали внутрішні та зовнішні НДР – 25,3%, придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 65,9%, придбання зовнішніх знань – 5,7%, інші роботи – 22,8% підприємств. За видами економічної діяльності найбільша частка інноваційно активних підприємств припадає на виробництво харчових продуктів, напоїв, тютюнових виробів – 22,0%. У той же час спостерігається вкрай низький рівень фінансування інноваційного розвитку державою. Як приклад можливо навести такий факт, що з 759 підприємств, які здійснювали інноваційну діяльність в промисловості фінансування з державного бюджету отримали лише 8 підприємств³.

За даними Національної доповіді «Інноваційна Україна 2020» основні перепони в Україні на шляху до становлення її як сильної інноваційної держави пов'язані:

- з обмеженістю ресурсів;
- з низькою ефективністю і не завжди прозорістю використання ресурсів;
- з труднощами визначення успішних у майбутньому ринкових пріоритетів промислової політики;
- з обтяженими зобов'язаннями щодо підтримки традиційних видів діяльності, зайнятість яких на більш високому рівні забезпечує держава і відповідає за її збереження;

¹ Немець Л., Гусева Н., Сегіда К., Ключко Л. Інноваційна інфраструктура Харківської області: сучасний стан та перспективи. Часопис соціально-економічної географії. 2017. № 2 (21). С. 42.

² Fiori G. Ukraine a smart specialization approach. P. 27.

³ Аналітична довідка. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2017 році. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-technologiy/monitoring-prioritet/stan-id-2017-f.pdf>.

– із прагненням держави, яка має стабільність, політичну спадкоємність і відповідальність, охопити довгострокові обрії розвитку з метою підтримки безпеки й конкурентоспроможності країни;

– з можливістю узгодження багатоцільових інтересів розвитку окремих бізнесів згідно з цілісним баченням майбутнього, і тим самим, із здешевленням витрат на перспективні НДДКР за рахунок ресурсів бізнесу і сприянням комерціалізації отриманих результатів, скорочуючи розрив у часі між результатами фундаментальної науки та використанням їх на практиці¹.

Зробимо порівняння між пріоритетними напрямами науки та техніки, пріоритетними напрямами інноваційної діяльності та їхнім вираженням у національних програмах підтримки.

Так, схожими є пріоритетні напрями розвитку науки та техніки зі стратегічними пріоритетними напрямами інноваційної діяльності у сферах інформаційних та телекомунікаційних технологій, енергетики та енергоефективності, раціонального природокористування, нових технологій медицини, а також нових речовин та матеріалів. Доволі широко також можливо тлумачити такий заявлений пріоритетний напрямок розвитку науки та техніки як фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави під яким фактично можливо розуміти всі пріоритети інноваційної діяльності як стратегічного, так і середньострокового спрямування.

В якості наступного кроку розглянемо реалізацію вищезокреслених напрямів за допомогою впровадження національних програм підтримки.

Концепція розвитку національної інноваційної системи, схвалена Розпорядження КМ України від 17 червня 2009 р. N 680-р (далі – Концепція НІС) передбачає державну підтримку інноваційної системи через стимулювання розвитку інноваційної інфраструктури (в тому числі стимулювання створення її нових елементів, комп'ютеризацію вже наявних структур, євроінтеграційне спрямування освіти в таких структурах, забезпечення розвитку мережі спеціалізованих небанківських інноваційних фінансово-кредитних установ), розвиток біотехнологій та високих технологій у різних галузях знань, а також трансфер технологій.

Постановою КМ України від 2 лютого 2011 р. № 389 було затверджено Програму розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні², яка

¹ Інноваційна Україна 2020: національна доповідь. за заг. ред. В.М. Гейця та ін. ; НАН України. К. 2015. 336 с. : табл. рис. С. 124.

² Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні : Постанова Кабі-

передбачала реалізацію заходів підтримки до 2015 року у 2 етапи. Основними об'єктами програми на першому етапі були елементи інноваційної інфраструктури (бізнес інкубатори, наукові парки тощо), на другому етапі була задекларована галузева підтримка таких напрямів інноваційної діяльності як аерокосмічної галузі, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, біо- та нанотехнологій, створення сучасних матеріалів, фармацевтичної продукції та медичної техніки, а також продовження підтримки елементів інноваційної інфраструктури.

Концепція реформування державної політики в інноваційній сфері, схвалена Розпорядження КМ України від 10 вересня 2012 р. № 691-р також передбачала виключно стимулювання розвитку інноваційної інфраструктури, не конкретизуючи підтримку конкретних пріоритетних напрямів розвитку науки, техніки або інноваційної діяльності.

Проект Концепції Державної цільової економічної програми розвитку інноваційної інфраструктури на 2017-2021 роки¹ знову ж таки концентрує увагу лише на суб'єктах інноваційної інфраструктури. Зокрема, передбачається створення ефективних правових, економічних і податкових механізмів для забезпечення комплексної діяльності інноваційної інфраструктури, розроблення та затвердження нормативно-правових актів, спрямованих на розвиток співробітництва університетів та наукових установ з інших секторів з промисловістю у сфері досліджень та розробок, забезпечення горизонтальних і вертикальних зв'язків між суб'єктами інноваційної діяльності для прискорення трансферу знань і дифузії технологічних інновацій через інноваційні структури тощо. При цьому не деталізується підтримка яких саме напрямів науки, техніки та інновацій буде здійснюватися.

Таким чином, можна розробити висновок, що державна політика підтримки пріоритетних напрямів розвитку науки, техніки та інновацій спочатку виходила з поетапного стимулювання діяльності окремих галузей знань, однак, останнім часом спостерігається стійка тенденція до спрямування переважної більшості ресурсів державної підтримки на розвиток інноваційної інфраструктури. При цьому, на нашу думку, це чинить негативний вплив стимулювання інноваційної діяльності суб'єктів, що не входять до складу такої інфраструктури, але при цьому здійснюють діяльність в тому числі пов'язану з пріоритетними напрямками інноваційного розвитку.

нету Міністрів України від 02.02.2011 р. № 389. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/244207093>.

¹ Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку інноваційної інфраструктури на 2017–2021 роки: Проект розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:INjd_VENjV8J:cg.gov.ua/web_docs/1/2015/10/docs/.

Правове регулювання державної підтримки випуску та реалізації високотехнологічної продукції в Україні.

Розглянемо історію прийняття нормативно-правових актів та регулювання у сфері розвитку високих наукоємних технологій в Україні. Першим нормативно-правовим актом, що надавав визначення терміну високих наукоємних технологій був Закон України «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» від 9 квітня 2004 року №1676-IV¹, яким була затверджена відповідна програма і був чинним до 2013 року. Відповідно до розділу II цього Закону високі наукоємні технології (далі – наукоємні технології) – це технології, що створюються на підставі результатів наукових досліджень та науково-технічних розробок, забезпечують виготовлення високотехнологічної продукції, сприяють запровадження високотехнологічного виробництва на підприємствах базових галузей промисловості. В цій програмі було передбачено 2 етапи її виконання, що включали в себе:

1) реалізацію проектів з розроблення наукоємних технологій, які мають найбільший ступінь готовності до впровадження; другий етап (2009 – 2013 роки).

2) впровадження на підприємствах наукоємних технологій, розроблених за результатами виконання Програми на першому етапі.

Однак, Програма розвитку високих наукоємних технологій не передбачала реалізацію результатів високотехнологічного виробництва, в тому числі, стимулювання експорту високотехнологічної продукції, і ця Програма за строками втратила свою чинність.

В інших джерелах відсутнє визначення високотехнологічної продукції. В деяких теоретичних джерелах є визначення цьому терміну та ознаки. Так, К. В. Матусяк стверджує, що високі технології – це сфера виробництва та продукти, що характеризуються високою науковою інтенсивністю, так званим високим рівнем інтенсивності досліджень та розробок².

Серед ознак високих технологій автор наукової праці виділяє наступні складники:

1) високий рівень інновацій;

2) короткий життєвий цикл продуктів і процесів та швидка дифузія технологічних інновацій;

¹ Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій: Закон України від 9 квітня 2004 року №1676-IV. Офіційний вісник України від 21.05.2004. № 18.

² Krzysztofor B. Matusiak. Wysoka technika [High Technology, High-Tech]. Innowacje i transfer technologii. Słownik pojec. 2011. 350 с.

3) збільшення попиту на висококваліфікований персонал, особливо в галузі технічних та природних наук;

4) великі витрати капіталу, високий інвестиційний ризик та швидке «старіння» інвестицій;

5) тісне науково-технічне співробітництво в рамках окремих країн та на міжнародній арені;

6) між підприємствами та науково-дослідницькими установами¹.

Разом з тим, постає питання про системність регулювання створення високотехнологічного продукту, продукції та експорту останньої. На наш погляд, необхідна неперервність процесу створення та реалізації високотехнологічної продукції. Частково в сучасному законодавстві це може бути вирішене за рахунок вдосконалення законодавства про інноваційну діяльність.

Вирішення цієї проблеми можливе при встановленні співвідношення стимулювання окремих галузей науки та економіки в програмних та нормативно-правових актах, які можуть сприяти розвитку та експорту високих технологій.

Досліджуючи практику формування державної політики у цій галузі необхідно зупинитися на найбільш спеціалізованих сучасних нормативно-правових актах.

Так, у Проекті Стратегії розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року² з'являються поняття платформ для розвитку високотехнологічних галузей, відповідно до класифікації Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) визначаються такі галузі як: галузь інформаційних технологій (ІТ), аерокосмічна, фармацевтична, виробництво електроніки та телекомунікаційного обладнання, виробництво медичної, високоточної та оптичної техніки.

Серед складових розвитку високотехнологічної галузі відмічаються економічний режим, розвиток освіти, розвиток інновацій та розвиток ІКТ інфраструктури.

Стратегія забезпечує формування усіх необхідних компонентів інноваційної екосистеми, а саме: фінансовий, інституційний, людський капітал та економічний.

Викладене дозволяє відмітити, що особливістю законодавства України можливо вважати наявність опосередкованого регулювання, підтримки експорту високотехнологічної продукції.

¹ Krzysztofor B. Matusiak. Wysoka technika [High Technology, High-Tech]. Innowacje i transfer technologii. *Słownik pojec.* 2011. 350 с. С. 328–329.

² Проект Стратегії розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=c9b6f0b0-1ed5-4aba-a25e-f824405ccc64&>.

Додатково визначені напрями підтримки експорту, в тому числі високотехнологічної продукції, містяться у Законі України «Про розвиток та державну підтримку малих та середніх підприємств»¹. Так у ст. 15 цього Закону вказано, що державна підтримка включає фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, зокрема, що провадять експортну діяльність. Згідно ст.21 державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, може здійснюватися шляхом:

1) сприяння просуванню на ринки іноземних держав продукції вітчизняного виробництва (товарів, робіт і послуг), об'єктів інтелектуальної власності та створення сприятливих умов для українських учасників експортної діяльності;

2) співпраці з міжнародними організаціями та іноземними державами у сфері розвитку малого і середнього підприємництва;

3) утворення об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва, що сприяють експортній діяльності, зокрема шляхом надання фінансової підтримки (кредитування, гарантування, страхування експортних операцій, часткова компенсація частки відсоткових ставок за кредитами для провадження експортної діяльності, часткове покриття витрат суб'єктів малого і середнього підприємництва, пов'язаних із здійсненням маркетингових заходів на зовнішньому ринку, вивченням кон'юнктури зовнішнього ринку, пошуком партнерів, просуванням товарів на нові ринки, участю у виставково-ярмарковій діяльності за кордоном, відрядженням спеціалістів для вивчення ринків іноземних держав, підготовкою, перепідготовкою та підвищенням кваліфікації персоналу суб'єктів малого і середнього підприємництва з питань експортної діяльності);

4) сприяння участі суб'єктів малого і середнього підприємництва у виставково-ярмарковій діяльності за кордоном для представлення продукції вітчизняного виробництва, у тому числі шляхом надання фінансової підтримки, надання в оренду виставкових площ, часткового покриття витрат суб'єктів малого і середнього підприємництва, пов'язаних з участю у виставково-ярмарковій діяльності за кордоном;

5) сприяння поширенню за кордоном інформації про потенційні можливості вітчизняного малого і середнього підприємництва та забезпеченню доступу до іноземних інформаційних мереж для пошуку ділових партнерів.

¹ Про розвиток та державну підтримку малих та середніх підприємств: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. *Офіційний вісник України* від 27.04.2012 2012 р., № 30, стор. 55

Варто зазначити, що Законами України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про державну підтримку суб'єктів господарювання», «Про Державний бюджет України на 2018 рік» та Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для забезпечення розвитку регіонів та підтримки середнього та малого підприємництва» від 7 лютого 2018 р. № 57 прямо не передбачено напрямку розвитку експорту, в тому числі високотехнологічної продукції.

У той же час Планом реалізації Стратегії розвитку малого та середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 292-р¹ встановлено сприяння провадженню експортної діяльності. Серед індикаторів реалізації цієї мети закріплено статистичні дані та частка експорту, що здійснюється малими та середніми підприємствами (далі – МСП) та середня вартість експорту на одне МСП (доларів). Крім того передбачено надання інформаційно-освітніх послуг суб'єктам господарювання, у тому числі через участь МСП у програмі ЄС «Еразмус для молодих підприємців». До виконання плану залучено державну установу «Офіс просування експорту», що спрямована на допомогу Міністерству економічного розвитку і торгівлі України у розробці та реалізації політики сприяння експорту та зміцнення стратегічного співробітництва між приватними та державними організаціями, а також планується створення Експортно-кредитного агентства, метою якого є надання фінансової підтримки МСП, орієнтованим на експорт. Однак, в даному акті окремо не передбачена підтримка експорту високотехнологічної продукції.

Експортною стратегією України («дорожньою картою» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки від 27.12.2017 № 1017-р² встановлено, що сучасний український експорт в основному складається з проміжних товарів з відносно низькою технологічною складовою - частка високотехнологічного експорту у 2015 році становила лише 5,5 відсотка загального обсягу українського експорту.

Серед основних показників ефективності реалізації Стратегії закріплено експорт товарів та послуг. Зміст цього показника складає частка експор-

¹ План реалізації Стратегії розвитку малого та середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року: затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 292-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/deyaki-pitannya-realizaciyi-strategiyi-rozvitkumalogo-i-serednogo-pidpriyemnictva-v-ukrayini-na-period-do-2020-roku>.

² Експортна стратегія України («дорожня карта» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки: схвал. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1017-р. Офіційний вісник України від 06.02.2018 2018 р., № 11. стор. 15.

ту товарів з використанням у виробництві технологій високого та середнього рівня в загальному обсязі експорту товарів, відсотків (групи «Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості», «Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них», «Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання», «Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плаваючі засоби», «Прилади та апарати» згідно з УКТЗЕД).

Відповідно до плану реалізації Експортної стратегії України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки в рамках підтримки інноваційного розвитку опосередковано сприяння розвитку високотехнологічних галузей через прийняття та реалізацію спеціалізованих Стратегій та інформаційну допомогу суб'єктам підприємницької діяльності. Реалізацію Плану у даній сфері покладено на Міністерство економічного розвитку, Міністерство освіти та науки, Міністерство фінансів та Міністерство інформаційної політики України.

Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки¹ розглядає високотехнологічну продукцію в рамках цифрових технологій. Так планом реалізації цієї Концепції передбачено розвиток експорту цифрових технологій у наступних напрямках:

1) підготовка пропозицій щодо розвитку цифрової індустрії, спрощення ведення зовнішньоекономічної діяльності, удосконалення податкової сфери, гармонізації з нормами європейського законодавства у сфері безготівкових платежів та розрахунків;

2) розроблення проекту акту Кабінету Міністрів України щодо просування цифрової індустрії на міжнародних ринках з урахуванням стимулювання експорту, здійснення промоційних та інформаційних заходів;

3) підготовка пропозицій щодо модернізації освіти для підтримки розвитку цифрової індустрії, зокрема посилення підготовки учнівської молоді з предметів природничо-математичного циклу і технічної творчості в усіх ланках освіти, збільшення кількості закладів освіти, в яких запроваджується STEM-навчання, утворення науково-дослідних STEM-центрів/лабораторій із залученням міжнародних організацій.

Реалізацію цих напрямків здійснюють, зокрема, Державна фіскальна служба, Міністерство економічного розвитку, Державне агентство з питань електронного урядування, Національний банк (за згодою) та Міністерство закордонних справ України.

¹ Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: схвал. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р. Офіційний вісник України від 23.02.2018 2018 р., № 16, стор. 70.

Таким чином, в нормативно-правових, програмних актах, термін «продукція високотехнологічних галузей» не містить спеціального переліку критеріїв, а тільки перелік таких галузей, які відносяться до високотехнологічних.

Визначення спорідненої категорії дозволяє запропонувати застосування для законодавчого регулювання експорту, крім поняття високотехнологічної продукції, більш широке поняття «продукція передових виробничих технологій», до якої віднести продукцію базових галузей економіки та тих, що формують значну частину ВВП.

Підсумовуючи можливо відмітити наступні завдання для розбудови НІС.

Основний висновок полягає в необхідності адаптації структури НІС під напрями та завдання НІС. З урахуванням суб'єктної структури НІС та наявного механізму її діяльності можливо надати наступне визначення НІС. Національна інноваційна система — це, з одного боку, сукупність взаємопов'язаних організацій (структур), зайнятих виробництвом і комерційною реалізацією наукових знань та технологій у межах національних кордонів: малих і великих компаній, університетів, лабораторій, технопарків та інкубаторів; з іншого — комплекс інститутів правового, фінансового й соціального характеру, що забезпечують інноваційні процеси та спираються на національні звичаї, традиції, культурні та політичні особливості.

Для гармонійного та своєчасного розвитку НІС необхідно комплексно підійти до законодавчого врегулювання відносин в інноваційній системі та її підсистемах. Підґрунтям для цього може бути прийняття Інноваційного Кодексу, який існує у багатьох країнах-учасниць ЄС, проект якого було розроблено і презентовано Науково-дослідним інститутом правового забезпечення інноваційного розвитку у 2012 році. Головними завданнями, що генерувалися у проекті такого Кодексу стало регулювання основних та найбільш важливих відносин у Національній інноваційній системі та тим самим сприяння її гармонійному розвитку.

Деякі з головних завдань необхідно відмітити як орієнтири для формування системи засобів регулювання інноваційної діяльності:

Досягнення термінологічної відповідності основних термінів у сфері трансферу технологій в Україні до законодавства ЄС з урахуванням критеріїв, що висуваються Європейським Союзом (ЄС) до держав, які мають намір вступити до нього.

Запровадження комплексної підтримки інноваційної діяльності, що включаючи фінансові, кредитні, податкові механізми, розвиток інфраструк-

тури, поглиблення кооперації наукових установ та підприємницького сектору держав ЄС зі здійснення інноваційних проєктів.

Створення ефективного загальнодержавного механізму адаптації законодавства, в тому числі щодо перевірки чинних нормативно-правових актів, проєктів законів України та інших нормативно-правових актів на предмет їх відповідності основним підходам, закладеним у ЄС та згідно у Стратегії «Європа - 2020».

Скасування будь-яких обмежень прав наукових установ та вищих навчальних закладів на використання коштів, що отримуються ними від підприємств, грантів від міжнародних організацій, що призведе до зупинення діяльності установ бюджетної сфери з впровадження нововведень, відмови підприємств, іноземних організацій укладати контракти з бюджетними установами, неможливості участі наукових установ та вищих навчальних закладів у науковій програмі Європейського Союзу «Горизонт 2020».

Для приведення нормативно-правової бази регулювання інноваційної діяльності у відповідність Стратегії інноваційного розвитку України з максимальним урахуванням положень, основних цілей та стандартів для країн ЄС, визначених у Стратегії «Європа-2020» необхідно:

1. Розробити єдину систему законодавчого визначення та затвердження пріоритетних напрямів науково-технічної та інноваційної діяльності України та їх реалізації, закріпити ці правові механізми в єдиному законі, розробити нову Державну програму прогнозування науково-технологічного розвитку України.

2. Розробити та законодавчо закріпити механізми стимулювання інвестицій у наукові дослідження і розробки, а також в сферу освіти, подібні до тих, які застосовуються в ЄС (вилучення з бази оподаткування підприємств і організацій коштів, витрачених на наукові дослідження і розробки або на підтримку навчальних закладів, прискорена амортизація наукових приладів та експериментального обладнання науково-дослідних установ та інноваційних підприємств тощо), стимулювання виробництва та експорту «продукція передових виробничих технологій», в тому числі високотехнологічної продукції.

1.2 Органи управління як учасники Національної інноваційної системи

За роки незалежності Українській державі не вдалось належним чином розкрити свій інноваційний потенціал. Так, відповідно до індексу інноваційного розвитку, представленого агентством Bloomberg у 2018 році, Україна посідає 46 місце серед 50 досліджуваних країн¹.

Окрім такого міжнародного виміру, маємо констатувати невтішну внутрішньодержавну динаміку становлення національної інноваційної системи. За даними Держстату, в Україні стрімко скорочується кількість основних учасників інноваційного процесу – дослідників (зі 133 744 осіб у 2010 році до 59 392 у 2017 році), зменшується кількість підприємств, що займаються інноваціями (у 2017 році відбулося скорочення кількості підприємств промисловості, що провадили інноваційну діяльність, на 9 % порівняно з 2016 р. до 16,2 % всіх промислових підприємств), а наукоємність ВВП у 2017 р. становила лише 0,45 % (витрати на дослідження та розробки за всіма джерелами у відсотках до ВВП)².

Такий стан речей актуалізує не лише необхідність оперативного удосконалення державної інноваційної політики створенням соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного розвитку інноваційного потенціалу країни, але й здійснення *структурно-функціональних змін в системі органів управління* інноваційним розвитком в Україні. Інноваційна галузь як одна з найдинамічніших галузей розвитку суспільства потребує застосування сучасних підходів, у тому числі, у сфері державного управління нею.

Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність»³ система органів управління у сфері інноваційної діяльності в Україні представлена Кабінетом Міністрів України, Центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інновацій, Центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері

¹ Проект Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2018/10/22/innovatsiyogo-rozvitku-ukraini.pdf>.

² Rozdil «Nauka, tekhnolohii ta innovatsii» Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

³ Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. №40-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 36. ст. 266.

науково-технічної та інноваційної діяльності, іншими центральними органами державної виконавчої влади, місцевими державними адміністраціями та виконавчими органами місцевого самоврядування у сфері інноваційної діяльності.

Відповідно до Положення про *Міністерство освіти і науки України*¹, це міністерство наразі є тим центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності і трансферу (передачі) технологій. В Міністерстві діє профільний *Департамент інноваційної діяльності та трансферу технологій*², основними завданнями якого є:

- 1) участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері інноваційної діяльності, трансферу технологій;
- 2) розроблення нормативно-правових актів щодо формування державної політики у зазначених сферах;
- 3) створення сприятливих умов для інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій;
- 4) формування стратегічних та середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, державних цільових програм та здійснення моніторингу їх реалізації;
- 5) формування інноваційної інфраструктури та інфраструктури у сфері трансферу технологій;
- 6) організація роботи технологічних та наукових парків;
- 7) сприяння комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності в інноваційній сфері;
- 8) методологічне забезпечення державної політики у сфері інноваційної діяльності, трансферу технологій;
- 9) організація проведення публічних заходів з популяризації інноваційної діяльності та розвитку інноваційної культури в суспільстві;
- 10) координація діяльності відповідних структур і підрозділів органів виконавчої влади з питань інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій;

¹ Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16.10.2014 r. № 630. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF>.

² Pro departament innovatsiinoi diialnosti ta transferu tekhnolohii Ministerstva osvity i nauky Ukrainy : Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 05.10.2016r. № 379-A. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/pro-ministerstvo/departamenti-ta-upravlinnya/departament-innovacijnoyi-diyalnosti-ta-transferu-tehnologij>.

11) координація діяльності науково-дослідних та науково-виробничих підприємств та установ науково-технічної інформації, центрів науки, інновацій та інформатизації, що відносяться до сфери управління Міністерства.

Відповідно до Положення про *Міністерство економічного розвитку та торгівлі*¹, цей орган виконавчої влади забезпечує управління у сфері наукової та інноваційної діяльності у промисловому секторі економіки, зокрема:

1) визначає напрями розвитку наукового і науково-технічного потенціалу галузей промисловості, спрямовує і контролює діяльність підпорядкованих йому наукових організацій;

2) формує програми науково-технічного розвитку відповідних галузей промисловості та організовує їх виконання;

3) виступає замовником та організовує проведення державної наукової та науково-технічної експертизи.

У 2017 році профільний *Департамент розвитку інновацій та інтелектуальної власності*, що опікувався розробленням пропозицій з формування та реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності, забезпечення управління у сфері наукової та інноваційної діяльності у промисловому секторі економіки та інформаційно-комунікативних технологій, був реорганізований у *Департамент інтелектуальної власності*².

З 16-ти інших міністерств України закріплені на рівні Положень повноваження щодо здійснення заходів, спрямованих на інноваційно-інвестиційний розвиток відповідних галузей, мають лише *Міністерство інфраструктури України*³ та *Міністерство аграрної політики та продовольства України*⁴. Проте ці міністерства не мають у своїй організаційній структурі відповідних профільних підрозділів з питань інноваційного розвитку (департаментів, відділів чи секторів), що, на наше переконання, не сприяє цілеспрямованій і сфокусованій роботі у розвитку інноваційного потенціалу цих галузей.

Інші міністерства України (Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство екології та природних ресурсів України, Міністерство енерге-

¹ Питання Міністерства економічного розвитку і торгівлі : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. №459. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF>.

² Положення про департамент інтелектуальної власності : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 16.06.2017 р. № 871. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0871731-17#n6/>.

³ Положення про Міністерство інфраструктури України : постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.2015 р. № 460. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-2015-%D0%BF>.

⁴ Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2015 р. № 1119. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1119-2015-%D0%BF>.

тики та вугільної промисловості України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство інформаційної політики України, Міністерство культури України, Міністерство молоді та спорту України, Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, Міністерство оборони України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України) в своїх положеннях не мають норм щодо реалізації заходів з інноваційного розвитку у відповідних сферах. В Проекті «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» зазначено, що в більшості невиробничих галузей України інноваційно-інвестиційна діяльність не використовується на систематичній основі для підвищення продуктивності і якості праці, створення нових середньо- і високотехнологічних робочих місць¹. Як бачимо, ця ситуація має витоки на рівні державного управління національною інноваційною системою.

Державна політика управління інноваційною сферою зазнала певних трансформацій за часи незалежності України. Аналіз нормативно-правових актів у цій галузі правових відносин, а також поява і зміна центральних органів управління національною інноваційною системою дозволяють нам виділити декілька етапів її становлення. Наше бачення представлене трьома самостійними етапами, що є хронологічно послідовними, – *етап нормативного визначення*, *етап інституціоналізації* і *етап суміжного галузевого визначення*, що триває і по сьогоднішній день.

Етап нормативного визначення у становленні національної інноваційної системи ми пов'язуємо з ухваленням основних законів, що визначають правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні і у суміжних сферах. Йдеться про Закони України «Про інвестиційну діяльність» (1991 рік)², «Про наукову і науково-технічну експертизу» (1995 рік)³ та звісно ж «Про інноваційну діяльність» (2002 рік), що проходив стадію парламентського прийняття майже три з половиною роки⁴.

¹ Проект Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. URL: <http://kno.rada.gov.ua/uploads/documents/36382.pdf>.

² Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 47. ст. 646.

³ Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 р. №51/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. №9. ст.56.

⁴ Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. №40-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 36. ст. 266.

В якості суттєвого поштовху у стимулюванні інноваційної діяльності в Україні В. Александрова визначає процес становлення в Україні технопарків та інших інноваційних підприємств, діяльність яких вимагала чіткої регламентації та координації дій усіх організаційних елементів, що входили до їхнього складу¹. Так, з'являються Закони України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків»² (1999 рік) та «Про спеціальну економічну зону «Яворів»³ (1999 рік).

На цьому етапі формується інституційне визначення сфери правового регулювання інноваційної діяльності, але воно ще не має системного характеру. У 1992 році в Україні створено *Державний інноваційний Фонд*, що фактично розпочав свою діяльність лише з 1995-го року (Фонд було засновано у 1992 році, але Положення про основні завдання і засади його діяльності було ухвалено пізніше⁴). У 2000-му році на зміну Фонду з'являється *Українська державна інноваційна компанія*, яку Постановою КМУ від 08.08.2007 №1007 було перейменовано в *Державну інноваційну фінансово-кредитну установу* (ДІФКУ)⁵. Її основними завданнями було визначено організацію роботи з відбору та експертизи інноваційних проектів, спрямованих на забезпечення розвитку економіки, та фінансування інноваційних проектів шляхом надання підприємствам кредитів.

Як бачимо, етап нормативного визначення у становленні національної інноваційної системи характеризується нормативним регулюванням відносин в інноваційній сфері, визначенням її специфіки і пов'язаності із суміжними галузями, розробкою механізмів фінансової підтримки. На цьому етапі формуються законодавчі передумови подальшої інституціоналізації системи державного управління інноваційною галуззю.

Етап інституціоналізації у становленні національної інноваційної системи ми пов'язуємо зі створенням у 2005-му році *Державного агентства України з інвестицій та інновацій*. Це агентство стало спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності⁶.

¹ Александрова В. Економічні передумови інноваційної трансформації державних науково-технічних програм. *Економіст*. 2005. № 4. С. 22-25.

² Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків : Закон України від 16.07.1999 року №991-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 40. ст.363.

³ Про спеціальну економічну зону «Яворів»: Закон України від 15.01.1999 р. № 402-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. №15. ст.82.

⁴ Положення про Державний інноваційний фонд : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.1998 р. № 243. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/243-98-%D0%BF>

⁵ Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2007 р. № 1007. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1007-2007-%D0%BF>.

⁶ Положення про Державне агентство України з інвестицій та інновацій : Постанова Ка-

Як зазначають О. А. Дегтяр та О. І. Крюков¹, термін «інноваційна діяльність» застосовано у правовому полі України набагато раніше, ніж термін «інновація». Первинне визначення «інноваційної діяльності» знаходимо у ст. 3 Закону України «Про інвестиційну діяльність»², де перша розглядається як «одна з форм інвестиційної діяльності, що здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу». Зважаючи на тісну взаємопов'язаність інноваційного та інвестиційного процесів, держава пішла шляхом інституційного поєднання цих галузей. В рамках такого правового визначення центральний орган виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності проіснував до 2010 року³, з чим ми і пов'язуємо завершення етапу інституціоналізації у становленні національної інноваційної системи.

Примітно, що робота Державного агентства України з інвестицій та інновацій *напряму спрямовувалась і координувалась Кабінетом Міністрів України через Першого віце-прем'єр-міністра*. Це стало передумовою для можливості оперативного ухвалення рішень та швидкого реагування на поточні проблеми у сфері розвитку інноваційної діяльності. В цьому зв'язку ми поділяємо думку О. П. Орлюк про те, що існування єдиного органу – Державного агентства України з інвестицій та інновацій – створило необхідні умови для припинення практики розпорощування розгляду та погодження інвестиційних та інноваційних проектів різноманітними органами виконавчої влади. На думку дослідниці, наявність відповідної спеціальної компетенції повноважень щодо розгляду та кінцевого прийняття рішень стосовно таких проектів мало призвести не лише до уніфікації підходів при проведенні державної політики у галузі інноваційної діяльності, а й до підвищення ефективності контролю з боку держави⁴.

З появою Державного агентства України з інвестицій та інновацій відбувається і регіональна інституціоналізація національної інноваційної системи: створюються *регіональні центри інноваційного розвитку*, віднесені згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 травня 2007 р.

бінету Міністрів України від 16.05.2007 р. № 749. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/79612183>.

¹ Дегтяр А.О. Особливості державного регулювання інноваційної інфраструктури в регіональному вимірі. *Теорія та практика державного управління*. 2011. Вип. 4. С. 12-20.

² Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 47. ст. 646.

³ Про Державне агентство з інвестицій та розвитку : Постанова від 17.05.2010 р. № 356. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/sorplhow/356-2010-%D0%BF>.

⁴ Орлюк О.П. Законодавче забезпечення інноваційної діяльності в Україні. *Наука та інновації*. 2008. Т4. №1. С. 68-73.

№ 255 р.¹ до сфери управління Державного агентства з інвестицій та інновацій. Цього ж року з'являється і дорадчий орган при Президентові України – *Національна рада України з інвестицій та інновацій*².

Окрім такої інституційної розбудови, держава звертає увагу на необхідність регулювання правовідносин, що виникають у *результаті створення продуктів інноваційної діяльності та життєвого циклу інновацій*. Зокрема, 2006-го року було ухвалено Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»³, що регулює правовідносини у сфері охорони і захисту об'єктів права інтелектуальної власності, передачі майнових прав на технології та/або їх складові, створені з використанням коштів Державного бюджету України.

У 2009 році нормативно визначено поняття «*національна інноваційна система*» та окреслено пріоритети її розвитку, що закріплені у розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи»⁴. Як бачимо, створення центрального органу державної виконавчої влади у сфері інновацій вплинуло не лише на систему інституціоналізацію цієї галузі правовідносин, але й підвищило уніфіковану роботу держави у напрямку розбудови інновацій в Україні.

2010 рік ознаменував сутнісні зміни у становленні національної інноваційної системи – саме з ними ми хронологічно пов'язуємо настання наступного етапу її розвитку – *етапу суміжного галузевого визначення*. Для нього характерно, що держава змінює галузі, які є суміжними до інноваційної діяльності, на рівні сфер компетенції та органів державного управління.

Відповідно до Постанови КМУ від 17 травня 2010 р. № 356 «Про державне агентство з інвестицій та розвитку»⁵, *Державне агентство України з інвестицій та інновацій* було перейменовано на *Державне агентство України з інвестицій та розвитку*. Не дивлячись на те, що поняття «інновації» зникло з назви цього органу, основним його завданням залишилось

¹ Питання утворення регіональних центрів інноваційного розвитку : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.05.2007 р. № 255-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/255-2007-%D1%80>.

² Про Національну раду з інноваційного розвитку України : Указ Президента України від 21.08.2009 р. № 664/2009 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/691/2006>.

³ Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій : Закон України від 14.09.2006 р. № 143-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 45. ст.434.

⁴ Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.07.2009 р. № 680-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80>.

⁵ Про Державне агентство з інвестицій та розвитку : Постанова від 17.05.2010 р. № 356. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356-2010-%D0%BF>.

формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері інвестиційної та інноваційної діяльності, проте коло повноважень у сфері інноваційної діяльності звузилось. Так само як і діяльність Державного агентства України з інвестицій та інновацій, діяльність Державного агентства України з інвестицій та розвитку спрямовувалась і координувалась Кабінетом Міністрів України через *Першого віце-прем'єр-міністра України*.

9 грудня 2010 року набув чинності Указ Президента України №1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади»¹. Відповідно до нього, Державне агентство України з інвестицій та розвитку та Державне агентство України з управління національними проектами були реорганізовані шляхом утворення *Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України*, що втратило повноваження у сфері інноваційної політики. А Державний комітет України з питань науки, інновацій та інформатизації був реорганізований шляхом утворення *Державного агентства з питань науки, інновацій та інформації України*.

Відповідно до змісту Положення про Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України², цей центральний орган виконавчої влади було утворено для реалізації державної політики у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, трансферу технологій, інформатизації. Як бачимо, сфера інноваційної діяльності фактично перейшла під контроль Міністерства освіти і науки, бо окрім суміжної сфери повноважень діяльність агентства вже спрямовувалась і координувалась Кабінетом Міністрів України через Міністра освіти і науки України. Процес віднесення сфери інноваційної діяльності до підвідомчості Міністерства освіти і науки України остаточно завершився у 2014-му році. Відповідно до постанову КМУ від 04.06.2014 року №255 «Деякі питання діяльності центральних органів виконавчої влади»³ відбулась реорганізація *Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації*, а правонаступником його прав та обов'язків з питань реалізації державної політики у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності стало *Міністерство*

¹ Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 р. № 442. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF>.

² Положення про Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України : Указ Президента України від 08.05.2011 р. №437/2011. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437/2011>.

³ Деякі питання діяльності центральних органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2014 р. № 255. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/255-2014-%D0%BF>.

освіти і науки (в особі Департаменту інноваційної діяльності і трансферу технологій). Така підвідомчість зберігається і станом на сьогодні.

Отже, на етапі суміжного галузевого визначення державою не лише змінено органи державного управління національною інноваційною системою, але й змістовно визначено пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні (Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»¹), запроваджено програмно-цільовий метод державного регулювання інноваційних процесів (Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні²).

Як засвідчив наш аналіз, державне управління національною інноваційною системою пройшло інституційну трансформацію від *самостійного центрального органу виконавчої влади*, напряму підзвітного Кабінету Міністрів України, до структурного підрозділу Міністерства освіти і науки України, що перебуває в системі міністерського підпорядкування. Така тенденція суперечить досвіду інших країн пострадянського табору, що мають вищі темпи економічного розвитку. Приміром, протилежний шлях – шлях формування єдиного вузькоспеціалізованого центрального органу з розвитку інновацій обрала Грузія. З 2016 року в Грузії функціонує *Агентство інновацій та технологій*, що має на меті сприяння комерціалізації інновацій та стимулювання застосування інновацій в різних сферах суспільного розвитку³.

Як бачимо, питання визначення сфери компетенції і правового статусу центрального органу державної виконавчої влади у сфері інноваційного розвитку в Україні постійно проблематизується, проте держава і досі не змогла знайти на нього влучну відповідь. Приміром, у Проекті «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» обґрунтовано необхідність *створення нового органу державного управління – Міністерства з питань науки та інноваційного розвитку*, яке мало б виконувати координуючу роль у схемі управління інноваційним розвитком. Новостворене міністерство мало б формувати державні науково-технологічні та інноваційні програми, які виконувалися б *в інтересах усіх міністерств* і відомств, контролювати і направляти бюджетні кошти в науково-технологічну та інноваційну сферу, організовувати експертизу ефективності діяльності наукових колективів⁴.

¹ Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 08.09.2011р. № 3715-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19-20. ст.166.

² Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 2.02.2011 р. № 389. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-2011-%D0%BF>.

³ Об инновациях: Закон Грузии от 22.07.2016 г. № 5501-ІІс. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/3322328/0/ru/pdf>.

⁴ Проект «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів». URL: <http://kno.rada.gov.ua/uploads/documents/36382.pdf>.

Така спеціалізація, на наше переконання, сприяла б підвищенню ефективності розвитку національної інноваційної системи та започаткувала б комплексний розвиток інновацій у всіх напрямках реалізації державної політики. Проте поява Проекту «Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року»¹ засвідчила установку керівництва Міністерства освіти і науки України на збереження монополії у керівництві розвитком національної інноваційної системи в Україні у поточному форматі.

Аналіз повноважень органів управління національної інноваційної системи відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» засвідчує збереження *ознак централізованої системи управління* (докладніше – див. табл. 1). Таке протиріччя між внутрішнім динамізмом розвитку інноваційної галузі в Україні і бюрократичною обтяженістю моделі управління нею ми визначаємо в *якості першої проблемної ситуації*, що потребує вирішення на загальнонаціональному рівні.

Як засвідчує зміст таблиці 1, *функціональне «навантаження» в управлінні національною інноваційною системою зроблено* не на органах регіонального управління, а *на центральних органах державної виконавчої влади* і на самому Кабінеті Міністрів України. «Центр» не лише формує загальну стратегію, реалізує державну політику у сфері інноваційної діяльності та здійснює нормативно-правове забезпечення інноваційної галузі, але й готує пропозиції щодо обсягів бюджетних коштів для фінансової підтримки виконання інноваційних проектів через спеціалізовані державні інноваційні фінансово-кредитні установи, створює ці установи, здійснює державну реєстрацію та експертизу інноваційних проектів, веде Державний реєстр інноваційних проектів тощо.

В рамках *централізованої системи управління* національною інноваційною системою регіональні органи управління позбавлені певних повноважень щодо оперативного розвитку інноваційного потенціалу на власній території (зокрема, йдеться про відсутність повноважень щодо державної реєстрації інноваційних проектів; проведення експертизи інноваційних проектів; підвищення кваліфікації спеціалістів у сфері інноваційної діяльності тощо), що суттєво сповільнює як виробництво інноваційного продукту, так і його вихід на ринок.

¹ Проект Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2018/10/22/innovatsiyogo-rozvitku-ukraini.pdf>.

Таблиця 1

Повноваження органів управління національною інноваційною системою відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність»: структурно-функціональний аспект

<p>Кабінет Міністрів України</p>	<p>Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інновацій (ЦОВВ І)</p>	<p>Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності (ЦОВВ ІІ)</p>	<p>Інші центральні органи виконавчої влади</p>	<p>Місцеві державні адміністрації та місцеві органи виконавчої влади</p>
<p>1</p> <p>ВЗАЄМОДІЯ З ВРУ: 1) пропозиції щодо стратегічних пріоритетних напрямів ІД та завершення середньострокових пріоритетних напрямів ІД;</p>	<p>2</p> <p>ВЗАЄМОДІЯ З КМУ: 1) пропозиції щодо стратегічних пріоритетних напрямів ІД, середньострокових пріоритетних напрямів ІД загальнодержавного рівня; державних інноваційних програм, а також стосовно необхідних обсягів бюджетних коштів для їх кредитування;</p>	<p>3</p> <p>РОЗРОБНИЦЬКА: 1) пропозиції пріоритетних напрямів розвитку ІД; 2) прогностичні аналітичні дослідження тенденцій інноваційного розвитку;</p>	<p>4</p> <p>ОЗРОБНИЦЬКА: 1) пропозиції середньострокових пріоритетних напрямів ІД галузевого рівня; 2) пропозиції щодо реалізації інноваційної політики у відповідній галузі, створення механізмів підтримки її реалізації;</p>	<p>5</p> <p>ВЗАЄМОДІЯ З ЦВО (РОЗРОБНИЦЬКА): 1) розробка проєктів регіональних інноваційних програм і їхнє виконання; ВЗАЄМОДІЯ З ІНШИМИ СУБЪЕКТАМИ: 1) залучення підприємств, установ і організацій до розв'язання проблем інноваційного розвитку регіонів;</p>

1	2	3	4	5
<p>2) обсяги бюджетних коштів для фінансової підтримки виконання інноваційних проектів через інноваційні фінансово-кредитні установи;</p> <p>3) інформує про виконання інноваційних проектів, які кредитувалися за кошти бюджету</p> <p>УПРАВЛІНСЬКО-ОРГАНІЗАЦІЙНА:</p> <p>1) державне управління та реалізація державної політики у сфері ІД;</p> <p>2) заходи реалізації пріоритетних напрямів ІД;</p>	<p>2) пропозиції щодо створення інноваційних фінансово-кредитних установ, розробка статутів чи положень про ці установи;</p> <p>УНІФІКАЦІЯ І КООРДИНАЦІЯ:</p> <p>1) заходи проведення єдиної науково-технічної та інноваційної політики;</p> <p>2) координація роботи у сфері ІД інших центральних органів виконавчої влади;</p>	<p>3) пропозиції щодо проектів інноваційних програм і визначення обсягу коштів державного бюджету;</p> <p>4) пропозиції щодо утворення інноваційних фінансово-кредитних установ;</p> <p>ПРОЦЕДУРНА:</p> <p>1) проведення конкурсного відбору інноваційних проектів;</p> <p>2) проведення експертизи інноваційних проектів;</p>	<p>Р</p> <p>ПРОЦЕДУРНА:</p> <p>3) доручення фінансово-кредитним установам проведення конкурсного відбору пріоритетних інноваційних проектів;</p> <p>ФІНАНСОВА:</p> <p>4) фінансова підтримка проектів у межах бюджетних коштів; інші повноваження</p>	<p>2) доручення фінансово-кредитним установам (їх регіональним відділенням) щодо проведення конкурсного відбору інноваційних проектів регіональних інноваційних програм і здійснення їх фінансової підтримки у межах бюджетів;</p> <p>3) сприяння інноваційній діяльності і створенню сучасної інфраструктури;</p>

1	2	3	4	5
<p>3) сприяння створенню ефективної інфраструктури у сфері ІД;</p> <p>НОРМАТИВНА:</p> <p>1) створення інноваційних фінансово-кредитних установ (затвердження статутів, положень, підпорядкування);</p> <p>2) затвердження положень про порядок державної реєстрації інноваційних проєктів і ведення Держреєстру інноваційних проєктів;</p>	<p>НОРМАТИВНА:</p> <p>1) нормативно-правове забезпечення у сфері інновацій, розвиток інноваційного потенціалу України та національної інноваційної системи;</p> <p>інші повноваження</p>	<p>3) підвищення кваліфікації спеціалістів у сфері інноваційної діяльності;</p> <p>4) державна реєстрація інноваційних проєктів і ведення Державного реєстру інноваційних проєктів;</p> <p>інші повноваження</p>		

(Створено автором)

Такий стан речей суттєво впливає і на загальний соціально-економічний розвиток регіонів, оскільки виробництво інноваційної продукції на місцях щільно пов'язане з інвестиціями (в тому числі, і закордонними), а отже – це перспективи створення робочих місць і збільшення місцевих бюджетів, що у створених громадах більшою мірою залишаються «на місцях».

Система органів управління національної інноваційної системи характеризується *багаторівневою підпорядкованістю* (див. рис. 1). Це суттєво уповільнює процес ухвалення управлінських рішень в питаннях інноваційного розвитку регіонів, гальмує вирішення проблемних аспектів, що потребують багаторівневого узгодження, позбавляє можливості оперативно розпоряджатись коштами державного бюджету, виділених на реалізацію інноваційних проєктів в межах бюджетного року (у зв'язку з цим виникає практика повернення до державного бюджету невикористаних коштів).

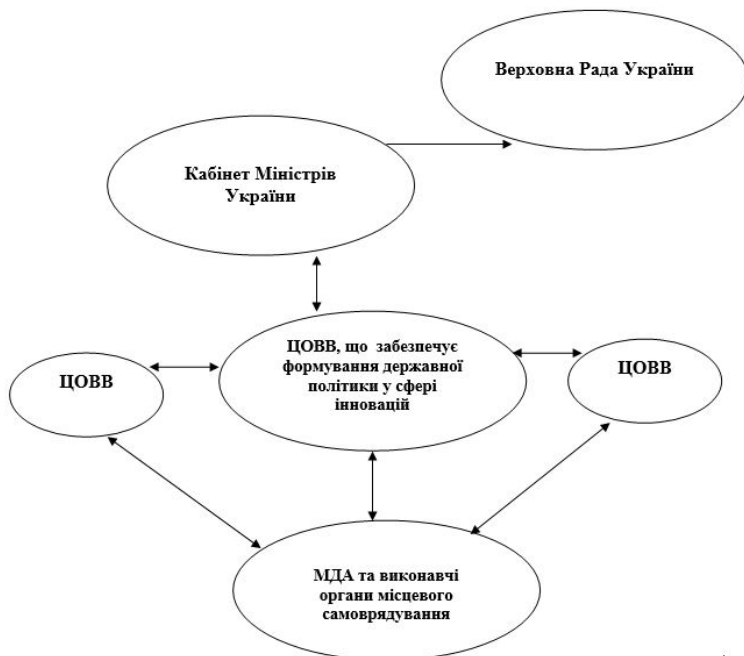

Рис. 1. Схема системи органів управління національною інноваційною системою України відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність»

На нашу думку, *законодавець йде шляхом і надмірного розрізнення повноважень у сфері інноваційної діяльності між центральними органами державної виконавчої влади*. Йдеться про наявність Центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інновацій, Центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері науково-технічної й інноваційної діяльності та інших центральних органів виконавчої влади (в положеннях яких відсутні норми щодо інноваційного розвитку у певних галузях). Рівень взаємодії центральних органів державної виконавчої у сфері інноваційної діяльності полягає не лише у вертикальній підзвітності Кабміну, але й у примноженні горизонтальних взаємодій з Центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інновацій. *Така структура органів управління національною інноваційною системою, на нашу думку, є комунікативно-узгоджувально перенасиченою і потребує організаційного спрощення*.

Важливо звернути увагу і на централізовану підпорядкованість певних повноважень у сфері реалізації інноваційної діяльності, що впливають зі змісту Закону України «Про інноваційну діяльність». Приміром, розробка і узгодження пропозицій щодо стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності послідовно відбувається на усіх рівнях управління національною інноваційною системою – регіон – ЦОВВ – ЦОВВ-І – КМУ. З одного боку, це створює підґрунтя для розробки єдиного бачення розвитку інноваційної сфери на загальнодержавному рівні, проте з іншого – позбавляє розвиток інноваційного потенціалу України динамізму і оперативності, що нерозривно пов'язані з природою інноваційної діяльності. Це, у свою чергу, послаблює українські позиції у міжнародній конкуренції. Оскільки «інновація», що вийшла станом на «вчора», «сьогодні» вже втрачає свій власне інноваційний потенціал. *Усвідомлення цієї фундаментальної ознаки законодавець має привести у відповідність з особливостями державного управління національною інноваційною системою*.

Аналіз закордонного досвіду засвідчує наявність схожих моделей державного управління інноваційною сферою, проте з певними розбіжностями. Схоже залучення двох міністерств до реалізації політики в інноваційній сфері має Німеччина, проте, на відміну від української моделі, повноваження цих органів не перетинаються. Провідним державним органом, що здійснює комплексне управління розвитком інноваційної системи Німеччини є *Федеральне міністерство освіти і наукових досліджень*. Іншим не менш важливим урядовим органом в інноваційній системі Німеччини є *Федераль-*

не міністерство економіки і технологій, інноваційна політика якого орієнтована на підтримку малого і середнього бізнесу¹. До того ж, німці вже анонсували створення двох спеціалізованих агентств, що займатимуться просуванням інновацій (у сфері штучного інтелекту, в медичній галузі, в нових формах мобільності та у сфері кібербезпеки)². Приклад Німеччини свідчить, що сучасні держави йдуть шляхом інституціональної підтримки інновацій у різних напрямках державної політики, виходячи за рамки традиційного уявлення про зосередження інновацій у сферах науки, технологій та промисловості.

Схожі тенденції спостерігаємо і у Франції. За останні 15 років у Франції створено: Верховну раду з науки і технологій – HCST (2006 рік), Генеральну Раду з питань індустрії, енергетики і технологій – CGIET (2009), Національну конференцію промисловості – CNI (2010), Стратегічні комітети виробничих ланцюжків CSF (2010), котрі відповідають за формування і реалізацію технологічної та інноваційної політики. Для вдосконалення фінансування фундаментальних і прикладних досліджень та інновацій створено Національну агенцію з питань досліджень – ANR (2005) і Державну компанію з розвитку інновацій і підтримки малих та середніх підприємств OSEO (2005). З метою оцінки ефективності державних витрат на дослідження та освіту сформовано оцінювальний орган – Агентство з оцінки наукових досліджень та вищої освіти – AERES (2007)³.

Шляхом «розвантаження» центральних органів виконавчої влади та спеціалізації управління у сфері інновацій йде і Польща. Приміром, на загальнодержавному рівні головним організатором створення промислових і технологічних парків є *Польське агентство інвестицій та торгівлі* та *Польське агентство розвитку підприємництва*⁴. В Україні ж, як уже зазначалось вище, за організацію роботи технологічних та наукових парків відповідає *Департамент інноваційної діяльності і трансферу технологій Міністерства освіти і науки України*.

¹ Берченко Н.Г., Богдан Н.И., Булко О.С. Инновационное развитие регионов Беларуси и Украины на основе кластерной сетевой формы. Национальная академия наук Беларуси, Институт экономики. Минск: Беларуская навука, 2015. 391 с.

² Уряд Німеччини вирішив створити агенції з інновацій і з кібербезпеки. URL: <https://www.dw.com/uk/>.

³ Саліхова О. Досвід Франції та Німеччини щодо створення умов для піднесення рівня національних високотехнологічних виробництв. *Економіст*. 2011. № 11. С. 67-70.

⁴ Обзор состояния экономики и основных направлений внешнеэкономической деятельности Республики Польша в 2017 году. URL: [http://91.206.121.217/TpApi/Upload/6745a5f1-b5ef-4222-adf9-a696ea623458/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%88%D0%B0%20%D0%BE%D0%B1%D0%B7%D0%BE%D1%80%20\(1\).pdf](http://91.206.121.217/TpApi/Upload/6745a5f1-b5ef-4222-adf9-a696ea623458/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%88%D0%B0%20%D0%BE%D0%B1%D0%B7%D0%BE%D1%80%20(1).pdf).

Поточний стан державного управління національною інноваційною системою в Україні не лише уповільнює процес ухвалення рішень в одній з найдинамічніших сфер науково-технічного розвитку, позбавляє їх актуальності й вчасності, але й *протирічить визначеному на національному рівні принципу децентралізації владних повноважень* в системі державного управління за умов сучасного реформування.

Як ми зазначали у наших попередніх дослідженнях¹, перехід *від централізованої моделі жорсткої «виконавчої моделі» до децентралізації* передбачає передачу компетенції від центру на місця і тим самим сприяє наділенню місцевих органів значними владними повноваженнями з управління в межах нової моделі адміністративно-територіального (державно-територіального) устрою власних та делегованих повноважень. Спираючись на аналіз європейського досвіду, А.А. Пухтецька зазначає, що в європейських країнах переважає поділ компетенції органів публічної адміністрації за основними видами публічних (у т. ч. адміністративних) послуг (тобто превалює застосування принципу *функціональної децентралізації*)².

Децентралізація виступає способом організації публічної влади, у зв'язку з чим розмежування компетенції державних органів та органів місцевого самоврядування має базуватися на засадах *субсидіарності, повсюдності і відповідальності*, що передбачає вирішення питань місцевого значення переважно органами місцевого самоврядування відповідно до наданих повноважень та з урахуванням належного ресурсного забезпечення³.

Особливого значення у розвитку національної інноваційної системи набуває принцип *субсидіарності*. Він полягає у тому, що здійснення публічно-владних повноважень має покладатися на органи влади, найбільш наближені до громадян. В компетенцію органів вищого рівня повинні передаватися ті питання, які не можуть бути більш ефективно вирішені на підпорядкованому рівні. В деяких європейських країнах *принцип субсидіарності збалансовують принципом пропорційності* (адекватності), згідно з яким «децентралізація функцій повинна мати місце тоді, коли місцева влада доказує свою здатність реалізовувати свої повноваження належним чином»⁴. Такий підхід до застосування принципу субсидіарності закріплено на конституційному рівні в Італії.

¹ Георгієвський Ю. В. Компетенція органів публічної влади: теорія і практика застосування. К.: Логос, 2015. 345 с.

² Пухтецька А. А. Європейські принципи адміністративного права. К.: Логос, 2014. 237 с.

³ Георгієвський Ю. В. Компетенція органів публічної влади: теорія і практика застосування. К.: Логос, 2015. 345 с.

⁴ Changing Government Relations in Europe From Localism to Intergovernmentalism / Ed. By M. J. Goldsmith, E. C. Page. L., 2010, p.130.

Поєднання принципу субсидіарності із принципом пропорційності дозволяє нам переглянути структуру повноважень у сфері інноваційної діяльності між центральними (КМУ, ЦОВВ) і регіональними (МДА, виконавчі органи місцевого самоврядування) органами управління національною інноваційною системою. Поєднання цих принципів, на наше переконання, дозволить попередити такі явища як відокремленість і розрізненість інноваційного розвитку регіонів України. В цьому зв'язку ми погоджуємось з висновком М.О. Петришиної та А.В. Зінчука¹ про те, що загальний інноваційний процес повинен координуватися державою в рамках державної інноваційної політики на засадах балансу інноваційного розвитку країни. Водночас державна інноваційна політика має будуватися на основі місцевих інноваційних потреб, а не визначатися централізовано – «згори».

Варто зазначити, що *реформа децентралізації* активно стартувала в Україні з 2014 року² у зв'язку з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади³, Законів України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»⁴, «Про співробітництво територіальних громад»⁵, постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад»⁶ та змін до Бюджетного і Податкового кодексів – щодо фінансової децентралізації. Цей процес дозволив сформувати відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування значний дієвий і спроможний інститут місцевого самоврядування на базовому рівні – об'єднані територіальні громади (ОТГ).

Відповідно до даних Державного реєстру виборців України⁷, станом на 06 листопада 2018 року в Україні утворено 828 об'єднаних територіальних

¹ Петришина М. О. Окремі питання стимулювання інноваційної діяльності органами місцевого самоврядування в Україні. *Актуальні питання інноваційного розвитку*. 2012. № 2. С. 17-23.

²

³ Про схвалення концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. №333-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.

⁴ Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 13. ст.91.

⁵ Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.07. 2014 р. № 1508-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 34. ст.1167.

⁶ Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 8.04.2015 р. № 214. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF>.

⁷ Інформація щодо об'єднаних територіальних громад (за даними щодо проведення чи призначення перших виборів). Офіційний сайт Державного реєстру виборців України. URL: https://www.drv.gov.ua/ords/portal!/cm_core_cm_index?start.

громад (з яких 705 ОТГ, в яких відбулися перші вибори і 123 ОТГ, в яких призначені перші вибори).

Навьяність і повноцінна робота такої кількості об'єднаних територіальних громад гостро порушує питання *доцільності подальшого існування інституту місцевих державних адміністрацій*, оскільки окрім переходу на прямі міжбюджетні відносини, органи місцевого самоврядування територіальних громад в повному обсязі отримують повноваження для забезпечення життєдіяльності на своїх територіях. Йдеться про питання місцевого економічного розвитку, планування розвитку територій, утримання місцевої інфраструктури, забудови, благоустрою території, соціальної допомоги, культури, первинної ланки охорони здоров'я, середньої, дошкільної та позашкільної освіти, муніципальної поліції, пасажирських перевезень на території громади, житлово-комунальних послуг, утримання об'єктів комунальної власності тощо.

З 2014 по 2018 рік в Україні з'явилися населені пункти, місцеве управління в яких вже повністю охоплено діяльністю об'єднаних територіальних громад, проте на місцях *продовжують «функціонувати» районні державні адміністрації*, що втратили свої повноваження. Така ситуація особливо актуалізує необхідність завершення конституційної реформи в Україні, ключовою новелою якої є *ліквідація інституту місцевих державних адміністрацій із запровадженням префектів як інституту виконавчої влади в районах і областях, у Києві та Севастополі*.

Зазначимо, що 16 липня 2015 р. Верховна Рада України прийняла проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) (реєстр.№ 2217а від 01.07.2015)¹, відповідно до якого *місьцеве самоврядування на відповідній території здійснює територіальна громада* шляхом самостійного регулювання суспільних справ місцевого значення та управління ними в межах Конституції і законів України. Префект на відповідній території здійснює наглядово-контрольні функції, забезпечуючи виконання державних програм і координуючи діяльність територіальних органів центральних органів виконавчої влади за додержанням Конституції і законів України.

Отже, неминуче завершення процесу створення об'єднаних територіальних громад по всій території України та невідворотність (хоч і поточна політизована «загальмованість») реалізації конституційної реформи в частині ліквідації інституту місцевих державних адміністрацій актуалізують

¹ Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) від 01.07.2015 р. № 2217а. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812.

необхідність стратегічного перегляду розподілу повноважень органів державного управління національною інноваційною системою на засадах децентралізації владних повноважень, послуговуючись поєднанням принципів субсидіарності і пропорційності.

Структурно-функціональний аналіз системи органів управління національною інноваційною системою засвідчив її централізований характер з превалюванням повноважень на рівні центральних органів державної виконавчої влади, наявністю їхнього дублювання і відсутністю чіткого розмежування. Поточний стан системи органів управління національною інноваційною системою за класифікацією дослідника Д. І. Кокуріна¹ ми відносимо до державної *стратегії активного втручання*, що виокремлена за критерієм рівня і форми державного регулювання інноваційної діяльності. Цій моделі Д.І. Кокурін протиставляє стратегію *децентралізованого управління*, що, на наше переконання найбільше відповідає змісту «Стратегії розвитку України - 2020»² та має стати стратегічним орієнтиром в осучасненні системи державного управління національною інноваційною системою.

В контексті конституційної реформи і реформи децентралізації *система органів управління національною інноваційною системою потребує як структурної, так і функціональної трансформації*. На структурному рівні йдеться про перебудову (спрощення) системи органів управління національною інноваційною системою, а на функціональному – про розширення кола повноважень регіональних органів управління інноваційною галуззю на основі поєднання принципів субсидіарності і пропорційності.

З посиленням повноважень на регіональному рівні важливо відзначити необхідність чіткого *розмежування компетенції у сфері управління інноваційною галуззю між місцевими державними адміністраціями та виконавчими органами місцевого самоврядування*. Таке розмежування є особливо актуальним, бо матиме безпосереднє відношення до стимулювання інноваційної діяльності на місцевому рівні.

І таке стимулювання є вкрай потрібним. Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність»³, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації та виконавчі органи місцевого самоврядування у сфері інноваційної діяльності розробляють проекти регіональних інноваційних програм і подають їх для затвердження відповідним радам.

¹ Кокурин Д.И. Инновационная деятельность. М. : Экзамен, 2001. 576 с.

² Стратегія сталого розвитку «Україна - 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

³ Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. №40-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 36. ст. 266.

Як засвідчив аналіз поточних регіональних інноваційних програм, *відповідні обласні програми ухвалені лише в Дніпропетровській¹ та Івано-Франківській областях², а міські – лише у м. Харкові³. У всіх інших областях України діють Стратегії регіонального розвитку та Стратегії розвитку міст на рівні обласних центрів, в яких інноваційному розвитку присвячено (в кращому разі) лише окремий програмний блок. Такий стан справ частково пояснюється тим, що на рівні обласних державних адміністрацій відсутні спеціалізовані структурні підрозділи з питань інноваційної діяльності. У складі виконавчих органів міських рад міст – обласних центрів відсутня єдина практика щодо наявності таких підрозділів: в певних виконкомках такі органи створено (приміром, Управління інноваційного розвитку та іміджевих проєктів Департаменту у справах сім'ї, молоді та спорту Харківської міської ради⁴ чи Департамент інноваційного розвитку Дніпровської міської ради⁵), в деяких вони відсутні (приміром, виконавчий комітет Львівської міської ради, виконавчий комітет Сумської міської ради тощо).*

Висновки та пропозиції

Органи управління національною інноваційною системою є повноцінними її учасниками, оскільки розподіл повноважень між ними та їхня взаємодія суттєвим чином впливає на ефективність розвитку інновацій в Україні. Аналіз системи органів управління національною інноваційною системою засвідчив необхідність її структурно-функціональної трансформації на двох рівнях – центральному і регіональному. Концепцією такої трансформації, на наше переконання, має стати розподіл владних повноважень на засадах децентралізації із поєднанням принципів субсидіарності і пропорційності, уникнення дублювання та чіткого розмежування компетенцій у сфері управління інноваційною галуззю між місцевими державними адміністраціями та виконавчими органами місцевого самоврядування в напрямку збільшення повноважень останніх. В практичній площині цим принципом відповідають такі пропозиції:

¹ Регіональна програма інноваційного розвитку на період до 2020 року: офіційний сайт Дніпропетровської обласної ради. URL: <https://oblrada.dp.gov.ua/region-programmes/>.

² Програма розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності області до 2020 року. Рішення Івано-Франківської обласної ради від 25.12.2015 р. № 56-2/2015.

³ Про затвердження Міської програми інвестиційної діяльності та іміджевих проєктів на 2017-2020 роки. Додаток до рішення 10 сесії Харківської міської ради 7 скликання від 21.12.2016р. № 490/16. URL: <http://kharkiv.rocks/reestr/665675>.

⁴ Управління інноваційного розвитку та іміджевих проєктів Департаменту у справах сім'ї, молоді та спорту Харківської міської ради: офіційний сайт. URL: <http://data.city.kharkov.ua/users/user96.html>.

⁵ Департамент інноваційного розвитку Дніпровської міської ради: офіційний сайт. URL: <https://dniprorada.gov.ua/uk/page/departament-innovacijogo-rozvitku-dniprovskoi-miskoi-radi>.

1. На центральному рівні

1.1. На наше переконання, доцільним є створення спеціалізованого центрального органу державної виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інновацій – *Міністерства інноваційного розвитку*, головним завданням якого має стати формування державних науково-технологічних та інноваційних програм, які виконуються *в інтересах усіх міністерств і відомств*.

1.2. Організаційну структуру цього міністерства мають формувати *управління інноваційним розвитком у відповідних галузях*:

- Управління інноваційним розвитком освіти і науки;
- Управління інноваційним розвитком економіки;
- Управління інноваційним розвитком інфраструктури;
- Управління інноваційним розвитком аграрної політики;
- Управління інноваційним розвитком сфери внутрішніх справ;
- Управління інноваційним розвитком екології та природних ресурсів;
- Управління інноваційним розвитком енергетики та вугільної промисловості;
- Управління інноваційним розвитком закордонних справ України;
- Управління інноваційним розвитком інформаційної політики;
- Управління інноваційним розвитком культури;
- Управління інноваційним розвитком молодіжної політики та спорту;
- Управління інноваційним розвитком у питаннях тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України;
- Управління інноваційним розвитком у секторі оборони;
- Управління інноваційним розвитком у секторі охорони здоров'я;
- Управління інноваціями у секторі регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства;
- Управління інноваційним розвитком у питаннях соціальної політики України;
- Управління інноваційним розвитком у секторі фінансів;
- Управління інноваційним розвитком у секторі юстиції.

Фактично ці Управління стануть *своєрідними галузевими директоратами*, основною функцією яких буде не лише формування державної політики у напрямку галузевих інновацій у всіх сферах життєдіяльності суспільства, але й дієве державне сприяння створенню інновацій у відповідних галузях.

1.3. У зв'язку з цим, схема системи органів управління національною інноваційною системою України виглядатиме таким чином (див. рис. 2).

Рис. 2. Схема системи органів управління національною інноваційною системою України: пропозиції автора

2. На регіональному рівні

2.1. З точки зору структурної організації, на наше переконання, доцільним є створення при обласних радах спеціального структурного підрозділу з питань інноваційного розвитку - *Управління з інноваційного розвитку регіонів*.

2.2. З функціональної точки зору, до компетенції Управління з інноваційного розвитку регіонів обласних рад варто передати *повноваження щодо*

державної реєстрації інноваційних проектів на відповідних територіях; проведення експертизи інноваційних проектів; підвищення кваліфікації спеціалістів у сфері інноваційної діяльності. Таке посилення повноважень на регіональному рівні є контекстуальним реформі децентралізації в Україні та на структурному рівні (з точки зору за діяння рівня обласних рад) відповідає принципам субсидіарності і пропорційності.

2.3. Перспективним вбачається також рекомендувати виконачим органам місцевого самоврядування на рівні обласних центрів *створити профільні структурні підрозділи з питань інноваційного розвитку.* Їхня профільна інституціоналізація є складником конституційної реформи в Україні, що передбачає запровадження інституту префектів.

II. СУБ'ЄКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

2.1 Правове регулювання стартапів як елементів національної інноваційної системи

Побудова інноваційної держави потребує гармонійного та своєчасного розвитку національної інноваційної системи, даний процес призведе до розвитку комплексного механізму в частині регулювання відносин в інноваційній системі та її підсистемах. Аналізуючи законодавчу базу правового регулювання інноваційної діяльності України, можна дійти до висновку, що вона є функціонально неповною та недостатньо розвинутою. Ця проблема й окреслила сферу розвитку малих інноваційних підприємств, а саме стартапів.

В сучасному суспільстві проблеми розвитку стартапів досліджують в різних галузях правових та економічних наук. Даний напрям цікавить як наукову спільноту, так і практиків, інвесторів, підприємців, зокрема, серед яких: Ш. Веісер, Д. Збанацький, Дж. Вонг, Є. Бучацький, Б. Дорф, Г. Дрю, К. Зачаріасі, Б. Казнок, О. Кардаков, О. Мась, Д. Ставицький, П. Тіль та інші.

Для України зараз в пріоритеті побудова ефективного механізму для розвитку інновацій та передових технологій, які швидкими темпами радикально змінюють цілі сектори економіки.

Проблеми сформувались завдяки окремим чинникам, які з різних сторін мають будувати та розвивати інноваційну систему та викликані наступним: недосконалістю законодавчої бази в частині стимулювання інноваційної активності; відсутністю державної стратегії інноваційного розвитку України (та місцевих стратегій), що спричиняє проблеми з визначенням і практичною реалізацією пріоритетних напрямів інноваційної діяльності; неякісне інсти-

туціональне середовище – правова невизначеність, слабкий рівень захищеності прав інтелектуальної власності, відсутність ефективної та розгалуженої інноваційної інфраструктури, високий рівень корупції, – що позбавляє наукову сферу інвестицій, ускладнює формування ринку інноваційних ідей.

Вирішення поставлених проблем може здійснитися при належному при належному регулюванні національної інноваційної системи (далі – НІС). Так, Ю. Є Атаманова у своєму науковому дослідженні підкреслює, що національна інноваційна система належить до динамічних, гнучких, функціональних систем, конфігурація елементів якої залежить від зміни умов існування, зовнішнього оточення та ін.¹ Основним напрямом функціонування НІС є підвищення інноваційної активності малого та середнього підприємництва нерозривно пов'язано з появою нових інноваційних компаній – стартапів, успішна реалізація яких на ринку є основою розвитку інноваційних процесів в економіці. Малий та середній бізнес являє собою значну і потенційну частину економічного розвитку країни. Важливим поштовхом для її розвитку може стати створення інноваційних проектів або малих інноваційних підприємств як суб'єктів господарювання – стартапів. Але аналізуючи нормативно-правову базу України можна стверджувати, що зазначений суб'єкт не має власного закріплення в законодавстві та й відповідно відсутній його правовий статус в НІС. Перші згадки про таку форму інноваційної діяльності з'явилися в проекті Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності». Зокрема законопроект розглядає даний інноваційний суб'єкт як «стартап – компанія», а саме – суб'єкт інноваційної діяльності, що провадить інноваційну діяльність протягом двох календарних років з моменту його державної реєстрації як суб'єкта господарювання у порядку, встановленому законодавством², але не вирішує питання щодо організаційно-господарських відносин за його участю. Зупинимось на особливостях стартапів як суб'єктів господарювання. Вважаємо, що основа законодавчого регулювання діяльності стартапів повинна складатися з наступного: 1) визначення організаційно-правової форми; 2) охорона прав інтелектуальної власності авторів інноваційних розробок, ідей та ін.; 3) визначення способів фінансування такої діяльності.

Юридична складова при створенні таких суб'єктів господарювання допомагає при вирішенні питань пов'язаних із захистом прав на результати

¹ Атаманова Ю.Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави: Монографія. Харків: Видавництво «ФІНН», 2008. С. 98.

² Аналіз правового регулювання діяльності інноваційних структур, підтримки малого та середнього підприємництва в Україні (регіональний аспект): наукове видання. За ред. С. В. Глібка, Ю. Є. Атаманової, О. В. Черкасова. Харків: Право, 2018. С. 21.

інтелектуальної діяльності, реєстрації юридичної особи та уставними документами, укладання та зміст договорів з контрагентами (партнерами, клієнтами та ін.). Питання визначення організаційно-правової форми стартапів є основним у розробленні механізму правового забезпечення його діяльності. Дослідивши систему організаційно-правових форм, у яких в Україні можуть створюватись стартапи, вважаємо доцільно виділити характеристики, що детермінують обрання тієї чи іншої організаційно-правової форми для суб'єкта НІС, що здійснюватиме забезпечення інноваційної діяльності. Отже, вони можуть функціонувати у наступних формах: фізична-особа підприємець (ФОП); приватне підприємство (ПП); товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ). Якщо стартап виступає як проект без утворення юридичної особи та без реєстрації ФОП, то він може відповідати підрозділу або тимчасовому колективу в певній юридичній особі.

Найбільш інвестиційно-привабливою формою діяльності для організації стартапа в Україні є товариство з обмеженою відповідальністю. Відповідно до Господарського кодексу України товариство з обмеженою відповідальністю – це господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном¹. Учасники товариства, які повністю сплатили свої вклади, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах своїх вкладів. Запропонованій ОПФ притаманні наступні переваги: відсутні вимоги до наявності статутного стартового капіталу; проста процедура реєстрації за місцем проживання підприємця; незначний контроль з боку держави; при даній формі можливо займатися досить широким колом діяльності; мінімальний розмір статутного капіталу не визначений.

Якщо стартап виступає як проект, який виконуватиметься індивідуально, досить зручною формою для нього є створення ПП. Дана форма більш проста в частині оподаткування та управління (можливо самостійно визначати роботу ПП, передбачивши усі істотні положення в статуті), але в частині залучення інвесторів до фінансової частини проекту, можуть виникнути труднощі.

Розглядаючи стартап як інноваційне підприємство або суб'єкт господарювання виділяємо наступні форми діяльності, які поширені в світовій практиці:

1. Інноваційне підприємство, яке функціонує як суб'єкт господарювання та як суб'єкт інноваційної інфраструктури. Такий тип діяльності може здійснюва-

¹ Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

тися в процесі роботи інноваційного циклу у сфері господарювання без певного інноваційного проекту. В даному процесі вони надають послуги не виробничого характеру, а саме: виконують фінансову, консалтингову, маркетингову, матеріально-технічну, інформаційно-комунікативну, юридичну діяльність.

2. Мале інноваційне підприємство з інноваційним проектом, утворене уповноваженим органом. Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність», інноваційне підприємство визначається як підприємство, що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуг, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 відсотків його загального обсягу продукції і (або) послуг і яке може розраховувати на державну підтримку. В такому стартапі можливо визначити всі його риси і класифікувати як окремий вид стартапу.

3. Виробничі підприємства, які впроваджують результати науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт та винаходів. Такий тип підприємств зустрічається в Постанові КМУ «Про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів», даний термін не визначається як стартап, але має спільні ознаки – характеристики.

4. Юридична особа, фінансування якої відбувається на основі оцінки інноваційного проекту (венчурне інвестування).

5. Стартапи як суб'єкти господарювання, які утворюються без участі в комерціалізації результатів наукової діяльності і не завжди мають інноваційну складову.

Як відмічається, перевагами стартап компаній є їх організаційна єдність з метою, вони динамічно розвиваються та забезпечують оперативну трансформацію наукових результатів в інноваційну продукцію, навіть при наявності однієї з основних проблем правової класифікації стартапів, яка полягає в необхідності використання несформованих економічних критеріїв, які відповідають певним етапам інноваційного процесу та функціонуванню підприємств¹. Але зазначимо, що невеликий формат підприємств найбільш зручний для відкриття стартапів, здатних здійснювати науково-дослідні розробки та/або освоювати їх, комерціалізувати готові інноваційні продукти і у разі успіху також приносити значні податкові надходження державі та соціально-економічний ефект суспільству.

Окремо за самостійною ознакою необхідно визначати спінофф та спінаут-компанії, оскільки основною формою комерціалізації наукових розробок

¹ Аналіз правового регулювання діяльності інноваційних структур, підтримки малого та середнього підприємництва в Україні (регіональний аспект): наукове видання. За ред. С. В. Глібка, Ю. Є. Атаманової, О. В. Черкасова. Харків: Право. 2018. С. 22.

і трансферу технологій вважається створення високотехнологічних інноваційних компаній. У окремих країнах ЄС із цією метою у рамках діяльності закладами вищої освіти і науково-дослідних інститутів використовуються зазначені компанії. Обидві форми організації спін-компаній засновані на акціонерному механізмі інвестування у створювану фірму. Компанія-засновник має у своєму розпорядженні контрольний пакет акцій таких новостворених фірм і у випадку їх успішної роботи може або знову включити фірми до своєї структури або вигідно їх продати. Хоча вітчизняними науковцями відмічається, що найчастіше організаційно-правовою формою таких компаній може бути господарське товариство, наприклад товариство з обмеженою відповідальністю¹. Таким чином, спінаут- і спіноф-компанії є певною формою стартап-компаній з особливостями утворення та управління.

З урахуванням викладеного необхідно дослідити законодавство, яке може передбачати створення та розвиток стартапів: Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. №40-IV²; Закон України «Про наукові парки» від 25.06.2009 р. № 1563-VI³; Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999 р. № 991-XIV⁴; Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 р. № 4618-VI⁵; Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 р. № 848-VIII⁶; Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV⁷. Але перелічена суб'єктність нормативно-правових актів, яка регулює інноваційну діяльність, зовсім не спрямована на визначення сутності стартапу, регулювання та стимулювання його діяльності, тому удосконалення такого законодавства є необхідністю для розвитку підприємництва в Україні.

Крім організаційно-правового визначення інституцій стартапу та стартап-компанії важливим є функціональний аспект їх діяльності і визначення

¹ Інформаційне забезпечення інноваційного розвитку: світовий та вітчизняний досвід: монографія / Т. В. Писаренко, Т. К. Кваша, Н. В. Березняк, О. В. Прудка. Київ: УкрІНТЕІ, 2015. С. 200.

² Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. №40-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

³ Про наукові парки: Закон України від 25.06.2009 р. №1563-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1563-17>.

⁴ Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16.07.1999 р. № 991-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/991-14>.

⁵ Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

⁶ Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.

⁷ Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

джерел фінансування. Фінансово-кредитне забезпечення діяльності стартапів передбачає декілька способів їх фінансування. Існують різні способи залучення інвестицій до фінансування стартапів, теоретично можливими з них виділяються наступні: позики, кредити, гранти (конкурси, тендери), венчурні фонди, бізнес-ангели, бізнес-акселератори, краудфандинг, державна допомога, франчайзинг, лізинг та інші.

Кредити, позики в інноваційні проекти, що виконуються в стартапах суб'єктами господарської діяльності або в утворених малих та середніх підприємствах (далі – МСП) при закладах вищої освіти, наукових установах за пріоритетними напрямками інноваційної діяльності, можуть рахуватися по значущості як одне з основних джерел фінансування.

Оформлення фінансування стартапу інвестором (або засновником суб'єкта господарювання) є одним з основних, ключових способів фінансування його діяльності. Технічно складається з оформлення та внесення змін в установчі документи у зв'язку із прийняттям інвестора до складу учасників, і це може бути договір купівлі-продажу частки (або частини частки). Без участі в статутному капіталі може здійснюватися інвестування на підставі договору позики (в разі надання венчурного фінансування у вигляді позики), договору поруки, під заставу частки або частини частки (для зазначених вище цілей). Але в такому разі мова може йти про втрату контролю над стартапом з боку його розробників та засновників.

Інвесторами інноваційного проекту виступають як державні так і приватні фонди як інвестори, що здійснюють довгострокове фінансування інноваційних проектів на безповоротній основі або за рахунок залучених коштів, венчурні інститути спільного інвестування, фінансові компанії, бізнес-ангели.

На думку О. В. Корнух та Л. В. Маханько, важливим моментом є вибір однієї з моделей фінансування стартапу, оскільки від цього залежить подальша доля проекту¹. Адже, основною проблемою зовнішнього фінансування полягає в тому, що існують взаємні ризики: для інвестора – недовірення засобів, що вкладаються в нові інноваційні підприємства і ризики втрати стартапу для їх засновників.

У аспекті розгляду фінансового забезпечення стартапів, вважаємо за необхідне привести позитивний досвід країн ЄС, зокрема це стосується Латвії, яка у 2017 році прийняла новий Закон про податкові пільги для стар-

¹ Корнух О.В., Маханько Л.В.. Стартап як прогресивна форма інноваційного підприємництва. Інвестиції: практика та досвід. № 23. 2014. С. 29. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/23_2014/8.pdf.

тапів. Закон передбачає реалізацію програм державної допомоги компаніям, які мають високий потенціал розвитку і основна діяльність яких пов'язана зі створенням масштабованої бізнес-моделі і розробкою, виробництвом або розвитком інноваційних продуктів. Державна підтримка проявляється у вигляді різних податкових пільг, що дозволить цим компаніям в перші роки діяльності зменшити витрати, пов'язані головним чином з трудовими ресурсами. Закон про підтримку діяльності стартапів передбачає використання таких інструментів:

1. Програма внесення фіксованих платежів, що дозволяє новим компаніям вносити стосовно працівників фіксовані обов'язкові щомісячні внески державного соціального страхування в одному з двох встановлених в країні мінімальних розмірів.

2. Програма залучення висококваліфікованих працівників, яка застосовується в разі, якщо працівник не згоден з внесенням щодо його фіксованих обов'язкових щомісячних внесків соціального страхування.

3. Програма, яка звільняє працівників стартап-компанії від сплати прибуткового податку з населення і передбачає відносно стартап-компанії знижку до 100% на прибутковий податок з підприємства.

Стартап-компанія може претендувати на такі пільги, якщо вона відповідає наступним основним критеріям:

1) компанія при щорічній подачі заяви на отримання підтримки має кваліфікованого інвестора, який надає венчурний капітал в розмірі не менше EUR 30 000 для вкладення в основний капітал стартапу;

2) тривалість діяльності стартапу – не більше 5 років;

3) доходи стартапу від господарської діяльності протягом перших п'яти років не досягнуть EUR 5 000 000, а протягом перших двох років – EUR 200 000;

4) весь прибуток стартап-компанії протягом перших років діяльності буде спрямований на її розвиток;

5) стартап-компанія є інноваційною, а саме: вона має право інтелектуальної власності на об'єкт, що є основою для розробки інноваційного продукту або послуги; не менше 70 % працівників мають ступінь магістра або доктора або не менше 50 % доходів компанії від початку її діяльності направлено на дослідження і розвиток.

Заяви від стартапів на отримання підтримки розглядає комісія з оцінки стартапів, склад якої затверджується Урядом Латвії. Стартапи, які відповідають установленим законом вимогам, комісія буде реєструвати в реєстрі стартапів, які одержать підтримку. Крім того, комісія буде оцінювати і реє-

струвати інвесторів, які виявлять бажання увійти до списку кваліфікованих інвесторів, що надають венчурний капітал. Слід зазначити, що внесок такого інвестора в основний капітал стартапу – одна з попередніх умов надання державної підтримки¹.

Регулювання фінансово-кредитного забезпечення функціонування стартапів здійснюється у рамках законів та законодавчих актів, які стосуються окремих напрямів та особливостей інноваційної діяльності та надання фінансових послуг. Нормативно-правову основу для ведення інноваційної діяльності в Україні складають наступні законодавчі акти: Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 року № 1560-XII²; Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996 р. № 93/96-ВР³; Закон України «Про інститути спільного інвестування» від 05.07.2012 р. № 5080-VI⁴; Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р. № 2664-III⁵.

Висновок. Опираючись на проведене дослідження правової сутності стартапів, можна дійти до висновку, що такому суб'єкту характерні власні ознаки та характеристики, які й виділяють його від інших суб'єктів НІС. Такий стан справ переважно пов'язаний з недосконалістю законодавчої бази України в сфері інноваційного розвитку, яке б передбачило чітке визначення поняття «стартапів» та їх місце в національній економіці держави. Зазначимо також, що у дослідженні процесів, нормативно-правового регулювання та підтримки розвитку МСП повинно розглядатися нерозривно з підтримкою стартапів, за виключенням тих випадків, які у законодавстві передбачають спеціальні норми для діяльності підприємців та організації ними згаданих суб'єктів.

Одним із проблемних аспектів є згадана безсистемність, яка є результатом відсутності єдиного підходу держави до розвитку інновацій. Динамічний розвиток інноваційної діяльності в Україні, стимулює до необхідності у визначенні особливостей правового регулювання діяльності стартапів та охорони їх прав на об'єкти інтелектуальної власності. Слід погодитися, що основною причиною невиконання законодавчої бази у сфері науки та інно-

¹ Jaunuzņēmumu darbības atbalsta likums. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/287272>.

² Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.

³ Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 р. № 93/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/93/96-вр>.

⁴ Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05.07.2012 р. № 5080-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17>.

⁵ Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

вацій в Україні, усі складнощі, які виникають при його розробленні та ухваленні виникають завдяки тому, що нормативно-правові акти ухвалюються за відсутності інноваційно спрямованої економічної стратегії України¹. Тому вважаємо за необхідність, на основі проекту Стратегії інноваційного розвитку України, розробити та подати на розгляд Верховної Ради України проекти законів про розвиток інноваційної діяльності в Україні, а також відповідні підзаконні нормативно-правові акти, які передбачатимуть законодавчу підтримку стартапів, засад їх функціонування, визначення правового статусу та видів державної підтримки.

2.2 Університет як креативний суб'єкт національної інноваційної системи

Однією з глобальних характеристик нашого часу є затвердження інноваційного розвитку як домінуючого способу соціального оновлення, формування інноваційного суспільства, яке не просто відкрите для інновацій. Воно саме безперервно генерує інновації різних видів і рівнів. Його функціонування повністю залежить від швидкості впровадження нового знання в усі сфери суспільного життя. Таке суспільство характеризується зростаючою динамічністю складних соціальних трансформацій, обумовлених інтенсивністю розвитку і широким поширенням соціального прогресу. Воно займається безперервним практичним втіленням нових ідей, винаходів у вигляді інноваційних продуктів праці або технологій їх створення, методів організації і управління виробництвом для поліпшення всіх якісних і кількісних економічних та інших соціальних показників як на мікро-, так і на макрорівні².

Становлення інноваційного суспільства – це довгий та складний процес, якому сприяють наступні чинники:

1. послідовна і довгострокова інноваційна політика держави, з чітко сформульованими цілями і завданнями;
2. раціональне використання наявного інноваційного потенціалу як фундаменту для реалізації інноваційної політики і формування інноваційного суспільства;

¹ Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. Київ, 2015. С. 239.

² Клімова Г. П. Інноваційне суспільство – новий історичний етап цивілізаційного розвитку/ Концептуальні засади становлення інноваційного суспільства в Україні: монографія. за ред. Ю. Є. Атаманової, Г. П. Клімової. Х: Право. 2015. С. 8–40.

3. зміцнення співпраці між науково-дослідним, освітнім і виробничим секторами;

4. цільова підтримка найважливіших напрямів науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок;

5. комерціалізація інновацій;

6. залучення іноземних інвестицій транснаціональних корпорацій;

7. постійне вивчення і впровадження кращого міжнародного досвіду по інноваційному розвитку економіки суспільства в цілому¹.

Як свідчить досвід індустріально розвинених країн, становлення інноваційного суспільства розпочинається з формування національної інноваційної системи, орієнтованої на отримання і використання нових наукових знань, сприяння розвитку передових технологій, НДДКР, підвищення якості людського капіталу.

Загальні методологічні принципи інноваційної системи були сформульовані ще в 80–90-х рр. ХХ ст. західними вченими (Б. Лундвалл, Р. Нельсон, К. Фрімен, Ф. Хайек та ін.). Згодом їх концепція набула подальшого розвитку зусиллями великої кількості дослідників (С. Глазьев, О. Голіченко, Н. Іванова, В. Іванов та ін.).

Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) визначає інноваційну систему як сукупність інститутів приватних і державних секторів, які індивідуально і у взаємодії забезпечують розвиток і поширення нових технологій².

Особлива роль інституційної складової в процесі формування та розвитку інноваційної системи відображена в позиції Н. І. Іванової, згідно з якою під інноваційною системою розуміється сукупність взаємопов'язаних організацій (структур), зайнятих виробництвом і комерційною реалізацією наукових знань і технологій у межах національних кордонів (дрібні і великі компанії, університети, державні лабораторії, технопарки, інкубатори), а також комплекс інститутів правового, фінансового й соціального характеру, які забезпечують інноваційні процеси і мають потужні національні коріння, традиції, політичні та культурні особливості³.

З погляду В. В. Іванова, інноваційна система являє собою національно-регіональну систему господарюючих суб'єктів, що взаємодіють в процесі

¹ Монахов И. А. Инновационные стратегии государств-лидеров – важнейшее условие преодоления кризиса и устойчивого развития на перспективу. *Инновации*. 2011. № 10. 87–94 с. С. 91–92.

² Миролобова Т. В., Суханова П. А. Зарубежный опыт развития инновационной инфраструктуры университетов в региональных инновационных системах. *Фундаментальные исследования*. 2013. № 1. С. 215–220.

³ Иванова Н. Национальные инновационные системы. М.: Наука, 2002. 344 с. С. 187.

виробництва, розповсюдження та використання нового економічно вигідного знання, напрямки діяльності якої визначаються державною економічною політикою і регламентуються відповідною нормативною базою¹.

Б. Г. Салтиков інноваційну систему розглядає як сукупність всіх діючих суб'єктів та їх відносин, що забезпечує просування нових знань до їх використання². Беручи до уваги і високо оцінюючи наведені позиції вчених, можна стверджувати, що інноваційна система представляє сукупність всіх взаємодіючих в процесі виробництва господарюючих суб'єктів, які беруть участь у створенні та розповсюдженні як нових знань, так і інноваційних технологій, які спрямовані на реалізацію стратегічних цілей сталого розвитку соціально-економічної системи і сприяють підвищенню конкурентоспроможності суб'єктів даної системи.

Інноваційні системи різноманітні. Узагальнюючи існуючі у науковій літературі точки зору, слід виділити інноваційні системи, які існують на макро-, мезо-, мікро- й локальному рівнях. На макрорівні мова йде про світову інноваційну систему, міжнародні та транснаціональні системи, які є її компонентами, а також про національну інноваційну систему (далі – НІС). На мезорівні виділяють регіональні інноваційні системи, на мікрорівні – галузеві (кластерні) інноваційні системи, а на локальному рівні – інноваційну систему конкретного підприємства.

Національні інноваційні системи окремих країн істотно відрізняються одна від одної, що проявляється у виборі пріоритетів і завданнях інноваційного розвитку, механізмах взаємодії приватного і державного сектора, значення великого і малого бізнесу, співвідношення фундаментальних і прикладних досліджень і розробок, динаміки розвитку і галузевій структурі інноваційної діяльності. Відповідно до цього у світовій практиці виділяється декілька основних моделей національних інноваційних систем: європейсько-американська, японська, південно-східноазіатська та альтернативна інноваційна система.

Європейсько-американська модель інноваційної системи заснована на переважному розвитку і використанні власного науково-технологічного потенціалу для генерування інноваційного продукту, на повному циклі інноваційного процесу, включаючи появу наукової ідеї, виробництво інноваційного продукту і його реалізацію за умови розвитку фундаментальної науки, що фінансується державою, і активної участі підприємництва.

¹ Иванов В. В. Актуальные проблемы формирования российской инновационной системы. URL: <http://opesc.ru>.

² Салтыков Б. Г. Национальная инновационная система: проблемы и перспективы. URL: <http://www.novaman.ru>.

Японська модель інноваційної системи орієнтована на використання зарубіжного науково-технічного потенціалу, доопрацювання нових знань і впровадження нововведень в економіку.

Для моделі інноваційної системи нових індустріальних країн Південно-східної Азії (Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Гонконг) характерні наступні ознаки: сприятливий інвестиційний клімат, високі темпи розвитку науки та інновацій, що забезпечує потреби експортноорієнтованих галузей, що виробляють технічно складні товари (електроніку і автомобілі), широкий доступ населення до різних форм освіти.

Відмінними рисами альтернативної моделі інноваційної системи виступають: зниження обсягу НДДКР, низький рівень розвитку електронної промисловості, незначна питома вага експортної продукції за умови ефективного розвитку окремих галузей легкої промисловості.

Інноваційні моделі, які характерні для провідних «інноваційних» країн, не підходять для України в «чистому» вигляді. Так, європейсько-американська модель вимагає значних фінансових вкладень на всіх стадіях інноваційного процесу, зацікавленості в здійсненні інновацій з боку національних підприємств, наявності дослідницької бази підприємств і закладів вищої освіти, розвинених партнерських стосунків між державою, бізнесом і академічними кругами. В Україні ж склалася в цьому відношенні складна ситуація, зламати яку навряд чи вдасться в найближчій перспективі.

Що ж до японської моделі національної інноваційної системи, то вона заснована на використанні і впровадженні зарубіжного науково-технічного потенціалу з подальшим його нарощуванням усередині країни. Основним обмеженням в цьому випадку виступає конкурентна стратегія розвинених країн. Нині український інноваційний бізнес не здатний конкурувати з великими іноземними компаніями, що мають не лише значний досвід в цій сфері, але і величезні ресурси.

З урахуванням об'єктивних тенденцій розвитку національної економіки для України прийнятною є модель національної інноваційної системи, яка заснована на використанні власного науково-технічного потенціалу із залученням іноземних інвестицій і технології. Формування і розвиток ефективного інноваційного сектора повинні здійснюватися із залученням передових досягнень науки і техніки, що включають як вітчизняні винаходи (у разі їх конкурентоспроможності з іншими країнами), так і іноземні «ноу-хау», що перевершують по рівню ефективності застосування вітчизняні науково-технічні можливості.

Основні напрями розвитку НІС в Україні визначені у прийнятій Концепції розвитку національної інноваційної системи, серед яких:

Створення конкурентоспроможного вітчизняного сектору наукових досліджень шляхом збільшення частки наукових та науково-технічних досліджень спрямованих на створення нових видів інноваційної продукції, врахування кон'юнктури світового ринку під час визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності; інтеграції вітчизняного сектору наукових досліджень і розробок до світової інноваційної системи; реформування системи освіти з урахуванням вимог європейських стандартів і збереження культурних та інтелектуальних національних традицій.

Забезпечення розширеного відтворення знань на основі інтеграції діяльності вищих навчальних закладів, академічних та галузевих наукових установ шляхом підвищення рівня фондоозброєності державного сектору наукових досліджень і розробок, концентрації ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності, створення умов для організації високотехнологічного виробництва; посилення взаємодії освіти та науки, створення університетів дослідницького типу на базі провідних вищих навчальних закладів.

Забезпечення розвитку системи фінансово-кредитної підтримки реалізації конкурентоспроможних науково-технічних та інноваційних програм шляхом забезпечення розвитку мережі спеціалізованих небанківських інноваційних фінансово-кредитних установ, розширення їх прав на участь у створенні корпоративних інвестиційних фондів; створення умов для інвестування венчурного капіталу у високотехнологічні інноваційні проекти; упровадження механізму надання на конкурсній основі грантової підтримки вченим.

Забезпечення розвитку виробничо-технологічної інноваційної інфраструктури шляхом підтримки малого інноваційного бізнесу; створення економічних стимулів розвитку наукових парків на базі вищих навчальних закладів, технологічних парків, технополісів та інших інноваційних структур.

Забезпечення розвитку ефективної інформаційно-аналітичної та експертно-консалтингової інфраструктури інноваційної діяльності шляхом реформування системи науково-технічної інформації, розширення можливостей доступу до інформації юридичних та фізичних осіб через Інтернет.

Створення умов для трансферу технологій та підвищення ефективності охорони прав інтелектуальної власності шляхом формування та забезпечення розвитку ефективної системи капіталізації результатів інтелектуальної діяльності.

Забезпечення підвищення рівня інноваційної культури суспільства шляхом популяризації інноваційної діяльності через засоби масової інформації,

упровадження навчальних програм, спрямованих на виховання у молоді творчого мислення та позитивного ставлення до інновацій¹.

У національних інноваційних системах усіх країн генерація інновацій здійснюється галузевою наукою, державними науковими установами, а також університетами.

Університети як креативний суб'єкт національної інноваційної системи готують висококваліфікованих кадрів для інноваційної сфери, активно займаються науковою діяльністю, генерацією нового знання і технологій. При цьому ключова роль у формуванні національної інноваційної системи відводиться дослідницьким університетам. Кращі з них за світовими мірками забезпечують лідерство тієї або іншої країни в побудові інноваційного суспільства. Такі університети є національними центрами з виробництва нових наукових знань і підготовці висококваліфікованих кадрів, здатних ці знання отримувати, поширювати і перетворювати на товари і послуги.

Світовий досвід свідчить про те, що, незважаючи на певні національні відмінності, можна виділити два основні критерії віднесення закладів вищої освіти до переліку дослідницьких університетів: 1) великий обсяг фінансування і висока результативність наукових досліджень; 2) великий масштаб підготовки фахівців вищої наукової кваліфікації (аспірантура, докторантура). Так, наприклад, відповідно до класифікації установ вищої освіти, запропонованої Фондом Карнегі, дослідницькі університети характеризуються найбільшим обсягом фінансової підтримки досліджень і розробок із засобів федерального бюджету, а також тим, що вони щорічно присуджують не менше 50 докторських ступенів за широким спектром наукових напрямів. Близькі критерії надбання університетам статусу світового класу затверджені Лігою європейських університетів: 1) виконання наукових досліджень на світовому рівні (excellence) не менше чим за трьома напрямками; 2) інтеграція наукових досліджень до освітньої діяльності; 3) підготовка аспірантів (PhD) за науковими напрямками рівня excellence².

Створення дослідницьких університетів відбувається трьома шляхами.

Перший шлях полягає у відборі невеликої кількості національних університетів, належного рівня й потенціалу, які вдосконалюються шляхом додаткового бюджетного фінансування.

¹ Концепція розвитку національної інноваційної системи: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. № 680-р. URL: zakon4.rada.gov.ua/lams/show/680-2009-p.

² Roberts, Edward B. and Eesley, Charles E. (2009) Entrepreneurial Impact: The Role of MIT URL: <https://ssrn.com/abstract=1352633>.

Другий підхід базується на злитті окремо існуючих університетів в один новий, що відповідає світовим показникам.

Третій напрямок передбачає створення нових університетів світового класу «з нуля».

Кількість дослідницьких університетів в кожній країні невелике відносно загального числа закладів вищої освіти (далі – ЗВО). Наприклад, в США дослідницьких університетів світового класу налічується близько 150 з 4800 ЗВО, в Китаї – близько 100 при загальній кількості приблизно 5 тис. ЗВО. У Індії налічується 10 таких університетів з наявних 18 тис. ЗВО¹. Ці учбові заклади проводять найбільший обсяг оригінальних досліджень як фундаментальних, так і прикладних і отримують найбільше фінансування для проведення своєї науково-дослідної роботи. У складі університетів таких країн, як США, Великобританія і Німеччина, зосереджена близько половини усіх учених. Їх доля в проведенні НДДКР складає від 14,5% досліджень в Японії до 25% в окремих країнах Європи (Нідерланди, Бельгія)². В усіх розвинених країнах університети виконують не тільки наукову і освітню функцію у складі НІС, але виступають важливим елементом формування кластерних регіональних інноваційних підсистем. У системі «університет – промислові групи» науково-дослідницька діяльність лягає в першу чергу на університет, так як у нього зосереджена основна фундаментальна і прикладна база з інноваційної тематики. Через венчурні компанії дослідницьких університетів мають можливість ефективно і оперативно здійснювати трансфер знання в нові технології. У свою чергу, фінансування університетів з боку держави і приватного бізнесу безпосередньо залежить від результатів їх науково-дослідницької діяльності.

Дослідницький університет, як специфічна форма організації наукової та освітньої діяльності, покликаний істотно активізувати інноваційну діяльність вищої школи.

Будучи джерелом нового знання, він активно беруть участь в інноваційному розвитку вітчизняної економіки. Відмінні ознаки такого університету – це здатність генерації нового наукового знання на основі широкого спектру фундаментальних і прикладних досліджень, можливість трансферу технологій в реальний сектор економіки, наявність ефективної системи підготовки кадрів вищої кваліфікації. Дані ознаки визначають для ЗВО інноваційний шлях

¹ Pfilip G.Altbach, JamailSalmi. The Road to Academic Excellence: The Making of World Class Research Universities. Washington, DC:TheWorldBank, 2011.

² Казакова Н. Университеты и экономика, основанная на знаниях. Саратов: Саратов.гос.ун-т. 2002. 272 с. С.115.

розвитку, який пов'язаний із впровадженням нових технологій, ідей і знань в науково-дослідницький процес з метою їх практичного використання.

Основними факторами, що визначають безпосередньо інноваційний розвиток дослідницького університету, є:

- розвиток системи наукового співтовариства, необхідного для генерації нових знань;
- створення і комерціалізація результатів науково-дослідницької діяльності;
- розвиток інноваційної інфраструктури, яка координує та реалізує інноваційні проекти та розробки;
- вибір та підтримка пріоритетних напрямків розвитку науки університету;
- формування і розвиток навчально-науково-інноваційного комплексу на базі університету.

Інноваційна інфраструктура дослідницьких університетів представляє собою комплекс взаємопов'язаних структур, що забезпечують реалізацію інноваційної діяльності ЗВО. Вона може бути розглянута як інтеграційна сукупність освітніх програм різного рівня, а також інноваційних структур і механізмів управління ними, що націлена на формування комплексу компетентностей, необхідних для успішної інноваційної науково-педагогічної діяльності¹.

Розрізняють два основних види інноваційної інфраструктури дослідницьких університетів:

- матеріальна (технопарки, бізнес-інкубатори, техніко-впроваджувальні центри, центри трансферу технологій та ін.);
- нематеріальна (послуги із захисту інтелектуальної власності, послуги з просування інтелектуальної продукції, аутсорсинг «не інноваційних» аспектів діяльності та ін.).

Інноваційна інфраструктура дослідницького університету інтегрує чотири компонента його науково-дослідницької діяльності:

- освіту (інноваційні освітні програми);
- науково-виробничі потужності (студентський бізнес-інкубатор, технопарк, лабораторії та ін.);
- структури, що підтримують інноваційну діяльність (офіси трансферу і комерціалізації результатів інноваційної діяльності);

¹ Миролубова Т. В., Суханова П. А. Зарубежный опыт развития инновационной инфраструктуры университетов в региональных инновационных системах. Фундаментальные исследования. 2013. № 1. С. 215–220. С. 4.

– структури, що забезпечують управління інноваційною діяльністю та інноваційною інфраструктурою¹.

Досвід розвинених країн, зокрема США, показує, що інноваційна інфраструктура не є єдиною і незмінною для всіх університетів, а, навпаки, вона надзвичайно гнучка. Вона реалізується з урахуванням особливостей самого університету (наприклад, форми власності, основних наукових і освітніх напрямків, що реалізуються університетом, його розмірами та територіальним розміщенням тощо), а також відповідно до економічних, ресурсних і законодавчих особливостей міста, де цей університет розташований. Тому, формуючи інноваційну інфраструктуру, університет робить акцент на пріоритетний розвиток тих її компонентів, які найбільшою мірою відповідають його місії, меті й завданням.

Базова модель інноваційної інфраструктури більшості українських університетів включає в себе чотири найважливіших елементи: центр трансферу технологій (ЦТТ), технопарк, студентську наукову організацію і науково-освітні програми за інноваційними напрямками. Інші елементи інноваційної інфраструктури (відділ інтелектуальної власності, відділ колективного використання устаткування, відділ захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності та т. д.), як правило, входять до складу центру трансферу технологій.

Діяльність ЦТТ спрямована на підтримку і супровід різних аспектів інноваційних процесів за допомогою виконання ряду функцій: науково-технічної, маркетингової, юридичної, фінансової, консультаційної, освітньої, адміністративної. ЦТТ стає основною сполучною ланкою між малими інноваційними підприємствами на базі університетів, з одного боку, і великими промисловими підприємствами та іншими елементами інноваційної інфраструктури, з другого.

Метою створення технопарку є сприяння інноваційній діяльності в університеті і створення умов, необхідних для організації і розвитку малих інноваційних підприємств (далі – МПП), що забезпечують прискорене освоєння результатів науково-дослідницьких і дослідно-конструкторських робіт в реальному секторі економіки, створення конкурентоспроможних технологій, товарів і послуг та доведення їх до споживача на комерційній основі. У технопарку, крім МПП, також розміщуються творчі колективи вчених університету, що реалізують інноваційні проекти.

Студентський бізнес-інкубатор створюється з метою відпрацювання механізмів генерації нової хвилі підприємців в області високих технологій,

¹ Шмелева Е. А. Инновационная инфраструктура вуза в подготовке новых кадров. *Научный поиск*. 2012. № 3. С. 3-6.

усунення розривів між фундаментальною і академічною освітою, з одного боку, і світом підприємницької діяльності, з іншого, для забезпечення розвитку наукових шкіл і науково-технічної творчості молоді, для підвищення якості підготовки молодих фахівців за рахунок впровадження нових форм навчання, створення МПП за участю студентів.

Науково-освітні центри (далі – НОЦ) створюються з метою проведення наукових досліджень, підготовки і перепідготовки кадрового складу в пріоритетних напрямках діяльності університету.

Одним з головних чинників інноваційного розвитку університету є процес комерціалізації результатів науково-дослідницької діяльності, що забезпечує досягнення конкурентних переваг при введенні даних результатів в господарський оборот в якості нового продукту або нової технології.

Як правило, існують чотири основні форми передачі і комерціалізації розробок і технологій університету:

- ліцензування і поступка патентних прав;
- проведення НДДКР на замовлення промислових підприємств;
- проведення наукових досліджень за рахунок бюджетних програм;
- створення малих компаній на базі наукових розробок університету.

Процес комерціалізації результатів наукових досліджень і розробок повинен охоплювати всі етапи комерційного використання результатів науково-дослідницької діяльності:

- аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища організації, яка виконує наукові дослідження і розробки;
- інвентаризацію об'єктів інтелектуальної власності;
- проведення маркетингових і патентних досліджень;
- оцінку результатів інтелектуальної інноваційної діяльності, в тому числі їх областей застосування, комерційного потенціалу і економічної вигоди від їх використання;
- розробку стратегії комерціалізації результатів науково-дослідницької діяльності (в тому числі стратегій їх зовнішнього і внутрішнього використання);
- формування портфеля об'єктів інтелектуальної власності і планів їх комерціалізації;
- пошук споживачів інтелектуального продукту, постачальників, інвесторів та інших партнерів;
- врегулювання відносин власності на результати інтелектуальної діяльності, в тому числі оцінку вартості створеного інтелектуального активу, вибір форми його зовнішнього використання і введення в економічний обо-

рот або постановку його на баланс організації-розробника і використання в її внутрішньому інноваційному процесі;

- моніторинг і припинення недобросовісної конкуренції;
- оцінку ефективності зовнішнього та (або) внутрішнього використання створеного інтелектуального активу;
- коригування управлінського впливу.

Перераховані етапи являють собою функції управління комерціалізацією результатів науково-дослідницької діяльності та можуть виконуватися різними підрозділами організації або в значній мірі перебувати в компетенції її служби управління інтелектуальними активами. У будь-якому випадку наведений перелік функцій управління обумовлює необхідність виділення самостійної підсистеми управління комерціалізацією результатів науково-дослідницької діяльності в складі системи управління організації.

Завданнями управління комерціалізацією результатів науково-дослідницької діяльності (НДД) університетів є: – оцінка і відбір результатів НДД, що володіють високим комерційним потенціалом – створення портфеля технологій, призначених для комерціалізації, а також портфеля замовлень на наукові розробки, необхідні ринком;

- організація і проведення патентних досліджень;
- надання послуг по забезпеченню охорони різних видів інтелектуальної власності та ноу-хау;
- підготовка ліцензійних угод, контрактів на надання інженерно-консультаційних послуг, договорів про науково-технічну і виробничу співпраці тощо;
- оцінка інтелектуального внеску в створювані інноваційні підприємства;
- правова допомога в разі порушення прав патентовласників і недобросовісної конкуренції;
- координація управління створеними малими інноваційними підприємствами для комерціалізації результатів наукових досліджень і розробок.
- продукції, лізинг обладнання, нормативно-правове забезпечення реалізації проектів;
- реалізація цілеспрямованих інвестиційних програм і стимулювання приватних вкладень в розвиток інноваційного потенціалу університету;
- участь у розвитку ринку інноваційних проектів регіону, організація і проведення тендерів на участь творчих колективів університету в інноваційних проектах;
- залучення вчених, фахівців і студентів в інноваційний процес, використання інноваційної діяльності для підвищення якості підготовки фахівців

у нових економічних умовах, зокрема за рахунок застосування інноваційних технологій навчання, розробки сучасної навчальної техніки;

– формування інноваційної інфраструктури – центрів трансферу технологій, інноваційно-технологічних центрів, центрів колективного користування, бізнес-інкубаторів, малих інноваційних підприємств при університетах і т.д.¹.

Процес комерціалізації результатів науково-дослідницької діяльності університетів охоплює всі аспекти отримання комерційної вигоди від використання результатів інтелектуальної власності і пов'язаний з пошуком найбільш ефективних форм взаємовідносин між учасниками комерціалізації, організацією передачі прав та їх належним оформленням. Залучення науково-дослідних розробок в комерційний і господарський оборот передбачає також оцінку їх ринкової вартості і комерційного потенціалу.

Для оцінки науково-дослідницької діяльності університетів, як правило, враховуються такі показники – обсяг витрат на науку в сукупному бюджеті ЗВО;

– обсяг позабюджетного фінансування наукових досліджень, приведений до одиниці професорсько-викладацького складу;

– середній вік професорського персоналу;

– кількість викладачів, які пройшли стажування в зарубіжних ЗВО;

– кількість запрошених вчених;

– наявність спеціальних програм підтримки молодих фахівців;

– використання сучасних освітніх технологій;

– відкриття нових затребуваних напрямів підготовки;

– рівень аспірантури і докторантури;

– характеристики публікаційної активності: участь в міжнародних конференціях; видання монографій, навчальної та навчально-методичної літератури;

– наявність оформлених прав на результати наукової діяльності;

– наявність міжнародних акредитованих програм;

– наявність англomовних навчальних курсів для залучення іноземних студентів;

– частка іноземних студентів;

– відгуки роботодавців.

Таким чином, реальний шлях входження в глобальне інноваційний простір – це розвиток власної національної інноваційної системи за допомогою

¹ Вдовин С. М. Интеграция процесса генерации новых знаний и коммерциализации результатов научно-исследовательской деятельности в национальном исследовательском университете. *Интеграция образования*. 2011. № 3. С. 3–8.

адаптації успішного зарубіжного досвіду до національних особливостей і інтегрування її у світове господарство шляхом проведення ефективної державної інноваційної політики.

Національна інноваційна система ґрунтується на наявності висококваліфікованого, освіченого особистісного капіталу людини. Дослідницький університет є саме тим інструментом, який формує такий капітал. Він як креативний суб'єкт національної інноваційної системи є центром появи передових ідей, концепцій та генерування інтелектуальної еліти суспільства.

Сприятливе середовище, яке створене в дослідницькому університеті зі стимулювання молодих вчених, викладачів і фахівців, забезпечення наступності поколінь в науці та освіті, підвищенню кваліфікації і професійної перепідготовки кадрів, освоєння кращого міжнародного досвіду на основі залучення вчених зі світовим ім'ям, академічної мобільності студентів і викладачів та ін., сприяє розвитку ефективної національної інноваційної системи.

2.3 Наукові установи як суб'єкти національної інноваційної системи

Згідно з визначенням Концепції розвитку національної інноваційної системи, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України № 680-р від 17 червня 2009 року, національна інноваційна система (далі – НІС) – це сукупність законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), які задіяні у процесі створення та застосування наукових знань та технологій і визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови для забезпечення інноваційного процесу¹.

Концепцією встановлена структура НІС з п'яти підсистем: 1) державне регулювання, що складається із законодавчих, структурних і функціональних інституцій; 2) освіта, що складається із закладів вищої освіти та науково-виробничих підприємств; 3) генерація знань, що складається з наукових установ та організацій, які створюють наукові знання і технології; 4) інноваційна інфраструктура, що складається з виробничо-технологічної, фінансової, інформаційно-аналітичної та експертно-консалтингової

¹ Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.06. 2009 р. № 680-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80>.

складової, а також з технополісів, технопарків та наукових парків, інноваційних центрів та центрів трансферу технологій, бізнес інкубаторів та інноваційних структур інших типів; 5) виробництво, що складається з організацій та підприємств.

Предметом розгляду цього розділу є підсистема НІС – генерація знань, що складається з наукових установ та організацій, які створюють наукові знання і технології. Мета – розкрити особливості функціонування наукових установ як суб'єктів НІС та показати їх роль в межах процесу передачі знань до промислового сектору.

Правову основу діяльності наукових установ в Україні становлять нормативні акти: Конституція України, міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України¹, Закони України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу», постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення державної атестації наукових установ», «Деякі питання наукових установ (організацій, підприємств), що перебувають у віданні Національної академії наук, національних галузевих академій наук», «Про затвердження Порядку формування тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України», інші нормативно-правові акти, а також статuti наукових установ та інші локальні нормативно-правові акти, прийняті науковими установами.

Наведемо статистичні дані: у 2017 році наукові дослідження здійснювали 963 організації, з яких 441 належать до державного сектору, 376 до суб'єктів підприємницької діяльності та 146 до сектору вищої освіти. Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок з урахуванням сумісників, становила 94 274 осіб, з яких дослідники – 59 392 осіб, у тому числі 6 942 докторів наук та 19 219 кандидатів наук (докторів філософії). 70,3% кадрового наукового потенціалу проводять дослідження у галузі природничих та технічних наук, 7,6% у галузі медичних наук, 7,3% –

¹ На сьогодні у сфері наукової та науково-технічної діяльності діє понад 25 міжнародних договорів, якими створюються сприятливі умови для співробітництва між науковими організаціями та вченими відповідних країн, а також передбачаються спрощені та пільгові умови обміну вченими та оновлення наукового обладнання.

сільськогосподарських наук та 14,8% у галузі суспільних та гуманітарних наук¹.

Наукова (науково-дослідна, науково-технологічна, науково-технічна, науково-практична) установа (далі – наукова установа) – юридична особа незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, утворена в установленому законодавством порядку, для якої наукова та (або) науково-технічна діяльність є основною (п. 16 ст. 1) Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»². Пунктом 29 ст. 1 цього Закону закріплено визначення основної діяльності наукових установ – проведення фундаментальних досліджень, прикладних наукових і науково-технічних (експериментальних) розробок, надання науково-технічних послуг, проведення наукової і науково-технічної експертизи, підготовка наукових кадрів, розвиток і збереження наукової інфраструктури.

У літературі прийнято розглядати наукову (науково-технічну) діяльність, яка є за своєю сутністю виробництвом знань, у єдиному процесі створення інновацій. Інноваційний процес і передбачає «походження» інновації від наукової ідеї до її прикладного дослідження, і далі – через конструкторсько-технологічні розробки – втілення спочатку у дослідно-експериментальному, потім – серійному виробництві і наприкінці – відповідний супровід у сфері її використання.

Отже, можна говорити, що інноваційний процес починається з діяльності наукових установ, які у національній інноваційній системі є одними з основних її суб'єктів. Розглянемо правовий статус та види наукових установ детальніше.

Згідно з абзацом 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» в Україні діють наукові установи державної, комунальної та приватної форм власності, які мають рівні права у здійсненні наукової, науково-технічної та інших видів діяльності. Наукова установа діє на підставі статуту (положення) чи іншого установчого документа, що затверджуються в установленому порядку. Наукова установа є юридичною особою та може мати статус неприбуткової організації (ч. 1 ст. 7 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»).

Утворення, реорганізація та ліквідація державних наукових установ здійснюються в установленому Кабінетом Міністрів України порядку. На-

¹ Рекомендації парламентських слухань на тему: «Національна інноваційна система: стан та законодавче забезпечення розвитку»: Проект Постанови Верховної Ради України від 06.07.2018 р. № 8571. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64374.

² Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 3. Стор. 5. Ст. 25.

ціональна академія наук України, національні галузеві академії наук утворюють, реорганізують, ліквідують наукові установи, що перебувають у їх віданні, з урахуванням норм Закону України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академії наук та статусу їх майнового комплексу». Утворення, реорганізація та ліквідація інших наукових установ здійснюються за рішенням їх засновників (ч. 2 ст. 7 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»).

Крім державних, комунальних і приватних наукових установ, можуть створюватися громадські наукові організації – об'єднання вчених для цілеспрямованого розвитку відповідних напрямів науки, захисту фахових інтересів, координації науково-дослідної роботи, обміну досвідом. Вони можуть створюватися у формі громадських академії наук, наукових товариств, наукових асоціацій, спілок, об'єднань тощо (ч. 1 ст. 23 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»). Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» визначено, що громадські наукові організації підлягають реєстрації та діють відповідно до законодавства про громадські об'єднання з урахуванням положень цього Закону.

Органи державної влади можуть залучати громадські наукові організації за їх згодою до участі у підготовці та виконанні рішень стосовно наукової і науково-технічної діяльності, наукової і науково-технічної експертизи, науково-технічних програм, проектів і розробок та у взаємодії з ними інформувати населення про безпеку, екологічну безпечність, економічну та соціальну значущість, екологічні та соціально-економічні наслідки реалізації відповідних програм, проектів і розробок (ч. 4 ст. 23 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»).

Історично в Україні наукові дослідження зосереджені переважно в інститутах Національної академії наук України та національних галузевих академії наук¹. З огляду на цей факт, предметом розгляду цього розділу становить, в основному, діяльність вказаних наукових установ та їх структурних підрозділів.

Розглянемо види діяльності наукових установ (ст. 7 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»).

Як уже зазначалося, *основна діяльність наукових установ* – проведення фундаментальних досліджень, прикладних наукових і науково-технічних (експериментальних) розробок, надання науково-технічних послуг, прове-

¹ Рекомендації парламентських слухань на тему: «Національна інноваційна система: стан та законодавче забезпечення розвитку»: Проект Постанови Верховної Ради України від 06.07.2018 р. № 8571. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64374

дення наукової і науково-технічної експертизи, підготовка наукових кадрів, розвиток і збереження наукової інфраструктури.

Крім того, наукова установа з метою перепідготовки наукових працівників та спеціалістів може здійснювати *навчання за програмами післядипломної освіти* в установленому порядку, а також *утворювати спільно з університетами, академіями, інститутами спеціалізовані кафедри для підготовки фахівців за кваліфікаційним рівнем магістра та (або) доктора філософії*.

Наукові установи мають право здійснювати *видавничу діяльність наукового, освітнього та просвітницького характеру, виступати в установленому порядку засновниками друкованих засобів масової інформації, наукових видавництв, наукових журналів та наукових видань*.

Наукові установи, а також національні академії наук мають право *заснувати вищі початкові заклади з відповідних напрямів наукової діяльності (салузі знань) у порядку, передбаченому Законом України «Про вищу освіту», брати участь у забезпеченні навчального процесу та створювати на договірних засадах науково-навчальні об'єднання*.

При науковій установі можуть утворюватися *спеціалізовані вчені ради із захисту дисертацій за спеціальностями відповідно до основних напрямів діяльності цієї наукової установи у порядку, передбаченому законодавством України*.

Надання платних послуг, що надаються науковими установами згідно з основною діяльністю у відповідності з напрямками діяльності, встановленими статутом.

Зупинімося на останньому виді діяльності детальніше.

Згідно з ч. 2 ст. 8 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» державні наукові установи, які повністю або частково фінансуються за рахунок державного бюджету, в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, можуть зараховувати власні надходження, отримані від плати за послуги, що надаються ними згідно з основною діяльністю, благодійну допомогу, гранти (включаючи кошти, що надходять від вітчизняних та іноземних замовників для реалізації наукових, науково-технічних та інноваційних проектів) за рішенням вченої ради на спеціальні реєстраційні рахунки, відкриті в територіальних органах центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, або на поточні та/або вкладні (депозитні) рахунки, відкриті в установах банків державного сектору.

Цією ж нормою статті 8 вказаного Закону встановлено обмеження для державних наукових установ щодо використання доходів, отриманих від

плати за послуги, що надаються ними згідно з основною діяльністю: «Зазначені доходи, а також відсотки, отримані від розміщення коштів державної наукової установи на вкладних (депозитних) рахунках в установах банків державного сектору, включаються до фінансового плану (кошторису) наукової установи і можуть використовуватися на оплату витрат, пов'язаних із здійсненням та популяризацією наукової діяльності, оплату праці, придбання майна і його обслуговування, капітальне будівництво та ремонт приміщень тощо у межах статутної діяльності наукової установи».

Надання науковими установами платних послуг згідно з основною діяльністю у відповідності з напрямками діяльності, встановленими статутом, є видом господарської діяльності наукових установ. При цьому законодавством чітко окреслена сфера послуг, що можуть надаватися бюджетними науковими установами.

Так, наукові установи надають платні послуги за переліком, визначеним постановою Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 р. № 1180 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними науковими установами», та відповідно до статуту наукової установи¹. У постанові КМУ закріплені 39 платних послуг, серед яких відзначимо такі:

1. Проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських, проектно-конструкторських, технологічних, пошукових та проектно-пошукових робіт.
2. Проведення робіт з діагностики, стандартизації і сертифікації технологічних процесів, обладнання та матеріалів, метрологічного забезпечення, технічного захисту інформації.
3. Проведення досліджень щодо розвитку окремих галузей національної економіки та кон'юнктурних досліджень.
4. Наукова та науково-технічна експертиза відповідно до договорів, укладених з фізичними та юридичними особами в установленому законодавством порядку.
5. Проектування, розроблення та виготовлення експериментальних зразків і дослідних партій матеріалів, речовин, приладів, обладнання.
6. Випробування обладнання, конструкцій, виробів, речовин, матеріалів.
7. Розроблення програмного продукту, впровадження, реалізація та супровід програмних засобів і продуктів.

¹ Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними науковими установами: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2003 р. № 1180 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1180-2003-%D0%BF>.

8. Надання консультацій з питань наукових досліджень, їх організації та наукового обслуговування, послуг з розроблення науково-технічної документації на науково-технічну продукцію, натурний зразок.

9. Підготовка на основі результатів аналізу, оцінки та узагальнення бібліографічних, реферативних і аналітичних оглядів, аналітичних і фактографічних матеріалів, добірок, каталогів, буклетів, інформаційної та рекламної продукції для провадження наукової та науково-технічної діяльності.

10. Підготовка понад державне замовлення відповідно до договорів, укладених з фізичними та юридичними особами, клінічних ординаторів, аспірантів і докторантів, у тому числі іноземців.

11. Прийом кандидатських іспитів, видання та розповсюдження авторефератів, дисертацій, стенографування під час захисту дисертацій, організація, підготовка до захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата або доктора наук та його проведення для осіб, які навчалися відповідно до договорів, укладених з фізичними або юридичними особами.

12. Організація підвищення кваліфікації спеціалістів усіх рівнів та їх стажування.

13. Організація та проведення наукових семінарів, конференцій, симпозиумів, лекторіїв, виставок, тренінгів.

14. Впровадження результатів наукових досліджень.

У статуті наукова установа конкретизує перелік платних послуг, що можуть нею надаватися відповідно до статутних напрямів діяльності.

Кошти, отримані науковою установою в установленому порядку як плата за надання послуг бюджетною науковою установою, належать до власних надходжень установи, і отримуються нею додатково до коштів загального фонду державного бюджету і відповідно до законодавства включаються до її спеціального фонду.

До власних коштів наукової установи належать і надходження від іншої додаткової діяльності. Наприклад, доходи від участі державних наукових установ у створенні господарських товариств з метою використання об'єктів права інтелектуальної власності (ст. 60 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»).

Незважаючи на те, що основним видом діяльності наукової установи є виробництво знань, однак зауважимо, що без подальшого використання створених знань, доведення їх до споживачів наукової та інноваційної продукції – промислових та інноваційних підприємств – така діяльність не має сенсу.

Аналіз чинного законодавства про наукову і науково-технічну діяльність дозволяє зробити такі висновки:

Законодавцем детально регламентується порядок із створення (генерації) знань державними науковими установами.

При цьому законодавству про наукову і науково-технічну діяльність бракує нормативних положень, які б закріплювали механізм і процедури передачі науковими установами вироблених знань їх отримувачам.

Поділяємо точку зору, що передача знань і передача (трансфер) технологій не тотожні поняття: передача знань є більш широким поняттям, ніж передача технологій. Передача знань не обмежується передачею технології, але вона також включає в себе передачу результатів досліджень в сфері суспільних і гуманітарних наук та розповсюдження знання¹.

На сьогодні найрозповсюдженішим способом передачі знань є комерціалізація інтелектуальної власності шляхом (1) ліцензування, (2) передачі майнових прав на інтелектуальну власність та (3) створення господарських товариств з метою використання об'єктів права інтелектуальної власності.

Зупинімося детальніше на створенні науковими установами господарських товариств з метою використання об'єктів права інтелектуальної власності.

Найбільш поширеним способом комерціалізації результатів наукових досліджень й залучення інвестицій в світі виступає створення науковими установами господарських товариств з метою використання об'єктів права інтелектуальної власності.

У 1997–2005 рр. установи Національної академії наук України мали значний досвід у цій галузі. Проте, у зв'язку з прийняттям у 2006 р. Закону України «Про управління об'єктами державної власності» діяльність установ з утворення господарських товариств була зупинена.

Лише у 2015 році при прийнятті нової редакції Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» вдалося передбачити у Законі спрощений порядок утворення господарських товариств з метою використання об'єктів права інтелектуальної власності (ст. 60 «Участь державних наукових установ, державних вищих навчальних закладів у створенні господарських товариств з метою використання об'єктів права інтелектуальної власності»)².

На сьогодні Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (ст. 60) закріплені положення про:

¹ Вдосконалення передачі знань в Україні між науково-дослідними установами, університетами та промисловістю: Рекомендації, підготовлені Університетом Тарту, Центром інтелектуальної власності та передачі технологій НАН України. 2016. С. 3. URL: http://www.nas.gov.ua/text/pdf/News/NASU_TartuUniversity_recommendations_full_text.pdf.

² Створення науковими установами господарських товариств з метою використання об'єктів права інтелектуальної власності. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=2300>.

- особливості внесення до статутного капіталу господарського товариства майнових прав інтелектуальної власності науковими установами;
- вимоги до оцінки вартості майнових прав;
- обов'язок державних наукових установ повідомити органу до сфери управління якого вони належать, та Фонд державного майна України про створення господарського товариства;
- розпорядження науковими установами корпоративними правами;
- здійснення прав учасника господарського товариства від імені державної наукової установи;
- особливості використання доходів, отриманих від діяльності товариства;
- особливості ліквідації господарського товариства.

Науковими установами вказані положення статті 60 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» імплементовані в статuti та спеціальні локальні акти, присвячені питанням створенню господарських товариств.

Приміром, Президією Національної академії наук України прийнято розпорядження від 17.05.2016 р. № 293 «Про участь наукових установ НАН України у створенні господарських товариств з метою використання об'єктів права інтелектуальної власності».

Розпорядженням затверджено детальні рекомендації щодо створення господарських товариств. Особливість створення товариств – внесення до статутного капіталу лише майнового права інтелектуальної власності на використання об'єктів інтелектуальної власності зі збереженням виключних майнових прав інтелектуальної власності за науковими установами¹.

Зазначимо, що до 2016 року, коли новий Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» вступив в силу, існувала практика створення господарських товариств науковими установами шляхом внесення до статутного капіталу часток у грошовій формі або у формі майна, зокрема нерухомого.

Приміром, за даними Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань Міністерства юстиції України (далі – реєстр Мін'юсту) Національна академія аграрних наук України (далі – НААН) є співзасновником ТОВ «СП «Агроінком з часткою Академії у статутному капіталі в розмірі 33 відсотків (створене у 1993 році). За

¹ Про участь наукових установ НАН України у створенні господарських товариств з метою використання об'єктів права інтелектуальної власності: Розпорядження Президії НАН України від 17.05.2016 р. № 293. URL: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/gosp_tovarystva_NAN_rozporiadzhennia_293.pdf.

даними реєстру Мін'юсту, частка ДП «ДГ Львівської ДС», яка є організацією НААН, у статутному капіталі цього товариства становить 38,6 відсотків (165,7 тис. грн, створене у 1994 році). Внесок здійснювався у формі нерухомого майна.

Аналіз даних реєстру Мін'юсту засвідчив, що ще 6 організацій НААН є співзасновниками 5 господарських товариств, внеском до статутних капіталів були гроші і нерухоме майно¹.

На сьогодні законодавством закріплене правило, що наукові установи можуть брати участь у формуванні статутного капіталу господарського товариства *виключно шляхом внесення до нього майнових прав інтелектуальної власності*, виключні майнові права на які зберігаються за державною науковою установою або державним університетом, академією, інститутом.

Науковими установами накопичений певний досвід у комерціалізації знань шляхом ліцензування, передачі майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності та створенні господарських товариств з метою використання об'єктів права інтелектуальної власності. Однак, практика наукових установ, що склалася у зазначених питаннях є неоднорідною, тому на сьогодні актуальною є необхідність узагальнення досвіду наукових установ у питанні передачі знань та визначення його відповідності вимогам законодавства. Наступним кроком такого вивчення має бути розробка єдиних методологічних підходів до діяльності наукових установ з передачі знань і підготовка на їх основі відповідних змін і пропозиції до чинного законодавства.

Отже, з нашого погляду, наріла необхідність узагальнення досвіду різних наукових установ у передачі знань шляхом підготовки рекомендацій, які мають закріпити вирішення проблемних питань у комерціалізації знань і, таким чином, будуть прияти формуванню одноманітної практики наукових установ. Рекомендації мають набути силу законодавчого акту задля обов'язковості їх дії для наукової та інноваційної сфер.

Наукові установи разом з дослідницькими університетами та бізнесом утворюють так званий «трикутник знань». Концепція трикутника знань давно відома у Європейському Союзі, оскільки стратегія розвитку об'єднаної Європи спрямована на гармонійний розвиток трьох вершин так званого «трикутника знань» (knowledge triangle) – освіти, досліджень та інновацій.

¹ Звіт Рахункової палати про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету на наукову і організаційну діяльність президії Національної академії аграрних наук України: Рішення Рахункової палати від 19.12.2017 р. № 26-2. С.37 URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16754557/zvit_26-2_2017.pdf?subportal=main.

У 1990 роках в Сполучених Штатах Америки розроблено концепцію «потрійної спіралі», яка передбачає взаємодію між університетами, державою та підприємницьким сектором у рамках сучасної інноваційної системи¹.

Процес генерації, передачі та реалізації знань базується на тісній та регулярній співпраці трьох сторін – науки, освіти та бізнесу, підприємств, які виступають отримувачами інновацій. Продукти діяльності наукових організацій – знання, і вони також можуть бути предметом купівлі-продажу. Однак, на сьогодні ринок наукової продукції відсутній, оскільки основним замовником виробництва наукових знань є держава.

Незважаючи на встановлення Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (ст. 48) програмно-цільового і грантового методів фінансування наукової і науково-технічної діяльності, головним методом фінансування науки в Україні залишається бюджетне фінансування. Державою встановлене базове фінансування основної діяльності державних наукових установ, що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, наукових досліджень університетів, академій, інститутів здійснюється для:

- 1) проведення фундаментальних наукових досліджень;
- 2) підтримки найважливіших для держави напрямів прикладних наукових досліджень і науково-технічних розробок, зокрема в інтересах національної безпеки та оборони;
- 3) розвитку інфраструктури наукової і науково-технічної діяльності;
- 4) розвитку матеріально-технічної бази для провадження наукової і науково-технічної діяльності;
- 5) збереження та розвитку наукових об'єктів, що становлять національне надбання;
- 6) підготовки наукових кадрів;
- 7) розроблення наукових засад державної політики у відповідних сферах та наукового забезпечення виконання завдань і функцій, покладених на відповідні органи виконавчої влади;
- 8) забезпечення доступу до науково-технічної інформації та наукової літератури на всіх видах носіїв.

Однак, побудувати ефективну національну інноваційну систему тільки державним коштом шляхом фінансування базових потреб науки неможливо. Саме тому вкрай важливо розвивати в Україні концепцію «трикутника знань», що дозволить залучати кошти бізнесу для створення інновацій під окремими інноваційними проектами.

¹ Бутурлакiна Т.О. Реалiзацiя «трикутника знань» як стратегiя розвитку європейської освіти. Мiжнародний науковий вiсник. 2014. Вип. 8 (27). С. 113.

Отже, запорукою розвитку інноваційного процесу є розбудова взаємодії всіх суб'єктів національної інноваційної системи, забезпечення єдиної стратегії інноваційного розвитку, за якої діяльність усіх суб'єктів національної інноваційної системи підкорюється єдиним завданням і правилам.

Взаємодія суб'єктів національної інноваційної системи має бути заснована на визначенні ролі кожного з них у інноваційному процесі:

1) наукові установи та дослідницькі університети – перша ланка суб'єктів НІС, основне завдання яких полягає у створенні (генерації) знань;

2) суб'єкти – посередники між наукою і споживачем (бізнесом) – наукові парки, технопарки, венчурні фонди тощо;

3) суб'єкти, що обслуговують інноваційний процес і сприяють просуванню наукової розробки до споживача – інноваційні центри, центри із трансферу технологій та комерціалізації розробок;

4) споживачі інноваційної продукції – підприємства і бізнес.

У літературі запропоновані наступні загальні напрямки формування єдності освітньої, наукової та інноваційної сфер діяльності в Україні¹:

– розробка і реалізація ефективних механізмів фінансової, освітньої, дослідницької автономії університетів у відповідність до Закону України «Про вищу освіту», формування повною мірою дослідницьких університетів;

– формування ринку наукової продукції;

– формування цілісної інноваційної інфраструктури, розробка та впровадження ефективних механізмів комерціалізації завершених наукових розробок і технологій;

– створення державного фонду з метою підтримки пріоритетних інноваційних проектів через систему надання грантів, організації навчання фахівців у галузі корпоративного інвестування та надання корпоративного фінансування технологічним компаніям на ранніх етапах їх розвитку, виключно з метою комерціалізації інновацій;

– розробка ефективної системи мотивації та підтримки малих підприємств, startups у розробці інноваційних комерційних продуктів;

– підвищення ефективності функціонування Національної мережі трансферу технологій;

– розробка та впровадження корпоративних інформаційних систем знань для ефективного інформаційного забезпечення всіх учасників розвитку трикутника знань «вища освіта-дослідження-інновації»;

¹ Аналіз рамкових умов діяльності і взаємодії елементів трикутника знань в Україні. Внутрішня специфікація по проекту 543853-TEMPUS-1-2013-1-DE-TEMPUS-SMHES Fostering the Knowledge Triangle in Belarus, Ukraine and Moldova Підтримка трикутника знань у Білорусі, Україні і Молдові, с. 52. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/10517>.

– обов'язкове створення регіональних інноваційних фондів в місцевих бюджетах.

У 2016–2017 роках на замовлення Міністерства освіти і науки України в рамках Європейської рамкової програми досліджень та інновацій «Горизонт 2020» для підтримки роботи країн-членів та асоційованих членів, спрямованої на реформування їх науково-технічних та інноваційних систем, проводилася експертна оцінка системи українських досліджень та інновацій.

За результатами експертної оцінки був підготовлений Заключний звіт незалежного європейського аудиту національної системи досліджень та інновацій України, з використанням Панелі ІПП програми «Горизонт 2020» (PSF) – інструменту, створеного Генеральною дирекцією з досліджень та інновацій (DG RTD) Європейської комісії в рамках Європейської рамкової програми досліджень та інновацій «Горизонт 2020». У Панелі ІПП програми «Горизонт 2020» (PSF) сформульовані конкретні та операційні рекомендації органам національної влади щодо реформ, необхідних для вдосконалення та підвищення якості національної системи досліджень та інновацій¹:

Національній раді України з питань розвитку науки і технологій як постійно діючому консультативно-дорадчому органу, що утворюється при Кабінетові Міністрів України з метою забезпечення ефективної взаємодії представників наукової громадськості, органів виконавчої влади та реального сектору економіки у формуванні та реалізації єдиної державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності:

– приймати рішення та надавати консультації з питань виділення інституційного фінансування на дослідження та конкурсного фінансування на дослідження у рамках окремих проектів. Необхідно забезпечити прийняття прозорої та орієнтованої на дію дорожньої карти, що буде містити інформацію про методи забезпечення балансу розмірів інституційного та конкурсного фінансування досліджень та розробок на період найближчих 5-7 років з огляду на можливі бюджетні обмеження;

– запровадити комплексний процес визначення національних соціально-економічних пріоритетів. Мета цього процесу – визначити суттєві пріоритетні національні дослідження з загального переліку національних пріоритетів, враховуючи існуючі наукові досягнення та потенціал згідно з світовими стандартами, та потребу підтримувати спроможність країни сприймати значний обсяг знань. Такі визначені пріоритетні національні

¹ Заключний звіт незалежного європейського аудиту національної системи досліджень та інновацій України. Інструмент політичної підтримки програми «Горизонт 2020». 2017. 79 с. URL: <https://rio.jrc.ec.europa.eu/en/file/10484/download?token=jaLhzp9a>

дослідження повинні узгоджуватися та гарантувати безпосередній внесок у досягнення загальних національних пріоритетних цілей, що забезпечить підтримку трансформації України у економіку та суспільство, орієнтовані на інновації;

– переорієнтація систем науки, технології на інновації. Дослідження та розробки в Україні мають здійснюватися на основі «високої якості» у термінах академічної науки світового класу та на «передових наукових досягненнях для втілення інновацій» перш за все у сферах інжинірингу та природничих наук. Інституціоналізована участь бізнес-сектора у роботі Національної ради з розвитку науки і технологій буде заохочуватися. Рекомендовано забезпечити постійне місце для високопоставленого представника Міністерства економічного розвитку та торгівлі у адміністративному комітеті Національної ради з розвитку науки і технологій.

– створити систему постійного моніторингу розвитку політики науки, технологій, інновацій в Україні і запровадити повноцінну культуру та систему оцінювання.

Державі в особі уповноважених органів:

– підвищити якість і значення науки і технологій через конкурсне фінансування досліджень, зокрема, шляхом додаткового бюджетного фінансування;

– надати право брати участь у конкурсах на отримання фінансування проектів досліджень, виділених Національним фондом досліджень, усім дослідницьким установам незалежно від їх приналежності;

– запровадити міжнародну систему перевірки проектів разом із збільшенням обсягів використання англійської мови в рамках досліджень, а також у процесах подання заявок, перевірок та звітування;

– Національний фонд досліджень від моменту створення має стати об'єктом міжнародного контролю та допомоги в розрізі процедур оцінювання грантів;

– Національній академії наук України (далі – НАНУ):

– визначити, яким чином дослідницька діяльність інститутів НАНУ сприятиме інноваційному прогресу, і які сфери досліджень (і відповідні інститути) мають бути вдосконалені для досягнення цієї цілі;

– продовжити організовувати періодичні оцінювання якості, актуальності, корисності та результативності власної роботи та роботи інститутів за міжнародними стандартами;

– розформувані наукові установи, які за результатами проведеної оцінки отримали низьку оцінку;

– запозичити міжнародні розробки щодо вікового та гендерного різноманіття кадрових ресурсів у великих дослідницьких організаціях і вжити відповідні дії. Це стосується Президії, складу різних органів та комітетів, а також складу дослідницьких груп у всіх інститутах;

– заохочувати використання англійської мови у публікаціях і запровадити відповідний елемент у критерії оцінки окремих вчених та інститутів;

– зменшити обсяги внутрішніх публікацій, обмежуючись лише тими науковими журналами, що мають конкурентний вплив

Рекомендації щодо підвищення ефективності інших наукових установ:

– провести комплексну оцінку галузевих академій наук та дослідних інститутів, які безпосередньо підпорядковані Міністерству освіти і науки України;

– за наслідками оцінки інституту, які не забезпечують прямої цінності для Міністерства освіти і науки України, слід або інтегрувати у відповідні університети, або до Національної академії наук України, інституту, робота яких є неефективною, слід або радикально реорганізувати, або закрити;

– Міністерство освіти і науки України має відповідати лише за місію, стратегію, управління та фінансування інститутів, що безпосередньо обслуговують політичні завдання міністерства, надаючи йому необхідні дані, докази та/або операційну підтримку.

Аналіз чинного законодавства в сфері наукової і науково-технічної діяльності свідчить, що надані рекомендації поступово втілюються, зокрема, постановою Кабінету міністрів України від 19 липня 2017 р. № 540 затверджений Порядок проведення державної атестації наукових установ, який закріплює механізм проведення державної атестації наукової установи з метою визначення ефективності її діяльності і наслідки такої атестації¹.

Згідно з цим Порядком (п.18) за результатами загального оцінювання діяльності наукових установ, яке проводиться не рідше одного разу на 5 років, залежно від класифікаційної і рейтингової оцінки наукові установи поділяються на чотири класифікаційні групи, де установи, які отримали I класифікаційну групу є науковими установами-лідерами, а IV класифікаційну групу отримують наукові установи, для яких наукова або науково-технічна, або інноваційна діяльність не є основним видом діяльності, які не є унікальними у відповідній галузі та втратили перспективи розвитку.

¹ Про затвердження Порядку проведення державної атестації наукових установ: Постанова Кабінету міністрів України від 19.07.2017 р. № 540. Офіційний вісник України. 2017. № 61. Стор. 80. Ст. 1873.

Порядком проведення державної атестації наукових установ (п. 18) встановлені наслідки віднесення наукових установ до IV класифікаційної групи:

– наукові установи, віднесені до IV класифікаційної групи, атестуються строком на один рік без права повторної атестації;

– засновник щодо установи, віднесеної за результатами державної атестації до IV класифікаційної групи, протягом року зобов'язаний вжити заходів щодо її реорганізації або ліквідації.

Висновки. Вирішення проблеми неефективності національної інноваційної системи потребує комплексного підходу до усунення основних факторів негативного впливу як на розвиток окремих суб'єктів національної інноваційної системи, так і на їх взаємозв'язки. Брак в Україні цілеспрямованої та послідовної інноваційної політики, яка враховувала б складність, циклічність та динамічність інноваційних процесів, а також вплив на них факторів геополітики, міжнародної економічної інтеграції та конкуренції, зумовлюють складнощі в процесі розбудови національної інноваційної системи та окремих її підсистем.

Чинна Концепція розвитку національної інноваційної системи була прийнята у 2009 році і з того часу її положення залишилися незмінними. Однак, з 2009 року чимало змінилося у суспільно-економічному житті держави.

Саме тому першим кроком у побудові сучасної національної інноваційної системи має стати проведення робіт з актуалізації змістовного наповнення Концепції розвитку національної інноваційної системи відповідно до сучасних можливостей та обмежень глобального характеру, внутрішніх чинників, що формують перспективи розвитку національної економіки, держави і суспільства та є результатом попередніх процесів, які відбувалися у політичній, правовій та соціально-економічній сферах України. Можливо, варто не оновлювати чинну Концепцію розвитку національної інноваційної системи, а розробити проект нового документу.

Наступним кроком має бути розробка єдиних методологічних підходів до діяльності суб'єктів НІС, визначених у Концепції розвитку національної інноваційної системи, в тому числі до наукових установ, і підготовка на їх основі відповідних змін і пропозицій до чинного законодавства.

Методологічні підходи до діяльності наукових установ з передачі знань мають змістовно охоплювати: (1) чіткі умови передачі майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності; (2) механізм ліцензування, в тому числі, умови ліцензійних угод та угод про передачу технологій; (3) особливості участі наукових установ у формуванні статутного капіталу господарських

товариств шляхом внесення до нього майнових прав інтелектуальної власності; (4) особливості продовження здійснення досліджень після передачі результатів досліджень, захищених патентом, іншої сторони.

Узагальнення досвіду наукових установ у створенні і передачі знань потребує підготовки науковою спільнотою і державою спільних рекомендацій, які мають закріпити пропозиції щодо вирішення проблемних питань у комерціалізації знань і, таким чином, будуть сприяти формуванню однакітної практики наукових установ. Рекомендації мають набути силу законодавчого акту задля обов'язковості їх дії для наукової та інноваційної сфер.

2.4 Господарсько-правове забезпечення стимулювання розвитку бізнес-інкубаторів

Економічний розвиток кожного суб'єкта господарювання безпосередньо залежить від ефективного використання матеріальних і нематеріальних ресурсів. Одним чином складається розвиток, коли мова йде про поглинання вичерпних матеріальних ресурсів і джерел, зовсім іншим – коли в його основі найбільш невичерпне джерело з безкрайнім потенціалом – інтелект і творчий пошук, що генерують ідеї, стартапи, бізнес-проекти і врешті-решт нові товари та послуги на ринку. Але для успішної реалізації таких ідей та проєктів повинні бути створені належні умови як на законодавчому рівні, так і на практичному.

Ще на початку дослідження було звернуто увагу авторкою у доповіді «Пропозиції господарсько-правового забезпечення стимулювання розвитку бізнес-інкубаторів» на те, що описаним актуальним видом діяльності займаються саме бізнес-інкубатори, «виступаючи своєрідним «опікуном» стартапів та новостворених малих підприємств, що своїм сприянням і досвідом зменшують підприємницькі ризики на початку ведення господарської діяльності їхніми підопічними»¹.

Загалом стан законодавчого регулювання правового статусу та діяльності бізнес-інкубаторів в Україні є фрагментарним, точковим, без єдиної концепції розуміння сутності таких суб'єктів інноваційної інфраструктури та

¹ Стріжкова А.В. Пропозиції господарсько-правового забезпечення стимулювання розвитку бізнес-інкубаторів. *Правова наука та інноваційна діяльність в умовах євроінтеграційних процесів*: зб. матеріалів круглого столу (м. Харків, 8 черв. 2018 р.) .редкол.: С.В. Глібко, В.В. Россіхін, В.Б. Родченко. Харків: Право, 2018 С. 124.

необхідності корегування державної інноваційної політики в бік підтримки розвитку бізнес-інкубаторів, у тому числі інноваційної спеціалізації.

У базовому Законі України «Про інноваційну діяльність» викладена дещо дивна концепція розуміння статусу бізнес-інкубаторів, оскільки законодавець вважає їх інноваційним підприємством, прямо перераховуючи можливі види інноваційних підприємств у визначенні цього поняття у ч. 1 ст. 1 та у ч. 2 ст. 16. Так, ця законодавчо встановлена дефініція закріплює, що «інноваційне підприємство (інноваційний центр, технопарк, технополіс, інноваційний бізнес-інкубатор тощо) – підприємство (об'єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 відсотків його загально-го обсягу продукції і (або) послуг»¹.

У країнах пострадянського простору на практиці склалося враження про бізнес-інкубатори як про суб'єкт підприємницької діяльності, основний вид якої у них – оренда або суборенда належним чином обладнаних приміщень. Така позиція навіть була закріплена раніше у постанові Кабінету Міністрів України від 21 травня 2009 р. № 510 «Про затвердження Порядку реєстрації організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб суб'єктів малого та середнього підприємництва», де містилося наступне визначення бізнес-інкубатора — організація, яка **надає** на певних умовах і на певний час **спеціально обладнані приміщення та інше майно** суб'єктам малого та середнього підприємництва, *що розпочинають свою діяльність*, з метою сприяння у набутті ними фінансової самостійності.

Але така позиція, як на мене, хоч і відображає дещо застаріла, тому що у сучасних умовах зростає питома вага спеціальних послуг, які може надавати своїм клієнтам бізнес-інкубатор. І саме ефективне надання вдало поєданого комплексу справді потрібних послуг, що створює комфортні умови ведення господарської діяльності, буде конкурентною перевагою конкретного бізнес-інкубатора на ринку. Взагалі серед суб'єктів інноваційної інфраструктури бізнес-інкубатори займають одне з ключових місць, бо вони організують належні як матеріальні, так і організаційні умови розвитку стартапів та інших бізнес-проектів і супроводжують їх від стадії появи ідеї, реєстрації як суб'єкта господарювання до вдалої комерціалізації їхньої продукції.

Провадити господарську діяльність бізнес-інкубатори можуть і в Україні, і у світі як самостійно, так і у складі інших, більших суб'єктів іннова-

¹ Про інноваційну діяльність: Закон України № 40-IV від 04.07.2002 р. *Відом. Верх. Ради України*. 2002, № 36, ст. 266.

ційних систем – технопарків або й технополісів, проте це не знецінює їх особливостей у вигляді надання потрібного спектру послуг. Із цим висновком погоджуються й інші спеціалісти у галузі інноваційної інфраструктури: «Слід наголосити, що за наявності у складі технопарку інноваційного бізнес-інкубатора чи інших структурних підрозділів він може також надавати маркетингові, консалтингові, інформаційні, рекламні та інші, в тому числі фінансові, послуги. Тобто предмет діяльності технопарків, суб'єктів інноваційної інфраструктури, становить діяльність із надання різного роду послуг»¹.

Оскільки історично перший бізнес-інкубатор «Батавія» виник у США ще 1959 р., то і найбільший досвід трансформації з сучасними тенденціями мають саме американські бізнес-інкубатори, на прикладі яких і проведемо аналітичне дослідження.

Дослідники цієї проблематики розвитку бізнес-інкубаторів відзначають, що «окремими штатами навіть було прийнято спеціальне законодавство про підтримку інкубаторних програм. Фінансовою базою цих програм стали венчурні фонди, сформовані на основі коштів регіональних та місцевих органів влади, університетів, великих компаній, громадських організацій, добровільних пожертвувань приватних осіб тощо. Реалізація цих програм сприяла збільшенню інкубаторів у США та забезпечила їм можливість чинити вагомий вплив на інноваційний розвиток штатів та країни»².

Досвід діяльності американських бізнес-інкубаторів продемонстрував, що «у середньому типовий американський бізнес-інкубатор працював приблизно 12 років»³. У 2012 році середня кількість компаній-клієнтів на одну програму інкубатора досягла історичного для США максимуму 35. Для українських інкубаторів, на жаль, це поки що недосяжні показники.

Суттєву роль в успішності діяльності клієнтів бізнес-інкубаторів зіграло надання ними широкого переліку супутніх послуг. Так, 73% опитаних американських інкубаторів пропонували послуги до і після інкубації, або обидва

¹ Малоїван В.В. Господарсько-правове забезпечення діяльності суб'єктів інноваційної інфраструктури: дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право». Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України. Харків-Київ, 2018. С. 152.

² Малоїван В.В. Господарсько-правове забезпечення діяльності суб'єктів інноваційної інфраструктури: дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право». Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України. Харків-Київ, 2018. С. 52.

³ Knopp L., State of the business incubation industry. National Business Incubation Association, Athens, Ohio 2012, pp. 15, 16.

варіанти. Програми інкубації надають підприємцям широкий спектр ділових послуг, щоб допомогти підприємцям успішно розпочати свою діяльність. Ці послуги включають в себе допомогу з основ бізнесу (71%), високошвидкісний доступ до Інтернету (71%), маркетингову допомогу (71%) та мережеві заходи (71%). Допомога клієнтам у фінансуванні (71%) та забезпечення зв'язків із спеціальними ресурсами також розглядалися як дуже важливі¹. Однакові показники свідчать про те, що увесь спектр цих послуг надається «пакетом», що, з одного боку, є хорошою стратегією для розвитку бізнес-інкубатора, тому що він грамотно підібрав усі важливі для початкового бізнесу послуги, які здатен надавати своїм клієнтам, а з іншого боку такий пакет послуг є зручним у наданні «тут і одразу» усього потрібного підприємцям-початківцям спектру послуг.

Реально найбільша частина надходжень для американських інкубаторів походить від орендної плати та комісійних за послуги (53%), 23% – з грошових операційних субсидій від спонсорських організацій, а 18% – з контрактів на обслуговування підприємницької освіти та навчання, які інкубатор надавав третім сторонам².

Американський досвід свідчить про необхідність і фінансової підтримки «Створення інкубатора вимагає значних початкових інвестицій у поєднанні з можливістю витримати подальші капіталовкладення протягом кількох років, необхідних для економічного впливу місцевої громади та обґрунтування рентабельності інвестицій. З цих причин 32% американських інкубаторів пов'язані з академічними установами, 25% фінансуються місцевими або регіональними організаціями економічного розвитку, 16% фінансуються урядами, 15% не мають спонсорської організації, 4% – з отримання прибутку, а решта – 8% є гібридами або мають іншого типу спонсорів»³.

«Більшість із американських бізнес-інкубаторів (32%) пов'язані з університетами США. Враховуючи глибокий баланс інтелектуального капіталу в університетах, багато університетів зосереджуються на технологічних інкубаторах. Від сімдесяти до вісімдесяти відсотків компаній, які випускають технологічні інкубатори, продовжують працювати протягом трьох років після закінчення навчання. Це контрастує з дослідженням уряду США щодо управління малим бізнесом, яке встановило, що рівень виживання становить

¹ Knopp L., State of the business incubation industry. National Business Incubation Association, Athens, Ohio 2012, pp. 26, 33.

² Knopp L., State of the business incubation industry. National Business Incubation Association, Athens, Ohio 2012, p. 12.

³ Knopp L., State of the business incubation industry. National Business Incubation Association, Athens, Ohio 2012, p. 8.

менше 50% для неінкубованих стартапів протягом трьох років»¹. Прив'язка до університетів, у першу чергу, традиційно технологічних, надає інкубаторам невичерпне джерело бажаючих скористатися їхніми послугами молодих студентів з розвиненим духом підприємництва та творчими ідеями інженерних пошуків та розробок.

Інколи виділяють окремим видом інноваційний бізнес-інкубатор — спеціалізований бізнес-інкубатор, у якому створенні умови для розроблення і застосування суб'єктами малого та середнього підприємництва інноваційних технологій. Його діяльність, звичайно, більш ризикова у порівнянні зі звичайними бізнес-інкубаторами, що пов'язано зі специфікою самої інновації. Такі спеціальні види, на нашу думку, і повинні більше підтримуватися певними публічними фондами та/або іншою підтримкою держави та органів місцевого самоврядування, щоб підтримати подальшу підприємницьку ініціативу у разі невдалого виходу інновації на ринок.

Останнім часом із розвитком цифрової економіки з'являються також і віртуальні бізнес-інкубатори, проте на 2012 рік у США їх частка складала приблизно 7%: «Незважаючи на зростаючий інтерес до віртуальної інкубації, коли нова організація інкубується в електронному вигляді, переважна більшість інкубаційних програм (93%) мають інкубатор, що дозволяє розміщувати та надавати послуги клієнтам»². При цьому такі віртуальні суб'єкти, які *de facto* здійснюють господарську діяльність, за сучасними підходами не вважаються навіть суб'єктами господарювання, тому говорити про господарсько-правове стимулювання їх розвитку зарано.

Польські та американські дослідники відмічають, що «американські бізнес-інкубатори продемонстрували, що вони прискорюють процес створення багатства з громадою, підвищуючи рівень успішності інкубаційних компаній над неінкубованими компаніями шляхом підбору підприємців з інтелектуальним та професійним капіталом. У процесі інкубаційні компанії створюють робочі місця як в інкубаторах, так і поза ними»³. Сучасні тенденції трансформації ролі, функцій бізнес-інкубаторів у бік зростання значення надання вдало поєданого комплексу якісних послуг обумовлюють потребу застосування нових підходів до надання публічної підтримки, оновлення на

¹ O'Neal T., *Evolving a successful university based incubator: lessons learned from the University of Central Florida (UCF) technology incubator*. *Engineering Management Journal* 2005, Vol. 17, No. 3, pp. 11.

² Knopp L., *State of the business incubation industry*. National Business Incubation Association, Athens, Ohio 2012, p. 17.

³ *Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. Київ, 2015. с. 162.*

нових засадах господарсько-правового забезпечення стимулювання розвитку бізнес-інкубаторів.

Необхідно проаналізувати зарубіжний досвід діяльності бізнес-інкубаторів й інших країн, наприклад, Європи, докладніше. Далі зосередимо увагу на аналізі досвіду діяльності бізнес-інкубаторів і технопарків у Польщі, як найближчої до України та з відносно недавно схожим рівнем розвитку інноваційної інфраструктури. Також цікаво дослідити досвід передових скандинавських держав – Фінляндії та Норвегії, який може бути використаний українськими містами як безумовна складова комплексної моделі інноваційно-інвестиційного розвитку територій.

Перш за все окреслимо параметри регіональних систем інновацій, які формуються в європейських країнах. Регіональна система інновацій (РСІ) – це публічно-правова форма співпраці бізнесу, самоврядування і державної адміністрації, науково-дослідницьких, навчальних інституцій та неурядових організацій.

Головна мета регіональних систем інновацій – розвиток підприємництва та інноваційності в регіоні на принципах маркетингового менеджменту з використанням інформаційних технологій; їх основа – осередки інновації, малі й середні підприємства.

Види осередків інновації в Польщі:

- Центри трансферу технології.
- Інкубатори: 1) бізнес-, 2) академічні, 3) інноваційні.
- Технологічні парки (науково-технологічні, промислово-технологічні).
- Промислові парки.

Зазначимо, що у 2006 р. у Польщі діяло 77 осередків інновації, а 86 – формувалося. Як свідчить статистика, у ринковій економіці протягом перших п'яти років існування виживає близько 20–30% новоутворених підприємств. З досвіду бізнес-інкубаторів видно, що 60–80% фірм, які розпочали в них свою діяльність, продовжують успішно розвиватися на ринку.

Є принципова різниця між технопарком, кластером та інкубатором. Ряд існуючих компаній певної галузі для спільного користування інфраструктурою і об'єднання свого наукового потенціалу утворюють кластери в технопарку.

Натомість в інкубаторі створюються нові фірми, які, за бажання, зможуть у майбутньому приєднатися до кластерів.

Наведемо приклад успішної діяльності Краківського технопарку (КТП), заснованого в 1997 році, та інноваційного бізнес-інкубатора, який діє в його рамках. КТП розробив стратегію інноваційного розвитку Кракова, створив

3 900 робочих місць, залучив понад 500 млн. злотих інвестиційних ресурсів і очікує ще 400 млн., має 10 фірм і видав дозвіл на створення ще 22-х. КТП – спільний проєкт міста, регіону, держави та провідних краківських університетів.

Засновниками Краківського технопарку є:

- Ягеллонський університет;
- Гірничо-видобувна академія;
- Краківська політехніка;
- Місто Краків;
- Малопольське воєводство;
- Копальня ім. Т. Сендзіміра;
- Державне казначейство.

У Фінляндії створення муніципалітетами Агенцій економічного розвитку і бізнес-інкубаторів є досить поширеною та ефективною практикою. У Фінляндії діє 25 таких Агенцій.

Наведемо приклад роботи Агенції економічного розвитку АТ „Форум” (місто Керава), утвореної 1998 року.

• Засновники: 6 муніципалітетів і публічні навчальні заклади (50% акцій), приватні підприємства (50% акцій).

• Фінансування: муніципальні бюджети (90% коштів), державні програми, проєкти ЄС.

• Оточення: на території дії Агенції проживають 160 тис. людей, працює 8 тис. підприємств.

• Головне завдання Агенції – не отримання прибутку, а розвиток бізнесу на території муніципалітетів, створення нових робочих місць, промоушен міст.

Завдання АТ «Форум»:

- розвиток підприємництва,
- координування економічної стратегії шести міст,
- регіональний розвиток і підготовка проєктів, маркетинг територій,
- міжнародне співробітництво,
- розвиток мережевої інформаційної інтеграції.

Напрями діяльності Агенції економічного розвитку:

- Координування стратегії,
- Маркетинг,
- Надання комерційних послуг (економічні розрахунки, зв'язки з інвесторами, дотації запуску нових проєктів),
- Інформаційні послуги,

- Консультування (програма розвитку молодого підприємця – 6 місяців),
 - Надання послуг бізнес-інкубатора,
 - Координація проектів,
 - Адресний розвиток галузей (логістика, металообробка, туризм тощо).
- Маркетингова діяльність Агенції:
- замовлення маркетингових досліджень територій,
 - реклама муніципалітетів,
 - друк буклетів з інвестиційними пропозиціями (наприклад, продаж чи оренда обладнаних земельних ділянок або житла), їх поширення,
 - видання журналу муніципалітетів (200 тис. примірників).

Агенція може мати свій бізнес-інкубатор, опікуватися технологічним кластером і логістичним центром, іншими елементами регіональної системи інновацій, створеними на території муніципалітетів.

Мета бізнес-інкубатора – щорічно створювати 20 нових підприємств і збільшувати кількість підприємств у бізнес-інкубаторах. Критерій відбору – молоді перспективні підприємства (існують 1–3 роки). Контракт укладається на 2 роки. Підприємство сплачує за перебування в бізнес-інкубаторі 170 євро на рік, а також окремо – за оренду приміщення.

Послуги бізнес-інкубатора:

- допомога в розробці бізнес-плану і відповідних фінансових розрахунків,

- інформаційна підтримка та сприяння в одержанні інвестиції,
- необхідне бухгалтерське, правове та управлінське навчання,
- консультації менторів із вузькоспеціалізованих питань.

Головні клієнти бізнес-інкубаторів – підприємства з галузей:

- промислових послуг,
- інформаційних технологій,
- консалтингу,
- туризму,
- культурного відпочинку,
- інших професійних послуг.

Бізнес-інкубатор Агенції керується віртуально – підприємства не обов'язково мають знаходитися під одним дахом. Використовується спеціально розроблена комп'ютерна Інтернет-система управління клієнтами. Протягом року клієнтська база Агенції поповнюється на 200 нових підприємств.

Послуги Центру розвитку нових підприємств і консультаційного цілодобового телефонного центру для бізнесу є безкоштовними.

Нині Агенцією економічного розвитку складено спільний стратегічний план розвитку промисловості шести муніципалітетів, що є рідкісним для фінських міст явищем (зазвичай кожне місто має окремі план розвитку).

Цікавими та своєрідними є практики функціонування інноваційно-інвестиційних структур у Норвегії. В Агенції економічного розвитку Осло працює 100 осіб, з яких 35 – адміністрація та відділ бізнес-розвитку. Завдання відділу бізнес-розвитку: сприяти відкриттю якомога більшої кількості нових підприємств. Принцип роботи Агенції – „one stop shop” – надання в одному місці повного пакету інформації та документації для відкриття фірми. Окрім муніципальної Агенції, в Осло діє шість бізнес-інкубаторів.

Напрями діяльності Агенції:

- Агенція надає інформацію норвезькою та англійською мовами у своєму офісі й через Інтернет.

- Проводить спеціальні вечірні тренінги (оплата – 200 норвезьких крон за 3 години) для людей, які бажають відкрити бізнес. Навчання, зокрема, здійснюється за такими напрямками, як: бухгалтерський облік, патентування, сплата податків, ціноутворення, маркетинг.

- Надає безкоштовні консультації щодо розробки бізнес-плану та сплати податків для підприємців-початківців.

- Допомогає вибрати одну із 20 форм підприємницької діяльності, що дозволені норвезьким законодавством. Щорічно до Агенції звертається 10 тис. осіб.

У 2006 р. вирішили розпочати свій бізнес 2% жителів Осло, у місті було відкрито 12 тис. нових фірм, із них половина – у сфері обслуговування, причому третину фірм утворили жінки. Майже 20% підприємств заснували люди іноземного походження.

Тепер звернімося до практики діяльності Бізнес-інкубатора Інноваційного технопарку регіону Хедмарк (м. Хамер, Норвегія). Місто Хамер є центром 85-тисячного регіону Хедмарк, розташоване поблизу найбільшого озера Норвегії Міосо, в 200 км від Осло та налічує 28 тис. мешканців. Місцевий бюджет міста становить 1,5 млрд. норвезьких крон.

Характеристика Технопарку Хедмарка:

- До складу технопарку входять промисловий кластер і бізнес-інкубатор.
- Головні напрями роботи технопарку: біогазузі, а також біо- та комп'ютерні технології.

- Мета роботи технопарку – економічне зростання регіону Хедмарк.

- Сьогодні він отримує інвестиції від державної корпорації «Інновації Норвегії» та норвезьких банків. 25% інкубатора належить муніципалітету

Хамер. Технопарк є частиною державної Корпорації промислового зростання.

У бізнес-інкубаторі Хедмарка є вся необхідна інфраструктура та консультаційна підтримка для започаткування нового інноваційного бізнесу.

У процедурі відбору ідей для нового бізнесу бере участь як технопарк, так і відділи інновацій муніципалітетів та незалежні експерти. Фірма, яка потрапляє у бізнес-інкубатор, отримує фінансову підтримку в розмірі 50–200 тис. норвезьких крон на кожному етапі її підготовки до виходу на ринок.

Посилення інноваційності міста і використання сучасних технологій та підходів у його розвитку – необхідна складова добробуту й розвитку різних за розміром і спеціалізацією європейських міст. Акумуляовані вище практики створення різних осередків інновації вже починають застосовуватися в Україні та мають велике значення для посилення європейської інтеграції українських міст.

Підсумовуючи, визначимо фактори успіху осередків інновації в містах:

- Консолідація (співпраця місцевої влади, науковців, малих підприємців і недержавних організацій).
- Синергія (формування регіональної системи інновацій, створення спільних проєктів декількома територіальними одиницями).
- Мотивація (чітке розуміння потреби осередка інновації для міста та інформаційна робота з ключовою аудиторією).
- Маркетинг (використання всіх функцій маркетингу, а перш за все – аналіз потреб міста, його конкурентних переваг, сильних і слабких сторін з метою вибору правильної спеціалізації осередка інновації).
- Інформаційні технології (дозволяють спростити і зробити маловидатковим процес управління системою, з одного боку, і забезпечити доступ до інформації та сервісів більшій кількості користувачів – з другого).
- Фінансова підтримка (з боку місцевої влади, держави, приватного бізнесу, венчурних і благодійних фондів, міжнародних організацій).
- Інвестиційний клімат (створення сприятливого правового та економічного клімату, дотримання прав інвесторів).
- Професійні кадри (кваліфіковані проєктні менеджери допомагають створювати успішні інновації та бізнеси).
- Орієнтація на результат (досягнення цілей і обсягів відповідно до розробленого бізнес-плану).

Таким чином, на сьогодні основними актуальними напрямками і засобами стимулювання розвитку бізнес-інкубаторів можна визначити:

– врахування інкубаторизації інноваційної діяльності у розробці ключових стратегій економічного розвитку України із закріпленням цього завдання за відповідним(-и) органом(-ами) державної влади, відповідальним(-и) за промислову та інноваційну політику держави;

– створення особливих умов покращення інвестиційно-інноваційного клімату держави, зокрема, шляхом організації ринків вільного підприємництва, які популярні як у країнах, що стрімко розвиваються на зразок Китайської Народної Республіки, так і у високорозвинених державах¹;

– податкові пільги для суб'єктів інноваційної інфраструктури на перші 3 роки діяльності,

– спрощення порядку здачі в оренду комунального та державного майна, у першу чергу – при вищих навчальних закладах, зниження орендної плати;

– часткова фінансова підтримка з публічних фондів та/або забезпечення простішого доступу до українських та міжнародних, у тому числі, публічних грантів та програм підтримки.

Окремою тенденцією необхідно виділити *віртуалізацію консалтингової (або інформаційно-консультативної) діяльності бізнес-інкубаторів*, тобто надання ними характерних для цих суб'єктів послуг онлайн. При цьому значна частина українських бізнес-інкубаторів переймає усе більше консалтингових послуг і перестає виконувати інші класичні для бізнес-інкубаторів функції, зокрема надавати молодим підприємствам на пільгових умовах спеціально обладнані приміщення у оренду. Цей тренд насправді характерний і для деяких інших суб'єктів національної інноваційної системи, наприклад, консультативних центрів, наукових парків, акселераторів навіть тощо. Але таке перебільшення віртуалізації діяльності та фактична відмова від традиційних послуг позбавляє саме бізнес-інкубатори самобутності (адже вони виділяються з-поміж інших суб'єктів національної інноваційної системи саме задачею в оренду належним чином підготовлених та обладнаних приміщень) і перетворює їх на звичайні інформаційно-консультативні центри, що діють онлайн. У такому випадку стає складніше відрізнити численні суб'єкти інноваційної інфраструктури, які перейшли працювати тільки у віртуальну площину. Якщо вони і онлайн, і у реальних приміщеннях працюють, це дає їм явні переваги безпосереднього спілкування з клієнтами, інвесторами, можливість виступати площадкою для організації різноманітних зустрічей, проведення воркшопів, семінарів та інших заходів, що можуть бути джерелами надходжень нових прибутків.

¹ Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. Київ, 2015. С. 129.

Таким чином, вважаємо, що бізнес-інкубатори посідають чільне місце серед суб'єктів інноваційної інфраструктури (тобто, в інфраструктурній підсистемі національної інноваційної системи), надаючи унікальний комплекс супутніх послуг, потрібних для стартапів та інших малих і середніх підприємств, які лише починають свою діяльність, тому важливо врахувати необхідність оновлення їх законодавчого регулювання відповідно до сучасних тенденцій, у тому числі віртуалізації, наприклад, у проекті Інноваційного кодексу України¹.

З метою досягнення термінологічної одноманітності та підкреслення важливої ролі у національній інноваційній системі бізнес-інкубаторів пропонується усюди використати термін «бізнес-інкубатор», зокрема, у статтях 2.2.3, ч.3 ст. 2.7.1 проекту Інноваційного кодексу України, розробленого Науково-дослідним інститутом правового забезпечення інноваційної діяльності Національної академії правових наук України.

2.5 Наукові парки як суб'єкти національної інноваційної системи

Сучасні вимоги щодо розвитку національної інноваційної системи (далі – НІС) потребують удосконалення правового регулювання наукових парків. Після прийняття Законів України «Про науковий парк «Київська політехніка», «Про наукові парки» практика функціонування наукових парків свідчить про необхідність змін в законодавстві щодо організаційно-правової форми, завдань та функцій наукових парків (далі - НП).

За функціональним місцем в інноваційному процесі з участю закладів вищої освіти (далі – ЗВО) або наукових установ наукові парки є найбільш відповідною структурою для підтримки інноваційної діяльності та виконання завдань по комерціалізації наукових результатів. В той же час мета створення та функції наукових парків в статтях 3, 4 Закону України «Про наукові парки»² в сучасних умовах обмежують розвиток самих НП та їх наукової, науково-технічної діяльності. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про наукові парки» науковий парк створюється з метою розвитку науково-технічної

¹ Проект Інноваційного кодексу України / Нац. акад. правов. наук України, НДП прав. забезп. іннов. розвитку, Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків: Право, 2011. 136 с.

² Про наукові парки: Закон України від 25.06.2009. № 1563-VI. *Офіційний вісник України*. № 57. С. 11.

та інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі та/або науковій установі, ефективного та раціонального потенціалу, матеріально-технічної бази для комерціалізації результатів наукових досліджень і їх впровадження на вітчизняному та закордонному ринках.

Разом з тим, особлива мета створення була визначена для НП «Київська політехніка» в Законі України «Про науковий парк «Київська політехніка»¹. Мета його діяльності прямо не визначена, однак відповідно у преамбулі цього закону вказано, що його діяльність спрямована на інтенсифікацію процесів розроблення, виробництва, впровадження високотехнологічної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках, підвищення надходжень до державного та місцевого бюджетів шляхом поєднання освіти, науки і виробництва з метою прискорення інноваційного розвитку економіки України. Для формування характеристик НП визначимо в порівняльному аспекті близьке до наукових парків України поняття технологічних парків у Польщі.

Як відмічається у п. 15 ст. 2 Закону Польщі «Про фінансову підтримку інвестицій» від 20 березня 2002 року технологічний парк це відокремлена нерухомість разом з технічною інфраструктурою, створена з метою обміну знаннями та технологіями між науковими підрозділами (відповідно до п. 9 ст. 2 Закону від 8 жовтня 2004 р. «Про принципи фінансування науки») та підприємцями, що пропонуються підприємцям із застосуванням сучасних технологій, консалтингових послуг у створенні та розвитку підприємств, передачі технології та перетворення результатів науково-дослідних робіт у технологічні інновації, а також створення можливості підприємцям вести ділову діяльність за допомогою використання нерухомості та технічної інфраструктури на основі договірних принципів².

Польські науковці визначають технопарк / науковий парк як окремий суб'єкт (*jednostka* – польською), спрямований на розвиток діяльності підприємців, які використовують сучасні технології, зокрема малі та середні підприємства, на основі використання окремих властивостей та технічної інфраструктури на договірній основі. Реалізуючи всебічну підтримку, технологічні парки пропонують підприємцям консалтингові послуги в галузі розвитку, передачі технології та трансформації досліджень і розробок у технологічні інновації³.

¹ Про науковий парк «Київська політехніка»: Закон України від 22.12.2006. № 523-V. Офіційний вісник України. № 2. С. 10.

² Ustawa z dnia 20 marca 2002 r. o finansowym wspieraniu inwestycji. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20020410363/U/D20020363Lj.pdf>.

³ Ośrodki innowacji w Polsce (z uwzględnieniem inkubatorów przedsiębiorczości)// pod redakcją Aleksandra Wąkowskiego. Marzeny Mazewskiej. Warszawa: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, 2014. 114c.

Таким чином, головний акцент в правовому понятті технологічного парку ставиться на меті його створення та його формі – юридичній особі. Згідно з Законом України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» технологічний парк (технопарк) – юридична особа або група юридичних осіб (далі – учасники технологічного парку), що діють відповідно до договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів з метою створення організаційних засад виконання проектів технологічних парків з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції¹. Тобто, для юридичної моделі технологічного парку Польщі більш відповідає в законодавстві України науковий парк, ніж технологічний. Тому в подальшому дослідженні ми будемо порівнювати наукові парки України з технологічними в Польщі і, насамперед, щодо їх функцій. Для визначення місця НП в інноваційній системі доцільно звернути увагу на поширені в Польщі технологічні парки, які в теоретичних джерелах дорівнюються до наукових парків. Науковці Польщі вважають, що технопарки, як інструмент інноваційної політики все більше розглядають як інструмент зростання територіальної конкурентоспроможності шляхом: 1) сприяння, поширення та впровадження нововведень, 2) підтримки передачі технологій, 3) створення нових технологічних підприємств, 4) розвитку можливостей працевлаштування для тих, хто володіє навичками та кваліфікацією для роботи на інноваційних підприємствах. З інших підстав, технопарк описують як інноваційну систему, яка працює на обмеженій території регіону як «кластер» знань підприємства, науково-дослідної установи, університету, установи з передачі технологій та сервісної інфраструктури, здатну на проведення фундаментальних і прикладних досліджень, розробку нових технологій та продуктів, експлуатацію результатів досліджень та передачу технологій, поширення інновацій через мережі, створення нових високотехнологічних підприємств². Такі висновки актуальні і для наукових парків, тим більш саме НП переважно є провідними суб'єктами для системи трансферу технологій, а в законодавстві України саме така інноваційна система передбачається для моделі функціонування НП. Щодо здійснення діяльності технологічних (наукових) парків,

¹ Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16.07.1999. № 991-XIV. Офіційний вісник України. № 32. С. 57.

² Wybrane aspekty funkcjonowania parków technologicznych w Polsce i na świecie// Pod redakcją Krzysztofa B. Matusiaka, Aleksandra Bąkowskiego. Warszawa: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, 2008. 186с. С. 5-81.

то відмічаються наступні функції парків у Польщі, в тому числі на прикладі Технопарку Глівіце («Technopark Gliwice»):

1) активне залучення парків до процесу освіти, мотивації та поширенню підприємництва серед студентів, випускників та дослідників, оскільки в процесі навчання університетів та їх навколишнього середовища бракує, і часто парки змушені створювати майбутні людські ресурси для інновацій та підприємництва;

2) підтримка та розвиток підприємництва, інкубація нових технологічних компаній та передача технологій МСП;

3) співпраця з технологічними університетами та науково-технічними установами;

4) підтримка академічного підприємництва;

5) співпраця з компаніями, розташованими на території парку та його орендарями. Так, на території «Технопарку Глівіце» розташовані 23 підприємства¹.

Разом з тим, в Польщі як найстаріший науковий парк відмічають Adam Mickiewicz University Foundation - Poznan Science and Technology Park, який є некомерційною організацією. Його види діяльності:

1) інкубація стартапів, включаючи курси підприємницької діяльності в університеті, конкурс бізнес-планів, тренінгові новини, пошук інвестицій та проведення форумів інвесторів;

2) просування технологій та сприяння розвитку інновацій – пошук технологій, надання інформації, консультації, сприяння передачі технологій, науково-ділова співпраця, академічне підприємництво.

3) дослідницькі послуги для компаній, контрактні дослідження та «технологічна інкубація»;

4) забезпечення інфраструктурою – оренда обладнаних лабораторій та офісних приміщень, створення інноваційного екологічного середовища;

5) як окремий напрямок діяльності можливо визначити виконання функцій регіонального контактного пункту Рамкових програм ЄС та Enterprise Europe Network².

Інший приклад визначення функцій технологічних парків:

1) підтримка підприємницької діяльності на основі нових технологічних та організаційних рішень, особливо у сфері послуг;

¹ Kosmol J., Kotra J. Introduction to Science and Technology Park Activity – Case Study That Focuses on Complementary Support. *World Technopolis Review*: Volume 1, Issue 4, 2013, pp. 256-263.

² Adam Mickiewicz University Foundation - Poznan Science and Technology Park. URL: http://www.krajeveu.cz/assets/krajeveu/vyzvy-k-projektum/CO-CREATION-08-2016-2017-_003_-_1_.pdf.

2) консультації у сфері: створення та реєстрації компаній, бізнес-планів та джерел фінансування;

3) встановлення відносин з іншими організаціями на регіональному, національному та європейському рівні;

4) оренда офісних, лабораторних та виробничих приміщень;

5) активізація підприємництва в навчальному середовищі;

6) підтримка трансферу технологій з університетів та науково-дослідних установ, а також підприємств;

7) проведення навчальних заходів у сфері здійснення підприємницької діяльності, управління та фінансування технологічних підприємств, трансферу технологій¹.

Таким чином, викладені функції технологічних (наукових) парків Польщі як висновок дозволяють відмітити, що в більшості за своїм змістом ці функції співпадають з функціями наукових парків України, які закріплені в Законі України «Про наукові парки». Але їх реалізація в діяльності наукових парків України обмежена недосконалим регулюванням відповідних відносин в законах, які стосуються діяльності. На ці проблеми звертає увагу і В. С. Шовкалюк, відмічаючи, що правове поле не зовсім сприятливе для наукових парків, оскільки в 2011-2016 роки було реалізовано або продовжено реалізацію 42 проектів наукових парків, але до реєстру не включено жодного проекту, який потребує державної підтримки.

Крім дослідження основних понять НП та технологічних парків, важливим є аналіз наявної інформації щодо діяльності НП на їх офіційних сайтах та в інформаційних джерелах НП, їх засновників з метою встановлення відповідності їх діяльності функціям, закріпленим у ст. 4 Закону України «Про наукові парки». Результати можливо викласти наступним чином з відображенням кількості НП, які передбачають вказані функції:

1) функція створення нових видів інноваційного продукту, здійснення заходів щодо їх комерціалізації, організація та забезпечення виробництва наукоємної, конкурентоспроможної на внутрішніх і зовнішніх ринках інноваційної продукції в більшості випадків реалізована шляхом підтримки інноваційних структур та створення суб'єктів інноваційної інфраструктури. Реалізація цієї функції встановлена у 5 НП: у формі участі НП у діяльності інноваційних кластерів в Україні, у започаткуванні бізнес-інкубаторів, а також шляхом здійснення інших заходів, спрямованих на комерціалізацію результатів наукової діяльності.

¹ Wójcik-Karpacz A., Mazurkiewicz S. Practices of Technology Parks Supporting Innovative Activities: Evidence from Poland. *Managing Global Transitions* 13 (4), Volume 13, Number 4, Winter 2015. С. 331-354. С. 334.

2) функція інформаційно-методичного, правового та консалтингового забезпечення засновників і партнерів наукового парку, надання патентно-ліцензійної допомоги реалізується у 6 НП у формі наукових консультацій, розробки та обґрунтування бізнес-планів інноваційних проєктів, інформаційно-комунікаційного, технологічного, інформаційно-методологічного, правового, консалтингового забезпечення, надання патентно-ліцензійної допомоги, інформаційно-консультативного супроводження трансферу та інше.

3) функція залучення студентів, випускників, аспірантів, науковців та працівників вищого навчального закладу та/або наукової установи до розроблення і виконання проєктів наукового парку.

4) реалізацію функції сприяння розвитку та підтримка малого інноваційного підприємництва умовно можна поділити на 2 напрямки: а) підтримка МСП як напрямок виявлена у 1 НП; б) підтримка інноваційного МСП та підприємництва – у 4 НП. Тобто 5 НП заявили про зв'язок науки з підприємством. Як один з варіантів взаємодії МСП з ВНЗ та науковими установами можна навести приклад досвіду співробітництва Українського науково-технологічного центру та ІПМАШ НАН України. Так, серед напрямків взаємодії, ними було задекларовано, при умові фінансування Українського науково-технологічного центру, сприяння створенню малих та середніх технологічних підприємств, якщо вони використовують технології ІПМАШ¹. Але інформація про фактичне здійснення такої діяльності та її результати відсутня.

5) функція з організації підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів, необхідних для розроблення і реалізації проєктів наукового парку прямо передбачена в 2-х наукових парках у формі інформаційно-просвітницької роботи та створення сприятливих стартових умов для вчених, аспірантів та викладачів, а також діяльності школи стартапів.

6) залучення і використання у своїй діяльності ризикового (венчурного) капіталу, підтримка наукоємного виробництва;

7) захист та представництво інтересів засновників і партнерів наукового парку в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, а також у відносинах з іншими суб'єктами господарювання під час організації та виконання проєктів наукового парку в межах, визначених установчими документами наукового парку;

¹ Наука и инновации. Путь к успеху: монография. Ю. М. Мацевитый, А. А. Тарелин. Нац. акад. наук Украины, Ин-т проблем машиностроения им. А. Н. Подгорного НАН Украины. Киев: Академперіодика, 2015. 192 с. С. 144-145.

8) розвиток міжнародного і вітчизняного співробітництва у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності, сприяння залученню іноземних інвестицій.

В Законі України «Про науковий парк «Київська політехніка»» прямо не закріплено першу та четверту функції, натомість встановлено 2 нові функції:

– здійснення повного комплексу заходів, спрямованих на інтенсифікацію процесів розроблення, виробництва та впровадження наукоємної, конкурентоспроможної продукції на внутрішні та зовнішні ринки;

– координація наукової, інноваційної, виробничої та комерційної діяльності засновників і партнерів наукового парку.

Перелічені функції наукових парків свідчать про відповідність та необхідність віднесення НП до суб'єктів НІС та її підсистеми, до елементів інноваційної інфраструктури.

Крім проведеного аналізу функцій НП додатково необхідно враховувати місце НП в національній інноваційній системі, для чого розглянемо деякі нормативно-правові акти.

Концепція розвитку національної інноваційної системи, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. N 680-р¹ надає визначення національній інноваційній системі як сукупності законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), які задіяні у процесі створення та застосування наукових знань та технологій і визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови для забезпечення інноваційного процесу. У даному нормативному акті передбачено наявність підсистеми національної інноваційної системи, серед складових якої особливу увагу необхідно звернути на наступні елементи:

1) генерацію знань, що складається з наукових установ та організацій незалежно від форми власності, які проводять наукові дослідження і розробки та створюють нові наукові знання і технології, державні наукові центри, академічні та галузеві інститути, наукові підрозділи вищих навчальних закладів, наукові та конструкторські підрозділи підприємств;

2) інноваційну інфраструктуру, що складається з виробничо-технологічної, фінансової, інформаційно-аналітичної та експертно-консалтингової складової, а також з технополісів, технологічних та наукових парків, інноваційних центрів та центрів трансферу технологій, бізнес-інкубаторів та інноваційних структур інших типів; інформаційних мереж науково-технічної

¹ Концепція розвитку національної інноваційної системи: затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. N 680-р. *Офіційний вісник України* офіційне видання від 03.07.2009. № 47, ст. 533.

інформації, експертно-консалтингових та інжинірингових фірм, інституційних державних та приватних інвесторів.

Крім визначення НІС, у Законі України «Про інноваційну діяльність»¹ інноваційна інфраструктура визначається як сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо). А відповідно до ст. 6 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»² наукові парки відносяться до інноваційної інфраструктури.

Таким чином, НП як учасники НІС, інноваційної інфраструктури можуть виконувати такі функції, які свідчать, що НП є належною інноваційною структурою для виконання також всіх функцій інфраструктурного суб'єкта, а саме:

- 1) проводити наукові дослідження і розробки;
- 2) створення нових наукових знань і технологій;
- 3) здійснення виробничо-технологічної, фінансової, інформаційно-аналітичної та експертно-консалтингової діяльності;
- 4) виконання маркетингових, інформаційно-комунікативних, юридичних, освітніх та інших функцій.

Викладене вище потребує розгляду моделей господарських відносин НП як учасника НІС. Окремі автори відмічають, що Закон України «Про наукові парки» не містить єдиної і послідовної концепції щодо правової природи наукових парків та їх місця в системі юридичних осіб приватного права, але інноваційний характер їх діяльності свідчить про непідприємницьку правову природу у поєднанні їх особливим порядком розподілу отриманих від комерціалізації інноваційних продуктів доходів³. Крім того, саме інноваційний характер діяльності наукового парку визначає його спеціальну правоздатність. Закон не визначає порядку здійснення такого контролю за діяльністю наукового парку. Очевидно, вказане питання повинне врегульовуватися детально у статуті такої юридичної особи⁴.

¹ Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002. № 40-IV. *Офіційний вісник України* від 16.08.2002. № 31. С. 145.

² Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011. № 3715-VI. *Офіційний вісник України* від 14.10.2011, № 77, ст. 14.

³ Заліско А. В. Правовий статус наукових парків як юридичних осіб приватного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. №7. С. 89-93. С. 92.

⁴ Заліско А. В. Правовий статус наукових парків як юридичних осіб приватного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. №7. С. 89-93. С. 93.

Проблема з відсутністю чіткого закріплення організаційно-правової форми НП дозволяє науковцям стверджувати, що виходячи з ст. 9 ЗУ «Про наукові парки» засновники (учасники) наукового парку позбавлені права на управління його діяльністю, але це суперечить статтям 10-11 Закону, відповідно до яких вищим органом управління наукового парку є загальні збори засновників наукового парку¹. В. Чернюк акцентує увагу, що ст. 68 Закону України «Про вищу освіту» передбачена можливість ЗВО створювати юридичні особи для доведення результатів наукової та науково-технологічної діяльності ЗВО до стану інноваційного продукту та його подальше впровадження у виробництво. Це можуть бути технологічні та наукові парки, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій тощо². Тобто перевага надається створенню окремих юридичних осіб, які виконують різні функції як учасники НІС або інфраструктури, хоча, на наш погляд, ці функції може виконувати саме НП.

Науковці сфери будівництва взагалі не розділяють види інноваційних структур і вважають, що науковий парк, як поняття, узагальнює науково-технологічні та технологічні парки, що підтверджує загальне тлумачення поняття наукових парків³. Слушно підкреслюється інфраструктурна роль НП і відмічається, що при створенні НП необхідно враховувати не тільки пріоритетні напрями інноваційної діяльності та пріоритетні напрями розвитку науки та техніки, але й напрями соціально-економічного розвитку регіонів за місцем створення парку, що підтримують С. Г. Параска, В. Р. Любчик⁴. І цьому є підтвердження. Будуючи функціонування наукового парку на нормах Закону України «Про наукові парки» в Науковому парку «Ужгородський національний університет» акценти формуються відносно зв'язків парку як інноваційного посередника з державною владою, місцевою владою, інвестиційними компаніями, венчурними та іншими фондами, бізнесом, національними та закордонними компаніями, інноваційним бізнес-інкубатом та науковими та навчальними підрозділами університету⁵.

¹ Заліско А. В. Правовий статус наукових парків як юридичних осіб приватного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. №7. С. 89-93. С. 93.

² Чернюк В. Наукові парки в Україні – стан та проблеми діяльності. *Право та інновації. теорія і практика інтелектуальної власності*. 1/2016. С. 68-75. С. 73.

³ Петришин Г. П., Солан С. Б. Наукові парки: функціонально-технічні та територіально-просторові напрями розвитку». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Архітектура. 2013. № 757. С. 239-247. С. 239.

⁴ Параска, С. Г. Концепція створення наукового парку «Інноваційний розвиток Поділля». *Вісник Хмельницького національного університету. Технічні науки*. 2012. № 4. С. 245-249. С. 247.

⁵ Головач Й. Й. Науковий парк «Ужгородський національний університет». URL: www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/1878.

Окремою проблемою в регулюванні діяльності НП є закріплення правового механізму організації діяльності НП в частині управління інноваційним процесом, який повинен, на наш погляд, бути більш досконалим, ніж для товариств з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ). Але навіть у порівнянні з ТОВ існуюче регулювання НП має недоліки, такі як відсутність закріплення в нормативно-правових актах організаційно-правової форми (далі – ОПФ) юридичної особи, що призводить до інших вад правового регулювання, які слідують з невизначеності корпоративного характеру НП. Крім того, в наукових джерелах звертається увага на недосконалість визначення видів господарської діяльності НП як підстави визначення виду суб'єкта господарювання¹, і, за деякими рисами такої діяльності, її види відносять до некомерційної господарської діяльності, що може приводити до оспорювання одержання прибутку НП у зв'язку із порушенням спеціальної провиздності таких суб'єктів господарювання.

З метою визначення шляхів використання ОПФ наукових парків в науковій, науково-технічній діяльності, зовнішньоекономічній діяльності ЗВО та НУ можливо визначити три переважні напрямки використання організаційно-правової форми та функцій НП:

1. НП виконує функцію інкубатора, акселератора та фінансує малі та середні підприємства (далі - МСП), спін-оф компанії (або спін-аут компанії, що створюються для реалізації інноваційної продукції на іноземних ринках). В цьому випадку відбувається спрощення механізму трансферу технологій, оскільки НП виходить (або може вийти) з ланцюга трансферу технологій, створених за рахунок бюджетних коштів. Це виключає одержання відповідного погодження в Міністерстві освіти і науки України, прискорює процес обігу інноваційної продукції та спрощує можливість захистів права інтелектуальної власності за межами України.

2. Виконання НП функції експортно-орієнтованого центру трансферу технологій. Але для цього необхідно залучення власних або іноземних інвестицій безпосередньо НП для формування відповідних портфеля активів НП.

3. НП виконує функції материнської компанії для усіх МСП, які створюються ЗВО або науковими установами для удосконалення спільного та єдиного «корпоративного» нагляду за проектами ЗВО або наукових установ, акумуляції ресурсів для наукової та науково-технічної діяльності, встановлення єдиного порядку при комерціалізації технологій ЗВО і наукових

¹ Заліско А. В. Правовий статус наукових парків як юридичних осіб приватного права. 2010. №7. С. 89–93. С. 92.

установ. Використання такого правового механізму може бути найбільш зручним для здійснення адресної і проектної підтримки окремих МСП, утворених ЗВО та науковими установами.

Наведені моделі місця НП в НІС, питання фінансової діяльності потребують прозорої структури корпоративних відносин для формування довіри до НП, що відсутнє в законах, які регулюють їх діяльність. Недосконалість законодавчого визначення ОПФ НП, неузгодженість його функцій з вимогами до ОПФ підприємницьких товариств за Цивільним та Господарськими кодексами України, невідповідність принципам корпоративного управління потребують внесення змін в законодавство України і чіткого закріплення як ОПФ, так і функцій наукових парків.

Питання виникають і при визначенні органів управління НП. Відповідно до статей 10-12 Закону України «Про наукові парки» науковий парк має вищий орган управління наукового парку та виконавчий орган управління наукового парку. Функції органів управління наукового парку визначаються його статутом. У ст. 11 цього Закону вказано, що вищим органом управління наукового парку є загальні збори засновників наукового парку, функції яких визначаються статутом наукового парку. Вищий орган управління наукового парку вирішує фінансові та інші питання відповідно до статуту наукового парку. Виконавчий орган управління наукового парку вирішує питання поточної діяльності з метою координації діяльності його засновників і партнерів щодо виконання проектів наукового парку. Додатково проаналізовано інформація з відкритих джерел про наявність органів контролю НП і виявлено, що тільки у 3-х НП присутні науково-технічна рада. При цьому ці НП утворені ЗВО або науковими установами, які мають більшу частку в їх статутному капіталі (Науковий парк Одеського політехнічного університету», Науковий парк «Прикарпатський університет», Науковий парк «Наукоград-Харків», Науковий парк «Стале природокористування та якість життя»). У зв'язку з чим може бути висунута пропозиція обов'язкового формування в наукових парках науково-технічних рад, які виконують наглядові функції.

Для реалізації відмічених вище функцій НП в сфері інноваційних відносин невід'ємним є проведення цільового фінансування як НП, так і інших суб'єктів національної інноваційної системи, які можуть звертатися за фінансуванням через НП. На наш погляд, доцільним є досвід деяких країн (наприклад, Німеччина) в законодавстві яких при визначенні участі в організації проектного фінансування інноваційної діяльності розділяють суб'єктів, що здійснюють відбір проектів, їх оцінку, та суб'єктів, які на

підставі відбору проектів здійснюють їх фінансування¹. І в будь-якому випадку, передувати вирішенню відміченого питання щодо фінансування НП повинно бути удосконалення регулювання в законодавстві діяльності, функцій НП як ОПФ та по видам наукової, науково-технічної та господарської діяльності та за компетенцією діяльності НП як суб'єкта НІС.

Щодо передумов державної підтримки наукових парків, то, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку державної реєстрації проектів наукових парків, реалізація яких потребує державної підтримки» №1101 від 14.11.2012 р.², проекти наукового парку подаються до виконавчого органу управління наукового парку юридичними та/або фізичними особами відповідно до умов конкурсу пропозицій щодо реалізації пріоритетних напрямів діяльності наукового парку (далі – конкурс). В Україні проекти наукового парку, реалізація яких потребує державної підтримки, підлягають державній реєстрації в МОН України. Положення про проведення конкурсу розробляється та затверджується виконавчим органом управління наукового парку. Така реєстрація є доцільною, але, незважаючи на врахування як публічних, так і приватних інтересів, не забезпечує належного та ефективного фінансування діяльності НП.

Однією з проблем господарсько-правового регулювання є визначення джерел формування майнової основи діяльності НП, в тому числі порядку формування статутного капіталу НП. Статутний капітал (далі – СК) наукових парків є одним з джерел його фінансування. І якщо здійснення внесків юридичними особами приватного права не викликає значних правових питань, то здійснення внесків бюджетними установами – ЗВО та науковими установами пов'язано з обмеженістю видів внесків та бажанням при цьому не втратити контроль над НП. Також при формуванні СК суб'єкт господарювання державної або комунальної власності, що здійснює свою діяльність на основі права господарського відання, може передавати належне йому майно до статутного капіталу наукового парку лише за попередньою згодою центрального органу виконавчої влади, у сфері управління якого він перебуває.

Передача до СК наукового парку нерухомого майна, а також повітряних і морських суден, суден внутрішнього плавання та рухомого складу заліз-

¹ Лященко В. І., Землянкін А. І., Підоричева І. Ю., Бережна Т. Ф. Перспективи розвитку наукових парків як елементів інфраструктури малого інноваційного підприємництва в Україні. *Науковий журнал «Вісник економічної науки України»*. 2012. № 1. С. 89-110. С. 91.

² Про затвердження Порядку державної реєстрації проектів наукових парків, реалізація яких потребує державної підтримки: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.11.2012. №1101. *Офіційний вісник України* від 07.12.2012. № 91. С. 55.

ничного транспорту, що перебувають на балансі державних суб'єктів господарювання, здійснюється за умови додаткового погодження з Фондом державного майна України.

Зареєстровані НП в Україні розподіляються по кількості наступним чином: за розміром статутного капіталу:

- більше 2 млн. грн – 1;
- від 1 млн. грн до 2 млн. грн – 3;
- від 100 тис. грн до 1 млн. грн – 12;
- менше 100 тис. грн – 5;

Одночасно, слід відмітити, що більшість ЗВО та НУ зберігають контроль над управлінням НП, а розподіл НП в залежності від їх частки в СК наукових парків здійснюється так:

- від 100% до 80% – 7;
- від 80% до 50% – 9;
- менше 50% – 5;

Таким чином, в Україні у 15 НП частка ЗВО у статутному капіталі складає більше 50% та у 2-х НП – частка наукових установ складає більше 50%. Що стосується грошових внесків до СК НП, то їх здійснення можливе за рахунок юридичних осіб приватного права або фізичних осіб, але в більшості випадків це не здійснюється. Тому і складається ситуація, що основними суб'єктами, що визначають мету утворення та наукової діяльності наукових парків, які відповідають пріоритетним напрямам інноваційної діяльності, є ЗВО та/або НУ. З цим фактом може бути пов'язана умова задля дозволення в наукові парки, 100% статутного капіталу яких належать ЗВО або НУ, останнім направляти кошти від власних надходжень до статутного капіталу таких НП. Але на підставі ч. 3 ст. 13 Закону «Про наукові парки» ЗВО та/або НУ беруть участь у формуванні статутного капіталу НП шляхом внесення до нього нематеріальних активів, що обмежує діяльність НП.

Тотожні вимоги встановлені відповідно до пунктів 10, 12, 14 частини 3 статті 70 Закону «Про вищу освіту», на підставі яких ЗВО можуть брати участь у формуванні статутного капіталу інноваційної структури, до яких відноситься і науковий парк, шляхом внесення нематеріальних активів (майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності). Така норма більш ґрунтовно закріплена в статті 60 Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність».

Що стосується іншого майна, то, не перелічуючи всі можливі способи використання нерухомого та рухомого майна та грошових коштів, необхідно відмітити, що у державних та комунальних ЗВО, наукових установах, які є

найбільш поширеними в Україні, кошти, отримані від статутної діяльності, не можуть бути спрямовані на формування статутного капіталу НП.

При розширенні в останні роки прав ЗВО та наукових установ в частині розпорядження власними коштами, залишається, на наш погляд, обмежувальною норма ч. 3 ст. 13 Закону України «Про наукові парки», відповідно до якої ЗВО та наукові установи беруть участь у формуванні статутного капіталу наукового парку шляхом внесення до нього нематеріальних активів (майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності) без грошових коштів за рахунок власних доходів. Ці вади фактично не дають можливості визначити та зайняти належне місце НП в національній інноваційній системі. Статтею 81 Закону України «Про освіту» передбачено наявність державно-приватного партнерства в тому числі через утворення та/або спільне фінансування і експлуатацію інноваційних підприємств (інноваційний центр, технопарк, технополіс, інноваційний бізнес-інкубатор тощо) на базі існуючих закладів освіти. Але таке застосування державно-приватного партнерства заради створення інноваційних структур не відповідає формам державно-приватного партнерства, передбаченому у ст. 5 Закону України «Про державно-приватне партнерство».

Встановлення правових шляхів усунення суперечностей з формуванням матеріальної основи потребує більш детального розгляду проблеми визначення організаційно-правової форми наукового парку та дослідження практики створення НП по організаційно-правовим формам господарювання. При визначенні прозорі ОДФ наукових парків утворюється необхідні передумови для залучення додаткових учасників та інвесторів. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про наукові парки»: науковий парк - юридична особа, що створюється з ініціативи вищого навчального закладу та/або наукової установи шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення і виконання проектів наукового парку.

Науковий парк створюється і діє на основі засновницького договору та статуту, вимоги до яких визначаються Законом. Рішення про створення наукового парку приймається його засновниками за погодженням із МОН України. Але за МОН України не закріплено право визначати переважну ОДФ. Як результат, серед існуючих НП в Україні утворено у формі товариства з обмеженою відповідальністю – 13 НП, корпорації – 3, «інший» – 5 НП. З точки зору вибору віднесення до об'єднання капіталів або об'єднання осіб, наукові парки більш відповідають об'єднанню капіталів, оскільки, як головний аргумент, можливо відмітити, що основними учасниками є ЗВО або

НП, які не можуть мати функції учасників об'єднання осіб. І практика підтверджує оптимальну форму НП – товариство з обмеженою відповідальністю.

Зупинимося на структурі організаційно-правових форм деяких наукових парків. Практика свідчить, що наукові парки можуть створюватися у формі корпорації. Поняття «корпорації» міститься в ст. 120 Господарського кодексу України, згідно до якого корпорацією визнається договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожним із учасників об'єднання органам управління корпорації. Тобто, є об'єднанням підприємств. Нагальним прикладом наукового парку, створеного у формі корпорації є «Науковий парк «Київська політехніка»¹. Відповідно до ст. 120 Господарського кодексу України корпорація створюється внаслідок консолідації виключно підприємств. Якщо розглянути склад засновників наукового парку «Київська політехніка», то можна побачити, що до його складу входить 4 учасника. Одним із учасників є Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», частка в статутному капіталі якого складає 13,7 %, інші ж – суб'єкти господарювання.

Також не можливо оминати ще одну корпорацію – «Науковий парк «Інноваційно-інвестиційний кластер Тернопілля»², який створений у формі корпорації. Цікавим є те, що до складу даного парку, окрім Тернопільського Національного технічного університету ім. Івана Пулюя, Товариства з обмеженою відповідальністю «Інтеграл» та Товариства з обмеженою відповідальністю «Завод газового обладнання «Альфа-Газпромкомплект», входить ще й Управління з експлуатації майнового комплексу Тернопільської обласної ради.

Таким чином, стає питання про те, що не у всіх НП учасники корпорації є підприємствами. В такому випадку, тільки якщо виходити із широкого розуміння підприємства можна дійти висновку, що будь-яка юридична особа може входити до складу корпорації. Але на сьогодні в законодавстві немає жодних роз'яснень з цього приводу, а тому постає питання щодо відповідності суб'єктного складу окремих корпорацій нормам законодавства.

¹ Офіційний сайт Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань URL: <https://usr.rainjust.gov.ua/ua/freeseai-ch>

² Офіційний сайт Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань URL: <https://usr.rainjust.gov.ua/ua/freeseai-ch>

Таблиця № 1. Наукові парки в організаційно-правовій формі корпорації.

№	Назва НП	Частка ЗВО або НУ основного учасника у статутному капіталі	Частка інших ЗВО, НУ або громадських організацій	Частка суб'єктів господарювання, фізичних осіб	Орган нагляду (контролю) НП
1.	Корпорація «Науковий парк «Київська політехніка»	НТУУ «Київський політехнічний інститут» 24 %	-	76%	Відсутня інформація
2.	Корпорація «Науковий парк Київський університет імені Тараса Шевченка»	КНУ імені Тараса Шевченка 84,29 %	15,71 %		Відсутня інформація
3.	Корпорація «Науковий парк «Інноваційно-інвестиційний кластер Тернопілля»	55 % Тернопільський національний технічний університет ім І. Пулюя		45%	Відсутня інформація

Правовим недоліком використання ОПФ корпорації є сама сутність такого об'єднання. Відповідно до частини 3 статті 120 Господарського кодексу України корпорація поділяється повноваженнями централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органами управління корпорації. Таке утворення корпорації потребує відповідного дозволу Антимонопольного комітету України на підставі частини 1 статті 8 Закону України «Про захист економічної конкуренції» у зв'язку зі здійсненням узгоджених дій шляхом створення суб'єкта господарювання, об'єднання з метою чи наслідком створення якого є координація конкурентної поведінки між учасниками. Але науковий парк не здійснює контроль за його учасниками, а тільки за партнерами, серед яких можуть бути і учасники на підставі договорів про партнерство для виконання проєктів. І, що важливо, фактично контроль за результатами реалізації проєктів наукового парку здійснює заклад вищої освіти і науки України шляхом одержання звітів щорічно до 1 лютого наступного року відповідно до статті 16 Закону України «Про наукові парки»

В якості іншого прикладу пропонуємо розглянути науковий парк «Наукоград–Харків». Його організаційно-правова форма визначена як «інші організаційно-правові форми». Суб'єктний склад даного наукового парку

складають три наукові установи: Академічний науково-освітній комплекс «Ресурс»; Інститут проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного Національної академії наук України; науково-технічний концерн «Інститут проблем машинобудування «НАН України». Тобто, в даному випадку вбачається, що до складу відповідного парку не входить жодне підприємство. Але постає питання про те, чи може дане утворення мати статус наукового парку, якщо чітко не визначено його організаційно-правова форма. Тоді як для суб'єктів господарювання, відповідно до ст. 45 Господарського кодексу України, підприємництво може здійснюватися в будь-яких організаційних формах, передбачених законом.

Іншим об'єктом дослідження є науковий парк Миколаївського Національного аграрного університету «Агроперспектива»¹. Варто зазначити, що до його складу входять: Миколаївський Національний аграрний університет з часткою в статутному капіталі 5%, Приватне акціонерне товариство «Добробут», Товариство з обмеженою відповідальністю «Сонячне Світло-Миколаїв». При цьому, необхідно звернути увагу на те, що останні два суб'єкти господарювання не зареєстровані як наукові установи та не здійснюють за своїми видами діяльності науково-дослідну та інноваційну діяльність.

Щодо поширеної ОПФ наукових парків – товариства з обмеженою відповідальністю, то, наприклад, «Науковий парк Одеського політехнічного університету», створено у формі товариства з обмеженою відповідальністю. До його складу входять: наукова установа – Одеський національний політехнічний університет з часткою в статутному капіталі 51%, благодійна організація «Фонд «Наука і Освіта XXI» та підприємство з іноземними інвестиціями у вигляді товариства з обмеженою відповідальністю «Аверс».

Викладені варіанти створення наукових парків в певних організаційно-правових формах показують недоліки використання таких ОПФ, як корпорація, та недостатність необхідних елементів для НП в організаційно-правовій формі товариства з обмеженою відповідальністю.

Таблиці № 1 та 2 складені автором за інформаційним даними МОН України на 2017 рік. Відповідно до Таблиці № 1 можна зробити висновок, що дохід від наукової діяльності не залежить від розміру статутного капіталу та інвестиційний інших учасників.

¹ Офіційний сайт Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань URL: <https://usr.minjust.gov.ua/ua/freesearch>

Таблиця № 1

№	Науковий парк	Участь за- кладів вищої освіти	Участь на- укових установ	Результати наукової діяльності (у відсотко- вому співвідношенні)
1.	Корпорація «Науковий парк «Київська політехніка»	24 % (24 011 грн.)	–	73 % (Загальна сума – 932,5 тис. грн., із яких на наукову діяльність – 685,4 тис. грн.)
2.	ТОВ «Науковий парк «Агрозоовет»	46,9 % (1 326 410.00 грн.)	–	82 % (Загальна сума 67, 7 тис. грн. із яких на наукову діяльність – 55,5 тис. грн.)
3.	Науковий парк «Інноваційно-інвестиційний кластер Тернопілля»	45 % (121 000.00)	–	33 % (Загальна сума – 99,2 тис. грн. із яких на наукову діяльність – 33,2 тис. грн.)
4.	ТОВ «Науковий парк «Хімічні технології»	49 % (56 106, 05)	–	100 % (129,96)
5.	Науковий парк «Агроперспектива»	90 % (180 000,00 грн.)	–	100 % (3 415,5)
6.	ТОВ «Науковий парк Київського національного економічного університету»	99,7 % (249 000 грн.)	–	100 % (1 369, 5)
7.	Науковий парк Одеського політехнічного університету	49 % (104 796,00 грн.)	–	9,1 % (Загальна сума – 309,8 грн. із яких на науково-навчальну діяльність 28 тис. грн.)
8.	ТОВ «Науковий парк Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління «Чорнобиль»	48 % (24 281 грн.)	–	100 % (623,6)
9.	Науковий парк «ФЕД»	–	–	100 % (100000.00)
10.	ТОВ «Науковий парк «Центр трансферу технологій цивільного захисту»	52 % (144 000 тис. грн.)	–	97,6 % (Загальна сума 1678,6 млн. грн із яких на наукову діяльність 1638,6 млн. грн.)
11.	Науковий парк «Радіоелектроніка та інформатика» (20.03.2018 змінилась назва на Науковий парк «Синергія»)	30.96% (76 000 грн.)	2.04% 5 000 грн.	(Загальна сума статутного капіталу – 245 454 грн. із яких)

Таблиця № 2

Частка ЗВО та НУ в статутному капіталі НП та одержані доходи від наукової та науково-технічної діяльності

№	Науковий парк	Розмір статутного капіталу (статутного або складеного капіталу)	Результати наукової діяльності (% / тис. грн.)
1.	Корпорація «Науковий парк «Київська політехніка»	24 %	73 % (Загальна сума – 932,5 тис. грн., із яких на наукову діяльність – 685,4 тис. грн.)
2.	ТОВ «Науковий парк «Агрозоовет»	46,9 %	82 % (Загальна сума 67, 7 тис. грн. із яких на наукову діяльність – 55,5 тис. грн.)
3.	Науковий парк «Інноваційно-інвестиційний кластер Тернопілля»	45 %	33 % (Загальна сума – 99,2 тис. грн. із яких на наукову діяльність – 33,2 тис. грн.)
4.	ТОВ «Науковий парк «Хімічні технології»	49 %	100 % (129,96)
5.	Науковий парк «Агроперспектива»	90 %	100 % (3415,5)
6.	ТОВ «Науковий парк Київського національного економічного університету»	99,7 %	100% або 0 (1 369, 5 або 0)
7.	Науковий парк Одеського політехнічного університету	49 %	9,1 % (Загальна сума – 309,8 грн. із яких на науково-навчальну діяльність 28 тис. грн.)
8.	ТОВ «Науковий парк Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління «Чорнобиль»	48 %	100 % (623,6)
9.	Науковий парк «ФЕД»	0	100 % (250)
10.	ТОВ «Науковий парк «Центр трансферу технологій цивільного захисту»	52 %	97,6 % (Загальна сума 1678,6 млн. грн із яких на наукову діяльність 1638,6 млн. грн.)
11.	Науковий парк «Радіоелектроніка та інформатика» (20.03.2018 змінилась назва на Науковий парк «Синергія»)	ЗВО - 30 %, НУ- 2%	100 % (390,0)

За результатами аналізу Таблиці № 2 як висновком можливо:

1) В більшості наукових парків, які отримували дохід від наукової та науково-технічної діяльності, він дорівнював 100 % або наближався до 100 %, якщо більшість голосів в статутному капіталі в науковому парку на-

лежала ЗВО або НУ. Ефективність функцій наукового парку залежить від наявності джерел фінансування за рахунок третіх осіб та контролю за цими науковими парками з боку ЗВО та НУ;

2) В науковому парку, які не контролювалися ЗВО або НУ дохід від наукової та науково-технічної діяльності був менший ніж 100 %, а в деяких випадках взагалі дорівнювався 9,1 %.

Для порівняння з інноваційними організаціями Польщі, при розгляді організаційно-правової форми НП необхідно звернути увагу на думку польських науковців, про те, що у Польщі до товариств капіталу, діяльність яких регулюється Кодексом комерційних товариств Польщі, можуть відносити акціонерне товариство або товариство з обмеженою відповідальністю. Господарські товариства найбільш підходять для реалізації проектів парку завдяки наступним ознакам: доступність для різних підприємств, стійкість до криз, здатність до регенерації. Комерційні юридичні компанії дозволяють визначити створену структуру компанії для забезпечення балансу між учасниками шляхом відповідної конструкції¹.

При розгляді систем управління парками польськими науковцями поділяються на такі:

Модель I - університетський науковий парк - парк є невід'ємною частиною університету.

Модель II - незалежна організація - товариство з обмеженою відповідальністю.

Модель III - корпоративний парк - акціонерне товариство.

Модель IV - мережевий парк.

Звертає увагу наявність пропозицій щодо університетського наукового парку, який може бути окремим адміністративним підрозділом, включеним до адміністративної структури університету, що дозволяє тісно співпрацювати з науковцями, які ведуть наукову роботу на факультетах та лабораторіях, а також створення окремих дослідницьких лабораторій та підрозділів служби управління парком².

Отже, існує потреба вдосконалення законодавства України в частині визначення організаційно-правової форми наукового парку та суб'єктного складу його учасників. Як варіант, було б доцільно передбачити право бути засновником (учасником) наукового парку - всім суб'єктам господарювання –

¹ Wybrane aspekty funkcjonowania parków technologicznych w Polsce i na świecie// Pod redakcją Krzysztofa B. Matusiaka, Aleksandra Bąkowskiego. Warszawa: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, 2008. 186с. С. 5-81 С. 75-81. С. 75-81.

² Офіційний сайт Науковий парк Миколаївського національного аграрного університету «АГРОПЕРСПЕКТИВА». URL: <http://np.mnau.edu.ua/ua/>

юридичним особам, які здійснюють наукову, науково-технічну діяльність, або є учасниками інноваційних відносин.

В регіональному аспекті розглянемо функціонування НП в м. Харкові та Харківській області. В м. Харкові функціонує 3 наукові парки, які контролюються освітніми та науковими установами:

Науковий парк «Наукоград-Харків»: загальний розмір статутного капіталу складає 1020000.00 грн, 98% статутного капіталу належить інституту проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного Національної академії наук України, організаційно-правова форма – інші організаційно-правові форми.

Науковий парк Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»: загальний розмір статутного капіталу складає 81000.00 грн, 50,62% статутного капіталу належить Національному технічному університету «Харківський політехнічний інститут», організаційно-правова форма – товариство з обмеженою відповідальністю.

Науковий парк «Радіoeлектроніка та інформатика»: загальний розмір статутного капіталу складає 81000.00 грн, 93,4 % статутного капіталу належить Харківському національному університету радіoeлектроніки, а 6,6 % - Науково-технічному центру академії наук прикладної радіoeлектроніки, організаційно-правова форма – інші організаційно-правові форми.

Науковий парк «ФЕД», розмір статутного капіталу якого складає 100000.00 грн., не контролюється ЗВО або науковими установами. 50 % статутного капіталу належить державному підприємству «Харківське агрегатне конструкторське бюро», яке тільки при визначенні його науковою установою може вважатися ініціатором-засновником НП. Організаційно-правова форма НП « ФЕД» – інші організаційно-правові форми.

Додатково до Харківського регіону необхідно відносити і Науковий парк «Агрозовет», загальний розмір статутного капіталу якого складає 2500000.00, 53 % статутного капіталу належить Харківській державній зооветеринарній академії, організаційно-правова форма – ТОВ.

За кількістю наукових парків Харків та Харківська область займають 2-е місце в Україні після м. Київ.

Але перелічені переваги наукових парків в м. Харкові та Харківській області не призвели до їх включення як регіональних інноваційних систем та їх залучення до інноваційних процесів як суб'єктів регіональної інфраструктури.

На підставі вищевикладеного можливо зробити наступні висновки. Щодо функцій наукових парків та їх місця в НІС, то при наявності найбільш поширених систем державного фінансування інноваційної діяльності, таких

як інституційне, проектне, індивідуальне, в Україні наукові парки можуть виконувати значну роль в будь-якій системі фінансування (як державного, так і недержавного). Проект Закону України «Про підтримку і розвиток інноваційної діяльності» № 3796 передбачає розвиток інноваційної інфраструктури України, до якої відносяться і наукові парки. Разом з тим залишається за межами цього Проекту Закону визначення місця наукових парків в системі заходів державної підтримки суб'єктів інноваційної діяльності. За своїми організаційно-правовими ознаками, функціональними можливостями, наявним підґрунтям для створення транспарентної, науковомісткої експертної діяльності наукові парки можуть виконувати функції інших суб'єктів інноваційної інфраструктури: бізнес-інкубаторів, науково-технологічних центрів, центрів трансферу технологій, центрів колективного доступу до наукового обладнання, тощо.

В Законі України «Про наукові парки» необхідно конкретизувати в меті створення, функціях, завданнях призначення наукових парків, яке полягає в розвитку та комерціалізації науки в ЗВО та наукових установах, з визначенням системного зв'язку наукової та науково-технічної діяльності цих суб'єктів. Всі функції наукового парку, закріплені в Законі України «Про наукові парки», повинні відповідати напрямкам наукової, науково-технічної діяльності за Законом України «Про наукову та науково-технічну діяльність» та в перспективі завданням, покладеним на суб'єктів національної інноваційної системи в Проекті Закону України «Про підтримку і розвиток інноваційної діяльності».

Щодо організаційно-правової форми, то найбільш відповідною до функцій наукових парків є організаційно-правова форма товариства з обмеженою відповідальністю або акціонерного товариства, що надасть змогу виконати стандарти корпоративного управління та здійснювати НП всі можливі функції, пов'язані з участю в інноваційному процесі, в тому числі одержувати фінансування та інвестування з відповідних іноземних фінансових установ, а учасникам НП приймати участь в управлінні.

Щодо управління науковими парками, то важливим є закріплення в Законі України «Про наукові парки» положення про необхідність створення прозорої системи корпоративного управління науковими парками, насамперед через підвищення ролі вчених рад засновників – ЗВО або наукових установ, створення та визначення наглядових науково-технічних рад та утворення додаткових експертних органів для виконання функцій, пов'язаних з публічними відносинами в національній інноваційній системі.

Щодо визначення місця наукових парків в регіональних економічних системах або регіональних інноваційних інфраструктур, то в Законі України

«Про наукові парки» та в Проекті Закону України «Про підтримку і розвиток інноваційної діяльності» необхідно визначити місце наукових парків не тільки як об'єктів державної підтримки, але і як інфраструктурних суб'єктів національної інноваційної системи, який приймають участь у відповідних механізмах підтримки та розвитку інноваційної діяльності. На місцевому рівні необхідно: передбачити можливість поєднання в наукових парках функцій інших суб'єктів інфраструктури і використання такого системного підходу насамперед при формуванні регіональних програм підтримки інноваційної діяльності та регіональних інноваційних систем, передбачивши обов'язкову участь наукових парків в таких процесах.

Також всі функції наукового парку, закріплені в Законі України «Про наукові парки», повинні відповідати напрямкам наукової, науково-технічної діяльності за Законом України «Про наукову та науково-технічну діяльність» та перспективним завданням, покладеним на суб'єктів національної інноваційної системи в Проекті Закону України «Про підтримку і розвиток інноваційної діяльності».

2.6 Технопарки як суб'єкти національної інноваційної системи

Зміни в житті людини з точки зору політичних, соціальних та технологічних аспектів є мотивацією для створення нових ідей на основі творчості та інновацій¹.

Інновація є одним із найважливіших темпів зростання особливо в країнах, що розвиваються. Творчість і інновації не тільки призводить ділових партнерів до надання більш конкурентоспроможної продукції, але також допомагають знижувати собівартість виробництва, що підвищує продуктивність та ефективність².

Підприємницький процес це комплексна структура, визначена взаємодією багатьох чинників. Аналізуючи підприємництво в контексті сучасного часу розвитку нових технологій, технопарки є невід'ємною його складовою.

¹ Zahabioun S. Identification of CSF for establishing and developing ICT parks in Iran. Master's Thesis, Lulea University of Technology, 2009).

² Ngah R., Ibrahim A.R. The Relationship of Intellectual Capital, Innovation and Organizational Performance: a Preliminary Study in Malaysian SMEs. International Journal of Management Innovation Systems, 2009. Vol. 1(1). P. 1-13.

Технологічні парки – специфічна форма підприємництва, яка зародилася посеред 20 століття. Це те місце де комбінуються: технології, підприємництво, знання, нововведення та творчий потенціал задля розвитку процесу розвитку креативних бачення, ідей та нових цінностей.

Технологічний парк, як один з найбільш значних центрів прийому та обробки ідей та інноваційних проєктів, що відіграють важливу роль у створенні інновацій всепроникності. Розширення можливостей технологічного парку та вдосконалення передумов прийняття новаторських ідей, може дати країнам можливість інновацій та технології¹.

Він виступає каталізатором і прискорює процес реагування на різні потреби галузей. Підтримка інноваційних планів є однією з найважливіших заходів цих центрів². Одним з важливих чинників розробки інноваційних продуктів є обмеження в бюджетів, що змушує нас віддавати перевагу різним ідеям щодо розподілу витрат. Будь-які інноваційні проєкти повинні бути виконані за допомогою чітких та комплексних критеріїв. Це, як правило, є складним завданням, оскільки різні науковці надають різні критерії, але дійсно практичних не має.

Важлива роль технопарків очевидна у факті, що починаючи з 1984 діє з Міжнародною Асоціацією Наукових Парків і Напрямами Інновацій - IASP, всесвітня мережа наукових парків і інноваційних напрямків, який має статус спеціального консультативного органу з Економічною і Соціальною Радою Організації Об'єднаний Нація. Ця організація визначає наукові парки як організацію, яка керується професіоналами головна мета яких - збільшити добробут суспільства, просуваючи культуру нововведення і конкурентоспроможності і все це через взаємну діяльність бізнесу і освітніх об'єктів.

Технопарки представляють собою заплановані, спроектовані та організовані підрозділи, що мають повністю обладнаний простір з точки зору інфраструктури та інших форм надання допомоги та підтримки. Клієнтам, які часто називають «орендарем», пропонуються різноманітні форми допомоги та переваги (офісні приміщення, обладнання, інтелектуальні послуги, всі з мінімальною фінансовою участю), з метою розробки ідей від етапу формування та інкубації до стадії готового продукту готова до ринку.

Вони створюються та розвиваються у співпраці з вищими навчальними закладами і, таким чином, являють собою зв'язок між знаннями, освітою,

¹ West Head P., Batstone S., Martin F. Technology-based firms located on Science Parks: The applicability of bullock's soft-hard model. *Enterprise Innovate. Management Studies*, 2000. Vol. 1. P. 107- 139.

² Hansson F., Husted K., Vestergaard J. Second generation science parks: From structural holes jockeys to social capital catalysts of knowledge society. *Technovation*, 2005. Vol. 25. P. 1039-1049.

високими технологіями та підприємництвом, на що звертає увагу у своїй роботі Малоїван В. В.¹.

За словами I. Žuvela, загальноприйняті цілі технопарків: а) створення нових форм співпраці між науковими дослідженнями та сучасним виробництвом, тим самим швидше передаючи наукові результати в економічній зоні; б) спосіб модернізації призводить до прискорення перебудови існуючої галузі; в) вони прискорюють розвиток всього регіону шляхом створення робочих місць, інфраструктури, піднімаючи наукові та культурні стандарти; г) вони підвищують рівень корпоративної культури та етики².

Технопарки не мають чітко визначеної організаційної форми, але можна говорити про теорію технопарків. Відповідно до доповіді Європейської комісії, підготовленої Генеральним директором з питань регіональної та міської політики, існують дві концепції технопарків, які широко використовуються в Європейських країнах³.

Історично технологічні парки створюються за ідеєю кластерів. Вже в кінці сорокових і п'ятдесятих років ХХ століття були створені перші форми технопарків: Menlo Park, the Stanford Industrial Park (нині Науковий парк), який був попередником того, що зараз називається Силіконовою долиною. Вона сьогодні являє собою зону найбільшої концентрації високотехнологічних новаторів ІТ-сфери.

Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» відповідно до якого технологічний парк (технопарк) – це юридична особа або група юридичних осіб (далі - учасники технологічного парку), що діють відповідно до договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів з метою створення організаційних засад виконання проектів технологічних парків з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції⁴. Законодавством встановлено, що технологічні парки можуть бути створені без утворення окремої юридичної особи та без об'єднання вкладів учасників.

¹ Малоїван В. В. Господарсько-правове забезпечення діяльності суб'єктів інноваційної інфраструктури: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 241 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1_SAaGXKc42UQPnQwjOUOIXUuMwyRN5Rn/view. С.5

² Žuvela I., Znanstveno-tehnološki parkovi; Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci, 1993.

³ Доповіді Європейської комісії, підготовленої Генеральним директором з питань регіональної та міської політики. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/stp_report_en.

⁴ Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16.07.1999 р. N 991-XIV. Дата оновлення: 05.12.2012. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14>.

Відтак, технологічний парк може бути заснований юридичною особою або групою юридичних осіб, які діють відповідно до договору про спільну діяльність. Згідно Закону договір про спільну діяльність технопарку повинен містити відомості про склад учасників, їх права та обов'язки, пріоритетні напрями діяльності, органи управління і керівний орган, їх повноваження та порядок прийняття ними рішень, порядок фінансування діяльності органів управління і керівного органу, порядок прийняття нових учасників та виключення з числа учасників інноваційної структури, порядок ліквідації інноваційної структури (припинення дії договору).

Організації і підприємства, що входять до складу технологічного парку, зберігають за собою усі права юридичних осіб і діють у відповідності зі своїми статутами, договором про спільну діяльність щодо створення та функціонування технопарку і виконання інвестиційних та інноваційних проектів та чинного законодавства України.

Склад учасників в процесі діяльності і розвитку технопарку може змінюватись. З заявою про вступ до учасників технопарку може звернутись будь-яка організація і її прохання буде розглянуто. Рішення про зміну складу технопарку приймає науково-технічна рада технопарку. Іноземні юридичні особи, міжнародні організації можуть бути учасниками технопарку нарівні з юридичними особами України.

Структурна відмінність технопарку полягає у тому, що охоплення компаній-клієнтів у технопарку ширше, ніж, наприклад, у бізнес-інкубатора, і він не обмежується тільки створеними і такими, що знаходяться на самому початку розвитку інноваційними утвореннями. У договорі про спільну діяльність визначаються органи управління і керівний орган (юридична особа), їх повноваження та порядок прийняття ними рішень, порядок фінансування діяльності органів управління і керівного органу.

Керівний орган технологічного парку – юридична особа – один з учасників технологічного парку, який від імені учасників технопарку відкриває спеціальний рахунок технологічного парку і на якого за договором покладені функції поточного керівництва діяльністю технологічного парку, у тому числі щодо оформлення проектів технологічного парку, використання в установленому Законом порядку коштів спеціального рахунку технологічного парку, контролю за використанням коштів спеціальних рахунків учасників технологічного парку, перевірки та підготовки пропозицій щодо внесення змін або припинення виконання проектів технологічного парку, підготовки звітів про діяльність технологічного парку, представлення інтересів учасників технологічного парку в органах державної влади та органах міс-

цевого самоврядування, укладання відповідно до законодавства договорів від імені технологічного парку, та інші функції відповідно до договору.

Згідно ст. 12 Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» контроль та моніторинг за реалізацією проєктів технологічних парків здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності, в установленому КМУ порядку. Таким органом є Комісія з організації діяльності технологічних парків та інноваційних структур інших типів утворена відповідно до постанови КМ України від 06 серпня 2003 року № 1219¹.

Необхідно зазначити, що до інфраструктури необхідно віднести Торгово-промислову палату України та Центр підтримки МСП надання адміністративних послуг, але названі суб'єкти в сучасній компетенції не можуть виконувати функції суб'єктів інноваційної інфраструктури, для усунення такої проблеми потребується удосконалення законодавства та концепції сприйняття цих суб'єктів в економічному середовищі.

Технологічні парки, незважаючи на їх важливість для розвитку національної інноваційної системи, діють в умовах непослідовного державного і нормативного регулювання. Справжній «застій» в сфері їх розвитку - законодавчий рівень, впродовж останніх років здійснює істотне оновлення організаційних і законних моделей їх подальшого функціонування в Україні, а також виходу їх в глобальний інформаційний простір².

В Україні прийнято вважати, що найбільш поширеними напрямками та видами діяльності технологічних парків по відношенню до національної інноваційної системи та інноваційної інфраструктури є:

- Сприяння розвитку та підтримка малого інноваційного підприємництва.
- Забезпечення правового, інформаційного, маркетингового і комерційного супроводу інноваційного процесу.
- Розвиток міжнародного і вітчизняного співробітництва у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності, сприяння залученню іноземних інвестицій.
- Проведення спільних наукових досліджень, співробітництво з міжнародними фондами, проведення міжнародних наукових конференцій, семіна-

¹ Про затвердження Положення про Комісію з організації діяльності технологічних парків та інноваційних структур інших типів: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2003 р. № 1219. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1219-2003-%D0%BF>.

² Mind the Gaps. Economical Aspects in the Legal Thinking: monograph / by editing T. Bekrycht, B. Wojciechowski, S. Glibko. Lodz : Uniwersytetu Lodzkiego, 2018. 243 p. C.30. URL: <https://www.ceeol.com/search/book-detail?id=669216>.

рів, симпозіумів

- Забезпечення нової якості підготовки та перепідготовки наукових кадрів. Впровадження в навчальний процес інноваційних навчальних технологій, у тому числі симуляційних, віртуальних, імітаційних тощо
- Участь у міжнародних освітніх та наукових програмах.

На сьогодні в Україні зареєстровано 14 технопарків та згідно з Законом України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та даних Єдиного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань станом на 2018 рік, але не можливо щодо деяких встановити співвідношення частини внеску за відсутності інформації (табл.1).

На сайті МОН України на сьогодні розміщений проект «Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року» для обговорення, але так і не зазначено жодного пункту який би був спрямований на підтримку існуючих технопарків. На противагу цьому у попередній «Стратегії інноваційного року України на 2010-2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів», чітко передбачено, що «створення нових і підтримка існуючих технопарків є одним із пріоритетних напрямів підвищення ефективності науково-технічного потенціалу країни».

Відповідно до абзацу 3 статті 54 Конституції України та Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» закріплено сприяння розвитку науки і техніки¹.

Законом України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» встановлено наступні особливості державної підтримки інноваційної діяльності технопарків.

¹ Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки : Закон України від 11.07.2001 р. N 2623-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14/>

Таблиця 1

№	Назва, адреса, код ЄДРПОУ	Дата реєстрації/дата занесу в держреєстрі Розмір уставного фонду	Власники/ засновники(учасники)	КВЕД
1.	ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «ТЕХНОПАРК ІЕЗ ІМ.С.О.ПАТОНА» 03150, м. Київ, ВУЛИЦЯ АНТОНОВИЧА, будинок 66 ЄДРПОУ: 31303997	Дата державної реєстрації: Уставної фонд, грн. 204000.00	ІНСТИТУТ ЕЛЕКТРОЗАВАННЯ ІМ.С.О.ПАТОНА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ Код ЄДРПОУ засновника: 05416923 Адреса засновника: 03150, м. Київ, Голосівський район, ВУЛИЦЯ КАЗИМИРА МАЛЄВИЧА, будинок 11 Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 10200.00 (5%) ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «ЦЕНТР ТРУБОПРОВІДНИХ ТЕХНОЛОГІЙ» Код ЄДРПОУ засновника: 33999802 Адреса засновника: 03150, м. Київ, Голосівський район, ВУЛИЦЯ АНТОНОВИЧА, будинок 66 Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 193800.00 (95%) Основна частина внеску до статутного фонду серед засновників належить ТОВАРИСТВУ З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «ЦЕНТР ТРУБОПРОВІДНИХ ТЕХНОЛОГІЙ»	Код КВЕД 28.99 Виробництво інших машин і устаткування спеціального призначення, н. в. і. у.; Код КВЕД 23.44 Виробництво інших керамічних виробів технічного призначення; Код КВЕД 25.61 Оброблення металів та нанесення покриття на метали; Код КВЕД 46.18 Діяльність посередників, що спеціалізуються в торгівлі іншими товарами; Код КВЕД 46.19 Діяльність посередників у торгівлі товарами широкого асортименту; Код КВЕД 82.30 Організування конгресів і торговельних виставок; Код КВЕД 82.99 Надання інших допоміжних комерційних послуг, н. в. і. у.; Код КВЕД 52.29 Інша допоміжна діяльність у сфері транспорту; Код КВЕД 71.12 Діяльність у сфері інжинірингу, геології та теології, надання послуг технічного консультування в цих сферах; Код КВЕД 72.19 Дослідження й експериментальні розробки у сфері інших природничих і технічних наук (основний); Код КВЕД 74.90 Інша професійна, наукова та технічна діяльність, н. в. і. у.; Код КВЕД 33.19 Ремонт і технічне обслуговування інших машин і устаткування; Код КВЕД 33.20 Установлення та монтаж машин і устаткування; Код КВЕД 38.21 Оброблення та видалення безпечних відходів

№	Назва, адреса, код ЕДРПОУ	Дата реєстрації/дата запису в держреєстрі Розмір уставного фонду	Власники/ засновники(учасники)	КВЕД
2.	ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПАРК «ІНСТИТУТ МОНОКРИСТАЛІВ» м. Харків, проспект Науки, 60 ЕДРПОУ:30954664	Дата державної реєстрації: 20.06.2000 Дата запису в держреєстрі: 26.10.2004 Уставної фонд, грн. 410'000.00	ЧЛЕНИ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА ЗГІДНО РЕЄСТРУ АКЦІОНЕРІВ Адреса засновника: 61072, Харківська обл., місто Харків, Дзержинський район, ПРОСПЕКТ ЛЕНІНА, будинок 60 Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 410000.00 Не можливо встановити співвідношення частин внеску за відсутністю відповідної інформації в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань	Код КВЕД 28.99 Виробництво інших машин і устаткування спеціального призначення, н. в. і. у.; Код КВЕД 82.99 Надання інших допоміжних комерційних послуг, н. в. і. у.; Код КВЕД 85.59 Інші види освіти, н. в. і. у.; Код КВЕД 64.99 Надання інших фінансових послуг (крім страхування та пенсійного забезпечення), н. в. і. у.; Код КВЕД 71.12 Діяльність у сфері інжинірингу, геології та геодезії, надання послуг технічного консультування в цих сферах; Код КВЕД 72.19 Дослідження й експериментальні розробки у сфері інших природничих і технічних наук (основний)
3.	ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «ДИРЕКЦІЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПАРКУ «НАПІВ-ПРОВІДНИКОВІ ТЕХНОЛОГІЇ І МАТЕРІАЛИ, ОПТОЕЛЕКТРОНІКА ТА СЕНСОРНА ТЕХНІКА» 03028, м. Київ, ПРОСПЕКТ НАУКИ, будинок 45 ЕДРПОУ:32043265	Дата державної реєстрації: 06.08.2002 Дата запису держреєстрі: 27.03.2007 Уставної фонд, грн. 68750.00	І. ІНСТИТУТ ФІЗИКИ НАПІВПРОВІДНИКІВ ІМ. В.С. ЛАШКАРЬОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ Код ЄДРПОУ засновника: 05416952 Адреса засновника: 03028, м. Київ, Голосіївський район, ПРОСПЕКТ НАУКИ, будинок 45 Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 8415 00 (12,24%) 2. ВАТ «УКРПІЛАСТИК» Код ЄДРПОУ засновника: 00203588	72.19 Дослідження й експериментальні розробки у сфері інших природничих і технічних наук (основний)

№	Назва, адреса, код ЄДРПОУ	Дата реєстрації/дата запису в держреєстрі Розмір уставного фонду	Власники/ засновники(учасники)	КВЕД
4.	ЗАКРИТЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПАРК «ВУГЛЕНАШ» 83050, Донецька обл., місто Донецьк, ВУЛУНІВЕРСИТЕТСЬКА, 36А ЄДРПОУ:31582480	Дата державної реєстрації: 11.07.2001 Дата запису держреєстрі: 12.05.2006 Уставної фонд, грн. 154000.00	Адреса засновника: 02001, м. Київ, Дніпровський район, ВУЛ. М.РАСКОВОЇ, будинок 1 Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 8085.00 (11,76%) 3. «НАУКОВО-ВИРОБНИЧЕ ОБ'ЄДНАННЯ «АРСЕНАЛ» Код ЄДРПОУ засновника: 34690805 Адреса засновника: 01010, м. Київ, Печерський район, ВУЛИЦЯ МОСКОВСЬКА, будинок 8 Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 52250.00 (76%) Основна частина внеску до статутного фонду серед засновників належить «НАУКОВО-ВИРОБНИЧЕ ОБ'ЄДНАННЯ «АРСЕНАЛ» Акціонери - юридичні особи у кількості 7 осіб Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 154000.00 Не можливо встановити співвідношення частин внеску за відсутності відповідної інформації в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань	Код КВЕД 28.92 Виробництво машин і устаткування для добувної промисловості та будівництва. Код КВЕД 28.99 Виробництво інших машин і устаткування спеціального призначення, н. в. і. у.; Код КВЕД 46.90 Неспеціалізована оптова торгівля; Код КВЕД 72.11 Дослідження й експериментальні розробки у сфері біотехнологій (основний);

№	Назва, адреса, код ЄДРПОУ	Дата реєстрації/дата запису в держреєстрі Розмір уставного фонду	Власники/ засновники(учасники)	КВЕД
5.	Енергетичний технологічний парк Інститут технічної теплофізики (м. Київ) http://logos-ukraine.com.ua/project/index.php?project=med3&board=teb4.html	Створений на базі Інституту технічної теплофізики НАН України згідно ЗУ №3118-III від 07.03.2002р.	Відсутня інформація.	Код КВЕД 72.19 Дослідження й експериментальні розробки у сфері інших природничих і технічних наук; Код КВЕД 72.20 Дослідження й експериментальні розробки у сфері суспільних і гуманітарних наук Відсутня інформація.
6.	ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПАРК «УКРАЇНСЬКІ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ»03151, м. Київ, ВУЛИЦЯ МІШИНА, будинок 3 ЄДРПОУ:31807545	Дата державної реєстрації: 04.02.2002 Дата запису держреєстрі: 27.12.2004 Розмір (грн.): 125000.00	1. ДОЧІРНСЬКЕ ПІДПРИЄМСТВО «ІНВЕСТПРОДАКШН СИСТЕМ» Код ЄДРПОУ засновника: 32110158 Адреса засновника: 01004, м.Київ, Печерський район, ВУЛИЦЯ БАСЕЙНА, будинок 5-Б Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 50000.00 (40%) 2. ЗАКРИТЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ЗАВОД РАДІОАПАРАТУРИ Код ЄДРПОУ засновника: 05416627	Код КВЕД 26.30 Виробництво обладнання зв'язку; Код КВЕД 82.99 Надання інших допоміжних комерційних послуг, н. в. і. у.; Код КВЕД 85.32 Професійно-технічна освіта; Код КВЕД 70.22 Консультування з питань комерційної діяльності й керування; Код КВЕД 72.19 Дослідження й експериментальні розробки у сфері інших природничих і технічних наук (основний); Код КВЕД 73.20 Дослідження кон'юнктури ринку та виявлення громадської думки

№	Назва, адреса, код ЕДРПОУ	Дата реєстрації/дата запису в держреєстрі Розмір уставного фонду	Власники/ засновники(учасники)	КВЕД
			<p>Адреса засновника: 03151, м. Київ, Солом'янський район, вулиця МІШИНА, будинок 3</p> <p>Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 75000,00 (60%)</p> <p>ВИГОДОДЕРЖУВАЧ - ДОВГІЙ СТАНІСЛАВ ОЛЕКСІЙОВИЧ, УКРАЇНА, 01001, М. КИЇВ, ПРОВУЛ. МИХАЙЛІВСЬКИЙ, БУД. 7, КВ. 3</p> <p>ВИГОДОДЕРЖУВАЧ - ДОВГІЙ ТАРАС ОЛЕКСІЙОВИЧ, УКРАЇНА, 01014, М. КИЇВ, ВУЛ. ПІДВИСОЦЬКОГО, БУД. 18, КВ. 53</p> <p>ВЛАСНИК ІСТОТНОЇ УЧАСТІ - ДОВГІЙ СТАНІСЛАВ ОЛЕКСІЙОВИЧ, УКРАЇНА, 01001, М. КИЇВ, ПРОВУЛ. МИХАЙЛІВСЬКИЙ, БУД. 7, КВ. 3</p> <p>ВЛАСНИК ІСТОТНОЇ УЧАСТІ - ДОВГІЙ ТАРАС ОЛЕКСІЙОВИЧ, УКРАЇНА, 01014, М. КИЇВ, ВУЛ. ПІДВИСОЦЬКОГО, БУД. 18, КВ. 53</p> <p>Основна частина внеску до статутного фонду належить засновників</p> <p>ЗАКРИТЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ЗАВОД РАДІОПАРАТУРИ</p>	

№	Назва, адреса, код ЄДРПОУ	Дата реєстрації/дата запису в держреєстрі Розмір уставного фонду	Власники/ засновники(учасники)	КВЕД
7.	<p>ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ПОВІДАЛЬНІСТЮ «ТЕХНОПАРК «КІЇВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» (ТОВ «ТЕХНОПАРК «КІЇВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА») 03056, м. Київ, ПРОСПЕКТ ПЕРЕМОГИ, будинок 37, кімната 171-4 ЄДРПОУ:33342975</p>	<p>Дата запису про про- ведення державної реєстрації юридичної особи: 22.12.2004 Розмір (грн.): 23700.00</p>	<p>1. ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «ЦЕНТР ПІДГОТОВКИ ЕНЕРГОМЕНЕДЖЕРОВ» Код ЄДРПОУ засновника: 25290973 Адреса засновника: 03056, м. Київ, Солом'янський район, ВУЛИЦЯ БОРЩАГІВСЬКА, будинок 115, кімната 310-314 Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 8058.00 (34%)</p> <p>2. МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІНАНСІВ» Код ЄДРПОУ засновника: 21547613 Адреса засновника: 01025, м. Київ, Шевченківський район, ВУЛИЦЯ ВОЛОДИМИРСЬКА, будинок 7 Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 7821.00 (33%)</p> <p>3. ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «УКРАЇНСЬКА ІНВЕСТИЦІЙНА КОМПАНІЯ» Код ЄДРПОУ засновника: 31455550</p>	<p>Код КВЕД 62.01 Комп'ютерне програмування; Код КВЕД 62.02 Консультування з питань інформатизації; Код КВЕД 71.20 Технічні випробування та дослідження; Код КВЕД 72.19 Дослідження й експериментальні розробки у сфері інших природничих і технічних наук; Код КВЕД 72.20 Дослідження й експериментальні розробки у сфері суспільних і гуманітарних наук (основний); Код КВЕД 74.90 Інша професійна, наукова та технічна діяльність, н. в. і. у.</p>

№	Назва, адреса, код ЄДРПОУ	Дата реєстрації/дата запису в держреєстрі Розмір уставного фонду	Власники/ засновники(учасники)	КВЕД
8.	ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «Інтелектуальні інформаційні технології»	Інформація відсутня.	Інформація відсутня.	Інформація відсутня.
9.	ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПАРК «ЯВОРИВ» 81000, Львівська обл., Яворівський район, місто Яворів, ВУЛИЦА ФРАНКА, будинок 8 ЄДРПОУ:3243377	Дата державної реєстрації: 19.03.2003 Дата запису держреєстрі: 02.04.2008 Розмір (грн.): 20000.00	1. НАУКОВО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО ТОВ «СТЕП» Код ЄДРПОУ засновника: 23959099 Адреса засновника: 79070, Львівська обл., місто Львів, Сихівський район, ВУЛИЦЯ ХУТОРІВКА, будинок 24 Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 1400.00 (7%) 2. ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «ЦЕНТР РОЗВИТКУ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ»	Код КВЕД 82.30 Організування конгресів і торговельних виставок; Код КВЕД 63.99 Надання інших інформаційних послуг, н. в. і. у.; Код КВЕД 69.10 Діяльність у сфері права; Код КВЕД 70.21 Діяльність у сфері зв'язків із громадськістю; Код КВЕД 70.22 Консультування з питань комерційної діяльності й керування (основний); Код КВЕД 74.90 Інша професійна, наукова та технічна діяльність, н. в. і. у.

№	Назва, адреса, код ЕДРПОУ	Дата реєстрації/дата запису в держреєстрі Розмір уставного фонду	Власники/ засновники(учасники)	КВЕД
			<p>Код ЄДРПОУ засновника: 32326769 Адреса засновника: 79011, Львівська обл., місто Львів, Галицький район, ВУЛИЦЯ СВЕЩІЦЬКОГО, будинок 1</p> <p>Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 10300.00 (51,5%)</p> <p>3. АДМІНІСТРАЦІЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗОНИ «ЯВОРІВ» Кол ЄДРПОУ засновника: 30480559 Адреса засновника: 81000, Львівська обл., Яворівський район, місто Яворів, ВУЛ. ПАНА ФРАНКА, будинок 8</p> <p>Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 1500.00 (7,5%)</p> <p>4. БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ІНКУБАТОР ЦЕНТР»</p> <p>Код ЄДРПОУ засновника: 23271115 Адреса засновника: 79013, Львівська обл., місто Львів, Галицький район, ВУЛ. СТЕПАНА БАНДЕРИ, будинок 32А</p> <p>Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 5200.00 (26%)»</p>	

№	Назва, адреса, код ЕДРПОУ	Дата реєстрації/дата запису в держреєстрі Розмір уставного фонду	Власники/ засновники(учасники)	КВЕД
10.	КОЛЕКТИВНЕ ПІДПРИЄМСТВО «РОКИТНЯНСЬКИЙ АГРОТЕХНОПАРК» Рокитнянський район, селище міського типу Рокитне, ВУЛИЦЯ ПОПОВИЧА, будинок 21 03580660	Дата державної реєстрації: 25.01.2003 Розмір (грн.): 235883.00	5. ФОНД ПІДТРИМКИ НАУКИ Код ЄДРПОУ засновника: 23949511 Адреса засновника: 79011, Львівська обл., місто Львів, Галицький район, ВУЛ.СВЕНЦИЦЬКОГО, будинок 1 Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 1600.00 (8%) Основна частина внеску до статутного фонду серед засновників належить ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «ЦЕНТР РОЗВИТКУ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ	Код КВЕД 45.20 Технічне обслуговування та ремонт автотранспортних засобів; Код КВЕД 46.71 Оптова торгівля твердим, рідким, газоподібним паливом і подібними продуктами; Код КВЕД 46-90 Неспеціалізована оптова торгівля; Код КВЕД 47.30 Роздрібна торгівля пальним; Код КВЕД 49.41 Вантажний автомобільний транспорт; Код КВЕД 42.11 Будівництво доріг і автострад (основний)

№	Назва, адреса, код ЄДРПОУ	Дата реєстрації/дата запису в держреєстрі Розмір уставного фонду	Власники/ засновники(учасники)	КВЕД
11.	ТОВ «ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПАРК «ТЕКСТИЛЬ» 73000, Херсонська обл., місто Херсон, БЕРИСЛАВСЬКЕ ШОСЕ, будинок 24 33590226 https://youcontrol.com.ua/catalog/company/details/33590226/	Інформація відсутня.	ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «ТЕРКУРІЙ- 2» Адреса засновника: *****, Тернопільська обл., місто Тернопіль, ВУЛИЦЯ КАРПЕНКА, будинок *****, квартира *****, Розмір внеску до статутного фонду (грн.)*****,**, Не можливо встановити співвідношення частин внеску за відсутністю відповідної інформації в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.	73.20 Дослідження кон'юнктури ринку та виявлення громадської думки усі види діяльності після реєстрації
12.	ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПАРК «МАШИНОБУДІВНИ ТЕХНОЛОГІЇ»	Дата державної реєстрації: 12.05.2004 Розмір (грн.): 0.00	І. БІЛЯКОВ ВІКТОР МИКОЛАЙОВИЧ Адреса засновника: 49000, Дніпропетровська обл., місто Дніпро, Бабушкінський район, ЗАПОРІЗЬКЕ ШОСЕ, будинок 48, квартира 300 Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 0.00	Код КВЕД 94.99 Діяльність інших громадських організацій, н. в. і. у. (основний)

№	Назва, адреса, код ЕДРПОУ	Дата реєстрації/дата запису в держреєстрі фонду	Власники/ засновники(учасники)	КВЕД
	49000, Дніпропетровська обл., місто Дніпро, ВУЛИЦЯ ЮРІЯ САВЧЕНКО, будинок 96, квартира 51 26511040		<p>2. БУЛАТ АНАТОЛІЙ ФЕДОРОВИЧ Адреса засновника: 49000, Дніпропетровська обл., місто Дніпро, Жовтневий район, ВУЛИЦЯ ГУСЕНКО, будинок 11 Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 0.00</p> <p>3. ВАСИЛЬСВ БОРИС ПАВЛОВИЧ Адреса засновника: 00000, МІСТО САНКТ-ПЕТЕРБУРГ, ВУЛИЦЯ ІНДУСТРІАЛЬНА, БУД.10, КВ. 325, РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 0.00</p> <p>4. ЗІНОВ'ЄВ ОЛЕКСІЙ МИХАЙЛОВИЧ Адреса засновника: 49000, Дніпропетровська обл., місто Дніпро, Жовтневий район, ВУЛИЦЯ ОБСЕРВАТОРНА, будинок 61 Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 0.00</p>	

№	Назва, адреса, код ЄДРПОУ	Дата реєстрації/дата запису в держреєстрі Розмір уставного фонду	Власники/ засновники(учасники)	КВЕД
			<p>5. МЕЖЕВОВСЬКИЙ ГОР ВАЛЕРІЙОВИЧ Адреса засновника: 49000, Дніпропетровська обл., місто Дніпро, Бабушкінський район, ВУЛИЦЯ ЯРОСЛАВСЬКА, будинок 12 Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 0,00</p> <p>6. П'ЯНИХ СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ Адреса засновника: 49000, Дніпропетровська обл., місто Дніпро, Красногвардійський район, ВУЛИЦЯ РОБОЧА, будинок 65, квартира 316 Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 0,00</p> <p>Не можливо встановити співвідношення частин внеску за відсутністю відповідної інформації в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.</p>	

№	Назва, адреса, код ЄДРПОУ	Дата реєстрації/дата запису в держреєстрі Розмір уставного фонду	Власники/ засновники(учасники)	КВЕД
13.	ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПАРК «РЕСУРСИ ДОНБАСУ» 83001, Донецька обл., місто Донецьк, ВУЛИЦЯ АРТЕМА, будинок 95 32321907	Наукові і навчальні прилади Дата державної реєстрації: 25.12.2002 Розмір (грн.): 206250.00	АКЦІОНЕРИ ЗГІДНО РЕЄСТРУ ВЛАСНИКІВ ЦІННИХ ПАПЕРІВ Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 206250.00	Код КВЕД 46.90 Неспеціалізована оптова торгівля
14.	ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПАРК «УКРАЇНСЬКИЙ МІКРОБІОЛОГІЧНИЙ ЦЕНТР СИНТЕЗУ ТА НОВИТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ» 65011, Одеська обл., місто Одеса, ВУЛИЦЯ РИШЕЛЬСЬКА, будинок 28 33215342	Дата запису: 11.10.2004 Розмір (грн.): 23700.00	1. МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНИТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ Код ЄДРПОУ засновника: 26249278 Адреса засновника: 65009, Одеська обл., місто Одеса, Приморський район, ВУЛИЦЯ ПОНЕРСЬКА, будинок 2 Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 4740.00 (20%) 2. ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ Код ЄДРПОУ засновника: 20933314 Адреса засновника: 65009, Одеська обл., місто Одеса, Приморський район, ПОНЕРСЬКА, будинок 2 Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 4740.00 (20%)	Код КВЕД 72.19 Дослідження й експериментальні розробки у сфері інших природничих і технічних наук

№	Назва, адреса, код ЕДРПОУ	Дата реєстрації/дата запису в держреєстрі Розмір уставного фонду	Власники/ засновники(учасники)	КВЕД
			<p>3. ОСТРОВСЬКА ЛЮДМИЛА АНАТОЛІВНА Адреса засновника: 65000, Одеська обл., місто Одеса, Приморський район, ВУЛИЦЯ КАНАТНА, будинок 2, квартира 14 Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 4740.00 (20%)</p> <p>4. ВАСИЛЕНКО МИКОЛА ДМИТРИВИЧ Адреса засновника: 65000, Одеська обл., місто Одеса, Клівський район, ВУЛИЦЯ АКАДЕМІКА ФІЛАТОВА, будинок 1, квартира 19 Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 3555.00 (15%)</p> <p>5. МАЛЬГОТА ОЛЕКСАНДР АКСЕНТИЙОВИЧ Адреса засновника: 65000, Одеська обл., місто Одеса, Клівський район, ФОНТАНСЬКА ДОРОГА, будинок 51, корпус А, квартира 41 Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 2370.00 (10%)</p> <p>6. БАЙМУРАТОВ МИХАЙЛО ОЛЕКСАНДРОВИЧ Адреса засновника: 65091, Одеська обл., місто Одеса, Малиновський район, ВУЛИЦЯ ГОЛОВКІВСЬКА, будинок 2, квартира 1 Розмір внеску до статутного фонду (грн.): 3555.00 (15%)</p>	

Згідно з ч. 1 ст. 3 Закону спеціальний режим інноваційної діяльності запроваджується для технологічного парку строком на 15 років і діє при виконанні проектів технологічного парку.

Державне сприяння інноваційній діяльності технологічних парків здійснюється шляхом державної фінансової підтримки та цільового субсидювання проектів технологічних парків (ч.2 ст. 3).

Стаття 6 Закону передбачає фінансову підтримку проектів технологічних парків. Для *фінансової підтримки* проектів технологічних парків запроваджується бюджетна програма підтримки діяльності технологічних парків. Для реалізації проектів технологічних парків щорічно в Державному бюджеті України за бюджетною програмою підтримки діяльності технологічних парків визначаються кошти, що спрямовуються на:

повне або часткове (до 50 відсотків) безвідсоткове кредитування (на умовах інфляційної індексації) проектів технологічних парків;

повну або часткову компенсацію відсотків, сплачуваних виконавцями проектів технологічних парків комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування проектів технологічних парків.

Порядок надання фінансової підтримки технологічним паркам, їх учасникам та спільним підприємствам для реалізації проектів технологічних парків встановлюється Кабінетом Міністрів України відповідно до закону.

Для реалізації проектів технологічних парків технологічним паркам, їх учасникам та спільним підприємствам, що виконують проекти технологічних парків, державою надаються *цільові субсидії* у вигляді: сум ввізного мита, що нараховуються згідно з митним законодавством України, при ввезенні в Україну для реалізації проектів технологічних парків нових устаткування, обладнання та комплектуючих, а також матеріалів, які не виробляються в Україні ст. 7 Закону «Цільові субсидії технологічних парків».

Суми ввізного мита, що нараховуються згідно з митним законодавством України при ввезенні в Україну для реалізації проектів технологічних парків нових устаткування, обладнання та комплектуючих, а також матеріалів, які не виробляються в Україні, технологічні парки, їх учасники та спільні підприємства не перераховують до бюджету, а зараховують на спеціальні рахунки технологічних парків, їх учасників та спільних підприємств.

При цьому на спеціальні рахунки учасників технологічних парків та спільних підприємств, які є виконавцями проектів технологічних парків, зараховуються 50 відсотків сум ввізного мита, а решта 50 відсотків сум ввізного мита зараховуються на спеціальний рахунок керівного органу відповідного технологічного парку.

Порядок зарахування сум ввізного мита на спеціальні рахунки технологічних парків, їх учасників та спільних підприємств, порядок використання коштів цільових субсидій та порядок контролю за їх використанням встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Законом також передбачено, на які потреби можуть бути використані кошти цільових субсидій технопарком (ст. 8 Закону).

Реалізація проекту технологічного парку не може бути підставою для зниження податкових зобов'язань за основним видом діяльності виконавця цього проекту технологічного парку.

Крім того, статтею 9 Закону встановлено можливість отримання *кредитів* для проектів технологічних парків: «Проекти технологічних парків є пріоритетними для залучення коштів Української державної інноваційної компанії та її регіональних відділень».

Проте реальна допомога від держави суб'єктам господарювання, які розробляють та втілюють у життя наукові та науково-технічні, практично відсутня. На це ж звертає увагу у своїх працях Сарана С. і пропонує запровадити такий спеціальний податковий режим технологічних парків, який би комплексно забезпечував звільнення суб'єктів, що здійснюють таку діяльність від сплати податків і зборів¹.

Основною проблемою функціонування технологічних парків є відсутність в більшості технологічних парків або недостатня прозорість інформації щодо зв'язків технологічних парків з МСП та стартапами (у т.ч. про комерціалізацію результатів науково-дослідних досліджень за допомогою утворення МСП та стартапів), відсутність чіткого розуміння у суб'єктах підприємницької діяльності призначення Технопарку, доцільність та відсутність виключності використання цього поняття у назві. У більшості суб'єктів відсутня інформація про результати науково-дослідних робіт, а присутні лише напрямки діяльності.

Таким чином, наукові та технологічні парки відіграють важливу роль у зростанні економіки з того часу спирається на творчість та інновації. На жаль, існує кілька обмежень на розробку ідеї науково-технічних парків, таких як регуляторне, достатнє житло і т. д. У наші дні ми є свідком повільної економіки у всьому світі, де бізнес-партнери скорочуються або закриваються їх підрозділи. У такій економіці існує сильна потреба підтримувати продукти з інноваційними ідеями та Науково-технічні парки могли б заповнити прогалину в цій економіці.

¹ Спеціальні податкові режими технологічних та наукових парків. *Публічне право*. № 3 (7). 2012. С. 83–90. С. 84, 88.

Для кращого функціонування інфраструктури інноваційної діяльності доцільним би було відновлення діяльності технологічних парків в Україні для виконання наукомістких інноваційних проєктів у пріоритетних напрямках науково-технологічного розвитку. Слід погодитися зі змінами, які пропонуються до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та Податкового кодексу України щодо забезпечення податкових, фінансових важелів підтримки діяльності технопарків, які були встановлені Законом України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків»^{1, 2}. А також, внести зміни до Закону України «Про інноваційну діяльність» та Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» щодо врегулювання діяльності технопарків як територій зі спеціальним режимом діяльності, у тому числі визначити поняття «технопарк», його організаційно-правові форми, особливості утворення та ліквідації, діяльності, вимоги щодо діяльності організацій, які розміщені на території технопарку, пільговий фінансово-кредитний і податковий режим діяльності таких організацій.

¹ Спеціальні податкові режими технологічних та наукових парків. *Публічне право*. № 3 (7). 2012. С. 83–90. С. 84, 88.

² Національна інноваційна система: стан та законодавче забезпечення розвитку. *Парламентські слухання* К. № 2. 2018. 239 с. С.168.

III. ІНФРАСТРУКТУРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

3.1 Діяльність сучасних мереж трансферу технологій у національній інноваційній системі

Першочерговим для подальшого розвитку України є активізація інноваційної діяльності та впровадження ефективного механізму трансферу технологій (далі – ТТ), що вимагає удосконалення вітчизняної законодавчої бази, враховуючи європейські стандарти. З метою забезпечення сталого розвитку, підвищення ефективності виробництва й конкурентноздатності промислової продукції необхідні науково обґрунтовані та високоефективні стратегії розвитку галузей промисловості з урахуванням їх інноваційної спрямованості¹.

На думку В. М. Геєць, інноваційного сплеску на території України не відбулося з причини невірно обраних орієнтирів економічного розвитку на рівні державної політики, яка була і залишається непродуманою й непослідовною та має лише одну реальну мету – стимулювання використання матеріальних факторів економічного зростання без продуманої стратегії на майбутнє, в якому суспільство та економіка знань будуть визначальними².

Основою системного розвитку інноваційної сфери є законодавство, з огляду на це проаналізуємо вітчизняну законодавчу базу. З проголошенням Україною незалежності було прийнято декілька нормативних актів, які повністю або частково присвячені регулюванню відносин у цій царині. Зокрема, Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в

¹ Жуков І. М. Правове забезпечення економічної безпеки України в контексті інноваційного розвитку. Правове забезпечення економічного суверенітету держави в умовах міжнародної інтеграції: матеріали Круглого столу (м. Донецьк, 23 листопада 2010р.). Донецьк. 2010. С. 33-39.

² Геєць В. М., Семиноженко В. П. Інноваційні перспективи України: монографія Харків: Константа. 2006. 272 с.

Україні»¹, який регулює правові, економічні та організаційні аспекти створення і реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та сприяє державній підтримці відповідних напрямів. Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки»² лише частково ефективний, оскільки існують певні «прогалини» в механізмі створення та виконання програм, що реалізують пріоритети. Закон України «Про інноваційну діяльність»³ фактично є неефективним, оскільки відсутні сучасні механізми державно-приватного партнерства в інноваційній сфері та механізми податкових пільг, що стимулюють розвиток інноваційної діяльності, а недостатнє державне фінансування призводить до неможливості надання суб'єктам інноваційної діяльності належного фінансування для реалізації інноваційних проектів. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»⁴ є частково ефективним, зокрема, тому, що деякі його положення не використовуються через відсутність фінансово-кредитних та податкових важелів регулювання державою відносин у науковій і науково-технічній діяльності. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»⁵ є частково ефективним, оскільки норми закону щодо цільового субсидювання ТТ не застосовуються та не містять податкових пільг щодо ТТ. Під час прийняття цього закону у першу його редакцію було внесено зміни та суттєві корективи (починаючи зі зміни назви законопроекту до зміни самої концепції)⁶.

Відносини у сфері ТТ у зарубіжних країнах, як правило, регулюються спеціальним законом, і Україна не є винятком. У преамбулі Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» зазначається, що цей закон визначає правові, економічні, організаційні та фінансові засади державного регулювання діяльності у сфері ТТ і спрямований на забезпечення ефективного використання науково-технічного та інтелектуального потенціалу України, технологічності виробництва продукції, охорони майнових прав на вітчизняні технології та/або їх складові на тери-

¹ Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні. Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012 р. N 19-20. ст.166.

² Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України Закон від 11.07.2001 р. №2623-III. *Відомості Верховної Ради України*, 2001, N 48, ст.253.

³ Про інноваційну діяльність: Закон України 04.07.2002 №40-IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2002, N 36, ст. 266.

⁴ Про наукову і науково-технічну діяльність. Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2016, № 3, ст.25.

⁵ Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій: Закон України від 14.09.2006 р. № 143-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 45. ст. 434.

⁶ Гук О. Нормативно-правові аспекти державного регулювання трансферу технологій. *Економіка та управління національним господарством*. 2014. № 5(155). С. 85.

торії держав, де планується або здійснюється їх використання, розширення міжнародного науково-технічного співробітництва у цій сфері¹. Уперше категорія «технологія» розкривається як результат науково-технічної діяльності, сукупність систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та інших рішень про перелік, строк, порядок та послідовність виконання операцій, процесу виробництва та/або реалізації і зберігання продукції, надання послуг.

Як зазначає О. М. Давидюк, нинішній стан розвитку національної економіки свідчить про те, що вона гостро потребує оновлення виробничих активів суб'єктів господарювання обладнанням і устаткуванням, яке належить до більш високого технологічного укладу. У сучасних умовах розвитку господарських відносин такого результату можливо досягнути виключно за рахунок впровадження у виробничу сферу народного господарства новітніх та передових технологій. Але чинне законодавство України у цій сфері вже давно не відповідає вимогам, які до нього висувуються з боку суб'єктів господарювання, що виявили бажання впровадити технологію у свій цілісний майновий комплекс та здійснювати власну господарську діяльність із її використанням².

Саме тому головним завданням юридичної науки є розробка якісно оновленого правового інституту ТТ, у якому будуть поєднані як приватно-правові інтереси виробника, так і публічний інтерес держави до широкого проникнення цих об'єктів у національну економіку України. Незважаючи на те, що Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» було прийнято ще у 2006 р., в практиці господарювання суспільні відносини, пов'язані із створенням, передачею прав та втіленням технологій, не набули значного поширення. Цей об'єкт досі залишається не затребуваним з боку вітчизняних виробників.

Починаючи з другої половини 2000-х років, коли інформаційні технології зробили значний крок уперед, а доступ до мережі Інтернет одержала більшість населення, інформація, розміщена на інтернет-сайтах, використовується все частіше. Це ж стосується і безпосередньо пошуку інформації про нові технології, партнерів, інвесторів для реалізації процесу ТТ. Особливого значення в цьому процесі набуває відкритість і доступність інформації про технологію або її складову. Зазначені аспекти впливають на більшість суб'єктів ТТ певним чином:

¹ Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій: Закон України від 14.09.2006 р. № 143-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 45. ст. 434.

² Давидюк О. М. Відмежування технології та винаходу: господарсько-правовий аспект. *Економічна теорія та право*. № 3 (22) 2015. С. 137-146.

– розробник технології має можливість виставити всю необхідну інформацію про технологію в Інтернеті, що спростить пошук інвестора або компаньйона;

– для інвестора спрощується пошук і відбір інноваційних проектів, які він бажає проінвестувати;

– збільшується коло ймовірних розробників технології, яка необхідна замовнику;

– споживач отримує більшу кількість нових послуг, товарів чи технологій на ринку, задовольняючи власний попит.

В українському суспільстві активно обговорюється роль мережі трансферу технологій в інноваційному процесі у розрізі недостатньої ефективності механізмів трансферу і комерціалізації технологій, поганої керованості цими процесами та можливості таких мереж подолати ці недоліки. Незмінною темою професійних дискусій є проблематика необхідності створення нової чи удосконалення функціонування існуючих трансферних мереж. На сьогодні однозначної відповіді на це питання не існує. В першу чергу, це пов'язано з тим, що в вітчизняному законодавстві до сих пір не визначено поняття та механізмів діяльності мереж трансферу технологій.

Метою створення сучасних МТТ є в першу чергу відкритість та доступність інновацій. Принцип відкритих інновацій покладений в основу діяльності будь-якої сучасної мережі. Однак не слід плутати такі мережі з транснаціональними корпораціями, які здійснюють свою діяльність за схожим, мережевим принципом.

Відкриті інновації мають на увазі використання цільових потоків знань для прискорення внутрішніх інноваційних процесів, а також розширення ринків для більш ефективного використання інновацій. Як зазначає Ю. М. Бажал, відкриті інновації базуються на величезних надлишкових знаннях, що повинні бути оперативним чином використані компанією, яка їх отримала, для створення додаткової вартості. Компанія може залучати нові ідеї і виходити на ринок з новим продуктом не лише завдяки власним внутрішнім розробкам, але також у співпраці з іншими організаціями. Основна ідея в тому, що в сучасному світі знання широко розподілені, і тому компанії отримують максимум ефекту, якщо будуть залучати (купувати або ліцензувати) результати чужих винаходів і ділитися (відкривати для ліцензування і продавати) своїми технологіями¹.

Як зазначав В. Ванхавербеке, звичайний закритий процес генерації інновацій у компаніях має такі недоліки: для багатьох завдань, на вирішення

¹ Бажал Ю. М. Інноваційне підприємництво: креативність, комерціалізація, екосистема: навч. посібник / ред. Ю. М. Бажал. Київ : Пульсари, 2015. 278 с.

яких компанії витрачає величезні ресурси, у світі існують ефективні рішення, доступні за порівняно невисокими цінами; не все, що придумують дослідники, використовується компанією (за даними досліджень більше 80 % патентів, якими володіють компанії, припадають пилом на полицях, не приносячи прибутку); багато з проектів, які компанія відкидає, насправді цінні, але просто не застосовні в середині компанії, не відповідають її бізнес-моделі¹.

Доступність та відкритість інформації разом з європейським досвідом можна вважати головними каталізаторами, які вплинули на спроби створення в Україні перших МТТ. Вони набули популярності серед суб'єктів інноваційних відносин та малих і середніх підприємств Європи завдяки своїй прозорості, легкості розміщення інформації та отримання результатів. Адже саме в технологічних профілях МТТ містяться: науково-технічні можливості інноваційних проектів, економічні аспекти, бізнес-інтереси та механізми управління. Тому з впевненістю можна твердити, що саме інформаційна складова технології, яка розміщена в технологічному профілі, забезпечує її просування на ринок.

Звернемо увагу на те, що звернувшись до будь-якої МТТ, клієнти отримують:

- допомогу в пошуку партнерів для розробки, реалізації або впровадження інноваційних проектів;
- входження на інноваційний ринок є ефективнішим при наявності місцевих партнерів;
- об'єднання «споживачів» і постачальників технологій (завдяки комунікаціям між обома сторонами в рамках МТТ);
- завдяки участі в МТТ виникають додаткові механізми комерціалізації, у тому числі можливість міжнародного ТТ;
- стартапи компанії отримують підтримку;
- налагодження контактів між невеликими підприємствами та великими компаніями.

Першою на пострадянському просторі створення МТТ ініціювала Росія. З 2002 р. функціонує Російська мережа трансферу технологій (далі – RTTN), яка об'єднує понад 70 регіональних інноваційних центрів із 29 регіонів Російської Федерації та країн СНД, які спеціалізуються на ТТ. Клієнтами RTTN є компанії малого, середнього та великого бізнесу, академічні і галу-

¹ Ванхавербеке В. Формирование и развитие теории открытых инноваций. *Інновації*. 2008. №8. С. 78-84.

зеві науково-дослідні інститути та університети. Учасником мережі може стати будь-яка фізична чи юридична особа¹.

В Україні після проголошення незалежності було здійснено декілька спроб організувати дієву МТТ. Серед реалізованих проєктів найбільш вдалою вважається Українська інтегрована система трансферу технологій (далі – УІСТТ), до структури якої входять сім регіональних і галузевих центрів, і 17 центрів трансферу технологій науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів України. Мережа створена за рішенням Державного агентства з питань науки, інновацій і інформації України і покликана забезпечити накопичення і здійснення оперативного обміну інформацією між розробниками і споживачами інноваційної продукції. УІСТТ має забезпечувати функціонування каналів трансферу для просування інформаційних технологій, високотехнологічної продукції та послуг на внутрішній і зовнішній ринки.

Мета створення УІСТТ полягає у формуванні ефективного інструменту, спрямованого на комплексну і систематичну підтримку процесів ТТ, розширення регіональної та міжрегіональної взаємодії між суб'єктами інноваційної діяльності та ТТ і створення умов для просування інноваційних технологій та високотехнологічної продукції на внутрішній та зовнішній ринки (ст. 2 Регламенту)². Що стосується її головних завдань, то вони сформувані у Регламенті роботи УІСТТ:

- виявлення технологічних потреб і наявних технологічних розробок у наукових організаціях, підприємствах і компаніях;
- формування єдиної бази технологічних запитів та пропозицій; забезпечення відкритого доступу до інформації щодо технологій та інших об'єктів інтелектуальної власності, які мають комерційну цінність;
- поширення технологічної інформації серед наукових організацій та підприємств;
- допомога науковим організаціям та підприємствам у пошуку партнерів для здійснення ТТ як в Україні, так і за кордоном;
- створення прозорого процесу взаємодії технологічних брокерів та потенційних покупців; пошук партнерів для реалізації міжнародних іннова-

¹ Слава С. С., Слава С. О., Турок Л. В., Бабич Д. О. Контентний порівняльний аналіз мереж співпраці університетів та підприємств: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Серія: Економіка*. 2014. Вип. 1 (42). С. 72–77.

² Регламент роботи Української інтегрованої системи трансферу технологій. Офіційний сайт Української інтегрованої системи трансферу технологій URL: www.untt.com.ua/.../reglament-roboti-uisstt.doc.

ційних проектів, включаючи спільну участь у проектах, фінансованих Європейською Комісією¹.

До основних завдань МТТ, як вже зазначалося, належить обмін інформаційними даними щодо створених результатів науково-технічної діяльності, нових розробок та технологій, з одного боку, а з другого, щодо запитів суб'єктів комерційної діяльності стосовно необхідних їм інноваційних продуктів. Такі інформаційні бази даних утворюють технологічні профілі, які складаються з технологічних запитів / технологічних пропозицій (далі – ТЗ/ТП) клієнтів. Шаблон технологічного профілю має вигляд анкети інноваційного проекту. Інформація, з якої складається профіль, практично повністю збігається з профілями, що використовується в мережах Європейського Союзу, Росії, Білорусії.

Профілі різних МТТ складаються з таких елементів: первинна інформація про технологію, її інноваційність, комерційний аспект, головні переваги порівняно з іншими технологіями, кому належать права інтелектуальної власності.

Діяльність УІСТТ забезпечується різними суб'єктами господарювання – учасниками мережі, кожний з яких виконує різну за предметом діяльність, маючи різний обсяг прав та обов'язків. Чільне місце в структурі мережі займає координатор мережі, який здійснює оперативне управління мережею, сертифікацію, навчання та методичну підтримку учасників мережі, контроль за дотриманням Регламенту роботи, підтримує роботу електронної платформи та веб-сайту мережі, забезпечує розвиток міжнародного співробітництва (п. 3.2 Регламенту)². Координатором мережі призначено державне підприємство Центр науково-технічної інформації та сприяння інноваційному розвитку України (Укртехінформ). Повноваження координатора мережі можна поділити на такі групи: робота з учасниками; організаційне забезпечення електронної платформи; міжнародна співпраця.

Згідно з пунктом 3.1 Регламенту УІСТТ учасниками мережі можуть бути організації інноваційної інфраструктури, які здійснюють свою діяльність у сфері ТТ, мають широку клієнтську базу та можливість надавати своїм клієнтам послуги, визначені Регламентом (розділ 4)³. Отже не кожна організація має шанс отримати статус учасника мережі, а лише ті, які відповідають певним критеріям, а саме: організації, які пов'язані з інноваційною сферою;

¹ Регламент роботи Української інтегрованої системи трансферу технологій. Офіційний сайт Української інтегрованої системи трансферу технологій URL: www.untt.com.ua/.../reglament-roboti-uistt.doc.

² Там само.

³ Там само.

діяльність організації має бути спрямована у сферу ТТ; приймаються не новостворені організації, а лише ті, які працювали в інноваційній сфері, та мають власну клієнтську базу. Якщо організація відповідає таким критеріям, для отримання статусу учасника мережі їй необхідно пройти процедуру сертифікації для підтвердження професіоналізму та гарантування надання якісних послуг з пошуку та поширення технологічної інформації.

Процедуру отримання членства можна поділити на такі етапи: 1) заповнення анкети та заяви для отримання членства в мережі; 2) розгляд анкети заявника координатором з наступним винесенням рішення; 3) проходження процедури сертифікації; 4) підписання договору про членство у мережі та надання параметрів доступу до електронної платформи.

Після отримання статусу учасника мережі організація наділяється правами та обов'язками, які можемо поділити на такі групи: робота з клієнтами мережі; робота з електронною платформою. Своїм клієнтам організація надає послуги, передбачені мережею:

- допомогу у формулюванні ТП/ТЗ;
- проведення технологічного аудиту;
- розміщення профілів технологічних запитів та пропозицій на електронній платформі;
- інформування про нові ТП/ТЗ, що відповідають потребам клієнта;
- пошук потенційних партнерів і проведення переговорів про технологічне співробітництво;
- надання послуг технологічного брокера;
- інформаційну та консультативну підтримку клієнтів щодо участі в Рамкових програмах ЄС та допомогу у пошуку партнера;
- інформування та консультування про конкурси і програми, що надають фінансову підтримку проектам комерціалізації технологій;
- просування ТП/ТЗ клієнтів на різних заходах, спрямованих на пошук партнерів (виставках, ярмарках, брокерських заходах тощо);
- інші види послуг (технологічний аудит, маркетинг, консалтингові послуги у сфері захисту інтелектуальної власності, проведення науково-технічної експертизи та ін.)¹.

Однак, з огляду на різноманітність організацій, які беруть участь у діяльності мережі, пропонуємо їх поділити на дві категорії: 1) технологічні посередники (агенти); 2) сервісні організації. До технологічних посередників (агентів) відносяться учасники мережі, які здійснюють посередницьку

¹ Про інноваційну діяльність: Закон України 04.07.2002 №40-IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2002, N 36, ст.266.

(агентську) діяльністю як технологічні брокери щодо передачі (надання) майнових прав на результати науково-технічної діяльності, об'єкти права інтелектуальної власності, технології та інші інноваційні продукти. Сервісні організації – учасники, які надають допоміжні послуги у сфері ТТ (інформаційні, консалтингові, маркетингові, фінансові, юридичні та інші).

Учасниками УІСТТ є також партнери мережі. Згідно з регламентом мережі партнерами є організації інноваційної інфраструктури незалежно від форми власності, що на постійній або тимчасовій основі надають послуги у галузі науково-технічної експертизи, захисту прав інтелектуальної власності, менеджменту, маркетингу, консалтингу, рекламної та інформаційної діяльності (п. 3.3 Регламенту)¹. Організація, яка має намір отримати статус партнера, повинна мати у своєму штаті спеціалістів, у яких наявні знання для роботи у сфері ТТ. Статус партнера мережі присвоюється тільки після проходження процедури сертифікації організації та укладання відповідного договору з координатором мережі.

Таким чином робимо висновок, що організація – потенційний партнер мережі повинна відповідати певним критеріям, а саме: мати досвід діяльності у сфері ТТ та створення інноваційної продукції, що підтверджується результатами внутрішньої сертифікації; виявити власну ініціативу для отримання статусу партнера мережі. Наведені критерії відповідають принципам побудови МТТ, зокрема, щодо професійності учасників та добровільності участі. Зазначимо, що Регламент мережі не розкриває, чим саме займаються партнери УІСТТ, у чому полягають їх цілі, права та обов'язки. Однак, на наш погляд, предмет діяльності учасників мережі становить надання клієнтам – суб'єктам господарської діяльності допоміжних послуг (інформаційних, фінансових, консалтингових та інших) щодо ТТ, які сприяють передачі (наданню) майнових прав на них від розробників до інших суб'єктів господарювання та їх використанню на всіх стадіях просування технологій та/або їх складових на ринок. У зв'язку із спільними інтересами щодо активізації ринку обігу майнових прав інтелектуальної власності партнери-учасники залучаються до виконання спільних проєктів. Однак правове положення партнера, як учасника МТТ, на відміну від інших учасників не має єдиних засад у різних мережах, вони визначаються на підставі положень регламенту та інших внутрішніх положень цієї організації, а залежать від конкретних цілей та організаційно-правової форми діяльності мережі. Зокрема, згідно з пунктом 3.5 регламенту

¹ Регламент роботи Української інтегрованої системи трансферу технологій. Офіційний сайт Української інтегрованої системи трансферу технологій URL: www.untt.com.ua/.../reglament-roboti-uisst.doc.

мережі партнер може набути статусу учасника мережі¹. На сайті Національної мережі трансферу технологій (NTTN) зазначено, що партнером можуть стати, окрім підприємств, організацій та установ незалежно від форм власності, й іноземні юридичні особи та міжнародні організації.

Отже, слід констатувати, що партнери як учасники МТТ в Україні мало чим вирізняються від інших учасників, які надають послуги щодо забезпечення комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності. Однак, на наш погляд, партнери мережі мають виконувати інші функції: брати участь у безпосередньому розвитку мережі залежно від організаційно-правової форми діяльності, управління майновими та/або немайновими вкладками, вчиняти дії з покращення організації її діяльності, просування, налагодження міжнародних зв'язків. Партнери мають надавати послуги не безпосередньо клієнтам, а адміністратору мережі чи іншим партнерам.

Учасниками мережі УІСТТ є і клієнти. Відповідно до п. 4.3 Регламенту клієнти УІСТТ – це «продавці» та «покупці» технологій: академічні і галузеві науково-дослідні інститути, університети, компанії малого, середнього та великого бізнесу, приватні особи, що здійснюють просування технологічної інформації та пошук технологічних партнерів². Клієнтом мережі може стати будь-яка фізична або юридична особа, що заповнила і надіслала до організації – учасника УІСТТ технологічний профіль для розміщення його на веб-сайті мережі. Саме на етапі розміщення інформації повинен реалізовуватися принцип достовірності інформації, який є ключовим при побудові МТТ. Однак після ліквідації в 2014 р. Державного агентства з питань науки, інновацій і інформації України мережа УІСТТ припинила повноцінно функціонувати.

На теренах України УІСТТ не єдина МТТ. В 2007 р. Президія Академії технологічних наук України прийняла рішення про створення Національної мережі трансферу технологій. Проектом передбачалося, що Українська мережа трансферу технологій (Ukrainian Transfer Technology Network, далі – UTTN) є всеукраїнською мережею і ставить перед собою мету сприяння комерціалізації наукомістких технологій і залучення наукового потенціалу України в світовий комерційний оборот³. При побудові UTTN за основу було обрано модель роботи IRC та RTTN.

¹ Регламент роботи Української інтегрованої системи трансферу технологій. Офіційний сайт Української інтегрованої системи трансферу технологій URL: www.untt.com.ua/.../reglament-roboti-uisst.doc.

² Там само.

³ Гончаренко М. Ф. Проблемы развития технологического брокерства в Украине. Создание и развитие Украинской сети трансфера технологий UTTN. Материалы Международного семинара «Сети трансфера технологий и поддержки инноваций. Международный опыт и перспективы Украины». 2008 р.

У подальшому Міністерством освіти і науки України було прийнято рішення про створення робочої групи, яка б займалась розробкою та впровадженням нової мережі трансферу технологій (наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження складу робочої групи зі створення Національної мережі трансферу технологій» від 31.07.2008 р. №712¹). У 2010 р. було підписано меморандум «Про створення та розвиток Національної мережі трансферу технологій NTTN державними та недержавними суб'єктами трансферу технологій» між Міністерством освіти і науки України, як уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері ТТ та Академією технологічних наук України. NTTN створювалась на основі UTTN, яка функціонувала у вигляді пілотного проекту².

NTTN побудована відповідно до методології і моделі IRC, з 2008 р. EEN), RTTN та UTTN. Проект NTTN спрямований на консолідацію інформаційних ресурсів державних, суспільних і приватних інноваційних структур, а також підприємств, установ і організацій у єдину МТТ з метою її подальшої інтеграції до європейської мережі EEN³.

Основні задекларовані завдання NTTN: ТТ, ноу-хау між науковими секторами та промисловістю; пошук партнерів та інвесторів для кооперації при розробці і впровадженні високотехнологічного наукового продукту як в Україні, так і за кордоном; організація взаємодії NTTN з міжнародними МТТ⁴.

У межах NTTN координатором виступає Академія технологічних наук України в особі Центру трансферу технологій. Локальними документами NTTN координатору надані такі права: діяти та укладати договори від імені мережі; встановлювати та затверджувати процедури взаємодії її учасників; розробляти та здійснювати супровід веб-сайту NTTN, її централізованих баз даних; розвивати організаційно-правові, методологічні, інформаційно-комунікаційні платформи та інше забезпечення.

NTTN складається з державних та недержавних сегментів. Кожний учасник мережі адмініструє власний сегмент та взаємодіє з координатором

¹ Про затвердження складу робочої групи зі створення Національної мережі трансферу технологій. Наказ МОН від 31.07.2008. №712. Офіційний сайт Національної мережі трансферу технологій. URL: <http://www.nttn.org.ua/images/sait/Documents/nakaz3.pdf?1>.

² Меморандум «Про створення та розвиток Національної мережі трансферу технологій NTTN державними та не державними суб'єктами трансферу технологій». Офіційний сайт Національної мережі трансферу технологій. URL: <http://www.nttn.org.ua/images/sait/Documents/memorandum3.pdf?1>.

³ Концепція та методологія Національної мережі трансферу технологій. Офіційний сайт Національної мережі трансферу технологій. URL: <http://www.nttn.org.ua/?idm=1&lng=1>.

⁴ Там само.

та іншими учасниками відповідно до умов договору. Під сегментом мережі необхідно розуміти юридичну особу будь-якої організаційно-правової форми, що створена відповідно до законодавства, або групу юридичних осіб, яка діє на основі договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів її учасників. Структура учасників мережі NTTN є аналогічною УІСТТ, а саме: координатор, учасники, партнери та клієнти.

Вітчизняні мережі у своїй діяльності досягли лише окремих локальних успіхів, оскільки не забезпечені підтримкою підрозділи з ТТ, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності у наукових установах академій наук та вищих навчальних закладах. Центри та МГТ належним чином не інтегровані між собою та з іншими елементами інноваційної інфраструктури країни. Окрім цього, загальним недоліком вітчизняних мереж є те, що процеси комерціалізації технологій є недостатньо ефективними. Діяльність кожної з них відбувається окремо, кожна має свою окрему базу даних, певне коло учасників, наявність ідентичних мереж створює перешкоди на шляху до вільного та швидкого доступу до всіх наявних технологічних профілів для потенційного покупця та продавця. Оптимальним вирішенням цієї проблеми є об'єднання цих баз в єдину загальнодержавну.

Найвідомішою мережею трансферу технологій вважається Європейська мережа підприємництва (далі – EEN). Вона створена в 2008 р. і є найбільш масштабною у світі і здійснює свою діяльність у 60 країнах.

На даний час EEN включає в себе понад 2 500 000 організацій-учасників; більш 600 організацій – контактних пунктів з підтримки та розвитку бізнесу; понад 4000 експертів у 66 країнах світу; 60 працівників у Європейській Комісії; понад 6 000 технологічних профілів; понад 10 000 бізнес-профілів; понад 100 великих заходів та 18 000 B2B зустрічей на рік.

Члени EEN пов'язані між собою за допомогою системи високотехнологічних баз даних, які дозволяють їм обмінюватися інформацією, технологіями та партнерами по бізнесу на території будь-якої з країн, що входить в EEN. Члени EEN також тісно пов'язані з Європейською Комісією, що дозволяє їм бути в курсі політики, що проводиться в ЄС, а також висловлювати свої пропозиції та зауваження з окремих питань ¹.

Рішення стосовно включення нових членів у EEN приймає керівний орган, який знаходиться в Брюсселі. Підставою для включення в мережу є

¹ Путівник Європейською мережею підприємств (EEN). Випуск 3. Київ, Берлін. 2017. URL: http://www.agritrade-ukraine.com/images/ATU/Путівник_Європейською_мережею_підприємств.pdf.

підписання відповідного контракту, що регламентує порядок роботи, права та обов'язки учасника EEN. Вона являє собою програмний комплекс, який включає в себе власний поштовий сервіс, систему миттєвого обміну повідомленнями, бази даних різного роду і веб-інтерфейси до них. Прямий доступ до EEN та всього програмного комплексу можна отримати тільки після проходження спеціалізованих тренінгів, на яких відбувається знайомство з інструментарієм і навчання методології складання профільних інформаційних запитів. Офіційною мовою EEN є англійська.

Робота EEN підтримується в рамках Програми з конкурентоспроможності та інновацій (Competitiveness and Innovation Framework Programme – CIP) і управляється Виконавчим Агентством з конкурентоспроможності та інновацій (далі – EACI), створеним Європейською Комісією.

За своєю природою EEN значно відрізняється від інших мереж. Головною її особливістю є структура. Зокрема, раніше це були, як правило, окремі організації (наприклад EIC – торгово-промислові палати, агенції регіонального розвитку або IRC – інноваційні агентства, центри трансферу технологій), сьогодні структура EEN являє собою консорціуми, які інтегрують перераховані організації. Членом консорціуму EEN може стати будь-яка організація, що працює в сфері підтримки малого і середнього бізнесу, трансферу і комерціалізації технологій¹.

EEN надає своїм учасникам, партнерам або заінтересованим особам такі послуги: а) кейси для інноваційної діяльності МСП; б) передача (трансфер) технологій; в) доступ до фінансування; г) консультації з питань законодавства та стандартів ЄС; г) захист прав інтелектуальної власності; д) заяви про оцінку законодавства ЄС; е) фінансування наукових досліджень².

Серед можливостей, які надані EEN, приділимо увагу доступу до єдиної бази даних ТЗ/ТП або Partnership Opportunities Data base (далі – POD). EEN працює з найбільшою в Європі базою даних передових технологій, яка містить понад 23 000 профілів, включаючи науково-дослідні та комерційні додатки. Щотижня база даних поповнюється новими профілями.

Слід зауважити, що під категорією «трансфер технологій» у EEN розуміють успішне застосування і/або адаптацію технології, розробленої в одній організації, для задоволення потреб однієї або декількох організацій. Передана технологія повинна бути інноваційною для одержувача. Передача

¹ Путівник Європейською мережею підприємств (EEN). Випуск 3. Київ, Берлін. 2017. URL: http://www.agritrade-ukraine.com/images/ATU/Путівник_Європейською_мережею_підприємств.pdf.

² Там само

технології включає в себе не лише передачу між організаціями, але і між різними секторами промисловості. Передача технології вважається досягнутою, коли було підписано ліцензійну угоду, угоду про створення спільного підприємства, угоду про виробничу і/або комерційну угоду з технічної допомоги. Угоди мають бути зосереджені на забезпеченні конкурентної переваги одержувача. Інноваційний характер повинен бути оцінений одержувачем, а не розробником.

У базі даних POD використовується п'ять типів профілів для пошуку партнерів, зокрема: технологічна пропозиція – Technology Offer; технологічний запит – Technology Request; бізнес-пропозиція – Business Offer; бізнес-запит – Business Request (BR); дослідницький запит – Research Development Request.

Технологічні профілі, занесені до POD EEN, перед виставленням в загальному доступі проходять процедуру валідації (перевірки якості). Ця процедура є необхідним інструментом для підтримки належної якості профілів ТП / ТЗ. В EEN прийнято двоступеневу систему перевірки якості технологічних профілів: внутрішня перевірка в партнерському центрі; зовнішня перевірка співробітниками EACI¹.

На першому етапі технологічний профіль розміщується у інформаційній системі центру/регіональному партнері у встановленому порядку. Після чого відбувається перевірка на відповідність профілю вимогам EEN, підтвердження його і розміщення в Базі даних EEN.

Процедура перевірки EACI передбачає ретельне дослідження технологічних профілів на предмет відповідності встановленим вимогам (у тому числі вибір типів співробітництва та коментарі до них, якість англійської мови і виконання інших рекомендацій Європейської Комісії), які були надіслані в базу даних EEN. Якщо профіль відповідає стандартам, що висуваються до технологічних профілів, й визначенням типів угод про технологічне партнерство, то він підтверджується. Якщо під час перевірки виявиться необхідність додаткової інформації або інформація розміщена неправильно, або тип співпраці з майбутніми партнерами не відповідає рекомендованим типам угод, профіль не підтверджується. Після чого виникає необхідність виправлення інформації, або ж видалення її з бази даних. Якщо після направлення на доопрацювання профіль не виправляється, згідно з рекомендаціями EACI через чотири тижні він видаляється автоматично².

¹ BBS Guidelines for Technology Offers and Requests. URL <http://www.iop.kiev.ua/~een/books.html>.

² Там само.

Сьогодні більшість національних МТТ, як слушно наголошують Г. Андрощук, О. Бутнік-Сиверський та П. Цибульов, уніфікують власні стандарти відповідно до стандартів EEN, трансформують типологію національної мережі таким чином, щоб організувати національні шлюзи, що з'єднують EEN і національні мережі. Внаслідок того, що подібне розширення відповідає політиці EEN, Європейський Союз підтримує такі ініціативи в країнах-партнерах через спеціальні проекти міжнародної технічної допомоги. Прикладами таких проектів можуть бути «Gate2RuBIN» в Російській Федерації та «EEN-Ukraine» в Україні¹.

EEN відкрита для всіх, але безпосередній доступ до неї через систему логінів і паролів мають саме члени консорціуму, що представляють EEN у своїй країні. Вся взаємодія між партнерами йде тільки через членів консорціуму².

Як зазначає Л. Непоп, члени мережі працюють на прямому контакті з МСП свого регіону, а також відповідають на запити підприємств з інших країн (через центри мережі цих країн), зацікавлених у розширенні свого бізнесу в даному регіоні. Її послуги (у рамках узгодженого переліку) безкоштовні для МСП і не мають адміністративних обмежень³.

Україна також приєдналась до цієї мережі, зокрема був створений Консорціумі EEN-Україна у 2011 р., який безпосередньо співпрацює з EEN. Консорціум створений згідно із ст. 21.5 Програми з конкурентоспроможності та інновацій («The Competitiveness and Innovation Framework Programme»), яка діяла протягом 2007 – 2013 рр.⁴. До нього увійшли представники бізнесу та державних установ, а також наукові організації. Зауважимо, що і сама EEN була створена в рамках цієї програми. Тому Консорціум можна вважати офіційним представником мережі EEN в Україні. Членами Консорціуму є Інсти-

¹ Университет исследовательского и предпринимательского типа: европейский опыт для Молдовы, России и Украины. Научно-практическое издание / кол. авторов: Андрощук Геннадий, Бодюл Татьяна, Бутник-Сиверский Александр, ВиеруЛилиана, Гаугаш Петру, Губернюк Лариса, Ильченко Владимир, Жуков Владимир, КашпжицкиДариуш, Мошнягул Наталья, Муравьев Александр, Недилько Сергей, Ожегальска-ГрубальскаЮстына, Орлюк Елена, Рыжов Николай, Твердохлеб Ирина, ТиронШтефан, Тур Анжелина, Хименко Олег, Хоменко Ольга, Цыбулёв Павел, Шестопапов Михаил; рук. авт. коллектива Хименко О. А. К.: Общество с ограниченной ответственностью «Т. А. Т. ГРУП», – 2011. С. 235.

² Yevgen Novikov, Sergiy Glibko, Legal Relations between Participants in a Technology Transfer Network. Mind the Gaps Economical Aspects in the Legal Thinking. 2018. p.154.

³ Непол Л. (2015) EEN – новий майданчик співпраці бізнесу України та ЄС. <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/10/30/7040079/>.

⁴ Аналіз правового регулювання діяльності інноваційних структур, підтримки малого та середнього підприємництва в Україні (регіональний аспект): наукове видання. за ред. С. В. Глібка, Ю. С. Атаманової, О. В. Черкасова. Х. Право, 2018. 96 с.

тут фізики НАН України (координатор консорціуму), Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Торгово-промислова палата України, ТОВ «Нова Інтернаціональна Корпорація», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство закордонних справ України, громадська організація «Споживач». Всі учасники EEN об'єднуються у консорціуми за країною (регіональною) ознакою. Відбір партнерів EEN здійснюється Європейською комісією на конкурсній основі раз на 5 років¹. Це лише перший успішний досвід створення консорціуму в Україні. Відповідно до правил ЄС на території України може бути створено ще 5-6 додаткових консорціумів у рамках EEN. Реєстрація нового консорціуму можлива в рамках відповідного конкурсу, оголошеного ЄС. Інформацію про це можна отримати у щорічній робочій програмі європейська програма підтримки малого та середнього бізнесу (далі – COSME)². Виходячи із цього та з відсутності інформації на порталі «Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», можемо зробити висновок, що вітчизняний Консорціум функціонує без створення юридичної особи. Основні його функції включають надання консультативних послуг компаніям країни/регіону, які вони представляють, щодо доступу на ринок ЄС та інших країн EEN (тарифне і нетарифне регулювання, оптимальні моделі виходу), щодо наявних інструментів фінансової допомоги, питань захисту прав інтелектуальної власності, комерціалізації інновацій, інформування про програми ЄС, в яких компанії та інші організації відповідних країн можуть брати участь (зокрема, Горизонт 2020, COSME та ін.), надають підтримку в пошуку партнерів для спільної участі в цих програмах, роз'яснюють правила та тендерні процедури, сприяння налагодженню бізнес-контактів шляхом організації бізнес-візитів компаній в інші регіони світу в ЄС та за його межами, робота з електронною базою комерційних та технологічних пропозицій EEN³. Варто зазначити, що український консорціум перебуває лише на етапі становлення, до планів входить створення контактних пунктів EEN в більшості регіонів України.

Приєднання до мережі EEN й створення Українського консорціуму дозволяє отримати доступ до всіх електронних інструментів EEN, що дає змогу на безоплатній основі використовувати надані можливості усім бажаним.

¹ Непол Л. (2015) EEN – новий майданчик співпраці бізнесу України та ЄС. <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/10/30/7040079/>.

² Програми підтримки підприємців. Офіційний сайт Мінекономрозвитку. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=8dc8c0b0-4e27-409c-b90e-f076ab2a27d8&p:title=ProgramiPidtrimkiPidprintsiv>.

³ Непол Л. (2015) EEN – новий майданчик співпраці бізнесу України та ЄС. <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/10/30/7040079/>.

Мета проекту EEN в Україні:

- залучення інвестицій для українських підприємств будь-якої форми власності з метою виробництва товарів і надання послуг;
- залучення нових технологій для підвищення конкурентоспроможності українських товаровиробників і тих компаній, що надають послуги;
- зростання прибутків українських підприємств за рахунок використання розроблених в Україні нових технологій та розвитку їх за допомогою закордонних партнерів¹.

Отримання Україною повноцінного статусу учасника EEN відкриває перед українськими малими та середніми підприємствами можливості щодо підтримки інновацій для малих та середніх підприємств (далі – МСП), які прагнуть розробити нові продукти або послуги:

- послуги з транснаціонального ТТ;
- послуги з пошуку нових технологій;
- послуги з пошуку передових партнерів у певній технологічній області, супровід цих процесів на всіх стадіях аж до підписання відповідних угод;
- пошук інноваційних технологій у країнах-учасниках EEN;
- пошук партнерів-інвесторів у країнах-учасниках EEN;
- розвиток дослідницьких та інноваційних можливостей МСП, що допоможе їм встановлювати та розвивати технологічне співробітництво з дослідницькими організаціями (проведення спільних заходів тощо)².

На нашу думку, потенціал розвитку Національної інноваційної системи України та МТТ ще не втрачений, однак на шляху до успішного розвитку стоять певні проблеми: формальний характер більшості суб'єктів інноваційної інфраструктури; відсутність належного контакту між науковцями та виробниками; в більшості випадків незадовільний стан матеріально-технічної бази у суб'єктів інноваційної інфраструктури, що призводить до неспроможності надати допомогу розробникам повною мірою; низький рівень інвестиційної привабливості для приватних інвесторів; неефективне територіальне розташування – відірваність від територіально-суспільних систем; низький рівень менеджменту та брак висококваліфікованих кадрів; недостатній контроль з боку держави за реалізацією інноваційно-інвестиційних проєктів; відсутність маркетингової та інформаційної підтримки на належному рівні; недосконалий та непродуманий склад суб'єктів.

¹ Путівник Європейською мережею підприємств (EEN). Випуск 3. Київ, Берлін. 2017. URL: http://www.agritrade-ukraine.com/images/ATU/Путівник_Європейською_мережею_підприємств.pdf.

² Там само.

Створення нової мережі, яка виступатиме ключовим елементом національної інноваційної системи у сегменті трансферу технологій, може відбутися декількома шляхами. Наприклад, об'єднання мереж на базі однієї з нині діючих, те ж саме стосується і їхніх баз даних. Другий варіант – створити нову юридичну особу в організаційно-правовій формі державного підприємства. На основі державного підприємства, як координатора мережі, створити асоціацію некомерційного характеру, до якої ввійдуть існуючі мережі трансферу технологій. Призначення новоствореного державного підприємства координатором мережі дозволить виділяти бюджетні кошти на діяльність та розвиток мережі трансферу технологій. У разі успішної діяльності новостворена мережа може перейти на самофінансування.

3.2 Венчурні фонди як суб'єкти інвестиційного забезпечення інноваційного процесу

Відповідно до проекту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року»¹, основними учасниками інноваційного процесу, які формують інноваційну екосистему є інвестори, які не беруть безпосередньої участі в операційній діяльності, але фінансують її за рахунок власних коштів чи здійснюють управління фондами, зокрема венчурні фонди, венчурні компанії, лізингові компанії, страхові компанії, інвестиційні фонди інших типів та бізнес-ангели.

У сучасній світовій практиці найпоширенішим способом вирішення проблеми отримання коштів для одержання результатів науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт є механізм венчурного інвестування. Варто застережити, що нині в Україні майже відсутня єдина (цілісна) регульована система венчурного інвестування, яка пропонує українським підприємцям перспективні форми взаємозв'язку з «молодими» юридичними особами, які у сфері технологічних інновацій та розробок нової продукції є більш мобільними та ефективними, порівняно з великими товариствами (юридичними особами). Однак питання суб'єктного складу відносин, пов'язаних із залученням вільних коштів в ризикові інвестиційні проекти, та їх правового становища в Україні не вирішені до цих пір.

¹ Про схвалення Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року: проект розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2018/10/22/innovatsiyogo-rozvitku-ukraini.pdf>.

Такий стан справ, у першу чергу, пов'язаний зі стрімким розвитком суспільних відносин, у тому числі у сфері інноваційних відносин, по-друге, неготовністю українських підприємств конкурувати з іноземними суб'єктами господарювання внаслідок недостатності власних фінансових активів, та по-третє, з недосконалістю (хоча в прямому сенсі цього слова відсутністю системності) чинного законодавства України, яке б забезпечило сталий розвиток цієї сфери національної економіки, чітке визначення місця осіб, які беруть участь у розробці та реалізації інноваційних проектів у національній інноваційній системі України та окреслення кола об'єктів, що можуть бути допущені до цивільного (господарського) обороту (первісно це стосується об'єктів, чий правовий режим не встановлений нормами законодавства нашої держави).

З упевненістю можна стверджувати й про те, що не лише суспільні відносини, які вже мають реальне відображення в українській правовій дійсності у сфері інновацій, не отримали законодавче забезпечення. Такий стан справ має місце й у науковій сфері. На сьогодні в Україні, на жаль, відсутні наукові напрацювання, що стосуються дослідження проблем правового регулювання діяльності, особливостей створення, функціонування та припинення венчурних фондів як одного з елементів суб'єктного складу національної інноваційної системи. Дослідження венчурних інвестицій на науковому рівні здійснюється переважно у сфері економіки.

Враховуючи те, що, як правило, суспільні відносини випереджають розвиток законодавства, яке не встигає підлаштовуватися та модернізуватися під нові економічні зв'язки, суспільні (економічні) відносини, що при цьому виникають не мають належного правового забезпечення. Не є виключенням й відносини щодо венчурного інвестування, що не лише пов'язано з відсутністю механізму правового забезпечення, але й науковим та практичним напрацювання базових категорій таких як суб'єктний склад, об'єкти, підстави виникнення та припинення відповідних правових зв'язків, захист прав їх учасників тощо.

Відповідне ствердне зауваження зроблено на підставі того, що ще у 2004 році мною було захищене дисертаційне дослідження на тему «Правове регулювання венчурного підприємництва (цивільно-правовий аспект)»¹, однак жодні з пропозицій щодо суб'єктного складу правовідносин в інноваційній сфері не були прийняті до уваги, навіть не було розроблено дієвих правових механізмів щодо забезпечення створення та функціонування організаційно-правових форм юридичних осіб у досліджуваній сфері. Можна звернути

¹ Жорнокуй Ю. М. Правове регулювання венчурного підприємництва (цивільно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук. Харків. 2004. 195 с.

увагу лише на поодинокі спроби вирішення означеної проблеми, що пов'язано з прийняттям законодавства про інститути спільного інвестування, де поверхово та суперечливо встановлюється правове становище венчурних фондів або напрацювання низки державних програм розвитку, які мають суто декларативний характер та не спрямовані на розвиток національної інноваційної системи, оскільки не містять жодного державного впливу на суб'єктів інноваційної інфраструктури (наприклад, Концепція розвитку національної інноваційної системи, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. № 680-р.)¹.

Такий стан справ зумовлено низкою причин як економічного, так і соціального, юридичного та іншого характеру. Зважимо, що для нас, як правників, першочерговий інтерес становлять саме правові аспекти, які зумовлюють проблематику не лише вибору організаційно-правової форми юридичної особи для здійснення венчурного інвестування, але й її специфіка, особливості та внутрішня будова.

Весь спектр суб'єктного складу у сфері інноваційної діяльності законодавець окреслює поняттям інноваційна інфраструктура, якою, відповідно до ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність»², є сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо). Аналогічний дискусійний підхід зроблено у запропонованому до розгляду законопроекті «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері»³, де суб'єктами інфраструктури венчурної діяльності визнаються виключно юридичні особи (ст. 6).

Тобто законодавець до інноваційної інфраструктури відносить лише юридичні особи, що, на нашу думку є досить сумнівним (оскільки не враховується можливість участі як окремих суб'єктів, наприклад, фізичних осіб-підприємців). Так, відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» інноваційний продукт є результатом виконання інноваційного проекту і науково-дослідною і (або) дослідно-конструкторською розробкою нової технології (в тому числі – інформаційної) чи продукції з виготовленням експериментального зразка чи дослідної партії і відповідає вимогам, закріпленим у ст. 14 цього За-

¹ Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 680-р URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80>.

² Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/40-15>.

³ Про венчурну діяльність в інноваційній сфері: проект Закону України від 30.11.2007 р. № 1082. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1082&skl=7.

кону. Виходячи із наведеного варто вказати, що чинне законодавство України не містить заборон щодо здійснення такої діяльності фізичними особами, а отже й можливості виробництва ними інноваційного продукту.

Крім того, відповідно до ст. 5 Закону України «Про інноваційну діяльність» суб'єктами інноваційної діяльності можуть бути *фізичні і (або) юридичні особи* України, фізичні і (або) юридичні особи іноземних держав, особи без громадянства, об'єднання цих осіб, які провадять в Україні інноваційну діяльність і (або) залучають майнові та інтелектуальні цінності, вкладають власні чи запозичені кошти в реалізацію в Україні інноваційних проєктів. Хоча у деякому ступені законодавець виправляється, роблячи спробу закріплення такої категорії як «суб'єкти венчурної діяльності» (ст. 7 проєкту Закону України «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері»), якими запропоновано розуміти юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, громадян України, іноземні юридичні особи і громадян, а також осіб без громадянства. Питання визнання фізичних осіб та фізичних осіб-підприємців суб'єктами інноваційної інфраструктури заслуговує на окрему увагу, у той час як невирішеність із організаційно-правовими формами юридичних осіб у сфері венчурного інвестування становить нагальне вивчення.

Для підсилення інноваційної активності та інноваційно-інвестиційної привабливості Урядом України була розроблена Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів, результатами реалізації якої мають стати: утвердження інноваційної моделі економічного й соціального розвитку України; підвищення ефективності використання інтелектуального потенціалу країни; посилення конкурентоспроможності національної економіки; досягнення стабільного сталого розвитку й покращення добробуту громадян, а також збільшення інвестицій в економіку, тобто розвиток інноваційної інфраструктури.

На думку Кабінету Міністрів України, у контексті обговорення Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року, проблеми учасників інноваційного процесу на етапі впровадження новації шляхом створення спеціалізованого малого інноваційного підприємства – «стартапу» полягають, у тому числі, у: недостатньому розвитку венчурного фінансування в Україні та проблемах правового захисту іноземних інвесторів; відсутності або обмеженій ефективності інноваційної інфраструктури, яка має сприяти розвитку інноваційного підприємництва.

При цьому варто підкреслити, що незважаючи на те, що в Україні найважливішою стратегічною складовою державного управління неодноразово

проголошувався курс на розвиток науки та науково-технічної сфери, в країні ще й досі відсутня чітко сконструйована інвестиційна політика, яка б мала за основу активне інвестування інноваційної діяльності. Венчурні фонди належать до важливих базових елементів загальної системи венчурного інвестування, однак їх діяльність в Україні є ще далекою від американсько- чи європейського зразків.

На етапі створення новацій Кабінетом Міністрів України у проєкті Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року пропонується:

а) унормувати прогалини, які існують у чинному законодавчому полі щодо створення та функціонування елементів інноваційної інфраструктури, та розробити методичні документи зі створення та функціонування такої інфраструктури;

б) забезпечити державну підтримку створення та ефективного функціонування елементів інноваційної інфраструктури у закладах вищої освіти, наукових установах та інших суб'єктах інноваційної діяльності.

Проте як і раніше наведені пропозиції залишаються лише «лозунгами» без будь-якої конкретики, чіткого механізму дій, відповідальних осіб та джерел інвестиційного забезпечення.

Переходячи до практичного аспекту слід зазначити, що найбільш привабливими в Україні в інвестиційному розумінні сферами, в які вкладають кошти венчурні фонди, є будівництво, переробка сільгосппродукції, харчова промисловість, натомість, у країнах Європейського Союзу і в США перевага віддається інвестиціям в інноваційні проєкти (впровадження інновацій). Про що свідчить низка судових рішень, наприклад, Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області у справі № 369/2426/17 за позовом ОСОБА_1 до Товариства з обмеженою відповідальністю «Бориспільмиськбуд», Акціонерного товариства «Закритий недиверсифікований верчурний корпоративний інвестиційний фонд «Княгиня Ярославна», про визнання правочинів недійсними та повернення коштів сплачених за такими правочинами¹; Рішення Печерського районного суду м. Києва у справі № 757/2248/17-ц за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Компанія з управління активами та адміністрування пенсійних фондів «Укрфінінвест» до ОСОБА_1 про розірвання договорів купівлі-продажу квартир, скасування рішення про державну реєстрацію та запису про право власності, визнання права власності².

¹ Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області у справі № 369/2426/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66235137>.

² Рішення Печерського районного суду м. Києва у справі № 757/2248/17-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65048454>.

Українські венчурні фонди, на відміну від європейських фондів, не націлені на інвестиції в інноваційні проекти та високотехнологічні галузі економіки. Поверховий аналіз найменувань найбільших венчурних фондів за вартістю активів і прибутковістю, а також компаній з управління активами цих фондів говорить про те, що більшість з них використовуються як інструмент спільних інвестицій та оптимізації оподаткування в будівельному, фінансовому та аграрному секторі¹. Венчурні фонди в Україні використовуються переважно для оптимізації управління активами фінансово-промислових холдингів та зниження податкового навантаження, тоді як венчурне інвестування у світі залишається одним із найважливіших джерел капіталу для компаній, швидке зростання та розвиток яких постійно потребує додаткових зовнішніх інвестицій (як правило, це підприємства малого та середнього бізнесу).

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»² до інноваційної інфраструктури відносяться інноваційні центри, технологічні парки, наукові парки, технополіси, інноваційні бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій, інноваційні кластери, *венчурні фонди* (виділено мною. – Ю. Ж.) тощо. Як бачимо суб'єктний склад інноваційної інфраструктури у цьому Законі, порівняно із визначенням, закріпленим у ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність», відрізняється. У розумінні Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» мова йде виключно про юридичні особи, які реалізують інноваційні проекти, тобто вже про *інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні* не зазначається.

Крім того, у жодному нормативному акті, що встановлює правові умови створення, функціонування та припинення суб'єктів інноваційної інфраструктури, не зазначається організаційно-правова форма таких осіб. Як приклад, в сучасній юридичній літературі наводиться існування у м. Харкові IT кластера, який є юридичною особою приватного права та здійснює діяльність у організаційно-правовій формі *громадської спілки* (виділено мною. – Ю. Ж.). При цьому засновниками такого кластера виступають чотири приватні товариства з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ), що здійснюють господарську діяльність у секторі інформаційних технологій³. Наведені обставини вказують не лише на ганебний стан справ у пра-

¹ Носова С. А. Сучасний стан та особливості функціонування венчурних інвестиційних фондів в Україні. *Ефективна економіка*. 2017. № 3. URL:<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5491>.

² Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-V. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3715-17>.

³ Аналіз правового регулювання діяльності інноваційних структур, підтримки малого та

вовому забезпеченні організаційно-правових форм суб'єктів венчурного інвестування, але й небажання законодавця, на якого покладено вирішення цієї проблеми, встановити чіткі та прозорі умови діяльності юридичних осіб, які визнаються суб'єктами інноваційної інфраструктури.

Зважимо, що саме юридичні особи в сфері венчурного підприємництва займають особливе становище, що обумовлено можливістю проведення розробок об'єктів права промислової власності та реалізацією майнових прав на їх використання. Проте постає питання співвідношення положень Цивільного кодексу України¹ (далі – ЦК України), Господарського кодексу України² (далі – ГК України) та низки законодавчих актів у контексті співвідношення понять «юридична особа» та «підприємство». Це дозволяє вказати, що двояка природа такого економічного явища як «підприємство» обумовлює необхідність розгляду його правової форми участі в економічних відносинах як юридичної особи, так і – об'єкта цивільних відносин. Незважаючи на позицію розробників ЦК України, за якою підприємство є виключно об'єктом цивільних правовідносин, існують інші погляди до специфіки правового статусу юридичної особи, що займається венчурним підприємництвом (венчурне підприємство³). Такі тенденції власне і домінують, що матеріалізувалося не лише у ГК України, але й правовій доктрині. Наприклад, розуміння законодавцем інноваційного підприємства має системний характер, що відображено у ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» та ст. 5 Закону України «Про інноваційну діяльність», за якими ним визнається підприємство (об'єднання підприємств) будь-якої форми власності, якщо більше ніж 70 відсотків обсягу його продукції (у грошовому вимірі) за звітний податковий період є інноваційні продукти і (або) інноваційна продукція. Відповідно Закони закріплюють і організаційні форми таких підприємств, визнаючи ними: інноваційний центр, бізнес-інкубатор, технополіс, технопарк тощо. Отже, можна вести мову про відсутність чіткості у визначенні організаційно-правових форм юридичних осіб у сфері венчурного

середнього підприємництва в Україні (регіональний аспект): наукове видання / за ред. С. В. Глібка, Ю. Є. Атаманової, О. В. Черкасова. Харків: Право. 2018. 96 с. С. 33.

¹ Цивільний кодекс України: Кодекс, Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15>.

² Господарський кодекс України: Кодекс, Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

³ «Венчурне підприємство» є умовною назвою організаційно-правових форм юридичних осіб, які здійснюють розробку та впровадження у виробництво та інші сфері національної економіки нових технологій.

інвестування про що неодноразово зазначалося в науковій літературі^{1 2 3}.

Так, венчурне підприємство тлумачать як невелике підприємство, яке займається прикладними науковими дослідженнями і розробками, проектно-конструкторською діяльністю, втіленням технічних нововведень і технологічних новинок⁴. Крім того, висловлено твердження, що венчурні підприємства («ризикові» фірми) є невеликими підприємствами, які створюються з метою випробування, доопрацювання та доведення до промислової реалізації «ризикових» інновацій^{5 6}.

У цілому поняття венчурного підприємства як юридичної особи є правильними і практично повністю відображають його цивільно-правову сутність, але, на наш погляд, деякі елементи відсутні. Варто звернути увагу на непослідовність законодавця, який шляхом прийняття нормативно-правових актів розмиває поняття юридичної особи як учасника цивільно-правових відносин іншими визначеннями, такими наприклад як інноваційна структура (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів»)⁷.

Вважаємо, що введення поняття «інноваційна структура» є недоречним, оскільки воно штучно підміняє поняття юридичної особи. Важливо звернути увагу на те, що зміст самих визначень «інноваційна структура» та «юридична особа», не в повній мірі характеризує їх правову природу, проте, законодавець їх порівнює. Беручи до уваги положення ст. 83 ЦК України звертаємо увагу, що організаційно-правовими формами юридичної особи є товариство або установа. Вважаємо, що «інноваційна структура» не може бути створена як установа, оскільки для ведення венчурного підприємництва

¹ Аналіз правового регулювання діяльності інноваційних структур, підтримки малого та середнього підприємництва в Україні (регіональний аспект): наукове видання / за ред. С. В. Глібка, Ю. Є. Атаманової, О. В. Черкасова. Харків: Право, 2018. 96 с. С. 41.

² Першко Л. О. Венчурні фонди як інвестиційні інститути: західний досвід і практика функціонування в Україні. Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). 2014. № 1. С. 40–46. С. 46.

³ Юхачев С. П. Особенности венчурного инвестирования в современной России. Социально-экономические явления и процессы. 2012. № 5–6. С. 156–161. С. 158–159.

⁴ Райзберг Б. А. Современный экономический словарь. Москва: ИНФРА-М, 1996. 496 с. С. 47.

⁵ Мединский В. Г. Инновационное предпринимательство: учебн. пособ. / В. Г. Мединский, Л. Г. Шаршукова. Москва: ИНФРА-М, 1997. 240 с. С. 66

⁶ Яновський О. Венчурний бізнес. Особливості та переваги. Бізнес-інформ. 1995. № 15–16. С. 20–26. С. 22.

⁷ Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.1996 р. № 549. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/549-96-%D0%BF>.

передбачена безпосередня участь у здійсненні такої діяльності. На відміну від чого установа створюється однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею. Тому, юридичні особи, які займаються венчурним підприємництвом створюються виключно як товариства. Хоча перспективне законодавство, на нашу думку, містить істотний недолік. Зокрема, законопроект «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері» венчурну інноваційну компанію тлумачить як юридичну особу *будь-якої організаційно-правової форми*, яка здійснює управління активами венчурних інноваційних фондів (ст. 1) (виділено мною. – Ю. Ж.).

Враховуючи специфіку здійснення венчурного підприємництва, така діяльність має бути направлена на отримання прибутку, що обов'язково зазначається при розмежуванні товариств на підприємницькі та непідприємницькі (ст. 84, 85 ЦК України). Юридичні особи, які здійснюють венчурне підприємництво є виключно підприємницькими. Виходячи із положень ЦК України такі юридичні особи можуть бути створені як господарські товариства. Враховуючи види останніх, специфіку їх створення та діяльності, на наш погляд, необхідно конкретизувати їх особливості та можливі форми застосування. Вважаємо, що юридичні особи в сфері венчурного підприємництва можуть бути створені виключно як акціонерне товариство (далі – АТ) та ТОВ. Підґрунтям такого бачення є врахування особливостей здійснення венчурного підприємництва та прийняття до уваги підвищеного ризику отримання негативного результату від такої діяльності.

При чому необхідно враховувати, що особи, які створюють юридичну особу, що здійснюватиме венчурне підприємництво, мають за мету отримання прибутку від такої діяльності, в разі отримання негативного результату проведення науково-технічних розробок, вони зацікавлені у власній відповідальності перед кредитором виключно в межах вартості своїх вкладів (ст. 140 ЦК України – ТОВ) або в межах вартості акцій, що їм належать (ст. 152 ЦК України – АТ). У цьому разі про додаткову субсидіарну відповідальність осіб, які реалізують інвестиційні проекти через створення юридичних осіб, не може йти мови, оскільки діяльність венчурних фондів пов'язана з підвищеним ризиком отримання негативних економічних наслідків.

Перехід України до нових економічних відносин, обумовив акцентування уваги на отримання прибутку. Діяльність науково-дослідницьких інститутів та конструкторських бюро раніше фінансувалася за рахунок держави, але в наш час, коли кошти обмежені, вони мають самі знаходити джерела інвестування. Приватні юридичні особи також націлюють свою діяльність

на отримання прибутку. Тому, на наш погляд, необхідно виділити і такий елемент як діяльність направлена на *отримання прибутку*. Але поруч із цим метою діяльності таких осіб є і «організація за розробками випуску наукоємної продукції, розвиток прикладних досліджень у перспективних галузях»¹.

З усього вищевикладеного можна зробити висновок, що *юридична особа в сфері венчурного підприємництва* – це АТ чи ТОВ із визначеними галузю діяльності та типом функціонування, діяльність якого направлена на заняття прикладними науковими дослідженнями, розробками, проектно-конструкторською діяльністю, з метою подальшого впровадження технічних нововведень, технологічних винаходів у виробництво і організація за розробками випуску наукоємної продукції у перспективних галузях з метою отримання прибутку.

Одне із найважливіших місць при дослідженні обраної проблеми займає й вивчення структури юридичної особи в сфері венчурного підприємництва. В широкому розумінні структура будь-якої організації є формою та результатом розділу (спеціалізації) та кооперації праці в наукових та технічних організаціях. За словами І. О. Зеніна розрізняють тематичну, галузеву (функціональну) та змішану структуру² юридичної особи. Таке твердження ґрунтується на тому, що структурна модель кожної конкретної організації залежить від галузі її діяльності та поставлених перед нею завдань.

Юридичні особи в сфері венчурного підприємництва здійснюють наукову, науково-технічну та підприємницьку діяльність, перш за все направлену на створення об'єктів промислової власності. З метою подальшої реалізації прав на такі об'єкти іншим особам або частковій участі у статутному капіталі інших учасників підприємницької діяльності такі юридичні особи загального профілю проводять дослідні та фундаментальні дослідження у відповідних напрямках технічних або суспільних наук. У процесі здійснення таких досліджень найбільш висока ймовірність створення наукових розробок або «піонерних» винаходів. Натомість, юридичні особи галузевого профілю проводять, головним чином, прикладні дослідження у відповідних галузях національної економіки, охорони здоров'я, освіти та культури, а також здійснюють розробки.

Залежно від порядку здійснення інвестування юридичні особи в сфері венчурного підприємництва мають поділитися на: 1) внутрішні та зовнішні структурні підрозділи діючих товариств та 2) окремі (самостійні) суб'єкти підприємництва.

¹ Красовська А. Шляхи впровадження інноваційних проектів в Україні. *Інтелектуальна власність*. 2001. № 3. С. 12–15. С. 14.

² Зенин І. А. Наука и техника в гражданском праве. Москва: Изд-во Московского ун-та, 1977. 208 с. С. 92.

У внутрішній організаційній структурі науково-дослідних та дослідно-конструкторських корпорацій знаходять розвиток такі форми як спін-офф, тобто підприємницькі венчурні підрозділи. Spin-off – підприємницькі венчурні підрозділи, які здійснюють свою діяльність під замовлення великих корпорацій. У подальшому при правильному веденні підприємницької діяльності вказані суб'єкти можуть стати самостійними суб'єктами підприємницької діяльності. В умовах конкуренції «внутрішній венчур» є найбільш обережним і, разом із тим, найменш капіталоємним способом проникнення в нові галузі виробництва. Ефективною організаційною формою венчурного капіталу є і «зовнішній венчур». Зростаючи із спін-офф, товариство вступає в контакт з іншими корпораціями, утворює на акціонерних засадах спільні фонди венчурного інвестування.

Також, юридичні особи в сфері венчурного підприємництва варто класифікувати залежно від виконуваних ними функцій на: а) юридичні особи, які проводять розробку об'єктів промислової власності; б) юридичні особи, які здійснюють діяльність направлену на впровадження (випробовування) об'єктів права промислової власності у виробництво; в) юридичні особи, які поєднують ознаки першого та другого виду, тобто суб'єкти, діяльність яких направлена на розробку та впровадження об'єктів промислової власності у виробництво.

У свою чергу, залежно від сфери діяльності, юридичні особи, які здійснюють венчурне підприємництво поділяються на: а) ті, які діють в сфері промисловості; б) ті, які діють в сфері сільського господарства; в) ті, які діють в інших сферах або поєднують декілька.

Враховуючи положення ст. 4 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»¹ а виходячи із запропонованих класифікацій та враховуючи місце та правове становище венчурних фондів в інвестуванні інноваційного процесу варто зазначити, що такі особи, виконуючи функції інвесторів, розробників інноваційних технологій, осіб, які організують інноваційний процес тощо, визнаючись суб'єктом трансферу технологій взаємодіють з іншими суб'єктами національної інноваційної системи шляхом:

- 1) створення технологій та/або їх складових;
- 2) обміну досвідом та інформацією про науково-технологічні досягнення;
- 3) проведення консультацій з основних питань науково-технічної і технологічної політики стосовно застосування технологій та їх складових;

¹ Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій: Закон України від 14.09.2006 № 143-V. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/143-16>.

4) виробництва та здійснення кооперації постачання технологій та/або їх складових у межах договорів про їх трансфер;

5) укладення інших цивільно-правових договорів відповідно до законодавства.

Основні переваги венчурних фондів: а) згідно чинного українського законодавства, операції з активами венчурного фонду не є об'єктом оподаткування (отже, венчурний фонд не є платником податку на прибуток); б) централізація всіх грошових потоків компаній, що беруть участь у схемі, в рамках одного фонду; в) швидкий перерозподіл коштів між проектами, що значно спрощує процес управління фінансовими потоками і підвищує його ефективність; г) прозора структура власності й управління фондом (активи венчурного фонду можуть повністю складатися з коштів, нерухомості, корпоративних прав, прав вимоги та цінних паперів, що не допущені до торгів на фондовій біржі); д) можливість реалізовувати власні інноваційні проекти без виконання найскладніших процедур, прописаних для фінансових установ, і з залученням коштів іноземних і національних інвесторів, уникаючи складних юридичних процедур державної реєстрації таких інвестицій; е) участь фізичних осіб в якості інвесторів венчурного фонду (за умови придбання цінних паперів венчурного фонду, номінальна вартість яких перевищує суму 1 500 мінімальних заробітних плат).

Щодо суб'єктного складу інтерес складає така правова категорія як «венчурні фонди». Законодавчою основою створення та діяльності венчурних фондів в Україні є Закон України «Про інститути спільного інвестування»¹. Однак, вказаний Закон не вирішує всіх питань, пов'язаних з процедурою здійснення інвестиційної діяльності такими фондами. В ньому визначаються лише поняття венчурного фонду, встановлюються особливості участі фізичних осіб у венчурних фондах.

Легальне визначення венчурного фонду закріплено в ч. 10 ст. 7 Закону України «Про інститути спільного інвестування», відповідно до якої недиверсифікований інститут спільного інвестування (далі – ІСІ) закритого типу, який здійснює виключно приватне розміщення цінних паперів ІСІ серед юридичних та фізичних осіб, є венчурним фондом.

У науковій літературі існують різні підходи до визначення поняття «венчурний фонд». Його розуміють як відокремлений майновий комплекс, що складається з добровільних майнових внесків фізичних і юридичних осіб, пов'язаних з ризиком неотримання доходів, з метою здійснення спільних

¹ Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05.07.2012 р. № 5080-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 29. Ст. 337.

інвестицій в науково-технічній та інноваційних сферах¹. Як особливий системоутворюючий елемент інноваційного розвитку, що реалізується в об'єднанні різних суб'єктів, їх знань, ідей, досвіду, управління, фінансів і сприяє мобільності наявних ресурсів, їх можливості капіталізуватися². З наведеного вбачаємо, що основною рисою венчурних фондів є те, що їх діяльність спрямована на розвиток відносин в інноваційній сфері. Якщо порівняти законодавчо-визначене поняття венчурного фонду та наукові підходи щодо його тлумачення, можна констатувати, що Закон України «Про інститути спільного інвестування» не містить жодного натяку на інноваційну сферу діяльності венчурного фонду.

При цьому слід звернути увагу на проект закону України «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері», розробка якого покликана врегулювати відносини, пов'язані із здійсненням венчурного (ризикового) фінансування інноваційної діяльності та інноваційних проектів, створенням та забезпеченням функціонування венчурних компаній і фондів, агентів, брокерів. Однак вже тривалий час відповідний законопроект не має руху, що стримує не лише розвиток відносин у сфері венчурного інвестування, але й не дозволяє вирішити низку проблемних питань щодо встановлення організаційно-правової форми учасників відповідних правових зв'язків (наприклад, венчурний інноваційний фонд, венчурна інноваційна компанія) та визначити їх правове становище.

Загальна характеристика діяльності венчурних інвестиційних фондів зводиться до вивчення таких аспектів: 1) правова регламентація діяльності такого суб'єкта; 2) характеристика його правового становища; 3) специфіка діяльності, притаманна саме конкретній організаційно-правовій формі інвестиційних фондів, що дозволяє врахувати особливості їх створення та функціонування.

Метою венчурних фондів є забезпечення стабільності економічних інноваційних відносин, важливим фактором якої є зниження інвестиційних ризиків. Досягнення цієї мети стає можливим за рахунок диверсифікації розміщення інвестицій в різних сферах національної економіки. Для інвестування інноваційного проекту за кордоном зазвичай залучаються декілька фондів: один основний і кілька співінвесторів. Не досить часто мають місце випадки, коли один венчурний фонд інвестує весь проект. Диверсифікація також забезпечу-

¹ Плетнев М. В. Проблемы правового регулирования деятельности венчурных фондов. *Безопасность бизнеса*. 2008. № 1. С. 101–107. С. 101–102

² Угнич Е. А. Венчурный капитал как источник финансирования инновационного процесса: автореф. дис. ... канд. эконом. наук. Москва, 2008. 26 с. С. 8.

ється завдяки тому, що фондом одночасно фінансується декілька інноваційних проєктів, в рамках яких обирається сценарій розвитку, що забезпечує мінімізацію ризиків за одночасного зростання вартості¹. Крім того, фонди фінансують інноваційні компанії на різних стадіях їх життєвого циклу².

Варто звернути увагу, що велика кількість важливих питань правового регулювання діяльності таких фондів залишилася поза увагою законодавця, що призводить до виникнення проблем у їх функціонуванні в Україні. Так, серед найбільш важливих проблем правового регулювання венчурних фондів, на нашу думку, є такі:

1) недостатня розробленість самої моделі організації та діяльності венчурних ІСІ, яка обумовлена системою існуючих нормативних актів, що регулюють процеси створення та діяльності венчурних корпоративних фондів, венчурних пайових фондів та компаній з управління активами ІСІ (далі – КУА ІСІ);

2) сповнені внутрішніх протиріч нормативно-правові акти у сфері регулювання діяльності ІСІ: положення одних актів суперечать нормативам інших, а загалом система нормування і регулювання діяльності з корпоративного інвестування неузгоджена за багатьма параметрами, передбаченими цивільним та господарським законодавством;

3) на недостатньому рівні у Законі України «Про інститути спільного інвестування» закріплено відповідальність КУА венчурного корпоративного інвестиційного фонду перед самим фондом. Законом не передбачено відповідальність КУА венчурного корпоративного фонду перед акціонерами такого фонду;

4) на недостатньому рівні у Законі України «Про інститути спільного інвестування» закріплено відповідальність КУА венчурного пайового інвестиційного фонду перед таким фондом та його учасниками;

5) відсутні визначення договору про управління активами ІСІ та його істотні умови, хоча вказана договірна конструкція є базовою у діяльності ІСІ;

6) на неналежному рівні врегульовано порядок здійснення державного контролю у сфері венчурного інвестування.

Виходячи з наведеного, можемо констатувати, що у разі, якщо венчурні фонди в Україні не матимуть потенціалу розвитку чи не зможуть його ефективно використовувати, то виникнуть проблеми існування таких суб'єктів на ринку цінних паперів України та інвестиційної діяльності.

¹ Інноваційний розвиток світової економіки: інвестиційний аспект: монографія / О. А. Джусов, Н. П. Мешкота та ін. Донецьк: Юго Восток, 2009. 278 с. С. 107.

² Поручник А. М. Венчурний капітал: зарубіжний досвід та проблеми становлення в Україні: монографія. Київ: КНЕУ, 2000. 172 с. С. 24.

Слід зазначити, що виходячи із положень чинного законодавства венчурні фонди є особливою формою ІСІ і можуть створюватися як юридичні особи (корпоративні інвестиційні фонди) так і без статусу юридичної особи (пайові інвестиційні фонди). На нашу думку, венчурні фонди мають створюватися та діяти виключно як юридичні особи – корпоративні інвестиційні фонди.

Однією із найважливіших проблем діяльності венчурних інвестиційних фондів є неналежне їх правове регулювання. Поширення норм Закону України «Про інститути спільного інвестування» на діяльність венчурних фондів лише ускладнює правове забезпечення їх діяльності. З розвитком кількості венчурних фондів актуальною є необхідність прийняття окремого спеціального нормативного акту – Закону України «Про венчурне інвестування інноваційної діяльності».

Окремим проблемним питанням розвитку венчурного інвестування в Україні є імплементація окремих положень законодавчих актів розвинутих країн. Наприклад, для розв'язання правових проблем, пов'язаних із захистом та використанням об'єктів інтелектуальної власності, особливо (але не тільки) створених з використанням коштів державного бюджету, Кабінетом Міністрів України у Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року пропонується опрацювати питання запровадження англійської та/або американської *юрисдикції* (виділено мною. – Ю. Ж.) в Україні для вирішення у судах корпоративних питань для стартапів та венчурних інвесторів (позитивні приклади існування таких юрисдикцій є в ОАЕ та Казахстані). Вважаємо таку пропозицію Кабінету Міністрів України передчасною, оскільки «підкорення» іноземним юрисдикціям призведе до обходу вітчизняного законодавства з метою ухилення від сплати податків, виведення капіталу за межі України, захисту, в першу чергу, іноземних інвесторів порівняно з вітчизняними суб'єктами, які здійснюють венчурне підприємництво тощо.

Тим більше, що зазначені пропозиції напряму суперечитимуть положенням Закону України «Про інвестиційну діяльність», у ст. 6 якого прямо закріплено, що відносини, які виникають при здійсненні інвестиційної діяльності в Україні, регулюються цим Законом, іншими законодавчими актами України. Особливості здійснення інвестиційної діяльності на території України суб'єктами інвестиційної діяльності, розташованими за межами України, а також цих суб'єктів і суб'єктів України в зонах вільного підприємництва в Україні визначаються спеціальним законодавством України.

З огляду на це необхідно позбавитися звичного безсистемного запозичення тих конструкцій іноземного права, які докорінним чином розвивають

уявлення про сталі правові конструкції, наприклад такі як юридична особа (у розумінні українського законодавства та правової доктрини) і вносять хаос в існуючу систему законодавства України. Це стосується визнання венчурними фондами неправосуб'єктних об'єднань.

Розглянувши питання щодо венчурних фондів як суб'єктів інвестиційного забезпечення інноваційного процесу необхідно зробити ряд узагальнюючих висновків:

1. Повністю підтримуючи позицію фахівців, які займаються питаннями удосконалення законодавства про інноваційну діяльність в Україні у контексті внесення змін до Закону України «Про інноваційну діяльність» у частині визначення понять, ознак, функцій та місця таких суб'єктів як бізнес-інкубатори, інноваційні центри, технопарки, індустріальні парки, технополіси в національній інноваційній системі¹, варто додати й чітку регламентацію на рівні цього Закону й організаційно-правових форм таких суб'єктів. Якщо ж законодавець не визначиться із цим питанням, воно викличе ще більший резонанс у суспільстві щодо можливості визнання неправосуб'єктних осіб суб'єктами інноваційної діяльності (про що нами вказувалося на прикладі IT кластера у м. Харкові).

2. Обстоюючи позицію двоякої юридичної природи венчурного підприємства зазначимо, що останнє може виступати і як юридична особа, яка здійснює венчурне підприємництво, і як об'єкт цивільно-правових відносин.

3. Враховуючи специфіку здійснення венчурного підприємництва варто зазначити, що юридичні особи, які займаються такою діяльністю можуть бути створені виключно у формі підприємницьких товариств. Безпосередньо, організаційно-правовими формами суб'єктів, які здійснюють відповідну діяльність мають визнаватися АТ або ТОВ.

4. До можливих позитивних зрушень, які потрібно робити у цій сфері, відносяться: прийняття Закону України «Про венчурне інвестування інноваційної діяльності», внесення відповідних змін до суміжних законодавчих та нормативно-правових актів, державних програм і проектів, розробка системи мотиваційних чинників для венчурних інвесторів, створення умов для забезпечення ліквідності наукоємних фірм, тобто можливість продажу їх акцій на фондовій біржі, використання державою спеціальних важелів регулювання інноваційної діяльності.

¹ Аналіз правового регулювання діяльності інноваційних структур, підтримки малого та середнього підприємництва в Україні (регіональний аспект): наукове видання / за ред. С. В. Глібка, Ю. Є. Атаманової, О. В. Черкасова. Харків: Право, 2018. 96 с. С. 41.

3.3 Особливості правового статусу бізнес-акселератора, як нового учасника інноваційних процесів

Розвиток ринкової економіки у сучасних умовах змушує все більше компаній вдаватись до використання інновацій у своїй виробничій діяльності, одержуваних в ході здійснення інноваційної діяльності. Це пов'язано, в першу чергу, обмеженістю ресурсів, зростаючою конкуренцією і скороченням циклу життя продуктів. Впровадження інноваційних технологій у виробничий процес часто допомагає не тільки знизити витрати, а й удосконалити продукт і тим самим створити конкурентні переваги. Однак з точки зору компаній, для того, щоб впровадити будь-який інноваційний проект на виробництві, необхідно спочатку знайти необхідну технологію. З іншої точки зору, науковцям, інноваторам для того, щоб реалізувати свій інноваційний проект на початковому етапі потрібні учасники інноваційної інфраструктури.

Звернемо свою увагу на такого учасника інноваційних проектів як бізнес-акселератори. На сьогодні єдиної дефініції поняття бізнес-акселератор так і не визначено. Зарубіжний науковець Дж. Крістенсен використовує у своїй роботі «Copying Y Combinator»¹ термін «Seed accelerator» (дослівно – «посівний акселератор»). Такий термін також використовується в англійській літературі загалом. З цього слід зробити припущення, що у такий спосіб автори підкреслюють зв'язок бізнес-акселераторів з «посівним» (стартовим) фінансуванням (котре за своєю природою є високоризиковим). Тому, з великим ступенем впевненості можна констатувати, що подібні англійські терміни («seed accelerator», «seed money», «seed funding», «seed capital» тощо) отримали свою назву за аналогією з галуззю сільського господарства: оскільки, по-перше, таке фінансування здійснюється на ранніх «посівних» стадіях та, так само як і результати посіву залежать від великої кількості факторів та піддаються чисельним ризикам. Окрім цього в різних джерелах можна зустріти наступні поняття бізнес-акселератора:

– компанія, бізнес якої полягає в допомозі іншим компаніям (резидентам акселератора). Акселератори пропонують резидентам структуровану програму, яка допомагає команді вдосконалити бізнес-модель, обзавестися потрібними контактами і збільшити продажі. Програма триває від 3-х місяців

¹ Copying Y Combinator. A framework for developing Seed Accelerator Programmes. MBA Dissertation / Individual Project. 2009. URL: <https://businessmanagementphd.files.wordpress.com/2014/11/christiansen-2009-copying-y-combinator-university-of-cambridge-mba-thesis.pdf>.

до півроку. Акселератор є компанією, господарська діяльність якої полягає в наданні допомоги резидентам акселератора, які є інноваційними проектами чи стартапами¹;

– модель підтримки бізнесів на ранній стадії, яка передбачає інтенсивний розвиток проекту в найкоротші терміни. Для швидкого виходу на ринок проекту забезпечуються інвестування, інфраструктура, експертна та інформаційна підтримка²;

– інтенсивна програма розвитку стартапу досвідченими менторами. За короткий період часу засновника та команду стартапу навчають, допомагають удосконалити продукт та вивести на якісно новий рівень. Крім того, надається можливість для створення нових перспективних знайомств, зокрема з потенційними інвесторами³;

– соціальний інститут підтримки стартапів. Поняття описує як установи, так і організовані ними програми інтенсивного розвитку компаній через менторство, навчання, фінансову та експертну підтримку в обмін на частку в капіталі компанії. Бізнес-акселератор, відповідно до такого визначення, також може підтримувати стартапи в онлайн бізнесі⁴.

На наш погляд, наведені поняття «бізнес-акселератора» не є правовими визначеннями, а лише загальними. Це пов'язано, в першу чергу, з тим, що бізнес-акселератори є відносно новими учасниками інноваційного процесу. З наведених визначень можемо констатувати, що діяльність бізнес-акселераторів в Україні може відбуватись у двох формах:

– створення спеціальних програм підтримки стартапів зацікавленими організаціями;

– створення окремої юридичної особи, яка буде здійснювати власну господарську діяльність.

Такий поділ пов'язаний, в першу чергу, з відсутністю будь-якої вітчизняної законодавчої регламентації їх діяльності. В законодавстві поняття бізнес-акселератор взагалі не використовується. На наш погляд, бізнес-акселератор є юридичною особою, яка здійснює самостійну господарську діяльність, що виражається у підтримці або розвитку нових інноваційних

¹ Стартап-акселератор йти чи не йти, rusbase. URL : <http://jak.bono.odessa.ua/articles/startap-akselerator-jti-chi-ne-jti-rusbase.php>.

² Дячук М. І. Джерела фінансування стартапів в Україні. *Маркетинг та менеджмент у фокусі викликів нової економіки*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (26-28 2018 р.) за заг. ред. проф. І.І. Черленяка. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла». 2018. С. 138.

³ Що таке бізнес-акселератор і для чого він твоему стартапу. URL: <https://lviv.com/urban/shcho-take-biznes-akselerator-i-dlia-choho-vin-tvoiemu-startapu/>.

⁴ Бізнес-акселератор. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

проектів чи стартапів резидентів акселератора, які знаходяться на стадії становлення.

Слід зауважити, що під «акселератором» іноді мають на увазі не тільки компанію, яка отримує частку в проєкті, а й просто освітню програму для бізнесу. Наприклад, Microsoft називає свою освітню програму для студентів «акселератором», хоча ця програма не має метою інвестування в обмін на частку в проєкті. В Україні існує «Телеком - Акселератор 2.0» від компанії Київстар, який є унікальною конкурсною програмою Radar Tech, орієнтованою на пошук, акселерацію та інтеграцію інноваційних технологій і розробок у сфері телекомунікації та зв'язку¹.

Прийнято вважати, що першим бізнес-акселератором є Y-Cominator, який був заснований Полом Гремом у 2005 році в Каліфорнії. Інноваторам було запропоновано тримісячні групові бізнес-програми і невеликі інвестиції. Згодом у 2007 році інвесторами Девідом Кохеном та Бредом Фелдом був заснований бізнес-акселератор Techstars, представництва якого на сьогодні працюють у різних містах та підтримують підприємців зі всього світу. В Україні досвід створення бізнес-акселераторів поки що знаходиться вкрай на низькому рівні. Головними причинами такої непопулярності бізнес-акселераторів є відсутність достатньої кількості інвесторів в Україні, які б бажали інвестувати в інноваційні проєкти або стартапи, а також відсутність довіри з боку розробників до таких учасників інноваційного процесу.

Доволі часто можна зустріти точку зору про те, що поняття бізнес-інкубатор та бізнес-акселератор ототожнюють. З одного боку ці суб'єкти є доволі схожими між собою, однак в них присутній ряд відмінностей. Обидва різновиди націлені на розвиток стартапа і зацікавлені в його успішності. Традиційними є думки стосовно того, що до бізнес-інкубатору звертаються лише маючи ідею, а результатом такої співпраці є повноцінний структурований бізнес. Концепція акселератора дещо інша. На його базі проводиться інтенсивна програма розвитку з вже існуючим стартапом. Втім, на практиці доволі часто зустрічаються випадки, коли обидва суб'єкти виконують ролі один одного.

У чому ж проявляється зазначена допомога акселераторів? Перш за все, головна особливість бізнес-акселератора – це комплексна та інтенсивна підтримка розробки та комерціалізації інновацій, прискорення розвитку проєкту до стадії «продукт-бізнес» за максимально короткий термін. У зв'язку з чим період роботи над одним проєктом є досить коротким - від 2-х до 9-ти

¹ Про проєкт. Телеком - акселератор 2.0 за підтримки Київстар. URL: <http://radartech.com.ua/telecom/#about>.

місяців. Таким чином акселератори сприяють формуванню культури технологічного підприємництва і зменшують розрив, який існує між розробками і підприємцями, між малим інноваційним бізнесом та великими промисловими підприємствами.

Вважаємо за необхідне більш детально розкрити специфіку процесу комплексної та інтенсивної підтримки. Бізнес-акселератори надають менторську допомогу своїм резидентам, пропонують їм навчальні курси, які допомагають сформуванню та реалізувати бізнес-модель, збільшити продажі та головною їх особливістю є можливість інвестування в стартап/проект. Цей процес в зарубіжних країнах називається «life support» тобто «життєзабезпечення» проекту, через наступні послуги:

– Менторство: постійний діалог резидентів акселератору з експертами з різних областей. Зокрема, серед них можуть бути технологічні, фінансові, юридичні фахівці, бізнес-консультанти. Окрім цього залучаються до роботи в акселераторах успішні підприємці, які в свою чергу проводять майстер-класи та коучинги. Менторська підтримка є важливою перевагою акселераторів для молодих підприємців, новаторів. Це пов'язано з тим, що вкрай важливим є уникнення помилок, які притаманні тим, хто тільки розпочинає реалізовувати свій проект/стартап.

– Експертиза і професійна оцінка проекту: послуги, що, як правило, відбуваються на етапі створення прототипу, таким чином надається можливість резидентам виходити на ринок з життєздатним продуктом. Завдяки експертизі та професійній оцінці з'являється краще бачення проекту, розуміння ринку, напрямки побудови стратегії розвитку проекту/стартапу.

– Фінансова підтримка: ця обставина особливо вигідно виділяє акселераторів з-поміж інших посередників інноваційного процесу. У багатьох акселераторах інвест-партнери беруть участь на етапі розгляду заявок і тільки ті проекти, які отримують «pre-seed» інвестиції, можуть брати участь в акселераторі. Результатом чого є створення чималої конкуренції проектів за участь в акселераторі. Така конкуренція, в свою чергу, обумовлює високу якість проектів, починаючи від самого початку, так як вже на цьому етапі проект повинен виглядати досить привабливо для інвестора. Інвестиції надають інвест-партнери акселератора. Іноді сам акселератор виступає в ролі фонду, як у випадку з Y Combinator. «Pre-seed» інвестиції покривають витрати проекту/стартапу на перших етапах.

– Окрім вже наведеного вище менторства і консультацій, в рамках діяльності акселератора, передбачено багато програм, що включають майстер-класи, стажування, лекції, воркшопи в суміжних областях. Це робиться з

метою покращення обізнаності резидентів, які необхідні для розвитку бізнесу і його подальшого ведення.

– В рамках співпраці з акселераторами резидентам надається офісний простір для роботи, так само, як в бізнес-інкубаторах та технопарках. Для того, щоб скористатись цією послугою резидент повинен розташовуватись у тому ж місті або переїхати усією командою.

– «Demo Day» та «Investor Day»: традиційна складова програм-акселераторів. Це заходи, в ході яких резиденти представляють свої проекти потенційним партнерам, інвесторам, пресі. «Demo Day» і «Investor Day» проводяться в завершенні всієї програми або в кінці будь-якого важливого етапу програми¹.

– Інформаційна підтримка: проекти резидентів отримують широке висвітлення в пресі ще на момент початку програми.

Під час акселераційних програм інноватори отримують необхідні знання, досвід, нетворкінг, що відбувається завдяки запрошенню успішних підприємців, венчурних капіталістів, експертів в галузях маркетингу, менеджменту та ін. Така підготовка надає сильний імпульс проекту, адже бізнес-модель проекту/стартапу проходить через декілька інтеграцій та змінюється завдяки порадам і рекомендаціям досвідчених менторів. На кінцевому етапі проект/стартап виходить на кардинально новий рівень, який є якіснішим, ніж був до цього. Більшість бізнес-акселераторів орієнтовані на підтримку стартапів, що знаходяться на ранній стадії. Для реалізації фінансової підтримки акселератори залучають інвесторів, як приватних, так і інституціональних, а також можуть самі виступати в цій ролі. Їх також можна розділити на ті, які створені навколо єдиного джерела капіталу (венчурного фонду), і ті, які засновані в рамках окремого технологічного тренда (в основі лежить взаємодія з великою інноваційно-активною транснаціональною корпорацією). Слід зауважити, що більшість з нині діючих акселераторів поширені у формі венчурних інвесторів.

Акселератори заробляють на отриманні частки в компанії. Більшість бізнес-акселераторів часто працюють в зв'язці з венчурним фондом, який надає інвестиції, акселератор, в свою чергу - освітню програму, нетворкінг, інфраструктуру.

Проаналізувати рівень ефективності роботи акселераторів на сьогоднішній день вкрай складно. Проекти/стартапи, які беруть участь в акселераторі, часто відкриваються, закриваються, змінюють склад організаторів під одним брендом, перетворюються в інші форми освітньої або венчурної діяльності.

¹ Demo Day and Investor Day FAQ. URL: <https://www.ycombinator.com/demoday/faq/>.

Враховуючи таку високу динаміку, офіційні статистичні бази не можуть коректно визначити ступінь та обсяги ефективності акселераторів.

Успішні акселератори тісно пов'язані з іншими інноваційними структурами та виробничими компаніями. Наприклад, в Фінляндії Startup Sauna розташовується поблизу університету Aalto, в кампусі якого знаходиться найбільший наноцентр Європи, а також розташовані технологічні корпорації (Nokia, Design Factory).

Варто сказати, що за допомогою програм акселерації проекти/стартапи не тільки удосконалюють свій проєкт, а й займаються рекрутингом команди для реалізації поставлених завдань.

На сьогодні прийнято поділяти акселератори на такі різновиди: державні, корпоративні чи при інвестиційних фондах. Критерієм цього поділу є модель інвестування і відсотку капіталовкладень.

Світовий досвід показує, що корпоративні акселератори є ефективним рішенням бізнес-завдань в умовах гнучких ринків і зростаючих потреб споживача. Корпораціям вигідно залучати стартапи, які можуть запропонувати таргетингові рішення. Деякі корпорації, такі як Microsoft, Intel, Google, створюють корпоративні акселератори, щоб в них знаходити і розвивати потрібні технології, команди і проєкти. Резиденти корпоративних акселераторів можуть використовувати для розвитку інфраструктуру, технології корпорації, а іноді навіть їх клієнтську базу. Кількість корпоративних акселераторів зростає. Все більше великих корпорацій безпосередньо вкладають кошти в організацію акселераторів.

Створюючи корпоративні бізнес-акселератори корпорації частіше всього переслідують такі цілі:

- Вивчення нової бізнес-моделі. Корпораціям важливо визначити найбільш перспективні стартапи та бізнес-моделі з метою спільного формування майбутнього індустрії.

- Навчання і структурні перетворення. Корпорації хочуть поширити культуру «відкритих інновацій» в організації, інтегрувати нововведення в компанію, налаштувати бізнес-процеси в стилі стартапу, таким чином роблячи компанію маневренішою, ефективнішою і економнішою.

- Маркетинг і кадрове забезпечення. Корпорації мають на меті побудувати репутацію компанії навколо молодих талантів, недавніх випускників ЗВО, і учасників екосистеми стартапів в цілому, для того, щоб у результаті поповнити кадри кращими фахівцями або створити комерційне партнерство¹.

¹ Корпоративные акселераторы: лучшие практики и критерии успеха. URL: <https://habr.com/company/gvalg/blog/299432/>.

Корпоративні акселератори кардинально відрізняються від стандартних акселераторів по типу Y-Combinator або Seedcamp. Це не обов'язково означає, що одні гірше інших. Безумовно, корпоративні акселератори роблять позитивний вплив на розвиток й успіх стартапів і можуть залучити капітал та інвесторів.

Модель перших акселераторів була створена як інвестиційний інструмент, однак це не є головною причиною, через яку корпорації вирішують запустити подібну програму. Запуск акселератора для корпорації є стратегічним кроком, який допомагає великим компаніям залишатися на вістрі прогресу і зберігати конкурентоспроможність в умовах динамічного розвитку економіки. Створення таких корпоративних бізнес-акселераторів допомагає корпораціям налагодити спілкування зі стартапами і стати ближче до джерел інновацій.

За словами Девіда Фогеля, заступника директора і керівника програми акселерації Wayra UK, «Головними факторами, які спонукають компанії до запуску своїх акселераторів є бажання йти в ногу з часом і впроваджувати інновації відразу ж, як тільки вони з'являються. Ви або будете впроваджувати інновації, або загинете»¹.

Підсумовуючи, відзначимо, що створення корпоративного акселератора – це ефективний спосіб для компанії розширити перелік продуктів або послуг, вийти на суміжні ринки або знайти вирішення поточних технологічних завдань.

У чому ж полягає процедура подачі заявки в акселераційну програму? Зазвичай, процедура реєстрації на акселераційні програми відбувається в Інтернеті та є доступною для кандидатів з усього світу. Кількість паперової роботи при цьому зводиться до мінімуму. Форма реєстрації на участь у бізнес-акселераторі Techstars, наприклад, складає виключно одну сторінку (але така заявка повинна містити відео-презентацію як додаток). Заявка часто-густо є комплексом відповідей на питання щодо ідеї стартапу, якостей продукту, мети команди. Другою стадією відбору є відносно коротка за часом співбесіда. Так, для Techstars вона триває, як правило, протягом десяти хвилин. Після подання заявки та проходження співбесіди приймається рішення щодо відмови або прийняття стартапу до акселераційної програми. Строк після дедлайну щодо подання заявки та кінцевого оголошення результатів відбору є також відносно недовгим: на прикладі Techstars такий термін складає шість тижнів. Конкуренція протягом такого відбору є достатньо високою, оскільки акселератори залучають експертів у кон-

¹ Corporate accelerators: what's in it for the big companies? URL: <http://gva.vc/en/about/blog/1711/>.

кретних галузях з метою професійної оцінки перспективи рентабельності стартапів. У деяких випадках конкурсний відбір проходять менше, ніж один відсоток заявників.

Підводячи підсумки дослідження відзначимо, що процес акселерації є доволі молодим явищем в інноваційній сфері, теж саме стосується і бізнес-акселератора як суб'єкта національної інноваційної системи. Аналіз правового регулювання діяльності бізнес-акселераторів продемонстрував відсутність єдиного розуміння до поняття цього суб'єкту. Авторами було запропоновано визначити поняття бізнес-акселератор як юридичну особу, яка здійснює самостійну господарську діяльність, що виражається у підтримці або розвитку нових інноваційних проектів чи стартапів резидентів акселератора, які знаходяться на стадії становлення. Визначено основний перелік послуг, які надають бізнес-акселератори, а саме: менторство; експертиза і професійна оцінка проекту; фінансова підтримка; майстер-класи, стажування, лекції, воркшопи в суміжних областях; надання необхідної інфраструктури; «Demo Day» і «Investor Day»; інформаційна підтримка. Встановлено різновиди бізнес-акселераторів: державні, корпоративні чи при інвестиційних фондах.

3.4 Правові проблеми розвитку інноваційної інфраструктури на регіональному рівні

Соціально-економічний розвиток країни безпосередньо залежить від стану регіонів, які є невід'ємною частиною національної економічної системи. В контексті сучасної регіоналізації, підвищення ролі регіонів щодо економічного зростання, вимагають правового аналізу та дослідження проблеми інноваційного розвитку економіки. При цьому особлива увага повинна приділятися функціонуванню та розвитку інноваційної інфраструктури, яка займає ключове місце у реалізації інноваційних процесів економіки та має істотний вплив на ефективність функціонування господарюючих суб'єктів.

Динамічний інноваційний розвиток регіону повинен передбачати наявність ефективної інноваційної інфраструктури, яка може забезпечити всебічну підтримку та сприяння у здійсненні інноваційної діяльності.

Проблеми діяльності суб'єктів інноваційної інфраструктури вивчали такі науковці-правники, як С. В. Глібко¹, Ю. Є. Атаманова², О. Е. Сімсон³, В. В. Малойван⁴.

Дослідженням стратегії інноваційного розвитку регіонів присвячені роботи українських вчених – економістів Б. Буркинського⁵, В. Гейця⁶, З. Герасимчук⁷, а ін. Окремо, питанням розвитку інноваційної інфраструктури та інноваційної діяльності на рівні регіону приділено багато уваги серед науковців – економістів, таких як П. Т. Бубенко⁸, Н. Т. Рудь⁹, Л. В. Проданова¹⁰, В. В. Кравчук¹¹, О. Б. Жихор¹², М. А. Козоріз¹³ та ін.

На даний час актуальним є питання визначення перспектив розвитку та створення передумов для підвищення ефективності регіонального розвитку інфраструктури, забезпечення ефективної розбудови інноваційної інфраструктури з врахуванням особливостей соціально-економічного рівню розвитку кожного регіону.

Для забезпечення сталого розвитку інноваційного потенціалу регіонів України надзвичайно важливою проблемою є розробка нових методів фор-

¹ Mind the Gaps. Economical Aspects in the Legal Thinking: monograph / by editing T. Bekrycht, B. Wojciechowski, S. Glibko. Lodz : Uniwersytetu Lodzkiego, 2018. 243 p. URL: <https://www.cceol.com/search/book-detail?id=669216>

² Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави : монографія Х. : ФІНН, 2008. 424 с

³ Сімсон. О.Е. Інноваційні партнерства на регіональному рівні (інноваційні кластери). Питання інтелектуальної власності : зб. наук. праць. Випуск 10. / редкол. : О.П.Орлюк та ін. К. : НДІ ІВ НАПрНУ, «НВП Інтерсервіс», 2012. С. 250–264.

⁴ Малойван В. В. Інноваційна інфраструктура: методологічні засади правового регулювання. *Право і інновації*. 2015. Вип. 2(10). С. 43–48.

⁵ Буркинський Б.В. Інноваційна стратегія у соціально-економічному розвитку регіонів / Б.В. Буркинський, Є.В. Лазарєва / . Одеса: ІПРЕЕД НАН Укр., 2007. 140 с.

⁶ Гейць В. М. Економіка України: ключові проблеми і перспективи. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. С. 7–22.

⁷ Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2008. 528 с.

⁸ Бубенко П. Т. Інноваційний розвиток регіонів: монографія. Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут». Х. Форт, 2009. 160 с.

⁹ Рудь Н. Т. Інноваційна інфраструктура регіону: теорія, методологія, практика: монографія. Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2011. 492 с.

¹⁰ Проданова Л. В. Пріоритети регіонального розвитку України і проблеми формування регіональної політики. *Вісник соціально-економічних досліджень Одеського державного економічного університету*. 2009. Вип. 27. С. 271–274.

¹¹ Кравчук В. В. Розвиток інноваційної діяльності як інструменту підвищення конкурентоспроможності регіону. *Проблеми науки*. 2012. № 11. С. 21–27.

¹² Жихор О. Б. Потенціал інноваційного розвитку регіонів України та його резерви. *Вісник Львівської державної фінансової академії*. 2009. №16. С. 100–110.

¹³ Козоріз М. Аналіз та оцінка інноваційності розвитку економіки регіонів. *Регіональна економіка*. 2006. №4. С. 29–40.

мування й розвитку цього потенціалу, які повинні відповідати завданням соціально-економічних перетворень на сучасному етапі, а також спрямовувати свою дію на подолання диспропорцій інноваційного розвитку за регіонами.

Аналіз особливостей розвитку багатьох країн світу показує, що інноваційна інфраструктура забезпечує фінансування інноваційних процесів, формування конкурентного середовища в інноваційному секторі економіки, розвиток і підтримку інноваційного підприємництва, мотивацію економічних суб'єктів до інновацій, захист прав інтелектуальної власності, індивідуальний підхід до інноваційних фірм та інноваційних проектів промислових підприємств, відтворення інноваційного процесу (інноваційний конвеєр)¹.

Правильно визначено, що інноваційна інфраструктура повинна охоплювати усі ланки інноваційного процесу (освіту – наукову та науково-технічну діяльність – виробництво – споживання). Їй повинні бути притаманні такі властивості:

1. Поширеність у всіх регіонах, що дасть змогу виконувати на місцях завдання функціонально повного інноваційного циклу: від розробки інноваційної пропозиції, маркетингу і техніко-економічного обґрунтування до впровадження та комерціалізацію новацій.

2. Універсальність та гнучкість, що сприяють реалізації інновацій у будь-якій сфері діяльності та адаптивність до швидких змін у розвитку як науки і техніки, так і ринкового середовища.

3. Інформаційна, кадрова та фінансова забезпеченість усіх ланок інноваційної діяльності.

4. Конструктивність, що забезпечує досягнення оптимального остаточного результату².

Закон України «Про інноваційну діяльність»³ від 04.07.2002 р. № 40-IV визначає інноваційну інфраструктуру як сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо).

В. Нежиборець вважає, що інноваційна інфраструктура являє собою сукупність взаємозв'язаних, взаємодоповнюючих виробничо-технічних

¹ Прозоров В.В. Удосконалення інноваційної інфраструктури України в умовах глобалізації: автореф. дис. ... канд. економ. наук : 08.05.01. URL: www.dissert.com.ua/contents/38454.html.

² Грицько Т.В. Формування інноваційної інфраструктури України як основа активізації інноваційної діяльності підприємств. URL: http://vlp.com.ua/files/69_1.pdf

³ Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>

систем, організацій, фірм і відповідних організаційно-керуючих систем, необхідних і достатніх для ефективного здійснення інноваційної діяльності і реалізації інновацій¹.

О. С. Кузьмін та Т. М. Шотік до інноваційної інфраструктури відносять: об'єкти виробничотехнологічної структури (технопарки, інноваційно-технологічні центри, бізнесінкубатори, інноваційно-технологічні, інжинірингові фірми та ін.); об'єкти інформаційної системи (аналітично-статистичні центри, інформаційні бази, мережі); організації з підготовки та перепідготовки кадрів, зокрема у сфері НДДКР; фінансові структури (бюджетні, позабюджетні, венчурні, банки, фінансово-промислові групи, орієнтовані на технологічну інноваційну діяльність тощо); систему експертизи, сертифікації, стандартизації та акредитації; систему патентування, ліцензування і консалтингу з питань захисту, оцінки вартості і використання інтелектуальної власності, оцінки комерціалізації наукових результатів².

Визначення складових інноваційної інфраструктури містить Концепція розвитку національної інноваційної системи, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. N 680-р [3], згідно з нормами якої національна інноваційна система включає підсистему інноваційної інфраструктури, що складається з виробничо-технологічної, фінансової, інформаційно-аналітичної та експертно-консалтингової складової, а також з технополісів, технологічних та наукових парків, інноваційних центрів та центрів трансферу технологій, бізнес-інкубаторів та інноваційних структур інших типів; інформаційних мереж науково-технічної інформації, експертно-консалтингових та інжинірингових фірм, інституційних державних та приватних інвесторів. Також в Концепції відмічається, що однією з причин зниження рівню технологічного та інноваційного потенціалу національної економіки є нерозвинута інноваційна інфраструктура та визначаються основні завдання розвитку національної інноваційної системи та шляхи їх вирішення. Так, у напрямі розвитку інноваційної інфраструктури основними завданнями розвитку національної інноваційної системи є: 1) забезпечення розвитку системи фінансово-кредитної підтримки реалізації конкурентоспроможних науково-технічних та інноваційних програм і проектів; 2) забезпечення розвитку виробничо-технологічної інноваційної інфраструктури;

¹ Нежиборець В. Інноваційна інфраструктура: проблеми, перспективи, рішення. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2007. № 5. С. 60–69.

² Кузьмін О. С. Сутність та види інноваційної інфраструктури /О. С. Кузьмін, Т. М. Шотік. *Вісн. НУ «Львів. Політехніка»*. Пробл. економіки та упр. 2008. № 628. С. 183–184.

³ Концепція розвитку національної інноваційної системи: розпорядження. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80>.

3) забезпечення розвитку ефективної інформаційно-аналітичної та експертно-консалтингової інфраструктури інноваційної діяльності; 4) створення умов для трансферу технологій та підвищення ефективності охорони прав інтелектуальної власності. Важливо підкреслити, що шляхи вирішення визначених завдань щодо розвитку інноваційної інфраструктури залишаються актуальними і на теперішній час, незважаючи на відсутність змін в вищевказану Концепцію з моменту її прийняття. Однак питання розвитку регіональної інноваційної інфраструктури не знайшли відображення в цьому документі.

Слід погодитись, що адаптація національної економіки до моделі інноваційного розвитку у відповідності зі Стратегією інноваційного розвитку України до 2020 року передбачає здійснення заходів, пов'язаних зі зміною концептуальних основ, які визначають місце і роль держави в умовах ринкової економіки, структурну перебудову національної економіки, а також підвищення конкурентоспроможності за рахунок упровадження інновацій¹. Результатом реалізації вищевказаної Стратегії має стати утвердження в Україні інноваційно-інвестиційної моделі її економічного і соціального розвитку, підвищення ефективності використання інтелектуального потенціалу країни, всіх її людських і природних ресурсів, забезпечення підвищення конкурентоспроможності національної економіки, досягнення стабільного сталого розвитку і підвищення добробуту громадян.

Відсутність системної повноти в інноваційному розвитку економіки та в правовому регулюванні інноваційних процесів в цілому гальмує процеси розвитку інноваційної інфраструктури в регіонах, залишає невикористаним значний потенціал суб'єктів господарської діяльності. Тому на даний час вкрай необхідне ініціювання процесу широкого впровадження інноваційних програм розвитку у всіх регіонах, незалежно від рівню їх диференціації за критерієм соціально-економічного росту.

Вважається, що процес створення та розвитку інноваційної інфраструктури в регіонах здійснюється нерівномірно з ряду певних причин, основними з яких є: диференціація регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку, що обумовлює різні стартові можливості для функціонування інноваційної системи, брак досвіду та відсутність комплексного підходу до організації діяльності інфраструктури на рівні державної влади².

¹ Котко О.К. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку національної економіки. дис. ... канд. економ. наук. Дніпро, 2018. URL: http://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2018/12/Kotko_Disser.pdf

² Фільштейн Л. М., Будулатій В. В., Бережньова А. І. Стан розвитку та особливості функці-

Тобто, розвиток та функціонування інноваційної інфраструктури здійснюється з певними особливостями соціально-економічного рівню регіону та, відповідно, відображає науковий та економічний потенціал притаманний конкретному регіону.

Наведені в роботі А. Р. Стояновського результати аналізу діяльності інноваційних структур вказують на неоднорідний рівень їх розвитку за регіонами України, з переважним скупченням інноваційних структур в місцях централізації фінансових ресурсів (найперше бюджетних) – у столиці та обласних центрах, а також в місцях функціонування потужних промислових комплексів: у Дніпропетровську, Донецьку та Харківській області, м. Києві¹.

За своїми кількісними та якісними параметрами (економічний, природно-ресурсний, науково-технічний потенціал, рівень соціально-економічного розвитку) українські регіони поділяються на три основні групи²: регіони великих індустріальних агломерацій з високим рівнем концентрації виробництва і населення (Дніпропетровська, Запорізька); індустріально розвинені регіони з концентрацією виробництва у регіональних центрах і великих містах (Київський та м. Київ, Харків, Одеса, Львів, Полтава); регіони з промисловістю місцевого характеру (зокрема західні регіони).

Харківська область.

Наявні суб'єкти інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва та інноваційних підприємств на території міста Харкова³:

- 2 бізнес-інкубатори (Громадська організація «Технологічний бізнес-інкубатор «Харківські технології», підрозділ – бізнес інкубатор ХНУМС ім. О. М. Бекетова);

- 4 наукових парку (науковий парк «ФЕД», науковий парк «Радіоелектроніка та інформатика», науковий парк «Наукоград-Харьков», товариство з обмеженою відповідальністю «Науковий парк національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»));

- 2 Центра трансферу технологій (товариство з обмеженою відповідальністю Центр розвитку малого бізнесу «Харківські технології», підрозділ

онування інноваційної інфраструктури в Кіровоградському регіоні. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6461/1/28.pdf>

¹ Стояновський А. Р. Розвиток інноваційної інфраструктури по регіонах України URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/13977/1/55_373-380_Vis_727_Menegment.pdf

² Паулик А.Я. Проблеми та перспективи розвитку інноваційного потенціалу економіки регіону. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2015. Вип. 2(4). С. 169-175

³ Аналіз правового регулювання діяльності інноваційних структур, підтримки малого та середнього підприємництва в Україні (регіональний аспект): URL: https://invest.kh.ua/images/msp_analys.pdf

закладу вищої освіти – Центр трансферу технологій Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»);

- 1 технологічний парк (приватне акціонерне товариство «Технологічний парк «Інститут монокристалів»).

Дніпропетровська область.

Регіональна програма інноваційного розвитку на період до 2020 року, яка схвалена рішенням Дніпропетровської обласної ради 23 травня 2008 року № 386-15/V¹ своєю метою визначає створення інноваційної інфраструктури, здатної забезпечити підвищення конкурентоспроможності національної економіки, ефективне використання наявного науково-технологічного потенціалу шляхом створення інноваційних підприємств, подальше стале зростання темпів цієї роботи. Завданнями вищевказаної регіональної програми є формування банків даних стосовно інноваційних пропозицій, потенційних виконавців інноваційних проектів та механізмів фінансування інноваційних проектів різних категорій.; розробка методики формування, державної реєстрації й супроводу інноваційних проектів; створення системи інформаційної підтримки інфраструктури інноваційного розвитку; аналіз чинного законодавства та розробка пропозиції з внесення законодавчих ініціатив; створення системи підготовки кадрів для реалізації інноваційного процесу; формування механізмів сприяння просуванню інноваційних продуктів на внутрішньому й зовнішньому ринках; проведення практичної роботи з формування, державної реєстрації й супроводу інноваційних проектів.

Основними очікуваними результатами виконання програми передбачається розвинення регіональної інноваційної інфраструктури та забезпечення розвитку мережі нових елементів інноваційної інфраструктури (регіональних кредитних та венчурних фондів, компаній зі страхування інноваційних ризиків та зі страхування експорту інноваційних продуктів).

Дніпропетровська та Запорізька області мають ідентичні за змістом регіональні програми інноваційного розвитку, які містять конкретні заходи з виконання завдань з термінами виконання та обсягами фінансування. При чому, перевагою Запорізької програми² є виконаний у ній попередній аналіз інноваційного потенціалу регіону, який відсутній у Дніпропетровській програмі, області відносяться до Дніпровського єдиного регіонального центру

¹ Офіційний сайт Дніпропетровської обласної державної адміністрації. URL: <http://212.3.96.115/decisions/2/74>

² Електронний ресурс Запорізької обласної державної адміністрації. URL: <http://www.zoda.gov.ua/ua>.

інноваційного розвитку, який виступав розробником програм. Одним із засобів підвищення ефективності виконання визначених програм може бути визначення конкретного розширеного переліку заходів та показників їх результативності.

Львівська область.

Аналіз стану інноваційної інфраструктури області, виконаний в рамках Регіональної програми інноваційного розвитку Львівської області на 2012–2015 роки, виявив такі проблеми інноваційного розвитку Львівської області: відсутність пільг та пільгового кредитування суб'єктів інноваційної діяльності; низька поінформованість учасників сфери інноваційної діяльності; відсутність комплексного підходу до реалізації інноваційної політики на загальнодержавному рівні; недосконалість механізму створення та функціонування регіонального інноваційного фонду; недостатній взаємозв'язок між ланками наука – підприємство – влада¹.

Таким чином, в сучасних умовах в Україні існує суттєва диференціація рівня інноваційного забезпечення конкурентоспроможності регіонів, тобто не всі регіони мають можливість для залучення у свою економіку інноваційних ресурсів. З огляду на це потрібно на державному рівні реалізовувати заходи для посилення інноваційного забезпечення й у цілому підвищення рівня конкурентоспроможності частини регіонів².

Правильно визначене, що до основних елементів розвитку регіональної інноваційної інфраструктури, які свідчать, про можливість формування конкурентних переваг регіону та сприяють розвитку його інноваційного потенціалу необхідно віднести:

- виробничо-технологічні структури (технопарки, наукові парки, інноваційно-технологічні центри, бізнес-інкубатори, інноваційно-технологічні та інжинірингові фірми, фірми, що роблять імпортозаміщувальну продукцію);
- юридичні (податкові) консультанти;
- організації з підготовки і перепідготовки кадрів у сфері технологічно-менеджменту (поява нової категорії фахівців з комерціалізації результатів НДДКР);
- фінансові структури (бюджетні, позабюджетні, венчурні, страхові фонди, кредитно-гарантійні організації небанківського сектора, банки, фі-

¹ Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 року. URL: [https://loda.gov.ua/upload/users_files/11/upload/Strategiya%20rozvYtku%20L_vivs_koi%20oblasti%20na%20period%20do%202020%20roku\(1\).pdf](https://loda.gov.ua/upload/users_files/11/upload/Strategiya%20rozvYtku%20L_vivs_koi%20oblasti%20na%20period%20do%202020%20roku(1).pdf).

² Комірна В. В. Диверсифікація інноваційно-інвестиційної діяльності регіонів як ключовий елемент соціально-економічного розвитку просторових систем. *Економічні інновації*. 2015. Вип. 59. С. 150–164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecinn_2015_59_20.

нансово-промислові групи, орієнтовані на технологічну інноваційну діяльність);

– аналітичні центри інноваційного ринку, регіональні центри інноваційного розвитку, віртуальні біржі;

– кластери¹.

Водночас необхідно підкреслити, що ключове значення щодо забезпечення належного розвитку інноваційної інфраструктури регіонів має реалізація дієвої регіональної інноваційної політики, яка є складовою державної інноваційної політики, повинна відображати всі сучасні потреби щодо інноваційного забезпечення та враховувати диференціацію регіонів за рівнем економічного розвитку.

Відповідно норм Закону України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 р. № 156-VIII державна регіональна політика визначена як система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності. Метою державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання².

Державна регіональна політика повинна бути побудована на балансі пропорцій економічного розвитку та реалізована в відповідних діях органів виконавчої влади всіх рівнів та органів місцевого самоврядування щодо забезпечення стимулювання процесів формування інноваційного потенціалу регіонів та створення умов для динамічного, збалансованого розвитку регіональної інноваційної інфраструктури шляхом забезпечення фінансової допомоги з державного бюджету, здійснення постійного моніторингу виконання програм підтримки відповідних регіонів та реальних потреб певних регіонів.

На думку О. Гонта, сучасна регіональна політика, яка здатна привести до збалансування пропорцій економічного розвитку, має враховувати дина-

¹ Узунов В.В. Розвиток інноваційної інфраструктури регіонів України URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=638>

² Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.

мічність не тільки внутрішнього, але й зовнішнього середовища, для цього таку політику необхідно модифікувати в напрямі здатності її адекватного реагування на виклики глобалізації з метою максимального використання переваг, що виникли для регіонів України у зв'язку з реалізацією зовнішньо-економічного курсу держави на відкритість економіки та мінімізації загроз, що утворюються¹.

Тобто, ефективність розвитку інноваційної інфраструктури безпосередньо пов'язана із ефективністю регіональної інноваційної політики.

Основними проблемами, що створюють перешкоди на шляху до розвитку інноваційної інфраструктури регіонів на думку В. Козика та М. Жураковської, є: відсутність взаємопов'язаної державної інноваційної політики та регіональної інноваційної політики; не налагоджений механізм підтримки інноваційної діяльності з боку місцевих органів влади; відсутність програм інноваційного розвитку в переважній більшості регіонів країни².

Доцільно відмічено, що реалізація інноваційної політики на рівні регіону залежить від: 1) погодження державної та регіональної інноваційної політики (пріоритети науково-технологічного розвитку та інвестування згідно з відповідними процесами; сприятливі організаційно-правові умови; поєднання та координація співпраці усіх учасників інноваційного процесу тощо); 2) зростання інноваційного потенціалу підприємств-регіонів, розгалуження фінансових інструментів, забезпечення взаємодії та співпраці потужних індустріальних компаній з малими інноваційними структурами і спрощення механізму передачі технологій між учасниками інноваційного процесу; 3) здійснення в органічній єдності інноваційної політики держави та регіонів щодо заохочення підприємств до зростання витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи та стимулювання співробітництва чи кооперації; забезпечення широкого використання інноваційних розробок, сприяння малому інноваційному та венчурному бізнесу; розширення інформаційних мереж і відповідної інфраструктури інноваційної сфери³.

Для забезпечення сталої динаміки інноваційного потенціалу регіонів України важливою правовою проблемою також є недостатня нормативно-правова урегульованість питань розвитку інноваційної інфраструктури ре-

¹ Гонга О. Проблеми диспропорційності економічного зростання національного господарства України та її окремих регіонів URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/articles/1543560847474.pdf#page=57>.

² Вермінська О.М., Гориславець П.А. Інноваційна інфраструктура Львівської області. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/18249/1/73-Verminska-127-128.pdf>

³ Концепція розвитку регіональної інноваційної системи Хрківщини/Під науковою редакцією докт.екоп.наук, професора В.С. Пономаренко.Х.: ВД «ІНЖЕК».2011.142 с. С. 11.

гіону та недосконале інституційно-правове забезпечення регіонального розвитку. Тобто, створення і функціонування розвиненої інноваційної інфраструктури на регіональному рівні вимагає вдосконалення інституційно-правового забезпечення регіонального розвитку, що передбачає існування ефективного механізму правого регулювання та прийняття відповідних нормативних рішень в тому числі і на регіональному рівні. Гарантом сталого розвитку регіонів країни та стимулювання розвитку їх інноваційного потенціалу має бути розробка нової методології щодо забезпечення належного формування цього потенціалу з урахуванням соціально-економічних та інноваційних потреб регіонів на сучасному етапі, створення типової для всіх регіонів та адміністративно-територіальних одиниць системи суб'єктів інноваційної інфраструктури.

Необхідно врахувати, що інноваційний розвиток регіону потребує інноваційних підходів до його забезпечення, що обумовлює трансформації і в самій регіональній системі. Управлінські структури мають бути здатними успішно вирішувати різноманітні проблеми та протиріччя, що виникають при переході від наявної до бажаної моделі розвитку, тому необхідно сформувати таку команду управління, яка була б сприятливою для дотримання та розвитку ознак її інноваційності¹. Так, для забезпечення ефективності регіонального управління доцільно використовувати сучасні інноваційні підходи, що відповідають викликам сьогодення й реальним соціально-економічним умовам.

Враховуючи вищевизначене, основними перешкодами щодо належного розвитку сучасної інноваційної інфраструктури регіонів є низький рівень її інституційної визначеності та системної державної підтримки, в тому числі недостатнє фінансування елементів інноваційної інфраструктури регіонального рівню та недосконала нормативно-правова урегульованість питань розвитку регіональної інноваційної інфраструктури.

Забезпечення належного розвитку інноваційної інфраструктури на регіональному рівні потребує здійснення ефективної державної регіональної політики з урахуванням існуючих потреб та особливостей суб'єктів інноваційної структури регіонів, визначення компетенції державних органів та органів місцевого самоврядування щодо обов'язку створення регіональних інноваційних інфраструктур.

При цьому доцільним є стимулювання формування та розвитку інноваційного потенціалу, реалізація на державному рівні заходів щодо посилення інноваційного забезпечення та підвищення рівня конкурентоспроможності

¹ Михненко А. М. Інновації в управлінні суспільним розвитком : навч. посіб. / А. М. Михненко, В. Д. Бакуменко, С. О. Кравченко. К. : НАДУ, 2009. 116 с. С. 12,24.

регіонів з врахуванням особливостей їх соціально-економічного рівня розвитку та формування ефективної нормативно-правової бази.

На підставі вищевизначеного необхідно сформувати основні напрямки з удосконалення регіональної інноваційної політики, якими повинні бути:

1. Інформаційний напрямок – включає інформаційне забезпечення інноваційних процесів, моніторинг та розроблення шляхів вирішення проблем, пов'язаних з інвестиційною діяльністю на всіх регіональних рівнях, наявність постійно доступної повної статистичної інформації щодо стану розвитку інноваційної інфраструктури у всіх регіонах).

2. Напрямок стимулювання розвитку інноваційної інфраструктури - повинен передбачати активну участь у стимулюванні інноваційного регіонального розвитку регіональних органів влади, органів місцевого самоврядування, розробку відповідних заходів (програм) щодо створення та ефективного розвитку об'єктів регіональної інноваційної інфраструктури, збільшення обсягу фінансування елементів інноваційної інфраструктури регіону. При цьому особлива увага повинна приділятися розробці комплексних програм соціально-економічного розвитку, розвитку малого та середнього підприємництва, розвитку інноваційної діяльності та формування інноваційної інфраструктури.

3. Організаційно-правовий напрямок – повинен відображати стан організаційно-правового забезпечення регіонального розвитку щодо удосконалення нормативно-правової бази з регулювання питань розвитку інноваційної інфраструктури регіону.

Висновки. Основними проблемами державної регіональної політики в Україні є недостатнє державне та нормативне регулювання діяльності суб'єктів інноваційної діяльності, брак фінансування з боку держави, обмеженість фінансових та матеріальних ресурсів для створення інноваційної інфраструктури та відсутність достовірного прогнозування тенденцій та досліджень впливу інструментів державного регулювання інноваційного розвитку економіки.

Вирішення зазначених проблем вимагає вдосконалення формування інноваційної інфраструктури розвитку регіонів держави, першочерговим орієнтиром якого має стати забезпечення рівних можливостей для кожного із них з врахуванням їхніх потреб і потенціалу.

На регіональному рівні для створення та розвитку місцевих інноваційних інститутів необхідна активна участь у цьому процесі регіональних органів влади та органів місцевого самоврядування. Діяльність регіональних органів влади щодо розвитку інноваційної інфраструктури повинна здійснюватися у напрямі побудови інституційних засад становлення інноваційного потен-

ціалу в регіоні шляхом розробки та реалізації відповідних програм. Тобто, серед інструментів державного стимулювання процесів формування інноваційного потенціалу регіонів можна виділити такі, як розробка програм підтримки регіонів із низьким рівнем використання інноваційного потенціалу, вироблення чіткого порядку формування, розгляду, затвердження, фінансування та контролю за виконанням цих програм, забезпечення фінансової допомоги шляхом прямих державних інвестицій у реальні інвестиційні проекти, встановлення спеціального режиму інноваційної діяльності для суб'єктів господарювання, що реалізують проекти в пріоритетних видах економічної діяльності регіону.

3.5 Суб'єкти, що виконують представницькі функції у сфері охорони прав інтелектуальної власності

Набуття правової охорони щодо об'єкту інтелектуальної власності на підставі його патентування є складною процедурою. Вона передбачає проходження декількох етапів, зокрема: проведення пошуку відносно рівня техніки з метою виявлення аналогічних технічних рішень; складання формули та повного опису винаходу, в якому поєднуються юридична та технічна термінологія; ведення листування з патентним відомством, у тому числі на стадії експертизи, по суті заявки на патент; внесення у заявку необхідних виправлень, що вимагаються патентним відомством. Оскільки все це вимагає глибоких знань патентного права та практики роботи національного чи регіонального патентного відомства, Всесвітня організація інтелектуальної власності рекомендує звертатися за відповідною допомогою до патентних повірених навіть в тих випадках, коли закон не вимагає їх обов'язкової участі в процесі оформлення прав¹.

Патентні повірені – це особи, які діють як професійні представники у сфері використання об'єктів промислової власності. За українським законодавством, відповідно до Положення про представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених), затвердженого Постановою КМУ від 10.08.1994 р.², патентний повірений надає фізичним та юридичним осо-

¹ Изобретая будущее: Введение в тему «Патенты для малых и средних предприятий»: публикация ВОИС № 917. URL: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/ru/sme/917/wipo_pub_917.pdf.

² Про затвердження Положення про представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених): Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 10.08.1994 р. № 545 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/545-94-%D0%BF>.

бам допомогу і послуги, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, представляє інтереси зазначених осіб у державному органі, що реалізує державну політику в сфері інтелектуальної власності, а також судових органах, кредитних установах, у відносинах з іншими фізичними та юридичними особами.

За даними офіційних джерел щороку в Україні видається понад 4000 патентів¹. Враховуючи особливу складність процедури оформлення прав на об'єкти інтелектуальної власності, а також значну кількість заявок на отримання охоронних документів, спеціальні знання цих фахівців доволі затребувані на ринку послуг. Крім того, відповідно до чинного законодавства України (ст. 5 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»; ст. 4 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки»; ст. 4 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»), іноземні особи та особи без громадянства, які проживають чи мають постійне місцезнаходження поза межами України, у відносинах з державним органом в процесі оформлення патентних прав можуть діяти лише через представників у справах інтелектуальної власності.

Умовами набуття права займатися діяльністю патентного повіреного є громадянство України, постійне проживання на території України, повна вища освіта, а також повна вища освіта в сфері охорони інтелектуальної власності; п'ятирічний досвід практичної роботи в сфері охорони інтелектуальної власності, здача кваліфікаційного іспиту, проходження атестації з отриманням відповідного свідоцтва. Процедура атестації патентних повірених, включаючи кваліфікаційні іспити, регулюється окремими підзаконними актами: Порядком атестації представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених), затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 25.07.2006 р. № 556; Порядком проведення кваліфікаційних екзаменів кандидатами у представники у справах інтелектуальної власності (патентні повірені) та критерії оцінки результатів цих екзаменів, (затверджений рішенням Атестаційної комісії Державної служби інтелектуальної власності України (протокол № 2 від 10.11.2015 р.) зі змінами, затвердженими рішенням Атестаційної комісії Державної служби інтелектуальної власності України (протокол № 1 від 29.06.2016 р.).

Особи, що пройшли процедуру атестації та одержали свідоцтво на право займатися діяльністю патентного повіреного, вносяться до спеціального Державного реєстру, після чого набувають право займатися цією діяльністю.

¹ Адекватной ответственности за патентный троллинг в Украине нет. URL:<http://ua.racurs.ua/787-patentnyy-troling>

Особи, не зареєстровані в Державному реєстрі, не можуть іменувати себе патентними повіреними. На сьогодні в Україні зареєстровано понад 400 патентних повірених, з відомостями про яких можна ознайомитися на офіційному сайті Державної служби інтелектуальної власності¹.

Законодавство України закріпило принцип незалежності патентного повіреного під час виконання ним професійних обов'язків. Він має особисту печатку із зазначенням свого прізвища та реєстраційного номера, а також розрахунковий та інші рахунки в установах банків на території України.

Форми організації роботи патентного повіреного можуть бути різними. Він має право займатися своєю діяльністю індивідуально або разом з іншими патентними повіреними, створювати патентні агентства, фірми, бюро, контори тощо з правами юридичної особи, а також працювати за наймом.

Подібний підхід відповідає міжнародній практиці, адже законодавство частини європейських країн передбачає таку структуру відносин, для якої характерні як самостійні представники у справах інтелектуальної власності, так і ті, що входять до складу підприємств. Приміром, законодавство Німеччини, крім незалежних патентних повірених, регламентує діяльність патентних асесорів, які пройшли відповідну атестацію, але надають патентні послуги не самостійно чи у складі спеціалізований патентних організацій (фірм), а вступаючи у трудові відносини з підприємствами². Орієнтуючись на зарубіжний досвід, вітчизняні науковці пропонували вдосконалити регулювання форм діяльності патентних повірених, розмежувавши тих, що є незалежними в організації своєї праці, та тих, що працюють за наймом. За прикладом законодавства США пропонувалось ввести до законодавства України поняття патентного агента, яке позначило б відповідну категорію представників. Специфіка його статусу, серед іншого, полягає в тому, що, виконуючи трудові обов'язки, він не має права відмовитись від надання послуг або від здійснення представництва³.

¹ У зв'язку з вступом у дію Постанови Кабінету Міністрів України від 11.05.2017 № 320, Державна служба інтелектуальної власності України (ДСІВ) з 19 травня 2017 року припинила виконувати функції з реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності: діяльність, пов'язану з їх виконанням з цього часу здійснює Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Веб-сайт Державної служби працює з інформаційною метою і доступний за наступним посиланням: <http://sips.gov.ua/ua>.

² Огнев'юк Г.З. Особливості правового статусу патентних повірених за законодавством України та деяких зарубіжних країн: порівняльно-правовий аналіз. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/23708/55-Ognebyuk.pdf?sequence=1>.

³ Огнев'юк Г.З. Представник у справах інтелектуальної власності (патентний повірений) як суб'єкт цивільно-правових відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. URL: <https://mydiss.com/ua/catalog/view/6/44/7837.html>.

Патентний повірений будує свої відносини з клієнтом на представницьких засадах, а тому діє в межах доручення особи, яку він представляє. Подібне доручення має фіксуватися у договорі, довіреності або в іншому документі, який може підтверджувати його повноваження відповідно до законодавства. В межах наданих повноважень він має право представляти свого довірителя у відносинах з державними органами, судовими органами, кредитними установами, іншими фізичними та юридичними особами. З цією метою він наділяється правом підписувати заяви, клопотання, описи, формули винаходів, подавати та одержувати матеріали, що стосуються охоронних документів; виконувати платіжні операції; відкликати заявки на видачу охоронних документів; подавати доповнення, заперечення, скарги; вживати заходів для підтримання чинності охоронних документів; проводити науково-дослідні роботи, частиною яких є патентні дослідження; представляти інтереси власників прав на об'єкти інтелектуальної власності в державних і судових органах.

В спеціальній літературі, що присвячена дослідженню діяльності патентних повірених, відмічається, що послуги цих професійних представників мають комплексний характер, тому їх функції можуть бути класифіковані по групах. Так, до загальних функцій були віднесені ті, що здійснюються відносно всіх об'єктів інтелектуальної власності (представництво перед державними органами з приводу набуття патентних прав, підтримання чинності патенту, проведення попереднього правового аналізу охороноздатності об'єкта на дозаявочній стадії, тощо). До спеціальних функцій патентного повіреного належать ті, які він здійснює лише щодо окремих об'єктів інтелектуальної власності, приміром, стосовно винаходів – проведення патентних досліджень, щодо промислових зразків – перевірка охороноздатності критеріїв промислового зразка в усіх країнах, де такий об'єкт реєструється. Окремі завдання професійний представник може здійснювати на дозаявочній підготовчій стадії, а саме: консультування довірителя щодо обрання доцільної форми правової охорони об'єкта, проведення патентних досліджень, надання допомоги при укладанні договору про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності, угоди про конфіденційність тощо¹.

Таким чином, патентний повірений – це фахівець, який не лише надає юридичні послуги з оформлення та подачі документів до патентного відомства, але й здатний суттєво допомогти в процесі управління об'єктом інтелектуаль-

¹ Огнев'юк Г.З. Представник у справах інтелектуальної власності (патентний повірений) як суб'єкт цивільно-правових відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. URL: // <https://mydisser.com/ua/catalog/view/6/44/7837.html>.

ної власності, включаючи етап його створення. Здійснюючи патентні дослідження з використанням патентної інформації, він сприяє визначенню оптимальної стратегії правової охорони майбутнього об'єкта. Як відзначають фахівці, використання технічної інформації дає можливість уникнути зайвих витрат на дублювання досліджень; виявити і оцінити технологію для ліцензування та передання технології; знайти альтернативні технології; бути на сучасному рівні у певній галузі; знайти готові рішення технологічних проблем; сформувані ідеї для подальших інновацій. На наступній стадії управління об'єктом інтелектуальної власності це дозволить забезпечити йому необхідну правову охорону¹. На основі патентних досліджень технічного рівня та тенденцій розвитку об'єктів господарської та науково-технологічної діяльності встановлюється їхня патентоспроможність, патентна чистота, конкурентоздатність. Для цього патентні повірені не лише збирають необхідні відомості, але й піддають їх аналітичному та статистичному опрацюванню².

Отже, діяльність патентного повіреного може вимагати застосування фахових знань у різних сферах. Відповідно роботи та послуги, які ними виконуються та надаються, потребують комплексного регулювання на рівні договірної узгодження відносин з клієнтом. Ось чому самі патентні повірені стверджують, що їхній договір з замовником практично завжди є змішаним. Оскільки патентні повірені виконують роботу зі складання матеріалів заявок для патентування винаходів, корисних моделей, промислових зразків, реєстрації торговельних марок, готують відповіді на запити державного органу в сфері реєстрації прав, то ця діяльність підпадає під умови договору підряду. Всі патентні повірені проводять патентно-інформаційні дослідження та пошук в базах даних товарних знаків з аналізом їх результатів, складають експертні висновки для судових проваджень щодо використання об'єктів інтелектуальної власності в об'єктах техніки, технології, продукції, і, таким чином, виконують умови договору на виконання науково-дослідних робіт. В цілому патентні повірені діють як представники замовників перед державними органами, в судах, інших правоохоронних органах, отже керуються умовами договору доручення³.

За загальним правилом патентний повірений має особисто виконувати всі доручення замовника. Разом із тим, за необхідності для виконання окре-

¹ Бошицький Ю.Л. Інтелектуальна власність в Україні: деякі питання публічного адміністрування. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua>.

² Зорин Н.А., Зорина М.А. Актуальность привлечения патентных поверенных для проведения патентных исследований URL: <http://zorinlegal.ru/resources/articles/patentny-i-poverenniyi/aktualnost-privlecheniya-patentnyh-poverennyh-dlya-provedeniya-patentnyh-issledovaniy/>.

³ Петрова Т. В. Условья договора патентного поверенного с заказчиком. URL: http://spbkkp.org/wp-content/uploads/2010/11/CR-2009_17.pdf.

мих робіт він вправі залучати до роботи інших осіб на умовах субпідряду, якщо це не заборонено укладеним договором. В такому разі відповідно до вимог ст. 838 Цивільного кодексу України (далі - ЦК України) патентний повірений залишається відповідальним перед замовником за результат виконаної роботи. Якщо сторонні фахівці потрібні для виконання науково-дослідних робіт, то згідно вимог ст. 893 ЦК України, на їх залучення потрібна згода замовника, яка попередньо може фіксуватися в первинному договорі або згодом додаватися до договору в процесі його виконання. Законодавство також не забороняє патентному повіреному за погодженням з особою, яку він представляє, повністю передавати свої повноваження іншому патентному повіреному, якщо інше не передбачено дорученням. Про це він обов'язково має сповістити центральний орган виконавчої влади у сфері охорони інтелектуальної власності.

Оскільки патентний повірений офіційно представляє свого довірителя перед державним органом і сприяє отриманню ним державного охоронного документа, законодавство покладає на цього суб'єкта низку обов'язків. По-перше, патентний повірений зобов'язаний сумлінно виконувати свої обов'язки і додержуватися вимог законодавства, захищати інтереси особи, яку він представляє. По-друге, патентний повірений зобов'язаний зберігати в таємниці відомості, одержані ним під час здійснення своїх професійних обов'язків, зокрема суть порушених особою, яку він представляє, питань, зміст консультацій, порад, роз'яснень тощо. Крім того, з метою недопущення конфлікту інтересів і зловживання правами законодавство зобов'язує патентного повіреного відмовитися від надання своїх послуг або припинити їх надання, якщо вони можуть бути використані у справі, в якій він вже представляв або консультував іншу особу з протилежними інтересами і конфлікт не був вирішений.

Патентні повірені можуть об'єднуватися в громадські організації. На тепер в Україні створена та діє Всеукраїнська Асоціація представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених), основними завданнями якої є створення умов для професійного спілкування, обміну досвідом і активної діяльності своїх членів; сприяння зростанню професійного рівня патентних повірених; вивчення міжнародного досвіду у галузі правової охорони об'єктів інтелектуальної власності, сприяння міжнародному співробітництву та обміну науковою та практичною інформацією з проблем захисту інтелектуальної власності; сприяння підвищенню рівня ділової та професійної підготовки своїх членів та участь у підготовці, навчанні і атестації нових кадрів; внесення пропозицій до законодавчих та

виконавчих органів влади з питань удосконалення правової охорони інтелектуальної власності, а також участь у підготовці експертних оцінок проєктів законодавчих та нормативних актів України в галузі охорони інтелектуальної власності по запрошенню тощо¹.

На даний час науковці активно працюють над вдосконаленням регулювання відносин взаємодії між різними суб'єктами у сфері охорони інтелектуальної власності. Наприкінці 2016 року громадськості був представлений законопроект «Про національну систему інтелектуальної власності в Україні»², який підготував Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності Національної академії правових наук України. Законопроект був розроблений в рамках Концепції реформування системи інтелектуальної власності України, затвердженої Постановою КМУ від 01.06.2016р. №402. Серед іншого він зачіпає сферу діяльності патентних повірених і пропонує детально регламентувати їх статус, включаючи питання кваліфікаційних вимог, порядку набуття права на діяльність патентного повіреного, їхніх прав та обов'язків, порядку зупинення, припинення та відновлення права на зайняття діяльністю патентного повіреного. Цим законопроектом пропонується значно розширити перелік повноважень патентного повіреного, зокрема надати йому право:

– звертатися з запитом патентного повіреного - письмовими зверненнями до національного органу інтелектуальної власності, органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань про надання інформації, копій документів, необхідних патентному повіреному для надання послуг щодо об'єктів права інтелектуальної власності;

– ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях із необхідними для діяльності патентного повіреного документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом;

– звертатися з клопотаннями та скаргами до посадових і службових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги;

– посвідчувати копії документів, пов'язані з послугами щодо охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів;

¹ Статут Всеукраїнської Асоціації представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених). URL:<http://www.intelvlas.com.ua>.

² Про Національну систему охорони інтелектуальної власності в Україні: Проєкт Закону України URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=226bd3f1-bcf2-4ab9-9958-6aa29d476d25>.

– збирати відомості про факти, що можуть мати значення в процесі захисту прав особи, яку він представляє тощо.

Важливу роль у відносинах реалізації прав на об'єкти інтелектуальної власності відіграють організації колективного управління майновими авторськими й суміжними правами. Їх діяльність забезпечує один з різновидів представницьких відносин, що складаються за участю суб'єктів авторського права і суміжних прав. Крім них аналогічні представницькі функції можуть виконувати окремі фізичні особи – повірені, які діють на підставі договору доручення з правоволодільцями. Однак, як зазначають фахівці, управління майновими правами через організації колективного управління забезпечує набагато більше можливостей, ніж через повіреного, адже законодавством встановлено публічно-правові обов'язки користувачів перед ними, а також специфічні права цих організацій¹.

Колективне управління тлумачиться в літературі як діяльність відповідних організацій з представництва суб'єктів авторського та (або) суміжних прав щодо здійснення їхніх прав, збирання, розподілу й виплати винагороди, належної їм². Її значення полягає в тому, щоб забезпечити майнові права авторів та інших правоволодільців в тих випадках, коли їх здійснення в індивідуальному порядку видається ускладненим³.

Таким чином, дані суб'єкти відносин з управління майновими правами сприяють забезпеченню правомірного використання авторських творів, об'єктів суміжних прав, а також реалізації майнових інтересів правоволодільців. Дуже часто останні не в змозі самостійно здійснювати і захищати свої права через низку об'єктивних та суб'єктивних причин. Як правило, перешкодою цьому є складність процесу пошуку можливих користувачів та узгодження з кожним з них умов ліцензійних договорів, відсутність достатнього досвіду договірною врегулювання відносин, необхідність здійснення систематичного контролю за виконанням ліцензійних умов одразу багатьма користувачами, неможливість самостійно виявляти всі випадки порушень та поширення контрафактної продукції, небажання відволікатися від творчого процесу для участі у судових провадженнях тощо. Особливо гостро проблеми дотримання авторських та суміжних прав постають у тих сферах, де завжди використовується одразу велика кількість творів, виконань, фонограм, відеогам, приміром в процесі радіо- та телевізійного мовлення,

¹ Калениченко П. А. Колективне управління майновими авторськими і суміжними правами у музичному шоу-бізнесі України. *Часопис Київського університету права*. 2007. № 1. С. 119.

² Там само. С. 118.

³ Близнец И. А., Гаврилов Э. П., Добрынин О. В. и др. *Право интеллектуальной собственности: учеб. под ред. И. А. Близнаца*. М.: Проспект, 2010. С.205.

організації концертів, розважальних заходів тощо. Отримати дозвіл від всіх авторів, виконавців, виробників фонограм персонально іноді не лише організаційно складно, але й призводить до значних витрат на узгодження договірних відносин з ними та подальше відслідковування виконання ліцензійних умов. Вирішити ці завдання здатні спеціалізовані організації колективного управління, які створюються саме заради надання юридичної та іншої допомоги суб'єктам авторських та суміжних прав і при цьому не мають на меті одержання прибутку.

У науковому середовищі часто висловлюються зауваження до термінів «колективне управління майновими правами» та «організації колективного управління». Зокрема відмічається, що термін «колективне» дає підстави вважати, що управління здійснюється колективом осіб¹. Висловлюється думка про те, що застосування терміна «управління» у назві договорів між організаціями та правоволодільцями автоматично «спрямовує» на невірне розуміння їх сутності як управління майном. Насправді ж ці договори відрізняються від договорів управління майном низкою ознак, зокрема тим, що управління правами здійснюється від імені правоволодільців, а також на безоплатній основі в силу некомерційного статусу організацій².

Вважаємо, що до пояснення терміну «колективне управління правами» слід ставитися з певною часткою умовності. Дослідники відмічають, що його поява пов'язана з трансформацією англійської назви організацій, що надають зазначені послуги в інших країнах – спочатку *collecting societies*, пізніше – *collective administration organizations*, на сучасному етапі – *collective management organizations*. Отже ключовим словом стало «collective»³. Однак крім формальних ознак цей термін втілює певну сутнісну характеристику. Послуги колективного управління майновими правами за своїм результатом схожі з управлінням майном, адже правоволоділець отримує майнову вигоду від дій спеціалізованих організацій, які розпоряджаються переданими в управління правами в інтересах їх суб'єкта. «Колективність» такого управління пояснюється тим, що відповідні організації створюються на початках членства самими правоволодільцями, які об'єднуються для реалізації та захисту своїх прав та надають необхідні для цього повноваження. Саме тому слід погодитися з думкою І. А. Близнеца про те, що даний термін передбачає

¹ Завальна, Ж.В. Видавничий договір як вид авторського договору: дис. ... канд. юрид. наук: К., 2001. С.94-95.

² Жилінкова, О.В. Договори в сфері реалізації авторських прав на музичний твір. Х.: Інформ.-прав. центр «Ксилон», 2008. С. 180.

³ Судариков, С. А. Право интеллектуальной собственности: учебник. М.: ТК Велби, Проспект. 2008. С. 288.

організаційну та економічну специфіку даного способу реалізації авторських і суміжних прав¹.

В Україні правовою основою представництва в сфері реалізації авторських та суміжних прав є норми розділу IV Закону України «Про авторське право і суміжні права»². Відповідно до ст. 45 цього Закону організації колективного управління визнаються одним з способів управління майновими правами суб'єктів авторського та суміжних прав. Вони створюються за ініціативою суб'єктів авторського чи суміжних прав і здійснюють свою діяльність на підставі статуту. Їх некомерційний статус визначений ч.2 ст.48 зазначеного Закону, яка передбачає, що такі організації не мають права займатися комерційною діяльністю чи використовувати будь-яким способом об'єкти авторського права і (або) суміжних прав, доручених їм для управління. При цьому закон не визначає джерело фінансування діяльності подібних організацій. Враховуючи їх неприбутковий характер, виконання особливої функції по збиранню винагороди, а також спеціальний статус засновників, які є володільцями прав інтелектуальної власності, цілком закономірним є утримання таких організацій за рахунок частини платежів, що виплачуються на користь її членів. Саме такий порядок покриття фактичних витрат характерний для сучасних вітчизняних та зарубіжних організацій колективного управління.

Законом України «Про авторське право і суміжні права» передбачена можливість державних організацій здійснювати функції, характерні для організацій колективного управління, якщо це передбачено їх установчими документами (ч.5 ст.47). В такому разі відповідні державні організації набувають додатковий статус – статус організацій колективного управління і при здійсненні відповідних повноважень підпадають під дію статей 48, 49 вказаного Закону. Обсяг їх представницьких повноважень визначається наданими суб'єктами авторського або суміжних прав дорученнями на управління їх майновими правами на колективній основі. На сьогодні до цієї категорії належить Державна організація «Українське агентство з авторських та суміжних прав», яка переважно здійснює управління майновими правами суб'єктів авторського права. Інформацію про всі діючі організації колективного управління можна отримати з Реєстру організацій колективного управління³. Їх ство-

¹ Близнач І. А., Гаврилов Э. П., Добрынин О. В. и др. Право интеллектуальной собственности: учеб. / под ред. И.А. Близначе. М.: Проспект, 2010. С. 206.

² Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/para010#o10.7>

³ Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL:<http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e2006fec-91ec-427a-baa5-10cd5204f56f&title=PerelikOrganizatsiiKolektivnogoUpravlinnia>.

рення відповідно до ст. 48 Закону України «Про авторське право і суміжні права» підлягає обліку в центральному органі виконавчої влади, який реалізує державну політику в сфері інтелектуальної власності і, відповідно, контролює дотримання вимог законодавства щодо діяльності таких організацій.

Сукупність вимог, що висуваються законодавством України до організацій колективного управління, формує її обов'язкові ознаки:

- 1) організація має статус юридичної особи, занесеної до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців;
- 2) організація перебуває на обліку в центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності;
- 3) засновниками та членами організації колективного управління є автори та (або) суб'єкти авторського чи суміжних прав, які передали свої майнові права в управління даної організації;
- 4) установчим документом є Статут;
- 5) правоздатність даної організації є спеціальною, змістом якої є єдиний напрям діяльності – це здійснення управління майновими правами суб'єктів авторського права та(або) суміжних прав;
- 6) організація не вправі прямо чи опосередковано отримувати прибуток від своєї діяльності;
- 7) правоздатність організації поширюється на всю територію України.

Статтею 48 Закону України «Про авторське право і суміжні права» передбачене правило про те, що на діяльність організацій колективного управління не поширюються обмеження, передбачені законодавством про захист економічної конкуренції. Дана норма є виправданою, адже у міжнародній практиці колективного управління поширеним є принцип неприпустимості створення конкуруючих організацій у сфері колективного управління одними й тими ж майновими правами, адже це шкодить моральним та виключним інтересам авторів. Тому законодавство багатьох країн передбачає, що на їх територіях діє, як правило, лише одна організація, яка управляє однією або декількома категоріями виключних прав¹. З цієї метою відповідний державний орган веде облік подібних організацій, що означає публічно-правовий дозвіл на здійснення ними своєї діяльності.

В сучасних умовах функціонування організацій колективного управління фахівці відзначають, що важливим досягненням окремих, зокрема західнобалканських, країн є те, що сфери дії новостворених організацій не перетинаються між собою. Приміром, у Словенії створені п'ять організацій:

¹ Судариков, С. А. Право интеллектуальной собственности: учебник. М.: ТК Велби, Проспект, 2008. С. 289.

дві – для музичних творів (автори, виконавці й виробники фонограм), дві – для літературних творів, одна — для аудіовізуальних творів. Так само у Литві успішно реалізовано модель «однієї ОКУ» для кожної сфери прав, і завдяки цьому ринок отримав стимули до розвитку. Натомість в Україні, з точки зору представників Міжнародної конфедерації товариств авторів та композиторів (CISAC) головною перепорою для розвитку сфери колективного управління є чимала кількість організацій, сфери впливу яких перетинаються¹. Про це свідчить як кількість створених в Україні організацій колективного управління (їх на сьогодні 19), так і сфери їхньої діяльності.

Організаційно-правові форми, в яких створюються зазначені організації, обираються відповідно до законодавства, що регулює діяльність некомерційних юридичних осіб. Згідно із ЦК України, вони мають належати до непідприємницьких товариств (ст. 85), проте з обмеженням, порівняно з іншими, обсягом правоздатності, адже на них не може поширюватися дія статті 86 ЦК України щодо права займатися підприємницькою діяльністю, якщо така відповідає меті, для якої створено товариство. Зазначене обмеження встановлено ст. 48 Закону України «Про авторське право і суміжні права», а тому підпадає під винятки, на які вказує ст. 86 ЦК України.

Серед врегульованих чинним законодавством форм непідприємницьких товариств найбільш відповідною до мети організації колективного управління є форма громадської організації. Саме вона набула поширення на сьогоднішній день. Особливості створення, реєстрації, діяльності громадських організацій передбачені Законом України «Про громадські об'єднання»². Відповідно до його положень громадською організацією є одна з форм громадського об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи. Єдиною метою створення є здійснення та захист прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів її членів (учасників) (ст.1). Інтереси членів організацій колективного управління полягають в отриманні послуг щодо управління їх майновими авторськими або суміжними правами і представлення їх інтересів перед іншими учасниками відносин інтелектуальної власності, а також у суді. Причому представлення інтересів правоволодільців може мати широкий характер і охоплювати не лише вузькі інтереси конкретних членів, але й захищати інтереси творчого співтовариства в цілому. Тому напрями діяльності громадської організації, що управляє майнови-

¹ Гаврильчик В. Європейський досвід у сфері колективного управління на регіональному семінарі ВОІВ у Києві URL:http://www.uipv.org/i_upload/file/3_2017.pdf.

² Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL:<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/page>.

ми авторськими і суміжними правами, можуть охоплювати суспільно-корисні завдання у цій сфері. Так, у середовищі фахівців у справах захисту інтелектуальної власності підкреслюється, що організації, які представляють інтереси правовласників, мають формувати громадську свідомість, накопичувати та розповсюджувати інформацію про належність авторського та суміжних прав, збирати різноманітні статистичні дані, приймати участь у розробці проектів відповідних законодавчих актів і, насамперед, розбудовувати цивілізовані правовідносини між суб'єктами свого сегменту ринку¹.

Однією з засад діяльності громадської організації є відсутність майнового інтересу її членів (учасників) (ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання»). На перший погляд може здаватися, що організації колективного управління не відповідають означеному критерію, адже метою кожного її члена є отримання платежів в результаті і на підставі укладених організацією ліцензійних договорів з користувачами творів та об'єктів суміжних прав. Також завдяки виявленню організацією колективного управління порушень виключних прав та здійсненню представницьких функцій в ході їх судового захисту правоволодільці отримують майнове відшкодування (компенсацію) від порушника. Проте, не зважаючи на цю особливість реалізації інтересів членів організації колективного управління, її статус не суперечить ознакам громадської організації, встановленим чинним законодавством. Це пояснюється вузьким розумінням майнового інтересу у згаданому Законі (ч.6 ст. 3). А саме, його відсутність констатується за відсутності у членів (учасників) права на частку майна громадського об'єднання, а, відтак, і відповідальності за його зобов'язаннями, а також означає неможливість розподіляти доходи або майно (активи) громадського об'єднання між його членами (учасниками) або використовувати їх для вигоди будь-якого з них. В такому розумінні члени організації колективного управління дійсно не мають майнового інтересу. Тому стосовно організацій колективного управління варто уточнити, що їх члени задовольняють свої майнові інтереси в процесі діяльності організації, але не мають майнового інтересу безпосередньо від членства в ній по відношенню до її активів.

Серед діючих сьогодні організацій колективного управління існують такі правові форми їх організації як асоціації. Вони були утворені на базі чинного на момент їх реєстрації законодавства, яке передбачало відповідні форми об'єднань громадян. Так, Закон України «Про об'єднання громадян»² (втратив чинність) встановлював можливість заснування спілки об'єднань

¹ Феколкін Ю. Громадські організації правовласників та правокористувачів України у галузі фонографічного та аудіовізуального видавництва. Інтелектуальна власність. 1999. № 6. С. 64-66.

² Про об'єднання громадян: Закон України від 16.06.1992 р. № 2460-XII URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2460-12/print1375716316935954>.

громадян у формі асоціацій. Статус останніх визначався поняттям об'єднання громадян, як добровільного громадського формування, створеного на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод (ст.1). За своєю суттю та метою створення такі асоціації прирівнювалися до громадських організацій з тією особливістю, що її засновниками виступали не окремі громадяни, а їх об'єднання.

За чинним законодавством громадські об'єднання можуть існувати у формі громадської організації або громадської спілки (ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання»). Останні за метою створення подібні громадським організаціям, проте на відміну від них, утворюються засновниками, що мають статус юридичної особи приватного права. Отже утворення нових організацій колективного управління має відбуватися у формі громадських спілок, якщо їх засновниками є юридичні особи – правонаступники майнових авторських чи суміжних прав.

Що стосується вже створених асоціацій у сфері колективного управління, то на підставі Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про громадські об'єднання» їх перереєстрація не вимагається, а правовий статус прирівнюється до статусу громадських спілок, визначеного зазначеним Законом (п. п. 4, 9).

Створені в Україні організації колективного управління спеціалізуються у тій чи іншій сфері використання авторських творів або об'єктів суміжних прав. За цим критерієм можна виділити декілька видів організацій, які отримують повноваження на управління правами від певної категорії суб'єктів авторських та (або) суміжних прав:

- організації, що управляють майновими правами суб'єктів авторського права і суб'єктів суміжних прав;
- організації, що управляють майновими правами суб'єктів авторського права;
- організації, що управляють майновими правами виконавців;
- організації, що управляють майновими правами виробників фонограм та виробників відеограм;
- організації, що управляють майновими правами суб'єктів авторського та суміжних прав в аудіовізуальній сфері;
- організації, що управляють майновими правами суб'єктів суміжних прав.

Крім зазначеної класифікації у світовій практиці виділяють дві групи організацій, які розрізняються за підставами і обсягом отриманих повноважень щодо управління правами інтелектуальної власності.

Перша група – це *організації, що управляють майновими правами праволодільців на підставі укладених з ними договорів в межах переданих ними повноважень*. В Україні такі засади виникнення і здійснення повноважень слід вважати загальними, адже вони встановлені для всіх організацій колективного управління і щодо будь-якої сфери використання об'єктів авторського та суміжних прав. Такі організації управляють майновими правами на підставі оформлених договором доручень праволодільців. У цей спосіб виникають представницькі відносини, зміст яких і визначає обсяг повноважень організацій.

Як відзначалося науковцями, законодавство пострадянських країн у сфері колективного управління ґрунтується на єдиних концептуальних підходах представницького типу колективного управління¹. Українське право також затверджує представницький характер колективного управління майновими правами². Обсяг прав, що передаються, визначається самими суб'єктами авторських і суміжних прав, і на їх основі формуються основні функції і завдання організацій по управлінню майновими правами³. В такому разі подібні організації вправі діяти лише «в інтересах обмеженого кола осіб», які надали повноваження на колективне управління відповідній організації⁴.

Але праву відомі й інші схеми взаємовідносин між організаціями колективного управління та праволодільцями. В окремих європейських країнах, приміром в Італії, Німеччині, передбачена презумпція представництва організаціями колективного управління всіх творчих працівників, що входять до сфери управління таких організацій⁵. Ця група *організацій, крім представництва за дорученням, здійснює управління майновими правами на підставі закону, без спеціального уповноваження суб'єктів авторського та суміжних прав, відносно обмеженої, визначеної у Законі, сфери використання їх об'єктів*. Частково ця модель відносин впроваджена в законодавство України, і застосовується вона лише до чітко окреслених випадків використання певних об'єктів. Таке управління зводиться до збору та розподілу між праволодільцями винагороди, встановленої у нормативному порядку щодо двох сфер

¹ Щерба Л. Р. Колективне управління майновими авторськими та суміжними правами за цивільним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: К. 2013. С. 9.

² Калениченко П. А. Колективне управління майновими авторськими і суміжними правами у музичному шоу-бізнесі України. *Часопис Київського університету права*. 2007. № 1. С. 119.

³ Право інтелектуальної власності: підручник для студентів вищих навч. закладів за ред. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького, К.: Видавничий Дім «Ін Юре». 2002. С. 426.

⁴ Близнец І. А., Гаврилов Э. П., Добрынин О. В. и др. Право інтелектуальної власності: учеб. под ред. И. А. Близнеца. М.: Проспект. 2010. С. 210.

⁵ Калениченко П. А. Колективне управління майновими авторськими і суміжними правами у музичному шоу-бізнесі України. *Часопис Київського університету права*. 2007. № 1. С. 119, 121.

використання охоронюваних об'єктів. Це стосується випадків так званого «обмеження майнових прав», коли використання творів, виконань, фонограм та відеограм здійснюється вільно, без дозволу праволодильця, але з виплатою йому винагороди, встановленої законодавством. Таким чином, законом встановлений обов'язок платити за відповідне вільне використання і врегульована процедура збирання таких платежів. Перша сфера вільного використання охоплює випадки приватного копіювання, які передбачені частиною 2 ст. 25 та ст. 42 Закону України «Про авторське право і суміжні права»:

а) відтворення у домашніх умовах виключно в особистих цілях творів, зафіксованих у фонограмах, відеограмах та їх примірниках, а також аудіовізуальних творів та їх примірників;

б) відтворення фонограм, відеограм, зафіксованих у них виконань, а також програм мовлення з учбовою або науково-дослідницькою метою у обсязі, який виправдовує дану мету;

в) відтворення в домашніх умовах в особистих цілях фонограм, відеограм, зафіксованих у них виконань та їх примірників.

Винагорода в такому разі виплачується не напряму авторові, а здійснюється у формі відрахувань від вартості обладнання і матеріальних носіїв, що призначені для відтворення у домашніх умовах. Її розмір визначається на підставі Постанови КМУ від 27. 06. 2003р. № 992 «Про розмір відрахувань виробниками та імпортерами обладнання і матеріальних носіїв, із застосуванням яких у домашніх умовах можна здійснити відтворення творів і виконань, зафіксованих у фонограмах і (або) відеограмах» (додаток до неї в редакції постанови КМУ від 13.07.2005 р. № 581)¹.

Відрахування для імпортерів відповідного обладнання і матеріальних носіїв встановлюються у відсотках від вартості, зазначеної у зовнішньоекономічному договорі (контракті), а для виробників – у відсотках їх відпускної ціни. Відрахування сплачуються організаціям колективного управління, які мають право на збирання і розподіл зазначених коштів. Імпортери сплачують ці кошти під час ввезення товару на митну територію України, а виробники перераховують суми відрахувань до 20-го числа місяця, наступного за місяцем реалізації обладнання і (або) матеріальних носіїв². Далі ці кошти розпо-

¹ Про розмір відрахувань, що сплачуються виробниками та імпортерами обладнання і матеріальних носіїв, із застосуванням яких у домашніх умовах можна здійснити [...]: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.06.2003 р. № 992. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/992-2003-%D0%BF>.

² Про затвердження Порядку здійснення відрахувань виробниками та імпортерами обладнання і матеріальних носіїв, із застосуванням яких у домашніх умовах можна здійснити [...]: Наказ МОН України, Держкомпідприємство, ДПА України від 24.11.2003 р. № 780/123/561. URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1153-03/print>.

діляються між організаціями колективного управління, які представляють інтереси тих чи інших суб'єктів прав інтелектуальної власності. Останні проводять остаточні виплати суб'єктам авторського права, виконавцям, виробникам фонограм та відеограм у таких пропорціях: авторам 50 відсотків, виконавцям – 25 відсотків, а виробникам фонограм та відеограм – 25 відсотків отриманих відрахувань, якщо договорами між організаціями не передбачений інший порядок розподілу.

Судова практика стягнення зазначених відрахувань свідчить про те, що заперечення відповідачів про відсутність договірних стосунків з організацією колективного управління судом до уваги не беруться, оскільки обов'язок здійснювати відповідні відрахування встановлений чинним законодавством¹.

Другою сферою вільного використання, для якої встановлене колективне управління майновими правами без доручення правоволодільця, є публічне виконання, демонстрація та сповіщення опублікованих з комерційною метою фонограм, відеограм, їх примірників, зафіксованих в них виконань. Винагорода за таке використання визначається в залежності від його тривалості, розміру доходів, одержаних від діяльності, пов'язаної з використанням даних об'єктів, або розміру витрат на здійснення їх використання. Розмір винагороди встановлюється Постановою КМУ від 18.01.2003 р. № 71 «Про затвердження розміру, порядку та умов виплати винагороди (роялті) за комерційне використання опублікованих з комерційною метою фонограм, відеограм, їх примірників та зафіксованих у них виконань» (додаток до постанови зі ставками винагороди в редакції від 02.04.2009 р. № 450).

До числа суб'єктів, які здійснюють комерційне використання фонограм чи відеограм, отже і зобов'язані сплачувати зазначені платежі, належать: суб'єкти господарювання, що є власниками театрів (зокрема театрів-студій, аматорських самодіяльних театрів), цирків, клубів, концертних і кіноконцертних залів та інших закладів культури, кінотеатрів і відеосалонів, казино, нічних клубів та інших грально-розважальних закладів, виставкових залів та інших подібних закладів, барів, кафе, ресторанів та інших підприємств громадського харчування, пансіонатів, будинків відпочинку, санаторіїв, готелів, дискотек, танцювальних і концертних майданчиків, парків, стадіонів, спортивних залів та інших спортивно-оздоровчих закладів, підприємств та організацій торгівлі, побутового обслуговування, пасажирського транспорту тощо, крім тих, які перебувають у державній або комунальній власності; суб'єкти господарювання, що на праві господарського відання володіють,

¹ Постанова Вишого господарського суду України від 06.03.2007р. Справа №21/635 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

користуються та розпоряджаються або на правах оренди користуються приміщеннями театрів (зокрема театрів-студій, аматорських самодіяльних театрів), філармоній, будинків і палаців культури, будинків офіцерів, концертних і кіноконцертних залів та інших закладів культури, парками, стадіонами, цирками, клубами, готелями, пансіонатами, будинками відпочинку, санаторіями, спортивними залами та іншими спортивно-оздоровчими закладами, дискотеками, танцювальними і концертними майданчиками, кінотеатрами, відеосалонами, виставковими залами та іншими подібними закладами, підприємствами та організаціями торгівлі, побутового обслуговування, пасажирського транспорту, барами, кафе, ресторанами та іншими підприємствами громадського харчування тощо, які перебувають у державній або комунальній власності; суб'єкти господарювання, що є організаторами фестивалів, конкурсів, виставок та інших подібних заходів і на правах оренди користуються для проведення зазначених заходів приміщеннями закладів культури, спортивно-оздоровчих закладів, виставкових залів та інших подібних закладів, парками, стадіонами тощо; юридичні особи, у тому числі державні та комунальні телерадіоорганізації, які здійснюють публічне сповіщення (публічне повторне сповіщення) шляхом трансляції і ретрансляції зазначених об'єктів суміжних прав у передачах ефірного, супутникового, кабельного телебачення та радіомовлення або через Інтернет, зокрема провайдери програмної послуги, а також інші суб'єкти господарювання.

Зазначені суб'єкти до початку використання зобов'язані укласти договір про виплату винагороди (роялті) з відповідною уповноваженою організацією колективного управління. Відповідно до договору вони самостійно нараховують суму винагороди (роялті), перераховують її у визначений строк на рахунок організації та подають їй у письмовій формі відомості, необхідні для її збирання і розподілу.

У подальшому зібрана винагорода розподіляється уповноваженими організаціями між особами, які управляють майновими правами на фонограми, відеограми та зафіксовані у них виконання, у співвідношенні: 50 відсотків за комерційне використання виконань; 50 відсотків за комерційне використання фонограм і (або) відеограм та виплачуються відповідним суб'єктам прав пропорційно обсягу використання їх об'єктів.

Втім практика застосування даних нормативних положень зазнала певних труднощів. Вони пов'язані з необхідністю укладення договорів організацій колективного управління з користувачами охоронюваних об'єктів. Останні на їх підставі мають надавати організаціям колективного управління звітність про види та обсяги використання і сплачувати відповідну вина-

городу. Тривалий час користувачі опублікованих фонограм та відеограм ігнорували вимоги Закону про сплату винагороди за їх комерційне використання. Це відбувалось через відсутність ефективного механізму контролю за всією сферою зазначеного використання, відмову користувачів укладати договори про відрахування, відсутність у законодавстві прямої вказівки про обов'язковість його укладення. Крім того, застосування спеціальних майнових санкцій ст. 52 Закону України «Про авторське право та суміжні права» було неможливим, адже вони встановлені за використання об'єктів без дозволу правоволодільцев, а для даних випадків закон дозволу не вимагає. Після прийняття змін до Постанови КМУ № 71 «Про затвердження розміру, порядку та умов виплати винагороди (роялті) за комерційне використання опублікованих з комерційною метою фонограм, відеограм, їх примірників та зафіксованих у них виконань»¹, що внесені Постановою КМУ від 02.04.2009 р.², встановлено обов'язкове укладення договору про відрахування винагороди з уповноваженою організацією колективного управління до початку комерційного використання. Крім того, визначена підвищена майнова відповідальність за комерційне використання фонограм та відеограм без укладення такого договору. Винагорода (роялті) за період, починаючи з дати, коли встановлено (зафіксовано) факт використання до дати укладення зазначеного договору, має нараховуватися у подвійному розмірі. Ці штрафні санкції мають за мету стимулювати користувачів до укладення договорів про сплату винагороди ще до початку комерційного використання.

Як зазначалося раніше, організації колективного управління мають спеціальну правоздатність, визначену Законом України «Про авторське право і суміжні права», яка зводиться до управління майновими та суміжними правами на колективні основи. Сфера управління цими правами має достатньо широкий спектр фактичних та юридичних послуг. Отже предметом діяльності таких організацій є:

- розробка і укладання ліцензійних договорів з користувачами об'єктів авторського та суміжних прав;
- збирання винагороди в порядку і на умовах, визначених укладеними в інтересах правоволодільців договорів для наступної передачі її суб'єктам авторського або суміжних прав;

¹ Про затвердження розміру, порядку та умов виплати винагороди (роялті) за комерційне використання опублікованих з комерційною метою фонограм, відеограм, їх [...] Постанова Кабінету Міністрів України; Умови, Порядок від 18.01.2003 № 71 URL:<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/71-2003-%D0%BF>.

² Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 18.01.2003 р. № 71. Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Умови від 02.04.2009 № 450 URL:<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/450-2009-%D0%BF>

- контроль за дотриманням ліцензійних договорів та розгляд претензій від правоволодільців до користувачів;
- збирання необхідної для виконання договорів інформації про користувачів, обсяг використання ними творів чи об'єктів суміжних прав;
- збір, систематизація та надання заінтересованим особам інформації:
 - а) про правоволодільців, чиї права вони представляють, б) об'єкти та в) права щодо них, передані в управління;
- укладання договорів про взаємне представництво інтересів з аналогічними іноземними організаціями та управління авторськими правами іноземних громадян на території України;
- передоручення іноземним організаціям повноважень на управління майновими правами українських правоволодільців на території інших держав;
- захист порушених прав у суді.

Особливість участі таких організацій у судовому провадженні полягає в тому, що вони є процесуальними представниками, а не позивачами, оскільки вони звертаються за захистом не своїх прав, а прав суб'єктів авторського і (або) суміжних прав, чиї права вони представляють. Для підтвердження свого права брати участь у справах захисту авторських або суміжних прав організація має надати свідоцтво про облік організації колективного управління в Державній службі інтелектуальної власності, Статут та договір із суб'єктами, чиї права вона захищає, про управління майновими правами на колективній основі. У необхідних випадках також надається договір з аналогічними іноземними організаціями, що управляють такими ж правами¹.

3.6 Форми і механізм реалізації права працівників в управлінні закладами вищої освіти

Конституція України у преамбулі та статті 1 закріпила прагнення Українського народу розвивати й зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу. Проголошений курс на демократизацію потребує демократизації трудових відносин, зокрема, й у сфері освіти. Так, у Розділі X «Управління освітою» Національної доктрини розвитку освіти, яка була затверджена Ука-

¹ Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав: Постанова Пленуму Верховного Суду від 04.06.2010 р. № 5. URL: <http://www.scour.gov.ua/clients/vs.nsf/0/925CB195F3F0BF70C225774200286BFD?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=925CB195F3F0BF70C225774200286BFD&Count=500&>.

зом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002, зазначено, що сучасна система управління сферою освіти розвивається як державно-громадська. Нова модель системи управління сферою освіти має бути відкритою і демократичною. У ній передбачається забезпечення державного управління з урахуванням громадської думки, внаслідок чого змінюються навантаження, функції, структура і стиль центрального та регіонального управління освітою¹.

Погоджуємося з І. П. Дубовою, яка, досліджуючи проблему якості трудового життя людини, серед факторів, що забезпечують його високу якість, називає можливість працівників брати участь у прийнятті рішень, що стосуються їх роботи². За результатами досліджень причин масової трудової міграції українців можна констатувати, що можливість впливати на прийняття рішень є однією із основних вимог працівників до роботодавців (19 %) ³.

У науковій юридичній літературі у різний час дослідженню питань правового регулювання участі працівників в управлінні організаціями, у тому числі й закладами вищої освіти (далі — ЗВО), вітчизняні та зарубіжні правознавці завжди надавали великого значення^{4 5 6 7 8 9 10 11}.

Оновлене законодавство про вищу освіту посилило поєднання колегіальних та єдиноначальних засад управління, удосконалило запроваджену раніше виборність керівників закладів вищої освіти, участь наукових та

¹ Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002. *Офіційний вісник України*. 2002. № 16 (03.05.2002). Ст. 860.

² Дубова І. П. Якість трудового життя персоналу як фактор його стабілізації соціального розвитку. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2003. № 1 (20). С. 59-64. С. 60.

³ Пиріжок О., Корнієнко Я. Кадровий голод: як спинити відтік мізків і рук з України. *Освіта та право*. 2018. № 4 (358). С. 15-17. С. 17.

⁴ Боголіб Т. М. Принципи управління вузом. Переяслав-Хмельницький, 2004. С. 176–187.

⁵ Гончарова Г. С. Повноваження трудових колективів на сучасному етапі. Конституція України – основа модернізації держави та суспільства (21-22 червня 2001р. Харків): збірник матеріалів наукової конференції. Х.: Право. 2001. С. 193-196.

⁶ Гончарова Г. С. Правовые основы развития демократии в управлении предприятиями, учреждениями, организациями. *Проблемы социалистической законности*. 1985. Выпуск 16. С. 34-40.

⁷ Грудницька С. Хочешь есть калачи, так не лежи на печи: права трудовых коллективов в Украине. *Юридичний вісник України*. 2013. № 44 (2-8 листопада). С. 12.

⁸ Зайкин А. Д., Куренной А. М. Повышение роли трудовых коллективов в регулировании трудовых отношений. *Вестник Московского университета*. 1990. № 5. Серия II. Право. С. 28-37.

⁹ Костюк В. Л. Зміст правосуб'єктності трудового колективу: проблеми та напрями вдосконалення. *Держава і право. Юридичні і політичні науки: зб. наук. пр. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2011. Вип. 54. С. 294-299.

¹⁰ Костюк В. Л. Трудовий колектив: окремі проблеми законодавчого закріплення трудової правосуб'єктності. *Наукові записки НаУКМА*. К.: НаУКМА. 2011. Т. 116. *Юридичні науки*. С. 84–86.

¹¹ Панасюк О. Т. Про деякі аспекти правового регулювання участі працівників в управлінні підприємством. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 7. С. 4–55.

науково-педагогічних працівників у створенні вчених рад, конкурсний порядок заміщення посад науково-педагогічних працівників, який означає широке залучення до обрання наукової громадськості.

Так, відповідно до ст. 32 Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. № 1556-VII¹ автономія і самоврядування, а також поєднання колегіальних і єдиноначальних засад є принципами, на яких здійснюється діяльність закладу вищої освіти.

Вищим колегіальним органом громадського самоврядування ЗВО, згідно зі ст. 39 цього Закону України, є загальні збори (конференція) трудового колективу, які скликаються не рідше одного разу на рік. Порядок скликання і прийняття рішень вищим колегіальним органом громадського самоврядування визначається статутом ЗВО.

На загальних зборах (конференції) мають бути представлені всі категорії учасників освітнього процесу закладу вищої освіти. Закон передбачає, що не менше 75 відсотків складу делегатів (членів) виборного органу повинні становити наукові, науково-педагогічні й педагогічні працівники ЗВО, які працюють у ньому на постійній основі, і не менше 15 відсотків — виборні представники з числа студентів (курсантів), які, в свою чергу, обираються шляхом прямих таємних виборів.

До компетенції загальних зборів (конференції) законом віднесені такі повноваження:

- 1) погодження за поданням вченої ради ЗВО його статуту чи змін (доповнень) до нього;
- 2) заслуховування щорічного звіту керівника ЗВО й оцінка його діяльності;
- 3) обрання комісії з трудових спорів відповідно до законодавства про працю;
- 4) розгляд за обґрунтованим поданням наглядової або вченої ради ЗВО питання про дострокове припинення повноважень керівника ЗВО;
- 5) затвердження правил внутрішнього розпорядку і колективного договору ЗВО, а також розгляд інших питань його діяльності.

Навчально-науковий інститут або факультет ЗВО за законом теж вправі скликати збори (конференцію) трудового колективу, які є відповідно органом громадського самоврядування таких структурних підрозділів.

У загальних зборах (конференції) навчально-наукового інституту (факультету) повинні бути представлені всі категорії працівників цих структур-

¹ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 63 (15.08.2014). Ст. 1728.

них підрозділів та виборні представники з числа осіб, які у них навчаються. Збори (конференція) учасників освітнього процесу навчально-наукового інституту (факультету) скликаються не рідше одного разу на рік і мають повноваження:

1) оцінювати діяльність керівника навчально-наукового інституту (факультету);

2) затверджувати річний звіт про діяльність навчально-наукового інституту (факультету);

3) подавати керівникові ЗВО пропозиції щодо відкликання з посади керівника навчально-наукового інституту (факультету) з підстав, передбачених законодавством України, статутом закладу вищої освіти, укладеним з ним контрактом;

4) обирати виборних представників до вченої ради навчально-наукового інституту (факультету);

5) обирати делегатів на загальні збори (конференцію) ЗВО.

Таким чином, можна констатувати, що загальні збори (конференція) працівників як колегіальний орган громадського самоврядування ЗВО є органом безпосередньої демократії, наділеним досить широкими повноваженнями. Він дозволяє впливати на вирішення принципово важливих питань управління ЗВО (наприклад, погодження статуту чи змін до нього, дострокове відкликання керівника), активно взаємодіяти зі структурними підрозділами ЗВО (факультетами, навчально-науковими інститутами), поєднувати інтереси трудового колективу з інтересами ЗВО в цілому, утверджувати прогресивні традиції і формувати позитивну громадську думку щодо безпосереднього впливу кожного члена трудового колективу на організацію діяльності ЗВО.

Відповідно до ст. 36 Закону України «Про вищу освіту» *колегіальним органом управління закладу вищої освіти* є вчена рада, яка утворюється строком на п'ять років. Її склад затверджується наказом керівника ЗВО. Стаття 27 Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII називає вчену раду основним колегіальним органом управління закладу освіти¹.

Погоджуємось із Г. Гончаровою, яка, досліджуючи правову природу вчених рад, відносить їх до державних, а не громадських форм демократії. Вчена рада передбачена законодавством, її створення є обов'язковим. Члени ради зобов'язані брати участь у засіданнях, обговоренні питань і прийнятті

¹ Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Офіційний вісник України*. 2017. № 78 (06.10.2017). Ст. 2392.

рішень. Відсутність їх на засіданнях без поважної причини є порушенням трудової дисципліни, адже засідання відбуваються у робочий час¹.

Вчена рада закладу вищої освіти також має широкі повноваження, серед яких можна виділити організаційні, управлінські, освітні й наукові. До основних управлінських повноважень у сфері регулювання праці слід віднести такі, як: обрання за конкурсом таємним голосуванням на посади завідувачів (начальників) кафедр, професорів і доцентів, директора бібліотеки, керівників філій; присвоєння вчених звань професора, доцента та старшого дослідника і подання відповідних рішень на затвердження до атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України; внесення подання про відкликання керівника ЗВО з підстав, передбачених законодавством, статутом цього закладу, контрактом, яке розглядається вищим колегіальним органом громадського самоврядування закладу вищої освіти.

Рішення вченої ради вводяться в дію рішеннями керівника закладу вищої освіти. Отже, без затвердження ректором рішення вченої ради не матиме юридичної сили. Але чи може керівник ЗВО не погодитися з рішенням вченої ради? Закон таких випадків не передбачає. У цьому простежується поєднання колегіального та адміністративного методів управління ЗВО.

У закладі вищої освіти можуть утворюватися вчені ради структурних підрозділів, повноваження яких визначаються вченою радою ЗВО відповідно до його статуту. Вчена рада закладу вищої освіти вправі делегувати їм частину своїх повноважень.

Згідно зі ст. 43 Закону України «Про вищу освіту» вчена рада факультету (навчально-наукового інституту) обирає керівника факультету (навчально-наукового інституту) більшістю голосів від її складу з урахуванням пропозицій трудового колективу цього структурного підрозділу. Керівник закладу вищої освіти призначає керівника факультету (навчально-наукового інституту) строком на п'ять років та укладає з ним трудовий контракт. Однак керівник ЗВО має право обґрунтовано відмовити у призначенні на посаду та укладенні контракту. Тоді вчена рада факультету (навчально-наукового інституту) може двома третинами голосів від свого складу підтвердити попереднє рішення, після чого керівник закладу вищої освіти зобов'язаний протягом 10 робочих днів призначити відповідну особу на посаду й укласти з нею контракт.

Раніше процедура обрання науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу III - IV рівнів акредитації (асистентів, викладачів, стар-

¹ Гончарова Г. Вчені ради вищих навчальних закладів: порядок формування та повноваження у вирішенні кадрових питань. *Право України*. 2006. № 12. С. 56-59. С. 57.

ших викладачів, доцентів) була встановлена статтею 48, а декана факультету - статтею 40 Закону України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 р. № 2984-III¹, та підзаконним нормативно-правовим актом Міністерства освіти і науки України, а саме: Положенням про обрання та прийняття на роботу науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації, затвердженим наказом МОН України від 24 грудня 2002 р. № 744², тобто регулювалася у централізованому порядку.

Тепер новий закон «Про вищу освіту» у ст. 55 передбачив, що порядок проведення конкурсного відбору, який передує укладенню трудового договору (контракту) під час заміщення вакантних посад науково-педагогічних працівників – завідувачів (начальників) кафедр, професорів, доцентів, старших викладачів, викладачів, затверджується вченою радою закладу вищої освіти. Міністерством освіти і науки України були запропоновані Рекомендації щодо проведення конкурсного відбору при заміщенні вакантних посад науково-педагогічних працівників та укладання з ними трудових договорів (контрактів)³, які мають бути взяті до уваги під час розроблення локальної нормативної бази тих закладів вищої освіти, що віднесені до сфери управління МОН.

Згідно з Законом України «Про вищу освіту» вчену раду ЗВО очолює голова, який обирається таємним голосуванням із числа її членів, що мають науковий ступінь та/або вчене (почесне) звання, на строк діяльності вченої ради. До складу вченої ради закладу вищої освіти входять *за посадами* (тобто без виборів) керівник закладу вищої освіти, його заступники, керівники факультетів (навчально-наукових інститутів), учений секретар, директор бібліотеки, головний бухгалтер, керівники органів самоврядування та виборних органів первинних профспілкових організацій працівників ЗВО, а також *виборні представники*, які представляють наукових, науково-педагогічних працівників і обираються з числа завідувачів (начальників) кафедр, професорів, докторів філософії, докторів наук, виборні представники, які представляють інших працівників закладу вищої освіти і які працюють у

¹ Про вищу освіту: Закон України від 17.01.2002 р. № 2984-III. *Офіційний вісник України*. 2002. № 8 (07.03.2002). Ст. 327.

² Про затвердження Положення про обрання та прийняття на роботу науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації: наказ Міністерства освіти і науки України від 24.12.2002 р. № 744. *Офіційний вісник України*. 2003. № 29 (01.08.2003). Ст. 1515.

³ Про затвердження Рекомендацій щодо проведення конкурсного відбору при заміщенні вакантних посад науково-педагогічних працівників та укладання з ними трудових договорів (контрактів): наказ Міністерства освіти і науки України від 05.10.2015 р. № 1005. URL: <http://www.ligazakon.ua>.

ньому на постійній основі, виборні представники аспірантів, докторантів, слухачів, асистентів-стажистів, інтернів, лікарів-резидентів, керівники виборних органів первинних профспілкових організацій студентів та аспірантів, керівники органів студентського самоврядування закладу вищої освіти відповідно до квот, визначених його статутом.

Закон встановлює, що не менш як 75 відсотків складу вченої ради повинні становити наукові, науково-педагогічні працівники закладу вищої освіти і не менш як 15 відсотків — виборні представники з числа студентів (курсантів).

Варто зазначити, що законодавець у новому Законі «Про вищу освіту» змінив закріплене раніше правило формування складу вченої ради виключно із числа докторів наук, професорів, завідувачів кафедр як представників науково-педагогічних працівників (ст. 34 Закону України «Про вищу освіту» 2002 року).

Вважаємо такий підхід більш демократичним, оскільки до прийняття найважливіших рішень діяльності закладу вищої освіти залучаються представники від різних категорій науково-педагогічних працівників, що, в свою чергу, забезпечить досягнення балансу інтересів учасників освітнього процесу, підвищить роль трудового колективу в управлінні закладом вищої освіти.

Що ж до участі у роботі вченої ради представників із числа студентів або курсантів, зокрема, в питаннях обрання за конкурсом на посади завідувачів кафедр, професорів, доцентів, директора бібліотеки, керівників філій, присвоєння вчених звань, внесення подання про відкликання керівника закладу вищої освіти на розгляд вищого органу громадського самоврядування ЗВО, хотілося б висловити деякі сумніви. По-перше, студенти й курсанти ще не мають необхідних знань і професійного досвіду, щоб кваліфіковано і відповідально приймати рішення. Вони не можуть висловлювати фахові судження з цих питань. По-друге, їх склад постійно змінюється, тому що процес навчання є категорією плинною. Тож, на наш погляд, участь студентів в ухваленні таких важливих кадрових питань вченої ради є недоцільною. Можливо, слід доповнити Закон «Про вищу освіту» положенням, відповідно до якого дозволити закладам вищої освіти уточнювати у своїх статутах коло питань, у вирішенні яких участь студентів є обов'язковою.

Разом з тим, варто підкреслити значну роль студентського самоврядування у регулюванні ряду важливих питань діяльності вищої школи (наприклад, брати участь в обговоренні й вирішенні питань удосконалення освітнього процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організа-

ції дозвілля, оздоровлення, побуту і харчування; проводити організаційні, просвітницькі, наукові, спортивні, оздоровчі й інші заходи; брати участь у заходах (процесах) щодо забезпечення якості вищої освіти; делегувати своїх представників до робочих, консультативно-дорадчих органів; вносити пропозиції щодо змісту навчальних планів і програм; брати участь у вирішенні питань забезпечення належних побутових умов проживання студентів у гуртожитках та організації харчування студентів тощо)¹.

І це цілком справедливо, оскільки метою діяльності будь-якого ЗВО є забезпечення якісного освітнього процесу саме заради студентів. Тому підтримуємо тих науковців, які, спираючись на європейський досвід, відстоюють позицію широкої участі студентів у роботі робочих і дорадчих органів ЗВО^{2,3}.

Останнім часом спостерігаються спроби відійти від демократичних засад управління закладами вищої освіти. Так, наприклад, у проекті Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо зміни системи управління закладами вищої освіти», дата реєстрації 18.05.2018 р., № 8385 (суб'єкти законодавчої ініціативи: Народні депутати України О. Співаковський, І. Кириленко, Т. Кремінський та ін.)⁴ пропонується реорганізувати систему постійно діючих органів управління закладу вищої освіти (керівник ЗВО, вчена рада, орган громадського самоврядування) шляхом утворення додатково нових органів (виконавчий орган, фінансовий директор), змінити призначення і повноваження наглядової ради, органу студентського самоврядування, знизити кваліфікаційні вимоги до кандидатів на посаду керівника ЗВО в частині стажу.

Як зазначається у пояснювальній записці до законопроекту, прийняття таких змін дозволить забезпечити інституційне зміцнення вітчизняних університетів, посилити їхню управлінську спроможність, шляхом визначення оптимального балансу повноважень між внутрішніми органами управління

¹ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 63 (15.08.2014). Ст. 1728.

² Середа О. Г. Робочі і дорадчі органи вищих навчальних закладів: вітчизняне законодавство і міжнародні стандарти. *Юридична наука очима молодих вчених*: тези доп. та наук. повідомл. Всеукр. наук.-практ. конф. мол. учених та здобувачів. за заг. ред. проф. А. П. Гетьмана. Харків: Кроссрууд, 2008. С. 17-18.

³ Швець Н. М. До питання про студентське самоврядування. *Юридична наука очима молодих вчених*: тези доп. та наук. повідомл. Всеукр. наук.-практ. конф. мол. учених та здобувачів. за заг. ред. проф. А. П. Гетьмана. Харків: Кроссрууд, 2008. С. 125-128.

⁴ Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо зміни системи управління закладами вищої освіти»: від 18.05.2018 р. № 8385. URL: <http://www.ligazakon.ua>.

закладу вищої освіти (керівник, вчена рада, адміністрація закладу), наглядовою радою (з суттєвим розширенням її повноважень), та органами громадського самоврядування, які традиційно здійснюють захист прав викладачів та студентів¹.

Цей законопроект, на думку його авторів, пропонує зміни підходу до управління закладом вищої освіти, зокрема перехід до моделі з елементами корпоративного управління: наглядові ради матимуть більший обсяг повноважень і, відповідно, мотивації сприяти діяльності закладу вищої освіти; ректор буде звільнений від господарських функцій і паперової роботи, і зможе присвятити основні час і сили реалізації стратегічних завдань університету, а фінансовий директор буде фактично помічником ректора та призначатися ним за погодженням з наглядовою та вченою радою закладу вищої освіти.

Однак з таким висновком важко погодитись. Запропоновані зміни до чинного Закону України «Про вищу освіту», на наш погляд, не удосконалюють систему управління ЗВО, а, навпаки, ускладнюють та обтяжують її. Уведення двох нових органів — виконавчого органу (адміністративної ради, ректорату, ради директорів тощо) та фінансового директора — призведе до розпорошення повноважень керівника ЗВО та невизначеності його відповідальності. Так, позбавлення керівника закладу вищої освіти повноважень у вирішенні питань фінансово-господарської діяльності закладу вищої освіти (пункт 2 частини третьої статті 34 чинного Закону) і покладення цих функцій на фінансового директора ЗВО, по-перше, суперечить положенням ст. 8 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. № 996-XIV, відповідно до яких питання організації бухгалтерського обліку на підприємстві належать до компетенції його власника (власників) або уповноваженого органу (посадової особи) згідно з законодавством та установчими документами; відповідальність за організацію бухгалтерського обліку та забезпечення фіксування фактів здійснення всіх господарських операцій у первинних документах, збереження оброблених документів, реєстрів і звітності протягом встановленого терміну, але не менше трьох років, несе уповноважений орган (посадова особа), який здійснює керівництво підприємством, або власник відповідно до законодавства та установчих документів².

¹ Пояснювальна записка до проекту закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо зміни системи управління закладами вищої освіти»: від 18.05.2018 р. № 8385. URL: <http://www.ligazakon.ua>.

² Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. *Офіційний вісник України*. 1999. № 33 (03.09.99). Ст. 1706.

По-друге, якщо фінансовий директор вирішуватиме питання економічної діяльності ЗВО, а це досить широке коло повноважень (наприклад, забезпечення виконання рішень вченої ради і виконавчого органу; розроблення і подання на погодження виконавчого органу і затвердження наглядовою радою фінансового плану (кошторису) закладу вищої освіти; забезпечення виконання фінансового плану (кошторису) закладу вищої освіти; контроль дотримання всіма підрозділами штатної та фінансової дисципліни; здійснення безпосереднього управління фінансовими та матеріальними активами закладу вищої освіти та розпорядження його майновими правами; укладення і розірвання договорів з питань, віднесених до його компетенції, затвердження фінансових документів тощо), то яким чином керівник забезпечить відповідальність за результати діяльності закладу вищої освіти перед засновником (засновниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою) і виконання фінансового плану (кошторису), адже відповідальність покладається саме на нього.

Слід також зауважити, що частина повноважень керівника, фінансового директора і виконавчого органу ЗВО у законопроекті дублюється. Наприклад, такі обов'язки керівника, як здійснення управління економічною діяльністю закладу вищої освіти, забезпечення виконання фінансового плану (кошторису), контроль за дотриманням підрозділами ЗВО штатно-фінансової дисципліни можуть делегуватися фінансовому директору у разі введення такої посади. А ухвалення рішень про розміщення власних надходжень у територіальних органах центрального органу виконавчої влади у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів відноситься одночасно і до повноважень виконавчого органу, і до повноважень фінансового директора.

Такий підхід є порушенням одного з принципів діяльності ЗВО, а саме: *розмежування прав, повноважень і відповідальності* засновника (засновників), державних органів та органів місцевого самоврядування, до сфери управління яких належить заклад вищої освіти, *органів управління закладу вищої освіти та його структурних підрозділів*.

Заслугує на критику пропозиція авторів законопроекту № 8385 щодо зміни призначення і повноважень наглядової ради ЗВО. Традиційно наглядова рада ЗВО утворюється для здійснення нагляду за управлінням майном закладу вищої освіти, додержанням мети його створення. Однак у законопроекті наглядова рада невиправдано перетворюється на додатковий колегіальний орган управління ЗВО, до повноважень якого віднесено: 1) затвердження стратегії розвитку закладу вищої освіти; 2) здійснення контролю за дотриманням статуту ЗВО; 3) здійснення контролю за дотриманням закон-

ності та організаційним забезпеченням виборів керівника ЗВО; 4) надання висновків на проекти стратегій розвитку закладу вищої освіти, поданих претендентами на участь у конкурсі на заміщення вакантної посади керівника закладу вищої освіти не пізніше, ніж за 20 днів до дня голосування; 5) погодження кандидатури фінансового директора (у випадку введення такої посади), поданої керівником ЗВО; 6) здійснення контролю за економічною діяльністю ЗВО; 7) погодження статутів ендавментів, підприємств та установ, в яких ЗВО є засновником чи співзасновником; 8) затвердження річного бюджету (фінансового плану, кошторису) ЗВО та звіту про його виконання тощо.

Враховуючи те, що до складу наглядової ради не можуть входити здобувачі вищої освіти та працівники ЗВО, наділення її таким широким колом повноважень з управління ЗВО (з одночасним звуженням повноважень вченої ради), свідчатиме про зовнішнє втручання у діяльність ЗВО, що суперечить законодавчо закріпленому принципу автономії та самоврядування, під яким розуміється самостійність, незалежність і відповідальність закладу вищої освіти у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів у межах, встановлених законом.

Детального аналізу потребує і Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» (щодо удосконалення порядку обрання та призначення керівника закладу вищої освіти та його заступника)», дата реєстрації 19.09.2018 р., № 9103 (суб'єкти законодавчої ініціативи: Народні депутати України О. Співаковський, В. М. Литвин, О. Марченко та ін.)¹.

Як вбачається із пояснювальної записки, основною метою цього законопроекту є встановлення вимог щодо кандидатури керівника закладу вищої освіти, спрямованих на підтвердження його високого професійного рівня підготовки, досвіду для забезпечення ефективного керівництва закладом вищої освіти, а також удосконалення процедури обрання керівника залежно від кількості штатних науково-педагогічних та наукових працівників закладу вищої освіти².

Так, автори законопроекту № 9103 пропонують шляхом внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» закріпити такі положення:

¹ Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» (щодо удосконалення порядку обрання та призначення керівника закладу вищої освіти та його заступника)» від 19.09.2018 р. № 9103. URL: <http://www.ligazakon.ua>.

² Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. *Офіційний вісник України*. 1999. № 33 (03.09.99). Ст. 1706.

1) кандидат на посаду керівника закладу вищої освіти повинен мати науковий ступінь *доктора наук* та вчене звання *професора* і стаж роботи на посадах науково-педагогічних працівників не менш як 10 років після присвоєння вченого звання професора. До зазначеного стажу *може бути зарахований (але не більше, ніж 5 років) стаж роботи на керівних посадах закладу вищої освіти*; одна і та сама особа не може бути керівником відповідного закладу вищої освіти більше ніж два строки *поспіль*.

2) визначити порядок обрання керівника закладу вищої освіти *залежно від кількості штатних наукових, науково-педагогічних працівників ЗВО* та надання права обирати керівника конференцією трудового колективу (для закладів вищої освіти, в яких чисельність штатних наукових, науково-педагогічних і педагогічних працівників становить 300 і більше осіб);

3) передбачити порядок обрання кандидатури виконувача обов'язків керівника закладу вищої освіти вченою радою та вищим колегіальним органом громадського самоврядування закладу вищої освіти (конференцією трудового колективу) тощо.

Встановлення вищих, порівняно з чинним Законом України «Про вищу освіту», кваліфікаційних вимог до претендентів на посаду керівника ЗВО, зокрема, наукового ступеня доктора наук (зараз може бути й кандидат наук) і вченого звання професора (зараз достатньо звання доцента), вважаємо недоцільним і необґрунтованим, оскільки посада керівника ЗВО є не лише науковою. Вона поєднує в собі також управлінські й організаційні функції. Тому встановлення таких вимог обмежить можливості більш молодих, але талановитих і креативних учених претендувати на зазначену посаду.

Крім того, викликає стурбованість пропозиція авторів цього законопроекту закріпити норму, відповідно до якої одна і та сама особа не може бути керівником відповідного закладу вищої освіти більше ніж два строки поспіль. Зараз у статті 42 Закону України «Про вищу освіту» встановлена загальна заборона обіймати посаду керівника ЗВО однією і тією ж особою більше ніж два строки. На наш погляд, запропоновані доповнення дозволять окремим особам «обходити» закон і бути керівниками закладів вищої освіти у майбутньому фактично безстроково, формально пропускаючи один строк.

Необґрунтованою видається й пропозиція закріпити різну процедуру обрання керівника ЗВО з огляду на штатну чисельність наукових, науково-педагогічних і педагогічних працівників, а також визнання колегіальним органом громадського самоврядування ЗВО з чисельністю штатних працівників 300 і більше осіб лише конференції трудового колективу. По-перше, незрозуміло, якими критеріями керувалися автори цього законопроекту,

визначаючи саме такий кількісний склад працівників ЗВО (більше чи менше 300). По-друге, ними не враховані положення досі чинного в Україні Закону СРСР «Про трудові колективи і підвищення їх ролі в управлінні підприємствами, установами, організаціями» від 17.06.1983 р. № 9500-Х¹.

Так, у статті 19 цього Закону², яка встановлює форми здійснення повноважень трудових колективів в управлінні підприємствами, установами, організаціями, передбачено, що повноваження трудових колективів здійснюються безпосередньо загальними зборами (конференціями) трудових колективів підприємств, установ, організацій. А стаття 20 встановлює, що загальні збори (конференції) трудових колективів підприємств, установ, організацій розглядають найважливіші питання життя і діяльності трудових колективів. Конференції ж трудових колективів проводяться на підприємствах, в установах, організаціях, де *скликання зборів утруднене через багатозмінність або територіальну роз'єднаність цехів, відділів, діляниць та інших структурних підрозділів*. Делегати на конференцію обираються за нормами і в порядку, що визначаються трудовим колективом. Збори вважаються правомочними, якщо в них бере участь більш як половина загальної кількості членів колективу, а конференція — не менш як дві третини делегатів.

Таким чином, найвищим органом громадського самоврядування у ЗВО (як і в інших підприємствах чи організаціях) є саме загальні збори трудового колективу. Конференція проводиться лише в тих випадках, коли скликання загальних зборів неможливе через багатозмінний режим роботи (чого у ЗВО не спостерігається), або через територіальну віддаленість його структурних підрозділів.

На підставі викладеного, вважаємо, що розглядувані вище законопроекти порушують нині чинні правові засади діяльності закладів вищої освіти, суперечать принципам автономності і самоврядування ЗВО, негативно вплинуть на провадження демократичних реформ у системі вищої освіти України.

¹ Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР: Постанова Верховної Ради України від 12.09.1991 р. № 1545-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 46 (12.11.91). Ст. 621.

² Про трудові колективи і підвищення їх ролі в управлінні підприємствами, установами, організаціями: Закон СРСР від 17.06.1983 р. № 9500-Х. URL: <http://www.ligazakon.ua>.

3.7 Сучасні інформаційно-комунікаційні технології *free science* – нова парадигма відкритих інновацій

Стрімкий розвиток і прогрес у галузі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) зумовили необхідність проведення кардинальних змін як у сфері поширення наукового знання, так і в ідеології побудови сучасних інформаційних систем для забезпечення науки й освіти. Саме завдяки виникненню і поширенню нових ІКТ активізувався рух до «відкритої науки» (*free science*), «відкритого доступу» (*open access*). Їх мета – зробити дані і результати наукових досліджень доступними для усіх громадян, тобто такими, які можна вільно використовувати без правових, технологічних або соціальних обмежень, що, у свою чергу, дозволяє зробити досягнення і інновації відкритими, забезпечивши тим самим економічне зростання й Digital Single Market¹.

У глобальному світі сучасні технології *free science* – це нова парадигма відкритих інновацій, а наука – це рухливий, так би мовити, живий організм, бо вчені постійно продукують інноваційні ідеї, створюють нові продукти (як інтелектуальні, так і матеріальні); успішно проводять фундаментальні й прикладні дослідження, спрямовані на ефективне регулювання всіх суспільних процесів, модернізацію економіки, підприємництва, соціально-комунікаційної сфери суспільства². Звісно, науковці, як ніколи, заінтересовані в тому, щоб їх наробки не лежали на полицях, а ставали надбанням світової спільноти.

З огляду на це загально визначеними принципами, на яких базується відкрита наука, є: відкритий доступ і до наукових публікацій, і до первинних наукових даних, відкрите рецензування, відкрита методологія дослідження, відкриті освітні ресурси, відкритий програмний код³. Зрозуміло, що контекст відкритої науки розширюється і деталізується разом із розвитком ІКТ та їх інтеграцією в сучасні дослідницькі процеси і наукову комунікацію⁴. Таким

¹ Open Science. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/open-science> (Last accessed: 17.12.2018).

² Бистрова Ю. В., Покусай Л. В. Відкритість і загальнодоступність правової науки в умовах інтеграційних процесів. *Правова наука та інноваційна діяльність в умовах євроінтеграційних процесів* : матеріали круглого столу, Харків, 8 черв. 2018 р. URL: http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/Bystrova_Pokusay.pdf.

³ Копанева В. О. Наукова комунікація: від відкритого доступу до відкритої науки. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2017. № 2. С. 35–45.

⁴ Кисляк Е. В., Семьякин Д. А., Сергеев М. А. Открытый доступ как фундамент современ-

чином, безперешкодне поширення наукових публікацій, повний цикл циркуляції нових знань на всіх етапах дослідницького процесу і системно-інтеграційна взаємодія з відкритою наукою, запровадження високотехнологічних схем формування інформаційної бази відкритої науки як парадигми відкритих інновацій та єдиного європейського науково-дослідницького простору нині стали трендовими напрямками діяльності.

Теоретичні й практичні проблеми відкритої науки як нової парадигми відкритих інновацій для формування єдиного європейського дослідницького простору і розвитку економіки (Digital Single Market) були і залишаються у центрі уваги іноземних і вітчизняних науковців і фахівців-практиків, таких як Г. Андрощук, В. Ванхабербеке, К. Бояринова, Д. Олійник, Г. Корепанов, О. Носик, В. Ночвай, Ю. Нікітін, М. Мельник, Б. Санто, Г. Чесборо, Н. Ревуцька, Н. Рудь, І. Тараненко, І. Матюшенко, А. Матюхіна, Л. Костенко, К. Лобузін, О. Мар'їна, В. Копанєва, М. Згуровський, А. Петренко, Л. Горбунова, В. Зінченко, Ю. Бистрова, К. Копішинська, Ю. Бажал та ін. Однак з огляду на стрімкість багатьох процесів, їх глобалізацію, появу нових технологій, інтеграцію каналів і відкритих ресурсів наукової комунікації сьогодні потребують детального вивчення й аналізу: процеси практичного впровадження сучасних ІКТ *free science, open innovation*; розвиток інноваційних регіональних екосистем; напрями і шляхи підвищення ефективності гармонізації цифрових ринків з ЄС під час проведення реформ у сфері науки, технологій, економічного бізнес-партнерства у межах євроінтеграційних напрямів діяльності.

У контексті сказаного передусім зауважимо, що ІКТ *free science*, відкриті інновації (*open innovation*) в умовах сьогодення ми розглядаємо як чинник розширення міжнародного науково-технічного співробітництва, вільного трансферу знань, мобільності дослідників, інформаційного забезпечення інноваційної інфраструктури в Україні й формування єдиного європейського дослідницького простору (European Research Area, ERA)¹. Таке бачення склалося в результаті аналізу сучасних тенденцій наукової комуні-

ної наукової комунікації. *Научное издание международного уровня – 2015: современные тенденции в мировой практике редактирования, издания и оценки научных публикаций* : материалы 4 Междунар. науч.-практ. конф., 26–29 мая 2015 г. Санкт-Петербург, 2015. С. 125–130.

¹ Бистрова Ю. В., Покусай Л. В. Відкритість і загальнодоступність правової науки в умовах інтеграційних процесів.; *Realising the European Open Science Cloud: First report and recommendations of the Commission High Level Expert Group on the European Open Science Cloud / European Commission. Luxembourg* : Publications Office of the European Union, 2016. 20 p. URL: https://ec.europa.eu/research/openscience/pdf/realising_the_european_open_science_cloud_2016.pdf#view=fit&pagemode=none.

кації, що, у свою чергу, окреслилися завдяки реалізації принципів відкритого доступу до наукового знання і втілення ідей відкритої науки. До речі, фахівці переконані, що концепція *open access* стала основоположною для появи цілої низки проектів, актуалізованих у парадигмі відкритої науки¹. Так, крім наукових журналів відкритого доступу, з'явилися нові типи спеціальних платформ, на яких поширюється наукова інформація. До них входять відкриті архіви (ArXiv.org, SocArXiv), бібліотеки й репозитарії, спеціалізовані соціальні мережі (Academia.edu, ResearchGate), бази даних (OpenDOAR, SHERPA) і наукометричні сервіси (Google Scholar Metrics, Altmetrics), які поступово стають альтернативною інфраструктурою наукової комунікації та *free science*².

Принагідно вказати, що початком всесвітньої кампанії за відкритий доступ (ВД) можна визнати Будапештську ініціативу відкритого доступу (Budapest Open Access Initiative) до всіх нових досліджень, що рецензуються³. У названому документі вперше було дано визначення терміна «відкритий доступ» до рецензованої наукової літератури – «вільний доступ до неї через публічний Інтернет і право кожного користувача читати, завантажувати, копіювати, поширювати, роздруковувати, шукати або робити посилання на повнотекстові статті, проводити пошук роботами-індексаторами, вводити їх як дані в програмне забезпечення або використовувати в інших законних цілях за відсутності фінансових, правових і технічних перешкод, за винятком тих, які регулюють доступ до власне Інтернету⁴. Єдиним обмеженням на відтворення і поширення й єдиною умовою копірайта в цій галузі має бути право автора контролювати цілісність своєї роботи й обов'язкові посилання на його ім'я при цитуванні, використанні і роботі»⁵. Крім того, в Ініціативі запропоновані два шляхи здійснення відкритого доступу до наукових жур-

¹ Open Science. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/open-science>.

² Копанева В. О. Наукова комунікація: від відкритого доступу до відкритої науки; Лобузіна К. В. Бібліотека 3.0: знання, сховища даних, експерти. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2012. № 1. С. 26–35; Її ж. Електронна наукова періодика відкритого доступу: семантичні веб-технології для бібліотек. *Бібліотечний вісник*. 2015. № 3. С. 18–23; Матюхіна А. Проект «Открытая наука». URL: <https://oecdcentre.hse.ru/nletter6.5> (дата звернення: 01.06.2018); Назаровець С. Підтримка руху відкритого доступу в українському бібліотекознавстві. *Вісник Книжкової палати*. 2013. № 2. С. 24–27.

³ Будапештська ініціатива «Відкритий доступ» : (14 лют. 2002 р., Будапешт, Угорщина). *Морфологія*. 2008. Т. 2, № 2. С. 75–79; Budapest Open Access Initiative. URL: <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/>.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

нальних публікацій, а саме створення відкритих архівів і альтернативних журналів¹.

Ідею відкритого доступу, проголошену у 2002 р. Будапештською ініціативою, було підтримано у 2003 р. заявою у Бетезді (Bethesda statement on open access publishing)² і Берлінською декларацією (Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities)³. Так, у рамках Берлінської декларації розроблено модель відкритого доступу, елементами якої запропоновано вважати саме архівування й формування інституційних репозитаріїв⁴. Це дозволило обрати напрями реалізації відкритого доступу до наукових знань: «зелений шлях» – створення архівів відкритого доступу, що пропонують самоархівування науковцями власних праць; «золотий шлях» – публікації у журналах відкритого доступу, що впроваджують нову фінансову модель, за якої за процес наукового видавництва сплачують не передплатники журналів, а автори або інституції⁵.

До сказаного додамо, що Україна є активним учасником цих глобалізаційних наукових процесів. Так, реалізація концепції «відкритої науки» і «відкритого доступу» в нашій країні підтримується на державному рівні. Зокрема, у 2005 р. прийняті Указ Президента України «Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій» та Постанову Верховної Ради України про ухвалення «Рекомендацій парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні», в яких визначалися основні стратегічні цілі розвитку вітчизняного інформаційного суспільства, серед них, наприклад, «прискорення впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери суспільного життя» і «створення національної інформаційно-комунікаційної інфраструктури та інтеграція її із світовою інфраструктурою»⁶.

¹ Лоу Д. Библиотеки в цифровую эпоху: воплощая будущее. *Научные и технические библиотеки*. 2012. № 5. С. 68–80.

² Bethesda statement on open access publishing. URL: <http://www.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>.

³ Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities. URL: <https://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration>.

⁴ Берлінська Декларація по відкритому доступу до наукового і гуманітарного знань : (20–22 жовт. 2003 р., Берлін, Німеччина). *Морфологія*. 2008. Т. 2, № 2. С. 82–83; Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities.

⁵ Там само.

⁶ Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій : Указ Президента України від 20.10.2005 р. № 1497/2005. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1497%2F2005>; Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні : постанова Верхов. Ради України від 01.12.2005 р. № 3175-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 15. Ст. 131.

Крім того, у 2007 р. прийнято Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», в якому серед основних напрямів вказано «забезпечення відкритого безкоштовного інтернет-доступу до ресурсів, створених за рахунок коштів Державного бюджету України»¹.

Зауважимо, що згідно із авторитетними міжнародними деклараціями й державними документами провідна роль у промоції руху ВД відводиться бібліотекам². Зокрема, із метою забезпечення збереження наукових видань і надання до них загального доступу в режимі on-line (інтернет) наказом ВАК та НАНУ у 2008 р. було затверджено «Порядок передавання електронних копій друкованих наукових фахових видань на зберігання до Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського»³, який передбачав передавання засновниками наукових журналів і збірників наукових праць до НБУВ електронних копій видань, які, у свою чергу, бібліотека безоплатно розміщує на власному сайті і забезпечує до них безкоштовний доступ. Із цього моменту й почалося формування інформаційного ресурсу «Наукова періодика України»⁴.

Трохи пізніше, а саме у 2009 р., ініціативу відкритого доступу підтримали університетські бібліотеки України, які, крім інших, виконували також і функцію технологічної підтримки (наповнення, промополітика) університетських репозитаріїв. Примітно, що на знак підтвердження рішучості вжиття невідкладних заходів у межах Міжнародної науково-практичної конференції «Діяльність бібліотек вищих навчальних закладів у світлі модернізації вищої освіти» професійна спільнота звернулася до всіх учасників процесу з тим, щоб вони підтвердили підтримку нової академічної комунікації»⁵. Для цього уряд мав обов'язково створити умови для безпере-

¹ Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 12. Ст. 102.

² Ржеуский А., Веретеннікова Н., Малиновський О., Кунанець Н. Роль бібліотек як соціальних інститутів в інформаційному забезпеченні e-Science. *Бібліотечний вісник*. 2016. № 3. С. 3–9.

³ Наукова періодика України та бібліометричні дослідження : [монографія] / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. О. С. Онищенко. Київ, 2014. 212 с.; Порядок передавання електронних копій періодичних друкованих наукових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : затв. наказом Вищ. атестац. коміс. України та Нац. акад. наук України 07.07.2008 р. № 436/311. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/927>.

⁴ Наукова періодика України / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. URL: <http://nbuv.gov.ua/taxonomy/term/334>.

⁵ Назаровець С. Підтримка руху відкритого доступу в українському бібліотекознавстві; Його ж. Репозитарії вищих навчальних закладів України у системі наукової комунікації. *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 8. С. 25–30.

шкодного й безкоштовного доступу до результатів досліджень, проведених за рахунок коштів Державного бюджету України; дослідники повинні були провадити самоархівування своїх статей, звітів, дисертацій, навчальних і методичних матеріалів тощо в університетських репозитаріях і публікувати в журналах відкритого доступу; університети – розвивати власні інституційні політики й стратегії щодо вільного доступу до повних текстів наукових результатів учених через інституційні репозитарії й журнали відкритого доступу; видавництва – ставитися з розумінням до прав автора і не перешкоджати ініціативі вчених щодо розміщення у вільному доступі власних постпринтів; бібліотеки – популяризувати, ініціювати створення і сприяти розвитку інституційних репозитаріїв¹.

У 2012 р. це звернення було підтримано «Кримською декларацією відкритого доступу», в якій окремо наголошувалося на тому, що відкритий доступ до наукової інформації – основа сучасного інформаційного суспільства і суспільства знань, важлива умова інтеграції у світове наукове співтовариство². Крім того, у Декларації містився заклик до бібліотек популяризувати відкритий доступ серед користувачів, зокрема: університетські й академічні бібліотеки мали ініціювати створення і сприяти як розвитку інституційних і тематичних репозитаріїв як джерел забезпечення відкритого доступу до наукових матеріалів, так і підвищенню престижу університету чи наукової спільноти, забезпечувати архівування й збереження наукових публікацій, гарантуючи їх незмінність. Крім того, публічні бібліотеки повинні були забезпечити професійний пошук наукової інформації у відкритому доступі³.

Наступним кроком у цьому напрямі можна сміливо визнати те, що в рамках Всесвітнього бібліотечного та інформаційного конгресу (80 Генеральна конференція ІФЛА) 18 серпня 2014 року було прийнято Ліонську декларацію з доступу до інформації та розвитку⁴, в якій висловлена впевненість, що надання загального доступу до інформації та знання в суспільстві за допомогою доступних інформаційних і комунікаційних технологій сприяє сталому розвитку й покращенню рівня життя людей. Крім того, Деклара-

¹ Копанєва В. О. Наукова комунікація: від відкритого доступу до відкритої науки; Лобузін К. Електронна наукова періодика відкритого доступу: семантичні веб-технології для бібліотек; Наукова періодика України та бібліометричні дослідження.

² Кримська Декларація Відкритого Доступу. URL: <http://www.elibukr.org/uk/novini/krimaska-deklaraciya-vidkritogo-dostupu.html>.

³ Там само.

⁴ Ліонська декларація про доступ до інформації та розвиток. URL: <https://ula.org.ua/252-dokumenti/dokumenti-ifla-ta-in/3616-lionska-deklaratsiia-pro-dostup-do-informatsii-ta-rozvytok>.

ція закликає держави – члени ООН взяти на себе міжнародне зобов'язання застосовувати певні програми розвитку після 2015 року задля того, щоб кожен міг реалізувати своє право на доступ до інформації, її використання й поширення, що необхідно для досягнення сталого розвитку демократичних суспільств¹.

На наше переконання, це цілком виправдано і своєчасно, бо саме з успішним поєднанням і використанням нових технологій, принципів відкритого доступу пов'язані зміни в соціоекономічній системі розвитку і поширення економіки спільної участі (Sharing Economy) – економічного й соціального явища, суть якого полягає в спільному користуванні людськими і фізичними ресурсами². До речі, багато форм Sharing Economy нині успішно використовується у світі в різних сферах суспільного життя, зокрема, у галузі інформаційних продуктів і послуг, наприклад, глобальні суспільні рухи «Відкриті знання» (Open Knowledge)³, «Відкриті інновації» (Open Innovation)⁴, які пропагують спільне використання й поширення результатів наукових досліджень, ідей, інновацій без юридичних, суспільних чи технологічних обмежень задля загального світового прогресу, розвитку і присутності України у світовій науковій спільноті⁵.

Більш того, принципи «відкритих знань» і «відкритих інновацій» знайшли відображення в низці ініціатив Європейського Союзу. Так, у межах реалізації Стратегії розвитку «Європа – 2020» 2010 року розпочато розробку єдиного цифрового ринку (Digital Single Market)⁶, завдяки створенню якого підтримуються відкрита наука і відкритий доступ до наукових результатів⁷. Мета його формування – надати європейській науці, промисловості і

¹ Ліонська декларація про доступ до інформації та розвиток. URL: <https://ula.org.ua/252-dokumenti/dokumenti-ifla-ta-in/3616-lionska-deklaratsiia-pro-dostup-do-informatsii-ta-rozvytok>.

² European Research Area Progress Report 2016 : Technical Report / European Commission. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2017. 155 p. URL: http://ec.europa.eu/research/era/pdf/era_progress_report2016/era_progress_report_2016_technical_report.pdf.

³ Knowledge Transfer from Universities to Industry Through University Technology Transfer Offices / A. Abbas [et al.]. Наука та інновації. 2018. № 2. С. 5–18; *Open Archives Initiative*. URL: www.openarchives.org.

⁴ Open Archives Initiative. URL: www.openarchives.org.

⁵ Ночвай В. Заходи та інструменти розвитку відкритої науки в Дорожній карті інтеграції України до Європейського дослідницького простору : презентація до виступу на 6-й Міжнародній науково-практичній конференції «Наука. комунікація в цифрову епоху», 29–30 берез. 2018 р. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/12750>.

⁶ Digital single market. URL: https://ec.europa.eu/commission/priorities/digital-single-market_en.

⁷ Цифровий порядок денний для Європи – 2020 : Європ. коміс. Брюссель, 19 трав. 2010 р. COM (2010) 245, неофіц. пер. URL: <http://eump.org/system/.../Цифровий%20порядок%20денний%20для%20Європи.pdf>.

державним органам відмінну цифрову інфраструктуру – суперкомп'ютери і сховище даних. Завдяки системним дослідженням цифрової науки в програмі «Горизонт 2020» і з огляду на мету єдиний цифровий ринок функціонує на таких фундаментальних засадах, як:

• «відкриті інновації 2.0» – «нова парадигма, заснована на моделі чотирьох спіралей. Суть даної моделі полягає в тому, що уряд, промисловість, наукові кола і громадяни працюють консолідовано, щоб спільно створювати майбутнє і здійснювати структурні зміни далеко за рамками того, що може бути зроблено однією організацією або людьми поодиноці»;

• «відкрита наука», «спрямована на перетворення науки за допомогою інструментів ІКТ, сучасних мереж і засобів масової інформації, щоб зробити дослідження більш відкритими, глобальними, спільними, творчими і ближчими до суспільства»¹.

Примітно, що спеціально створена Єврокомісія як вищий орган виконавчої влади та законодавчої ініціативи Європейського Союзу (двигун євроінтеграції) постійно здійснюватиме інвестування в дослідження та інновації світового класу. Мається на увазі, зокрема, запровадження програми «Горизонт 2020» («Horizon 2020»), яка, крім іншого, покликана об'єднати фінансування досліджень й інновацій в ЄС². Так, цифрова інфраструктура пропонує дослідникам простий і контрольований он-лайн доступ до засобів, ресурсів й інструментів спільної роботи, дозволяючи їм використовувати можливості ІКТ для обчислень, підключення, зберігання даних і доступу до віртуальних дослідних середовищ та е-архівів³.

Спираючись на Стратегію єдиного ринку цифрових технологій (2015 р.) Європейською комісією також запущено «Європейську хмарну ініціативу» («The European Cloud Initiative») ⁴ і висунуто ідею «європейської хмари відкритої науки» («European Open Science Cloud», EOSC) як всеосяжної інфраструктури для підтримки і розвитку відкритої науки й відкритих інновацій в Європі і за її межами. Передбачається, що EOSC стане реальністю до 2020 року і дасть змогу створити віртуальне середовище Європи для всіх дослідників задля збереження управління, аналізу й багаторазового використання

¹ Горизонт 2020. URL: <https://h2020.com.ua/uk/> (дата звернення: 17.12.2018); Цифровий порядок денний для Європи – 2020; Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. URL: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.

² Цифровий порядок денний для Європи – 2020; Realising the European Open Science Cloud.

³ Realising the European Open Science Cloud.

⁴ European Open Science Cloud. URL: <https://ec.europa.eu/research/openscience/index.cfm?pg=open-science-cloud>.

даних для науково-дослідницьких, інноваційних й освітніх цілей¹. Додамо, що серед ІКТ інновацій, пов'язаних із цією ініціативою вказані, цифрові ф'ючерси (Digital Futures), ініціатива on-life (On-life Initiative) і платформи колективної свідомості (Collective Awareness Platforms)².

Звісно, імплементація стратегії ринку цифрових технологій та відкритої науки сприяє розвитку інформаційних технологій, он-лайн сервісів і поступовому втіленню загальної цифровізації окремих галузей економіки. Так, ученим вдалося ідентифікувати он-лайн фандрайзинг як процес залучення ресурсів шляхом застосування мобільних та інтернет-технологій для побудови і посилення взаємодії між стейкхолдерами, зацікавленими в позитивному результаті від соціального проекту чи стартапу³.

Підтвердженням сказаному можуть бути дані он-лайн опитування 2017 Global NGO Online Technology Report, що проводилося серед 4908 неурядових організацій з 153 країн на 7 континентах. Так, за результатами опитування виявлено, що 95% респондентів погоджуються, що он-лайн технології ефективні для інтерактивного оновлення бренду організацій, рекрутингу волонтерів і соціальних змін⁴.

Слід додати, що в Україні завдяки процесу інтеграції вітчизняної науки у світовий науковий і європейський дослідницький простір активізувався рух відкритої науки та відкритого доступу до наукових досліджень. Так, 15 липня 2015 р. Верховна Рада України ухвалила президентський закон про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь у програмі ЄС «Горизонт 2020» (2014–2020)⁵.

Проте за результатами дослідження, представленого у доповіді УС ПГС Україна–ЄС «Імплементація євроінтеграційних реформ у сфері науки і технологій», наголошувалося на відсутності належного державного фінансування й вітчизняного представництва у відповідних групах із розробки політики відкритої науки, що, власне, призвело, на думку дослідників, до повного ігнорування урядом нових можливостей подолання технологічного розриву⁶.

¹ European Open Science Cloud. URL: <https://ec.europa.eu/research/openscience/index.cfm?pg=open-science-cloud>.

² Digital single market; European Open Science Cloud.

³ Кобушко І. М., Котенко Н. В., Бойко К. О. Використання інформаційних технологій у фандрайзингу для соціальних проектів та стартапів. *Соціальна економіка*. 2017. № 2. С. 93–99.

⁴ European Research Area Progress Report 2016.

⁵ Горизонт 2020.

⁶ Доповідь УС ПГС Україна–ЄС «Імплементація євроінтеграційних реформ у сфері науки і технологій»: станом на 05.11.2017 р. URL: <http://www.nas.gov.ua/tradeunion/news/Documents/Доповідь%20Україна-ЄС%2016.11.17.pdf>.

Крім того, у тексті першої доповіді й рекомендацій групи експертів високого рівня Комісії з європейської відкритої наукової хмари відзначено, що «Україна не приєдналася до Порядку денного «відкрита наука», Декларації європейської хмари відкритої науки (EOSC) з розбудови спільної цифрової інфраструктури для досліджень та інновацій¹. Унаслідок цього в нашій країні відсутня інтероперабельність національних цифрових інфраструктур з EOSC, фіксуються низький рівень їх технологічної готовності, а також невідповідність принципам відкриття доступу до даних, принципам FAIR і цілісності цифрових досліджень, що унеможливує участь у відповідному розділі програми Горизонт 2020 з розвитку EOSC»².

Аби домогтися того, щоб національна дослідницька система стала більш ефективною, рішенням колегії Міністерства освіти і науки України 2018 року ухвалено «Дорожню карту інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA)»³, в якій наголошено, що розвиток сучасної національної дослідницької системи України повинен відбуватися в контексті загального реформування економіки. Отже, пріоритетність ІКТ *free science* для побудови потужної інноваційної економічної системи є очевидною. Примітно, що серед основних цілей, крім підвищення ефективності національної дослідницької системи у ERA-ua, також визначені: а) забезпечення відкритого доступу до співробітництва з європейськими дослідницькими інфраструктурами державних наукових установ, університетів та інноваційних малих і середніх підприємств (МСП); б) ініціювання приєднання України до Європейської хартії відкритого доступу до дослідницьких інфраструктур шляхом розробки й прийняття відповідного нормативного акта; в) розвиток електронної інфраструктури і сервісів досліджень і відкритих інновацій; г) сприяння відкритому доступу до публікацій і наукових даних⁴.

Основними заходами й інструментами у досягненні вказаних цілей названо:

• створення інфраструктури відкритого доступу до наукових публікацій; формування і розвиток Національного репозитарію академічних текстів,

¹ European Research Area Progress Report 2016; Realising the European Open Science Cloud.

² Realising the European Open Science Cloud.

³ Дорожня карта інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA) : схвалено рішенням колегії М-ва освіти і науки України протокол від 22.03.2018 р. № 3/1-7. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/kolegiya-ministerstva/2018/05/1-dorozhnya-karta-integratsii-ukraini-do-evro.pdf>.

⁴ Доповідь УС ПГС Україна-ЄС «Імплементация своінтеграційних реформ у сфері науки і технологій»; Дорожня карта інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA).

інституційних репозитаріїв закладів вищої освіти й наукових установ, журналів відкритого доступу. Формування на основі Національного репозитарію академічних текстів загальнодержавної системи інформаційно-аналітичного забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності¹;

- запровадження нових інноваційних підходів – синергія між освітою, наукою та інноваціями;

- участь у створенні європейської хмари відкритої науки європейського цифрового ринку з необхідністю відповідної цифровізації всіх галузей, включаючи й науку;

- затвердження урядовою постановою Стратегії «Національна хмарна ініціатива» з розвитку цифрових інфраструктур, створення центрів (хабів) даних для науки, освіти, інновацій, їх об'єднання в Національний хаб європейської хмари².

Таким чином, інформаційно-комунікаційні технології, створені з урахуванням принципів відкритості, прозорості, доступності *Free Science*, по своїй природі зачіпають всі компоненти ERA-ua, виступають головними чинниками модернізації економіки, сприяють поширенню відкритих інновацій, Digital Single Market.

Звісно, вивчення і впровадження досвіду розвинених європейських країн щодо відкритої науки, електронної інфраструктури, послуг, заснованих на цифрових технологіях, грид-сервісах, базах електронних і мережевих ресурсів, семантично об'єднаних банках наукових даних, інноваційних кластерах, репозиторних ресурсах, наукометричних платформах як елементів *free science* роблять наукові дослідження більш ефективними, прозорими і доступними. Крім того, перед нашою державою відкриваються нові можливості для *open innovation* (стартапів, соціально-економічних проектів) і, урешті-решт, формування єдиного цифрового ринку відкритих інновацій³. Зрозуміло, що у цьому аспекті важливого значення набуває стратегічна транснаціональна орієнтація співробітництва держав – учасниць Європейського Союзу й асоційованих членів на створення єдиного європейського науково-дослідного простору (ERA) і сучасних цифрових платформ *open innovation*⁴. На наше переконання, це також є вірним дороговказом при

¹ Національний репозитарій академічних текстів: відкритий доступ до наукової інформації : монографія / О. С. Чмир [та ін.] ; Укр. ін-т наук.-техн. експертизи та інформації. Київ : УкрІН-ТЕІ, 2017. 200 с.

² Рудь Н. Т. Відкриті інновації – нова парадигма інноваційного розвитку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Економіка*. 2013. Вип. 21. С. 81–85.

³ Там само.

⁴ Відкриті інновації» в моделі функціонування регіональної інноваційної екосистеми.

формуванні загальноєвропейського ринку ідей, знань, досліджень, нововведень. Ключову роль у наданні сервісів у онлайн-овому європейському науковому просторі відіграє європейська грид-інфраструктура EGJ, яка об'єднує і підтримує дослідні проекти та ін.¹. Таким чином, цифрова наука ERA і реалізація стратегії формування єдиного ринку відкритих технологій *free science* мають забезпечити: 1) покращення обміну науковими знаннями; 2) багаторівневий, структурований обмін інформаційними галузевими потоками; 3) поширення знань, досвіду, навичок і компетенцій поміж стейкхолдерами (університетами, бізнес-організаціями, державними та громадськими організаціями)². З огляду на це в єдиному середовищі цифрових технологій, що базується на *free science* та *open innovation*, мають вільно циркулювати електронні послуги, ресурси on-line, відкрита наука, відкриті інноваційні системи, дослідницькі інфраструктури й фінансові ресурси як на національному, так і на міжнародному рівні³.

Особливості й тенденції розвитку сучасної практики нововведень, зумовлені поширенням і розвитком відкритих інновацій, стосуються, перш за все, формування єдиного європейського дослідницького простору, у якому діятимуть інтерактивні моделі нових ідей, що забезпечать взаємозв'язок між різними суб'єктами інноваційної екосистеми⁴, тобто відкриті інновації виступатимуть, так би мовити, новою парадигмою інноваційного розвитку⁵. При цьому спрямованість на кращу узгодженість і координацію науково-дослідних програм держав – членів ЄС на системному рівні має надати синергетичний ефект і забезпечити консолідацію, укріплення, об'єднання, інтеграцію суб'єктів інноваційної діяльності у виконанні окремих і додаткових науково-дослідних рамкових програм⁶.

Так, завдяки реалізації концепції відкритих інновацій на основі мережевого взаємозв'язку відкритих інноваційних систем, консолідованих науково-дослідних проєктів і трансферу знань вже накопичено певий досвід впрова-

Інноваційне підприємництво: креативність, комерціалізація, екосистема : навч. посіб. для вищ. навч. закл. за ред. Ю. М. Бажала. – Київ : Пульсари, 2015. Гл. 12, підрозд. 12.5. С. 222–225.

¹ Згуровский М. З., Петренко А. И. Цифровая наука в программе «Горизонт 2020». *Системні дослідження та інформаційні технології*. 2015. № 1. С. 7–20.

² Second EOSC Stakeholders Forum : 21–22 November 2018 at the Austria Center Vienna. URL: <https://eoscpilot.eu/events/second-eoscpilot-stakeholders-forum>.

³ Згуровский М. З., Петренко А. И. Цифровая наука в программе «Горизонт 2020».

⁴ «Відкриті інновації» в моделі функціонування регіональної інноваційної екосистеми.

⁵ Нікітін Ю. О., Мельник М. В. Парадигма «відкритих інновацій» як визначення «відкритого інноваційного процесу». *Інноваційна економіка*. 2016. № 7-8. С. 42–45.

⁶ Горизонт 2020; Доповідь УС ПГС Україна-ЄС «Імплементація євроінтеграційних реформ у сфері науки і технологій».

дження *open innovation systems*, Smart City, кластерів і розумної економіки, регіональної екосистеми¹. Йдеться, зокрема, про те, що в інноваційних моделях регіональних екосистем² функціонують: «регіони знань» із центрами трансферу технологій та інвестиційними фондами; центри передового досвіду (Centres of excellence)³; стартапи, бізнес-інкубатори; наукові парки, безпечні комунікаційні платформи; інформаційно-дослідні хаби; науково-інноваційні мережі; соціально-комунікаційні workspace; інноваційні кластери, інтелектуальні центри; інноваційні підприємства «spin-off» та «spin-out» компанії тощо.

У контексті наведеного переконливим видається твердження багатьох учених про те, що інноваційна діяльність в умовах інтеграційних процесів і використання концепції відкритих інновацій є рушійною силою взаємодії локальних інноваційних систем⁴. Проте нині потребує більшої уваги й підвищення ефективності проведення об'єданої європейської дослідної політики, своєчасного інформаційного забезпечення інновацій⁵, виконання європейських науково-дослідницьких програм, посилення правового й політичного обов'язку суб'єктів з імплементації Дорожньої карти ЄДП 2015–2020 р.⁶. Отже, у науково-інноваційному процесі при формуванні єдиного дослідницького простору у країнах ЄС і Україні серед пріоритетів на передові позиції виходять: забезпечення якості, прозорості, доступності, зміцнення фундаментальних галузевих досліджень, що актуалізують наукові проблеми і популяризують науку, підвищують її статус у інноваційному розвитку. У свою чергу, інтеграція української науки у світовий науково-інформаційний

¹ Андрощук Г. О. «Модель відкритих інновацій» в інноваційних системах: аспекти інтелектуальної власності. *Проблеми науки*. 2015. № 9/10. С. 63–71; Ванхавербек В., Торккелі М., Трифілова А. А. «Открытые инновации»: Scio me nihil scire I. *Інновації*. 2010. № 7. С. 3–5; «Відкриті інновації» в моделі функціонування регіональної інноваційної екосистеми.

² «Відкриті інновації» в моделі функціонування регіональної інноваційної екосистеми.

³ Ревуцька Н. В. Концепція відкритих інновацій у сучасному бізнесі: теоретичні і практичні аспекти. *Економіка підприємства: теорія та практика* : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф., 12 жовт. 2012 р. Київ, 2012. С. 188–190.

⁴ Бояринова К. О., Копішинська К. О. Використання концепції відкритих інновацій як рушія взаємодії локальних інноваційних систем. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 4. С. 16–22.

⁵ Бистрова Ю. В. Інформаційне забезпечення інновацій: соціально-комунікативний контекст аналізу. *Концептуальні засади становлення інноваційного суспільства в Україні* : монографія / за ред.: Ю. Є. Атаманової, Г. П. Клімової. Харків : Право, 2015. Підрозд. 3.3. С. 202–214.

⁶ Доповідь УС ПГС Україна-ЄС «Імплементація євроінтеграційних реформ у сфері науки і технологій»; Імплементація євроінтеграційних реформ у сфері науки й технологій : доп. Платформи громад. суспільства Україна-ЄС. Київ 15 листоп. 2017 р. URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Science_all.pdf.

простір сприяє розширенню розумної конкуренції всередині науки і росту так званих центрів переваги у глобальному науковому середовищі сучасних дослідницьких ініціатив *free science* й у просторі інноваційної економіки¹. Крім того, сьогодні вже підтверджено, що процеси цифровізації науки тісно пов'язані з результатами імплементації засобів проведення соціальних і економічних реформ у державі. Зокрема, поступово змінюються підходи до формування регіональної політики в контексті активізації євроінтеграційних процесів: поширюється інтернет речей (Internet of Thing) як концепції простору, в якому відбувається інтеграція реального та віртуального світів²; посилюється концентрація ресурсів та е-сервісів і послуг на основних прогностичних моделях, що матимуть системний довгостроковий вплив на сталий, інноваційний розвиток екосистем й територіальних громад³. Мабуть, саме з огляду на це в науково-практичній сфері суспільства все частіше звертається увага на те, що сучасні інноваційні ІКТ, як-от хмарні технології, модерні способи збирання й аналізу великих масивів даних (Big Data), краудсорсинг, цифрові платформи і БД наукових ідей, кардинально змінюють цілі галузі економіки⁴. На основі ІКТ цифрова революція поступово переходить на стадію четвертої технологічно-промислової революції (Fourth Industrial Revolution, Industry 4.0), суть якої полягає в масовому впровадженні суперсучасних кіберфізичних систем у різні галузі виробництва⁵. Завдяки формуванню цифрових об'єднаних науково-дослідних ринків поступово стираються межі між фізичними, цифровими й біологічними сферами економіки, виникає абсолютно новий тип промислового виробництва⁶, суть якого по-

¹ Матюхіна А. Проект «Открытая наука»; Матюшенко І. Ю., Хаустова В. Є., Князев С. І. Інституційна підтримка науково-інноваційного розвитку при формуванні єдиного дослідницького простору в країнах ЄС і Україні. *Наука та інновації*. 2017. Т. 13, № 2. С. 5–26.

² «Відкриті інновації» в моделі функціонування регіональної інноваційної екосистеми; Імплементація євроінтеграційних реформ у сфері науки й технологій.

³ Носик О. М. Відкриті інноваційні системи: головні характеристики і напрями інтернаціоналізації. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Менеджмент інновацій*. 2016. Т. 24, вип. 6. С. 103–113; Олійник Д. І. Інноваційний розвиток територіальних громад в умовах четвертої технологічної революції: пріоритети та перспективи : аналіт. доп. / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ : НІСД, 2018. 52 с.

⁴ Ночвай В. Заходи та інструменти розвитку відкритої науки в Дорожній карті інтеграції України до Європейського дослідницького простору : презентація до виступу на 6-й Міжнар. наук.-практ. конф. «Наук. комунікація в цифрову епоху», 29–30 берез. 2018 р. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/12750> (дата звернення: 24.05.2018); Олійник Д. І. Інноваційний розвиток територіальних громад в умовах четвертої технологічної революції: пріоритети та перспективи.

⁵ Олійник Д. І. Інноваційний розвиток територіальних громад в умовах четвертої технологічної революції: пріоритети та перспективи.

⁶ Рудь Н. Т. Відкриті інновації – нова парадигма інноваційного розвитку.

лягає в обробці великого масиву даних, уніфікованих джерел науково-статистичної інформації і науково-дослідних потоків, що завдяки ІКТ *free science* сприяють впровадженню автоматизованих систем на окремих виробництвах і новітніх науково-технічних досягнень задля модернізації цілих економічних галузей¹.

Крім того, за даними Національного інституту стратегічних досліджень (Київ) передбачається, що саме *open innovation systems* як цифрові елементи сучасної моделі розвитку територіальних громад будуть об'єднуватися в одну саморегульовану інноваційну мережу², зв'язуватися одна з одною в режимі реального часу, забезпечуючи доступність наукових напрацювань. Саме такі відкриті інноваційні системи та ІКТ *free science* зумовлять появу нових способів взаємодії, інтернаціоналізації, консолідації у процесі створення сучасних бізнес-проектів та прибуткових технологій³.

Розуміючи й усвідомлюючи роль кращих інновацій, що базуються на цифрових технологіях *free science*, урядовий офіс європейської та євроатлантичної інтеграції держави сьогодні підтримує і сприяє проходженню активних процесів глобального реформування і підвищення конкуренції через політику модернізації наукової, освітньої, технологічної, організаційної та виробничої сфер суспільства, актуалізації інновацій у взаємодії з країнами ЄС⁴. Завдяки своїм особливостям така політика, власне, й відповідає сучасним вимогам цивілізації, нагальним потребам створення єдиного інноваційно-комунікаційного простору високих технологій як специфічного європейського ринку ідей, досліджень, інновацій. Тому в процесі досягнення високого рівня інтеграції національної дослідної системи не втрачає актуальності й питання поширення, систематизації, консолідації соціально-правової та економічної інформації, ґрунтовних і якісних знань, результатів наукових досліджень й світового досвіду⁵. У цьому контексті вкрай важливим

¹ Корепанов Г. С. Бази даних міжурядових організацій як уніфіковане джерело статистичної інформації. Соціальна економіка. 2017. № 2. С. 105–111; Назаровець С., Кулик Є. Бібліотека 4.0: технології та сервіси майбутнього. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 5. С. 3–14; Тараненко І. В. Інноваційні стратегічні ініціативи ЄС. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2011. Т. 1. С. 72–78; Черваньов Д., Названова Л. Пріоритетні напрямки реалізації відкритих інновацій в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2012. Вип. 136. С. 4–7.

² Олійник Д. І. Інноваційний розвиток територіальних громад в умовах четвертої технологічної революції: пріоритети та перспективи.

³ Чесбро Г. Открытые инновации : создание прибыльных технологий / пер. с англ. В. Н. Егорова. Москва : Поколение, 2007. 336 с.

⁴ Ночвай В. Заходи та інструменти розвитку відкритої науки в Дорожній карті інтеграції України до Європейського дослідницького простору.

⁵ Пасмор Ю. В. Напрями консолідації в інформаційному забезпеченні правової науки

стає здатність відповідних соціально-комунікаційних структур – органів НТІ, центрів, інтелект-центрів, медіатек, бібліотек, інформаційно-мережевих служб, університетів тощо – генерувати, обробляти й ефективно використовувати соціально-економічну інформацію в сучасних науково-інформаційних системах для ефективного використання цифрових технологій єдиного європейського дослідницького простору й інтеграції *free science* та *open innovation* до цифрового ринку ЄС.

Оскільки за умов глобалізаційних процесів і цифрових технологій *free science* джерела нових знань стали більш змішаними, різномірними, тобто дифузними, оперативність вивчення сучасних напрямів *open innovation* залежить від використання нових відкритих моделей єдиного простору, так званих «відкритих цільових інновацій»¹. Суть цього процесу полягає в тому, що саме зовнішні й внутрішні новітні ідеї як галузеві наукові потоки сучасних знань набувають особливої ваги у використанні нововведень і поширенні інновацій. Учені підтверджують і той факт, що для формування ERA великі надлишкові цільові знання на базовому рівні стають підґрунтям для *open innovation*, регуляторним інструментом економічних перетворень і конкурентоспроможності на регіональному й національному рівні². Отже, підтримуємо думку про те, що саме розумне, консолідоване, оперативне застосування технологій *free science* і відкритих інновацій забезпечує розвиток регіональних наукових досліджень³, значно покращує стан національних науково-інформаційних систем і збільшує потужність мережевих знань, що ґрунтуються на використанні об'єднаних європейських ринків дослідних систем⁴.

Ведучі мову про сучасні технології *free science*, *open innovation* та процеси цифровізації, слід пам'ятати й про те, що певні результати щодо створення нових продуктів, послуг, у тому числі електронних сервісів, у виробництві та бізнес-стратегіях підтверджуються на основі функціонування й активного використання консолідованих мереж відкритих знань і передових науково-практичних ідей⁵. Крім того, експерти в галузі сучасної науки і виробництва спо-

України: соціально-комунікативний аспект : монографія / Нац. акад. прав. наук України, НДІ прав. забезп. інновац. розвитку. Харків : Юрайт, 2013. 272 с.

¹ Рудь Н. Т. Відкриті інновації – нова парадигма інноваційного розвитку.

² Черваньов Д., Названова Л. Пріоритетні напрямки реалізації відкритих інновацій в Україні.

³ «Відкриті інновації» в моделі функціонування регіональної інноваційної екосистеми.

⁴ Гармонізація цифрових ринків з ЄС та СхП. URL: <https://en-gb.facebook.com/Гармонізація-цифрових-ринків-з-ЄС-та-СхП-180501265912891/>; Згуровский М. З., Петренко А. И. Цифровая наука в программе «Горизонт 2020».

⁵ Бистрова Ю. В. Інформаційне забезпечення інновацій: соціально-комунікативний контекст аналізу. *Концептуальні засади становлення інноваційного суспільства в Україні* : монографія / за ред.: Ю. Є. Атаманової, Г. П. Клімової. Харків, 2015. Підрозд. 3.3. С. 202–214.

стерігають підвищення (хоча й повільне) мобільності працівників, зайнятих наукою, відкриття сучасних видів робітництва, розширення економічних ринків, що функціонують завдяки ефективному використанню результатів досліджень, інновацій, підтримки цифрової політики ЄС¹, тобто завдяки формуванню єдиного європейського простору наукових досліджень відкритих інновацій і цільовій підтримці цифровізації галузей економіки², прибуткових технологій (починаючи з електронної торгівлі й до електронної комерції, цифрових навичок до оцифрування галузей промисловості, розумних міст до спільної економіки) стає можливим прогрес на підприємствах різних галузей³.

Для спрощення і прискорення модернізаційних рухів створено спеціальний «євробарометр», який досліджує «ставлення до впливу оцифрування та автоматизації на повсякденне життя»⁴. Зокрема, за його допомогою у березні 2017 року було опитано 27901 громадянин ЄС. Згідно з результатами вдалося встановити, що 75% європейців вважають оцифрування та електронізацію дієвими й ефективними засобами впливу на розвиток економіки, 64% вбачають те, що технології оцифрування відчутніше позначаються на суспільстві; у той же час 74% переконані, що ІКТ замінюють більше робочих місць, ніж створюють; а 44% респондентів, які зараз працюють, наголошують на тому, що їх робота хоча б частково може бути зроблена роботом або штучним інтелектом⁵.

Виходячи з цього слід додати, що Європейська стратегія єдиного ринку цифрових технологій та дослідної системи *free science* й *open innovation*, має, на наш погляд, реалізуватися у трьох основних напрямках: 1) відкритий доступ – кращий доступ для споживачів та бізнесу до цифрових товарів і послуг у Європі; 2) навколишнє середовище, екосистеми – створення правильних і рівних умов для цифрових мереж, інноваційних послуг для економічного процвітання; 3) економіка й суспільство – максимізація потенціалу зростання цифрової економіки, що базується на ІКТ і відкритих інноваціях.

Отже, відкритий інноваційний процес і розвиток цифрової науки, сподіваємося, будуть виправданими з огляду на те, що на сьогодні прискорюються економічна інтеграція, інтернаціоналізація господарської діяльності, створюються належні умови для розвитку й безперешкодного використання

¹ Черваньов Д., Названова Л. Пріоритетні напрямки реалізації відкритих інновацій в Україні.

² Digital single market.

³ European Research Area Progress Report 2016.

⁴ Realising the European Open Science Cloud.

⁵ Там само.

модерних інформаційно-комунікаційних можливостей в інноваційній діяльності, що, звісно, сприяє формуванню інноваційної інфраструктури. Невипадково, на семінарі з розробки стратегій розумних спеціалізацій «Smart specialisation (RIS3): European workshop on Universities as Regional Lead Institutions», що відбувся 15 листопада 2018 р. у Австрії¹, зазначалося, що помітно змінюються інструменти впровадження інноваційних знань в економіку. На ньому, разом із питаннями про майбутнє екосистем, наголошувалося, що центри трансферу технологій, бізнес-інкубатори, стартапи, наукові парки обов'язково мають базуватися чи тісно взаємодіяти з університетами, як регіональними провідними інститутами. Отже, університети були, є і залишаються основними рушіями інноваційного розвитку територій². Провідна роль університетів підкреслювалася також під час розумного семінару по спеціалізації «Майбутнє інноваційних екосистем»³. Крім того, учасники European workshop зробили акцент на: важливості процесу постійного діалогу й налагодження взаємодії в рамках різних платформ колаборації, які має створити влада⁴; збільшенні ваги інституційної підтримки науково-інноваційного розвитку; підвищення ефективності впровадження інноваційних технологій, які нині вважаються енергією майбутнього⁵. Тож, технологічні кластери, високотехнологічні знання, формування розумної спеціалізації регіонів, інноваційні дослідження, процес підприємницького відкриття (EDR) учасники семінару визнали розумнішими стратегіями держави⁶.

У цьому аспекті діяльності за сучасних глобалізаційних процесів інтеграції цифрових ресурсів і науково-дослідних систем відкриті інновації, що базуються на відкритих знаннях й кращому європейському досвіді, потребують подальшої диверсифікації⁷. Це, зокрема, стосується: 1) формування й реалізації відкритих бізнес-моделей компаній; 2) активізації діяльності посередників інновацій; 3) розвитку ринку інтелектуальної власності; 4) транс-

¹ Будущее инновационных экосистем: умный семинар по специализации подчеркивает ведущую роль университетов. URL: <https://en-gb.facebook.com/> (дата обращения: 14.12.2018); EUA Annual Workshop on RIS3. Smart specialisation (RIS3): European workshop on universities as regional lead institutions : 13 November 2018. URL: <https://eua.eu/events/5-eua-annual-workshop-on-ris3.html>.

² EUA Annual Workshop on RIS3. Smart specialisation (RIS3).

³ Будущее инновационных экосистем: умный семинар по специализации подчеркивает ведущую роль университетов.

⁴ EUA Annual Workshop on RIS3. Smart specialisation (RIS3).

⁵ Там само.

⁶ Там само.

⁷ Згуровский М. З., Петренко А. И. Цифровая наука в программе «Горизонт 2020»; Імплементация евроінтеграційних реформ у сфері науки й технологій.

феру знань університетських, академічних та інших дослідницьких центрів; 5) формування суперсучасних інформаційно-комунікаційних комп'ютерних систем; 6) використання джерел наукової інформації зовнішнього середовища; 7) розробки і запровадження єдиного інтерфейсу ідей, нововведень; 8) створення національного репозитарія академічних текстів як відкритого доступу до наукової інформації¹. У той же час, як уже було раніше зазначено, у зв'язку з активізацією інтеграційних процесів з'явилася можливість здобутки і напрацювання *free science* та відкритих інновацій передавати у вигляді чисельних електронних ресурсів, on-line технологій, що, у свою чергу, дозволяє зберігати й втілювати у практику формування єдиного європейського дослідного простору інноваційні ідеї багатьох галузей, законодавчі ініціативи, наукові програми, а також сприяє успішному проведенню і прискоренню фундаментальних і прикладних досліджень задля забезпечення ефективного регулювання всіх інноваційних процесів у суспільстві². Завдяки відкритості й доступності інформації, результатів і даних про наукову діяльність підвищується рівень досліджень, зростають їх кількісні й якісні показники, індикатор Innovation Union Scoreboard (IUS), що власне й відповідає пріоритетам, викладеним у Дорожній карті інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA)³.

У цьому аспекті глобальні процеси ІКТ *free science* відкривають більше можливостей для бажаючих здобути й поширити інформацію, відкриті інновації генерувати нові знання й цифрові технології у сфері економіки, політики, національної безпеки тощо. Крім того, відкрита наука, електронні сховища знань і даних бібліотек 3.0⁴ концептуально впливає на відкриті інноваційні процеси, зокрема у сучасному бізнесі, коли природним чином бізнес-середовище отримує змогу оглядати все поле новітніх ідей і досліджень, в які можна інвестувати. Крім того відкривається ринок учених, які могли б допомогти у розвитку сучасних наукомістких виробництв⁵.

Таким чином, саме відкрита наука як парадигма відкритих інновацій, набір кращих світових і національних практик, «університетських бюро по

¹ Імплементация евроинтеграционных реформ у сфері науки й технологій; Національний репозитарій академічних текстів: відкритий доступ до наукової інформації.

² Копанева В. О. Наукова комунікація: від відкритого доступу до відкритої науки.

³ Дорожня карта інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA); Імплементация евроинтеграционных реформ у сфері науки й технологій.

⁴ Лобузін К. В. Бібліотека 3.0: знання, сховища даних, експерти.

⁵ Матюшенко І. Ю., Хаустова В. Є., Князев С. І. Інституційна підтримка науково-інноваційного розвитку при формуванні єдиного дослідницького простору в країнах ЄС і Україні; Ревущька Н. В. Концепція відкритих інновацій у сучасному бізнесі: теоретичні і практичні аспекти.

передачі технологій до промисловості»¹, покликана зробити наукові процеси і результати досліджень більш прозорими і доступними для людей поза дослідницької групи². *Free science*, крім іншого, відіграє провідну роль й у: забезпеченні повного доступу до дослідницьких матеріалів, статей, науково-практичних, статистичних даних через он-лайн комунікації; прискоренні наукових відкриттів; обміні даними досліджень; можливості використовувати їх у будь-якій сфері діяльності, аналізувати, інтерпретувати по-новому та ін.³. Проте визначальним є те, що на шляху до повного відкритого доступу розміщення наукових досліджень, статей в електронних журналах (особливо в тих, що індексуються наукометричними платформами) дозволить вченому оперативно заявити про авторство на ідею і надійно захиститися від плагіату⁴.

З огляду на це та у контексті імплементації євроінтеграційних реформ у сфері науки й технологій варто ще раз вказати на необхідність забезпечення відкритого доступу до європейських дослідних інфраструктур, а також важливість університетської науки як рушійної сили відкритих інновацій, провідної ролі репозитаріїв ЗВО в інтеграційних наукових здобутках⁵. Адже ініціатива розвитку відкритих наукових архівів – вірний шлях до визначення кращих ідей, відкритих інновацій, передачі знань від університетів до промисловості, зокрема, для соціальних проєктів, стартапів, прибуткових технологій⁶.

Світовий досвід підтверджує, що за планом Європейської комісії, зокрема, у 2016 році 60% всіх наукових публікацій європейських вчених, які проводять свої дослідження за державний рахунок, були розміщені у відкритому доступі. Такі країни, як Велика Британія, США, Австралія, Данія

¹ Knowledge Transfer from Universities to Industry Through University Technology Transfer Offices.

² Носик О. М. Відкриті інноваційні системи: головні характеристики і напрями інтернаціоналізації.

³ Лобузін К. Електронна наукова періодика відкритого доступу: семантичні веб-технології для бібліотек; Наукова періодика України та бібліометричні дослідження.

⁴ Лейденський маніфест для наукометрії. URL: <http://docplayer.ru/40255203-Leydenskiy-manifest-dlya-naukometrii-perevod-a-aiserova.html>; Мар'їна О. Ю. Бібліотека в цифровому просторі: монографія. Харків. держ. акад. культури. Харків: ХДАК, 2017. 328 с.; Матюхіна А. Проект «Открытая наука».

⁵ Назаровець С. Підтримка руху відкритого доступу в українському бібліотекознавстві; Його ж. Репозитарії вищих навчальних закладів України у системі наукової комунікації.

⁶ Інноваційний форум «Ярмарок стартапів»: 23 листоп. 2018 р. URL: <https://www.facebook.com/events/777012469298260/>; Knowledge Transfer from Universities to Industry Through University Technology Transfer Offices.

ініціюють розміщення у доступі майже 100% наукових статей до 2020 року¹. До прикладу в Україні у 2017 р. у ЗВО і наукових установах функціонувало 65 репозитаріїв, їх кількість не зменшується. Проте відсутність національного фонду досліджень (НФД) як потужного інструменту проектного фінансування всіх секторів вітчизняної науки негативно впливає на національну дослідну систему². У цьому контексті ще раз додамо, що заслуговує на підтримку ідея гармонізації національних наукових ініціатив з європейськими і світовими цифровими ринками³. Не менш важливо й те, що на форумі стейкхолдерів, який відбувався у Відні (2018 р.), було наголошено на необхідності більш активного цифрового розвитку України, утворення європейської інфраструктури даних⁴. Учасники форуму, зокрема, першими побачили портал Європейської хмари відкритої науки, який надасть доступ 1,7 млн дослідників ЄС до відкритих наукових даних, сервісів, відкритих інновацій⁵. Зокрема, передбачається підключення українських наукових цифрових інфраструктур до європейських і використання потенціалу вітчизняної науки у нових розробках. Такі євроінтеграційні підходи мають принести відчутний ефект економіці, внутрішньому ринку і сприятимуть становленню інноваційної вітчизняної інфраструктури.

Для повноти висвітлення питання додамо, що в рамках формування єдиного європейського науково-дослідного простору трендом наукової комунікації залишаються: організація системно-інтеграційної взаємодії з відкритою наукою; запровадження високотехнологічних схем формування інформаційної бази відкритої науки. Сподіваємося, що вирішення питань щодо втілення ідеї *free science* та *open innovation* забезпечить: 1) підвищення прозорості й відкритості процесу галузевих досліджень і сучасних ІКТ; 2) зростання якості й ефективності наукової системи в цілому; 3) загальнодоступність інтернет-джерел; 4) формування конкурентного середовища ідей та інновацій; 5) розвиток сервісів, базових і наукових, експертних даних (ORCID, DOI, аналітичних, наукометричних баз даних); 6) розширення сфери комунікативної діяльності в цифровому просторі інновацій; 7) інте-

¹ Ярошенко Т. О. Відкритий доступ - шлях до присутності України у світовій науковій спільноті. *Вища школа*. 2011. № 3. С. 47–51; Ї ж. Наукова інформація у відкритому доступі: нові моделі комунікації в інформаційному суспільстві. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2006. № 4. С. 80–87; Open Archives Initiative.

² Національний репозитарій академічних текстів: відкритий доступ до наукової інформації.

³ European Research Area Progress Report 2016; Using Open Innovation to Identify the Best Ideas / by A. King, K. R. Lakhani. URL: https://www.researchgate.net/publication/257526888_Using_Open_Innovation_to_Identify_the_Best_Ideas.

⁴ EUA Annual Workshop on RIS3. Smart specialisation (RIS3); Second EOSC Stakeholders Forum.

⁵ Там само.

грацію національної науки в єдиний європейський дослідницький простір та інноваційне виробництво.

Враховуючи все наведене, стає цілком зрозумілим, чому одним із основних мотивів відкритості науки стала оптимізація фінансових витрат¹. Це пояснюється передусім тим фактом, що відкритість результатів наукових досліджень у перспективі дозволить державі підвищити прозорість науки і, як наслідок, уникнути дублювань і скоротити нераціональні витрати на неї². Мабуть, беручи все це до уваги, у національній політиці *open access* акцент робиться на необхідності ефективніше використовувати найбільші у світі міжнародні наукометричні і бібліометричні пошукові системи і платформи Google Scholar, Web of Science, Scopus у науково-дослідній роботі. Відповідно до цих баз даних й формується найоб'єктивніший наукометричний профіль вченого, індекс Гірша, здійснюються ранжування цитованості, запитуваності, активності використання наукових матеріалів, тобто відбувається інтеграція національних галузевих наукових здобутків і відкриттів в об'єднаний європейський простір наукових досліджень. З огляду на це (і про це вже йшлося) МОН України у вересні 2018 р. передплатило і збільшило доступ ЗВО до міжнародних наукометричних платформ Scopus і Web of Science, завдяки чому українські науковці вп'ятеро частіше стали користуватися цими базами даних.

На шляху до повного відкритого доступу у вересні 2018 р. асоціацією Science Europe започатковано Plan S – ініціатива щодо публікації результатів наукових досліджень у виданнях відкритого доступу з дотриманням Плану S³. Передбачається, що після 1 січня 2020 р. усі результати наукових досліджень, які фінансуються за рахунок державних грантів, наданих національними та європейськими дослідницькими радами і фінансовими організаціями, повинні публікуватися виключно у журналах відкритого доступу, або на відповідних відкритих платформах із дотриманням видавничих стандартів і вимог щодо високоякісних журналів⁴. Ініціатива підтримується міжнародною коаліцією (сOAlition S), яка створена Європейською дослідницькою радою та великими національними дослідницькими агенціями і

¹ Ночвай В. Заходи та інструменти розвитку відкритої науки в Дорожній карті інтеграції України до Європейського дослідницького простору; Олійник Д. І. Інноваційний розвиток територіальних громад в умовах четвертої технологічної революції: пріоритети та перспективи.

² Там само.

³ План S: на шляху до повного Відкритого доступу. URL: <https://www.xn--80abaqzevto0rc.xn--j1amh/2018/12/s.html>.

⁴ Там само.

спонсорами з 13 європейських країн¹. Крім того вже сьогодні наукові журнали з платною підпискою можуть переглянути свої бізнес-моделі і зробити публікації доступними для загалу. Це змусить дослідників зберігати свої статті в архівах відкритого доступу.

Ще однією суттєвою перевагою відкритої науки як парадигми відкритих інновацій є те, що завдяки ІКТ *free science* у процесі еволюціонування відкритого простору ресурсів відбуваються особливі процеси, технологічні й сингулярні явища². Йдеться про те, що активізується рух та загострюється здорова конкуренція за *open access* як безкоштовного, швидкого доступу до повнотекстових результатів наукових досліджень, вирішуються сучасні проблеми інфометричного бачення галузей науки за рахунок упровадження науко- і бібліометричних методів оцінювання здобутків³. Тобто, як вже зазначалося раніше, відбуваються інноваційні процеси, метою яких є подальше використання кращих наукових ідей, практик, передового досвіду для розвитку економіки, соціальної сфери, бізнесу, поширення науково-економічного, практично-орієнтованого партнерства у цифровому ринку досліджень⁴.

Звісно, запровадження *Digital science* і турбота про майбутнє науки змушують соціально-комунікаційні структури, науково-бібліотечні установи, інфоцентри, університети трансформуватися та диверсифікувати форми науково-інформаційної, наукометричної, бібліометричної діяльності⁵. Так, Стратегією розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» передбачено всебічне сприяння «створенню відкритого доступу до наукової інформації через збільшення кількості електронних журналів, відкритих електронних архівів-репозитаріїв»⁶. Мета Стратегії відповідає також «Глобальному баченню» ІФЛА (Global Vision) для бібліотек і полягає в забезпеченні рівного й вільного доступу до інформації і знань, просуванні цифрової науки та інновацій;

¹ План S: на шляху до повного Відкритого доступу. URL: <https://www.xn--80abaqzevto0rc.xn--j1amh/2018/12/s.html>.

² Ночвай В. Заходи та інструменти розвитку відкритої науки в Дорожній карті інтеграції України до Європейського дослідницького простору.

³ Пасмор Ю. В. Напрями консолідації в інформаційному забезпеченні правової науки України: соціально-комунікативний аспект.

⁴ Наукова періодика України та бібліометричні дослідження.

⁵ Бистрова Ю. В. Інформаційне забезпечення інновацій: соціально-комунікативний контекст аналізу; Пасмор Ю. В. Напрями консолідації в інформаційному забезпеченні правової науки України: соціально-комунікативний аспект.

⁶ Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»: схвалено розпорядж. Каб. Міністрів України від 23.03.2016 р. № 219-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 26. Ст. 1047.

інтеграції інноваційної політики в об'єднаний європейський простір наукових досліджень та ін.⁷

Виходячи з вищезазначених європейських і національних стратегій, нагальною є потреба в подальшому забезпеченні відкритості науки, встановленні партнерських і творчих контактів у світовому інфосередовищі, пропагуванні здобутків національних наукових шкіл у сучасному європейському і світовому інформаційно-комунікаційному просторі. Саме тому Стратегією розвитку Європи до 2020 передбачено розумне, стійке й інклюзивне зростання суспільства, заснованого на знаннях, завдяки посиленню наукового потенціалу, віднайденню відповідей на національні і глобальні виклики, чому сприяє узгодження політики і права у сфері науки технологій⁸. Примітно, що Стратегія ЄС – Європа 2020 оголосила про змагання в інноваційному розвитку з головними центрами інновацій США та Китаю. Методом інноваційного розвитку стала модель «потрійної спіралі», суть якої полягає в тісній співпраці й партнерстві університетів і наукових інститутів із бізнесом і державою⁹. За таких умов сталий і збалансований (між регіонами) спільний розвиток, наукову й науково-технічну діяльність, побудовану на кращих традиціях і принципах академічної доброчесності, прозорості та доступності, слід визнати необхідними елементами суспільства знань й економічного зростання.

У всіх цих процесах генерування нових перспективних ідей *free science* на європейському семінарі по університетах як регіональних провідних інститутах (2018 р.)¹⁰ саме університетам й науково-дослідним інститутам відведено роль творця базисних наукових знань, освіти і постачальника інноваційних розробок (приносять додаткову вартість) для держави, економіки, бізнесу. Університети названі носіями та зберігачами знань, а також розпорядниками ресурсомісткої дослідницької інфраструктури як нової моделі, побудованої на знаннях й інноваціях, що відкрита для всіх зацікавлених, постійних учасників інноваційного процесу¹¹. Першим і основним елементом цієї моделі, зрозуміло, виступає створення критичної маси знань,

⁷ Глобальне бачення. Стилий звіт: 10 основних висновків і можливостей. URL: <https://www.ifla.org/files/assets/GVMultimedia/publications/gv-report-summary-uk.pdf>.

⁸ Глобальне бачення; Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth.

⁹ Ночвай В. Заходи та інструменти розвитку відкритої науки в Дорожній карті інтеграції України до Європейського дослідницького простору; Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth.

¹⁰ EUA Annual Workshop on RIS3. Smart specialisation (RIS3).

¹¹ Knowledge Transfer from Universities to Industry Through University Technology Transfer Offices; EUA Annual Workshop on RIS3. Smart specialisation (RIS3).

людей і ресурсів у межах окреслених напрямків наукових досліджень, які можуть «виробляти» як цілеспрямовано, так і опосередковано (побічний ефект) результати, що будуть цікаві бізнес-середовищу. Європейська програма розумної спеціалізації розглядає можливість переміщати так звані точки консолідації й кристалізації інноваційної діяльності завдяки глобальному розвитку досліджень, інформаційних систем і мереж¹. За моделлю «потрійної спіралі» глобалізована науково-дослідницька мережа дає змогу в кожному, навіть депресивному регіоні (який має потенційно перспективні дослідницькі команди), розвинути галузеві інноваційні центри, використовуючи для цього малий і середній бізнес, територіальну громаду, активізувати участь громадянського суспільства у створенні, так би мовити, колективного розуму. Саме тому «потрійна спіраль» поступово замінюється на модель чотирьох спіралей (Open Innovation 2.0), де суспільство відіграє роль і запобіжника консолідації, корпорації суспільства, і замовника, інвестора й дослідника в рамках «громадянської науки» (Citizen science)².

Підсумовуючи, зазначимо, що проведення єдиної європейської науково-дослідницької політики *free science* та *open access* є дороговказом для розвитку розумної економіки, розширення бізнес-партнерства, бо спрямоване на соціальні зміни та інноваційні перетворення. Враховуючи також те, що дослідження високого рівня стають все більш складними, матеріально затратними, розширюють і стирають межі, тобто перетворюються на міждисциплінарні і потребують постійного зростання «критичної маси» досліджень, вкрай необхідні: організація співпраці на різних рівнях; координація узгодженість національних або загальноєвропейських політик, різних мережевих груп, соціально-комунікаційних структур; підвищення мобільності людей та ідей; громадська синергія³. У глобальному просторі за таких умов формування єдиного європейського дослідницького середовища саме ІКТ *free science* й відкриті інновації є тими реперними точками, що утворюють єдиний європейський науковий дослідний простір і за великим рахунком сприяють зростанню та створенню робочих місць, підвищують продуктивність й ефективність державної дослідної системи. У той же час завдяки науково-дослідній та інноваційній координаційній політиці вирішуються найгостріші проблеми сучасності (демографічного старіння, енергетичної безпеки,

¹ Глобальне бачення; Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth.

² Ночвай В. Заходи та інструменти розвитку відкритої науки в Дорожній карті інтеграції України до Європейського дослідницького простору; Using Open Innovation to Identify the Best Ideas.

³ Using Open Innovation to Identify the Best Ideas.

мобільності, деградації навколишнього середовища та ін.) й забезпечується оптимальна циркуляція, передача наукових знань, надання всім доступу до наукових знань, кращих європейських практик та інновацій *free science*¹.

Беручи все це до уваги, після широкої та відкритої консультації зі світовою науковою спільнотою у 2018 р., на виконання Стратегії єдиного ринку цифрових технологій, запроваджено Відкритий портал даних Європейського Союзу, який має стати єдиною точкою доступу до наукових відкритих даних, вироблених установами й органами ЄС².

Враховуючи актуальність і значення відкритої науки для побудови Єдиного об'єднаного науково-дослідного простору *open innovation*, цей відкритий портал виступатиме глобальним консолідованим середовищем, до якого збиратимуться й стікатимуться наукові дані, метадані, інноваційні проекти, програми, кращі практики, інша відкрита науково-технічна інформація від установ та органів ЄС. Утворення й розумне використання у складі Відкритого порталу даних ЄС таких інформаційних платформ, як: а) Європейський портал даних державного сектору на веб-представництвах громадських даних у європейських країнах; б) ресурсів з постійним (Uniform Resource Identifier, URI) інституцій та органів ЄС; в) веб-архівів ЄС (міститимуть веб-сайти установ та агенцій ЄС), що забезпечить більш привабливі умови для імплементації євроінтеграційних реформ у сфері науки і технологій³. Використання цифрових технологій відкритих наукових комунікацій та відкритих інновацій дозволить прискорити формування ERA для забезпечення прогресу в економіці, підприємстві, соціально-комунікаційній сфері суспільства, надасть бажаний ефект від гармонізації цифрових дослідних ринків з ЄС.

¹ Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth.

² EUA Annual Workshop on RIS3. Smart specialisation (RIS3); Глобальне бачення.

³ Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth.

Наукове видання

**УЧАСНИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ:
ІНСТИТУЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ
АНАЛІЗ В ПРАВІ**

Монографія

За редакцією

С. В. Глібка, Ю. В. Георгієвського

Комп'ютерна верстка *А. Г. Якиної*

ДЛЯ НОТАТОК

Підписано до друку 26.12.2017.
Формат 60×84 $\frac{1}{16}$. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 17,02. Вид. № 2355.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80а
Тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.